

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MİMARİ TASARIM EĞİTİMİNE BÜTÜNCÜL / METAFORİK BİR YAKLAŞIM

DOKTORA TEZİ

Y. Mimar Tolga SAYIN

Mimarlık Anabilim Dalı

Bina Bilgisi Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Fatih GORBON

Mayıs 2007

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
SUMMARY	v
ÖNSÖZ	vii
ÇİZELGE LİSTESİ	ix
ŞEKİL LİSTESİ	x
1. GİRİŞ	1
1.1. Bütüncül Yaklaşım	1
2. “BÜTÜN” VE MİMARİ TASARIM OLGUSU	4
2.1. “Bütün”	4
2.1.1. Estetik Bütün	6
2.1.2. Bütünün Bilgisi/Teorisi: Kurgusal İndirgeme	7
2.1.3. Bütünün Hermenötikliği ve Mimari Tasarım Olgusu	9
2.2. Sonlu-Sonsuz Yorum ve Dil	15
2.3. Konstrüksiyon ve Yaşantı/Deneyim	19
2.4. Mimari Bütüne İndirgemeci Yaklaşımlar	24
2.4.1. Mimari Tasarım Düşüncesinin Rasyonalizasyonu	34
2.4.2. Mimari Tasarım Sürecine Yapısal İki Yaklaşım Modeli: Ağaç ve Rizom	38
3. MİMARİ TASARIM EĞİTİMİNE BÜTÜNCÜL BİR YAKLAŞIM: METAFOR	44
3.1. Öğrenme	51
3.1.1. Öğrenmenin Fenomenolojisi ve Dil	52
3.1.2. Eğitime Paradigmatik Yaklaşımlar ve Eğitimde Pedagojik İndirgemeler	55
3.2. Metafor	61
3.2.1. Metaforun Bütünleştirme Potansiyeli ve Öğrenme	61
3.2.2. Bütüncül Bir Öğrenme Stratejisi Olarak Metafor	63
3.2.3. Metafor Paradigmaları: Pozitivist ve Hermenötiksel	64
3.2.4. Metafor Teorileri	68
3.2.5. Mimarlık Tarihinde Metafor	77
3.3. Mimari Tasarım Eğitiminde Öğrenen-öğreten İlişkisinde Hermenötik/Eleştirel Süreç	79
3.3.1. Diyalog: Söylem, Metin ve Metafor	79
3.3.1.1. Mimari Söylem/Tasarım Bütününün Çözümlemesi	83
3.3.1.2. Mimari Söylem/Tasarım Bütününün Fenomenolojisi: Bilinç ve Deneyim	86
3.3.1.3. Mimari Tasarım Eğitiminin Söylem Oluşumlarında/ Tasarım Sürecinde Metaforik Düşünmenin/ Bütünleşmenin Hermenötik/Eleştirel Temellerine Yönelik Kavramsal Çerçeve	89
3.3.2. Mimari Tasarımda Metaforik Bütünün Epistemolojik Kapsamı: Öyküleme, Katman, Çerçeve ve Paradigma	103
4. SONUÇLAR VE TARTIŞMA	109
4.1. Mimari Tasarım Eğitiminde Bütüncül Olana Yönelik Gerçekler	109

4.2. Metaforun Mimari Tasarım Eğitiminde Paradigmatik Salınımı	115
--	-----

KAYNAKLAR	126
EKLER	137
EK A	137
EK B	174
ÖZGEÇMİŞ	178

ÖZET

Tez, mimari bütüne, mimari tasarım olgusuna ve bu bağlamda mimari tasarım eğitimine bütüncül bir yaklaşım geliştirme amacındadır. Bu amaç doğrultusunda, konuyu, olumlamacı tutumları ve indirgemeci tavırları aşan yorumsal/hermenötiksel bir boyuta taşır. Bunu yaparken, metaforu, bütüncül bir yaklaşım stratejisi olarak görür.

Bölüm 1’de; bütüncül yaklaşım, mimari tasarım ve eğitime bütüncül yaklaşımın karakteristiği açıklanmaktadır.

Bölüm 2’de; bütünün kapsamı sorununa değinilmektedir. Özne-nesne etkileşiminin bütün üzerindeki ontik etkisi ele alınmaktadır. Bütün içindeki farklılaşmalar, katmanlaşmalar betimlenmektedir. Bütüne bilinçli bir dışarıdan bakışta, evrene bakış açılarının yarattığı farklı bütün kavramlarının tanımları yapılarak, bütüncül yaklaşımın kapsamı ortaya konmaktadır. Bu kapsamda, olgular karşısında, özneliğin yarattığı kültürel, düşünsel ve bilimsel kavramların, süreçlerin ve durumların, evrenin keşfedilmesiyle oluşan bilgi üzerindeki etkisi ele alınmaktadır. Bu etkilerin, dil ve mimari bütün ile olan ilişkisi kurulmaktadır.

Antik Yunan’dan başlayarak, Batı düşüncesinin karakteristiği ve evrene bakışındaki değişim ve dönüşümün, mimarlığa, mimari tasarım düşüncesine ve mimari tasarım eğitime etkisi değerlendirilmektedir. Kültürel, bilimsel ve düşünsel bütüne bakış açılarına göre indirgemeci yaklaşımlar ile bunların mimari tasarıma yansımaları saptanmaktadır. Mimari tasarımın indirgenme süreci değerlendirilirken, hermenötiğin bütüncüllüğü ortaya konmakta; mimari tasarım eğitime yönelik perspektifler yaratılmaktadır. Bu perspektiflerde yorumun sınırları, kurgusallığı, dille ilişkisi, deneyimin bütüncül olanı anlamadaki fenomenolojisi ve yorumun mimari tasarım üzerindeki etkileri vurgulanmaktadır. İndirgemeci mimari tasarım yaklaşımlarının biçimsel ve yapısal özellikleri betimlenmektedir.

Bölüm 3’de; bütüncül olana yönelinmekte, mimari tasarım eğitimindeki paradigmatik oluşumların, eğitimde, öğretme/öğrenme ile ilişkisi kurulmaktadır. Bütüncül yaklaşımda, öğrenme, metafor ve diyalog ilişkisinin deneyimsel, metaforik oluşumunun hermenötikselliğine bağlı olarak, öğrenme/öğretme ilişkisindeki anlama olgusunun, tarihsellik içindeki çözümlenmesinin ve fenomenolojisinin kavramsal

çerçevesi oluşturulmaktadır. Mimari tasarım eğitiminde, öğreten-öğrenen ilişkisindeki diyaloglarda, bütünün tasarlanmasında ve anlaşılmasında, metaforun bütünü oluşturmadaki/bütünleştirmedeki potansiyeli ortaya konmaktadır. Metafordaki disiplinlerarası ve bütünlerarası ilişkilendirici potansiyel; bütünü ve bütüncül olanı anlamlandırma ve açıklamaya dönük, hermenötiksel, fenomenolojik, psikolojik, dilbilimsel ve yapısal temeller, mimari tasarım eğitiminin diyalog ortamında ele alınmaktadır. Mimarlık tarihinde, metaforun sanatsal yaratıcılığının paradigmatikliği tanımlanmaktadır.

Bölüm 4'de; önceki bölümlerde yer alan, bütüne ve bütüncül olana yönelik gerçekler, ontolojik-estetik, epistemolojik-evrensel, mantıksal-dilsel, yapısal-biçimsel, deneyimsel-tarihsel birlik oluşturucu bakış açılarına göre özetlenmektedir. Bu gerçeklerin ışığında, mimari tasarım eğitiminde, metaforun, sonlu ile sonsuz yorumunun paradigmatik salınımına yönelik bütüncül bir çerçeve betimlenmektedir.

SUMMARY

The aim of the thesis is to improve holistic approach to architectural design phenomenon and in this context, to architectural whole and architectural design education. On this aim, the thesis carries the subject to interpretical / hermeneutical dimension, going beyond positive and reductionist attitudes. Doing so, it perceives metaphor as an holistic approach strategy.

In part 1; holistic approach and the characteristics of holistic approach to architectural design and education is explained.

In part 2; “whole” extension problem is mentioned. Ontic influence of subject-object interaction on the “whole” is considered. Differentiations and stratifications in the “whole” is described. Perceiving “whole”, consciously, from outside; the extension of holistic approach is brought up according to different whole concepts, created by view points to cosmos. On this extension, in the relation with phenomenon, the effects of cultural, intellectual and scientific concepts, processes and states; which are created by subjectivity; on the knowledge by the exploration of cosmos is considered. The relations of these effects with language and architectural whole, are established.

Beginning from Archaic Greek, the effect of characteristics of Western thinking and the change and transformation on the perception of cosmos, to architecture, architectural design thinking and architectural design education is evaluated. Reductionist approaches, according to the view points to cultural, scientific and intellectual whole and their reflections to architectural design is determined. As the reduction process of architectural design is determined, the holism of hermeneutics is brought up; the perspectives to the architectural education is created. On these perspectives, the limits of interpretation, its constructivity, its relation with the language, the phenomenology of experience on understanding the holistic being and interpretation effects on architectural design are emphasized. Formal and structural properties of reductionist architectural design approaches are described.

In part 3; gone towards to holistic being, the relations of teaching/learning in the education with the paradigmatic formations in the architectural design education is

established. In the holistic approach, the conceptual frame of analysing in historicity and phenomenology is constituted according to being hermeneutical of experiential, metaphoric formation of learning, metaphor and dialog relationship. In the architectural design education, in teacher/learner dialogs, designing and understanding the whole, the potential of metaphor on establishing/integralizing the “whole” is brought up. The interdisciplinarity and interwholeness potential, establishing relations of metaphor, hermeneutical, phenomenological, psychological, linguistics and structural foundations, which go towards to explanation and understanding of whole and holistic being, are considered in the dialogs of architectural design education. In the history of architecture, the paradigmatic of artistic creativity of metaphor is defined.

In part 4; the realities directed towards to whole and holistic being, which are placed in the previous parts, are summarized according to unified view points; such as; ontologic-esthetic, epistemologic-universal, logical-linguistic, structural-formal, experiential-historical. In light of these realities; in the architectural design education, a holistic frame directed towards to finite-infinite interpretation of metaphor is described.

ÖNSÖZ

Biçimsel bir taklitten çok düşüncede farklı olana, alışık olunmayana, yeniye uzanma isteği. Tasalandığımız ve dönüştürmeyi arzuladığımızda, üzerinde düşündüğümüzde; refleksiyonlar ile deneyimimizde farkına vardığımız, ortaklaşa oluşturduğumuz değerlerle çatışma ve gerilim. Bütün üzerine konuşurken duyulan kuşklar, sorular ve sonuçta kavranamaz bir bütünün bir köşesine sıkışıp kalmış noktasal bir çözüm. Bitmemişliğin bize hissettirdiği tatminsizlik; bazen de yarattığı hayal kırıklığı. Yaratılan o kavranamaz bütünün içinde bizim olan, bizim sınırlılığımızı vurgulayan, bize ait bir tanecik. Bizimle içinde olduğumuz evren arasında, ancak ısrarla dışında olmaya ve onun etrafında dolaşmaya ve onu bilerek aşmaya çalıştığımız ve her durup baktığımızda hiç de kavrayamadığımızın farkedilişinin ortaya konusu: Mimari tasarım olgusu.

Tasarım, bizim tarihsel geçmişimizden geleceğe uzanan spekülative bir bütünlüğün oluşturulması üzerine bir tartışma. Aynı zamanda bizim bir parçamız olarak ve bir düşünce olarak kendi-kendimizin bilinci. Ötekinin deneyimleyeceği şeyi hissederek tinsel içinde onu keşfetmeye, hissetmeye ve aynı zamanda ötekinin bir parçası haline gelecek, onunla bütünleşmeye aday tasarım nesnesini yaratmaya gönüllü olan: Mimar.

Bildiğimizi iddia ettiğimiz bir bütünü haklı çıkarmaya yönelik bir savaş; bir öne sürme, karşımıza koyma, öznelerarasında kabul gördürme işi. Bir nesne olarak bize ait olanın, bizim bir parçamız olanın, biz olanın dışsallaştırılmasındaki ve tartışmaya açılmasındaki zorluk: Söylem mübadelesi; mimari tasarım eğitimi.

Israrla mimar adayına bunları fark ettirerek bilinçlendirmeye, her eylemini ve düşüncesinin hiçbir zaman etrafında dolaşamayacağımız(?) bütünün katmanları arasındaki dağılımını, yoğunluğunu göstermek ve onu, gerektiğinde etrafında dolaşabileceği ve kapsanamaz bütünün farkındalığında, kendi küçük bütünlerinin sınırlılığında birlikte düşünmeye çağırın: Öğreten; aslında öğrenen.

Bu çerçevede kayıp giden dil zemininde farkında oluşun, duyarlılığın eğitime yoğunlaşmak. Biçimin ötesinde, biçimin anlamı üzerine spekülasyonu aşarak; anlamının ardındaki olgusallığı; anlamının parçası olduğu tinselliğin içindeki düşünceleri/duyguları ve onların biçimini kavrayabilme ve dile getirme bilinci. Bu anlamada belirecek, kendinin ait olduğu bütünün/bütünlerin derinliği/yoğunluğu.

Zaman içinde ortaya çıkan, hayat boyunca süren bir derinleşme. Bunun farkına varmaya aday: Öğrenen.

Mimari tasarım eğitiminin ardından, kendi iç dünyamızda ve dışımızda, karşımıza aldığımız tasarımlarımızda, tinselliğin etkisi ve öznelerarasılığın yarattığı meslek pratiğinde bu olgunun ne kadarının bir mimari hizmete dönüşebileceği/dönüştürülebileceği kaygısı; bu kaygıyı perçinleyen etkenler: tasarım aktörleri ve sınırlamalar.

Bütünler içindeki göreceli konumlarımız, tasarım olgusunda kendi bütünlerimizle bütünleşikliğimiz ve bunun mimarlık mesleği pratiğini de içine alacak şekilde eğitimde tartışmaya açılması, mimari tasarım eğitiminin özünü oluşturmaktadır. Bu noktada, öğreten/öğrenen etkileşiminde, bir düzenliliğin biçimini öneren/olumlayan (dolayısıyla bir bütün tanımlamaya yönelik) her kurgulamanın/yönergenin bir konstrüksiyon olarak göreceliliğinin yarattığı belirsizlik ve kuşku, öznelerin akıllarının bir köşesinde durmak zorundadır. O zaman bir bütün oluşturamama -bir tasarım yapamama- riski ile karşı karşıyayız demektir. Esas olanın, sınırlılığımızın bilincinde ve onu aşmaya yönelik karşılıklı bir uzlaşma zemininde deneyimsel bütünümüzü inşa etmek ve bu sürecin düşünsel ve eylemsel yoğunluğunun kalitesini arttırmak olduğunu düşünmekteyim.

Tezin konusu, bir mimarlık eğitimcisi adayı olarak öğrencilerle diyaloglarda “doğru(?)” olduğuna inandığıma karşı duyduğum kuşku ve mimari tasarım bütününün öğrenciye aktarılmasının didaktikliğinin ve formel yapısının yetersizliğini aşabilecek bir yaklaşım geliştirmenin arayışıdır. Özü, öğrenen ve öğreten olarak birlikte anlamaya yönelen bir mimari tasarım eğitimi geliştirme çabasıdır.

Bu çalışmada emeği geçen tüm jüri üyeleri; Sn. Prof. Dr. Fatih Gorbon, Sn. Prof. Dr. Semra Aydın, Sn. Doç. Dr. Deniz İncedayı, Sn. Doç. Dr. Bülent Tanju, Sn. Yrd. Doç. Dr. Figen Gül Kafescioğlu'na ve her zaman yanımda olan aileme ve eşim Begüm'e teşekkür ederim.

Temmuz 2007

Tolga Sayın

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa No

Çizelge 2.1. 20. yüzyıl mimari bütününün geleneksel- politik yorumu	30
Çizelge 3.1. Metafor-analoji ilişkisi.....	74
Çizelge 3.2. Yapı hizalama.....	77
Çizelge EK B.1. Bütünün değişiminin ve dönüşümünün eşsüremlî akış şeması...	174
Çizelge EK B.2. Mimari bütün, mantık, dil ilişkisi eşsüremlî akış şeması	175
Çizelge EK B.3. Mimari biçim mantığına arketipik bir yaklaşım.....	176
Çizelge EK B.4. 19. ve 20. yüzyıl sanat anlayışı ve Bauhaus, eşsüremlî akış şeması.....	177

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No

Şekil. 2.1. Akıl yürütme sürecinde olası çözüm uzayında şey-durumlarını biçimselleştirmeye yönelik iki yapısal model.....	38
Şekil 2.2. Mimari tasarımda akıl yürütme süreci modeli.....	38
Şekil 2.3. Mimari tasarım bütünü'nün yapısal modeli	40
Şekil 2.4. Ağaç ve köksap.....	41
Şekil 2.5. İdeal ve eleştirel düşünce sisteminin yapısal modeli.....	43
Şekil.3.1. Weimar Bauhaus ve analitik/dualistik yaklaşımı.....	46
Şekil 3.2. Klee ve sanat eğitimi.....	47
Şekil 3.3. Sanat ve Bauhaus.....	48
Şekil 3.4. Metafor ve yapılandırma.....	72
Şekil 3.5. Birden çok bütünü'nün metaforik yapılandırması.....	72
Şekil 3.6. Metafor ve farklı bütünlere yapılandırması.....	76
Şekil 3.7. Söylemsel oluşum olarak mimari tasarım ve çözümlenmesi.....	84
Şekil 4.1. Metaforik deneyimler bütünü olarak mimari tasarım ve yaşam.....	114

1. GİRİŞ

1.1. BÜTÜNCÜL YAKLAŞIM

Tüm bilgi alanlarının temelini oluşturmada insanın evrenle etkileşimi belirleyicidir. Evrenin mutlak gerçekliğinin bir bütün olarak değişmediği inancı, zaman içerisinde, insanın, evrenin bütünü içindeki konumunun farkına varması ve aynı zamanda kendi sınırlanmışlığının yarattığı sıkıntıyı aşma isteği ile, evrenin varlığının ve nesnellüğünün değiştiği ve dönüştüğü düşüncesine dönüşür.

Sanat, evren ile insanın etkileşiminde, insanın kendi varoluşunun bir ifadesidir. Sanat nesnesi, insanın evrene bakışının bir yansıması olarak, çağlar boyunca değişim ve dönüşüm gösterir. Sanattaki bu değişim ve dönüşüm, insanın yaşamını belirleyen kültür ve bilimle içiçedir. Kültürlerin yarattığı farklı yaşantılar temsillerini sanatta bulurlar. Sanatsal ortaya koyuşlar, bilimler ve kültürlerin dönüşümünü sağlarlar. Sanat, ontolojik olarak, hem bütünü algısını ve kavranmasını yani varolanı yorumlama; hem de varolanların etkisinde henüz varolmayan bütünü yaratmadır. Evrenle etkileşimi süresince değişen ve dönüşen kültür, kendi sanatını; mimarlığını ortaya koyar. Bu değişim ve dönüşümün döngüsünde evrensel, kültürel ve tarihsel bütün; epistemolojik olarak açıklamaktan fenomenolojik olarak anlamaya kadar olan salınımda varolur. Hiçbir şekilde indirgenmemiş, tam ve mutlak olarak duran bütünleri ya da öznenin katılımıyla göreceli hale gelen, fenomenal bütünleri açıklamaya ve betimlemeye çalışmak, insanın kendi sınırlılığının bir zorunluluğu olarak görülebilir.

Mimari tasarım eğitiminde mimari bütüne nesnel bakış; mimari bütünü biçim özelliklerine yoğunlaşan ve biçimin kültürel, tinsel ve buna bağlı mimari tasarım sürecinin olgusal özelliklerini göz ardı eden statik bir mimari bütün anlayışındadır. Bu indirgemeci tavrı aşmaya yönelik, mimari bütünü öznel ve nesnel bileşenlerinin, mimari tasarım sürecinin diyaloglarında, entelektüel bir zeminde sorgulanmasının ve mimari bütünü ait olduğu evrensel gerçeklerle ve kapsayıcı bütünle olan dinamik ilişkisinin bir arada ele alınmasının gerekliliği bir sorunsal olarak belirmektedir.

Tez, bütüne kapsamlı yaklaşımında indirgemeci yaklaşımları ve bütünü yorumunda mimari tasarım eğitiminin temel bileşenlerini ve amaçlarını sorgularken; metaforu

mimari tasarım eğitiminde bütüncül bir strateji olarak görür. Ancak, bu olumlama, metodolojik bir yol belirleme yerine; içinde metodolojiyi de barındıran esnek, yorumsal bir çerçeve betimleme yönündedir.

Mimari tasarım eğitime bütüncül yaklaşım, en geniş anlamıyla, insanın, evrenin/dünyanın bir parçası olarak onunla estetik, bütünleşik varoluşunun farkındalığının bir hayat görüşü olarak mimarlık öğrencilerine kazandırılmasıdır. Bu kapsamlı bakışta amaç; kültür, bilim, düşünce temelli bir mimarlık ve mimari tasarım eğitiminde, kültürün ve sanatın özünde varolanın farkına varılmasıdır. Bu ele alış; kapsamını bireysel olgulardan evrensele doğru genişletir ve evrenle ilgili gerçeklerin farkına varılması gerekliliğini savunur. Mimarlığın tinselliğinin yarattığı bilgi alanlarını ve mimari tasarım olgusunun kendi biricik bilgisini gözetir.

Tekil olarak; özne-nesne (kişi-evren) etkileşimi; Batı felsefesinin ve biliminin üzerinde tartıştığı, insanın varoluşsallığının ve evreni anlayışının hem fiziksel hem metafiziksel bütüne/bütünlere doğru açılımını; genişlemesini sağlar. Bütüncül yaklaşım, özne-nesne ikiliğinin, özne ve nesne odakları arasındaki düşünce salınıminin bilincindedir. Bu salınım, tinsel bütüne bağlı evrensellik ve görecelik problemi yaratır.

Bu ikilikte bütüne dışarıdan, nesnel bakış; bütünde öznenin varoluşsal statüsünü göz ardı eder ve bütünü nesneleştirir. Gerektiğinde onu daha iyi açıklamak ve anlamak adına evrensellik iddiasıyla çözümler. Bütüncül yaklaşım, indirgemeci bilimsel bakışın nesneci, analitik görüşüne eleştirel yaklaşımında özne-nesne bütünlüğünü savunur ve fenomenolojik yorumlarını özneye ve onunla birlikte varolan nesneye yoğunlaştırır. Mimari tasarım nesnesi, öznenin gündemindeki herhangi bir şey olarak, evrensel bir değişmez değil; göreceli ve yorumsaldır. Bundan dolayı çözümlenmede evrenselleştirmeye yönelik göz ardı edilen olgusalığın ayrıntılarının farkına varılmak istenir. Bu evrensel bir algılamadan çok göreceli bir anlama problemidir.

Özne-nesne bütünlüğünde varolan mimari tasarım bilgisi nesnel olarak, öznelerarasılığın yarattığı ortaklaşalıklar, nesnellikler, evrensellikler ve tikel olarak öznenin kendi içselleştirmelerine dayalı durum ve süreçlerde belirir. Mimari tasarım fenomenolojik olarak kendine özel, kendi-kendisinin biricik öznel bilgisini oluşturur. Mimari tasarım bilgisi, bütünün deneyimlenmesi ile içselleştirilir.

Mimari tasarımda nesnel ya da öznel bilgi; mimari bütünün olumlanması, kabul edilmesi, yasalaşması ve uç noktada olumlanarak evrenselleşmesi ya da

olumsuzlanması, göreceli olarak kabul edilmemesi ve uç noktada hiçleşmesi döngüsünde sonsuz olarak tekrar tekrar ele alınması ile oluşur.

Bütüncül yaklaşımda hem nesnel hem öznel bilgi, dönemin ve çağın ruhunun, dünya görüşünün bu oluşumlar üzerinde yarattığı etkiler, tinsellik kapsamında indirgenmeden ele alınmak istenir. Mimari tasarım eğitiminde içselleştirilen bu bilgi, anlamayla birlikte öğrenmeyi sağlar. Gerçek anlama öze yönelik mimari tasarım bilgisinin içselleştirilmesidir.

Bütüncül yaklaşım bütünü görmek adına bilgiyi biçimleştirirken, sistematikleştirirken ve yapılaşdırırken, belirli pozisyonlarda doğacak indirgemelerin bilincindedir.

Her tarihsel ve kültürel dönemde mimari tasarım eğitimi de döneminin bakış açısının etkisindedir. Mimarlığın, bugünkü durumunun alt yapısını oluşturan bilimsel ve felsefi değişimlerin mimari tasarımda yarattığı eğilimler, mimarlık eğitiminin ilk gündeme geldiği andan bu yana eğitimi yönlendirmiştir. Bütüncül yaklaşım, bu eğilimlerin yarattığı bakış açılarının ve sonuçlarının özüne inerek, gerektiğinde eleştirel yaklaşımlarla geçmiş, şimdi ve geleceğe dönük (zamansal bütünlük) saptamalar yapar ve tahminde bulunur.

Yaklaşımda, hem eğitimcide (öğreten) hem de tasarımcı adayında (öğrenen) bilgiyi yorumlayıcı, dönüştürücü düşünceye dair bilinçlilik yaratılmak istenir. Yaklaşım, eğitimin paradigmatik temellerindeki, metod, öğrenme, öğretme, anlama, deneyim vb. kavramların, epistemolojik, fenomenolojik, ontolojik düşünsel ve eylemsel derinliklerine iner ve gerektiğinde bu temelleri yıkar. Mimari tasarımda, bütüne yönelik bilimsel olumlamanın aşırı nesnel, rasyonel ya da aşırı öznel, irrasyonel ya da duygusal (romantik) spekülatif yaklaşımları eleştirilir. Mimari tasarıma bütüncül yaklaşım; indirgemelerin eksikliklerini ve aşırılıklarını giderecek bakış açıları geliştirmek, karşıtlıkları bir arada tutarak bu bakış açılarının birliğinin hem öğrenen hem de öğreten tarafından farkındalığını sağlamak ister. Dolayısıyla uzlaşıcılığıyla indirgemeci tutumları ve aşırılıkları da kapsar.

2. “BÜTÜN” ve MİMARİ TASARIM OLGUSU

“...bütünü detaylar üzerinden anlamalıyız ve detayları da bütün üzerinden....Eski retorikte köklenen bu kuralı, modern hermenötik, anlama sanatına getirir. Bu her iki durumda döngüsel bir ilişkidir. Güncel bir anlamada, bütünün zihinde canlandırılan anlamının beklentisi, parçaların bütün tarafından belirlenmesi, aynı zamanda bütünün parçalar tarafından belirlenmesine dönüşür.”¹

Gadamer, 1960

2.1. “BÜTÜN”

Varolanın bir bütün olarak kavranabilmesi için sınırlanabilmesi ve betimlenebilmesi gerekmektedir. Refleksiyona² dayanan bütün kavrayışı varolanın bir bilgi objesi olduğunu savunur. Bu durum, kişinin, kendi sınırlılığına bağlı olarak, varolan bütünün sadece bir kısmını bilebilmesidir. Refleksiyona dayalı diğer bir sorunsal; bir bütünün, kendini, varolan bir fenomen³ olarak göstermesi ya da gösteren şey ile özdeşleştirilmesidir. Bu durum da öznenen bağımsız bütünün/bütünlerin varlığının farkındalığıdır. Sınırlandırmaya ve betimlemeye yönelik bir bütün arayışında

---

¹Gadamer,H.,G., 1995a. Truth and Method, trans: Joel Weinsheimer and Donalds G. Marshall, Continuum, NY, Second Edition, s: 291

²Düşünüm (*Reflection, ing.,Besinnung alm.*), *Besinnung, alm.* anımsama (*recollection ing.*), düşünüm (*reflection ing.*), irdeleme (*consideration ing.*), düşünüp-taşınma (*deliberation ing.*) anlamlarında kullanılır. *Reflection ing.*, Latin dilinde, *reflectere*, geriye eğilmek/geri kıvrılmak/geriye yönelmekten (*to bend back ing.*) türetilir. Sözcüğün anlam bakımından eksiklikleri vardır. Heidegger’in tasarımılamak (*to represent*) veya önüne koymak (*to set before*) anlamlarında kullandığı *vorstellen’e alm.* yakın yan anlamları uygunsuz bir şekilde kendi bünyesinde taşır ve zihnin kendisini gözlemlemesi imasında bulunabilir. Heidegger’e göre *Besinnung*’un anlamlarından düşünüm; yönelmişlik ve peşinden gitme içeren belirgin bir yan anlamdan yoksundur. Bu sözcük, his (*sinn alm.,sense ing.*) ve anlam (*meaning ing.*) ile birbirine dolanmıştır ve aynı zamanda “soruşturmaya değer olan şeye dingin, sakin bir “teslimiyet”tir [Heidegger (1998a) s:13, 1 no’lu dipnot].

³ Fenomen kavramı ile ilgili ek bilgi için bakınız Ek A, s:137

konstrüktif (inşa edilen) bir bütün oluşmaktadır. Bu durumda varolan bütünü kapsayan, yapılandırılmayan bir bütünün varlığı hep gündemdedir.⁴

Geleneksel naif bir varlık/bütün kavrayışı, varolan bir bütünü bir şey, nesne olarak görür. Varolanı ideal bir veri olarak, yüzeysel, dışsal bir şey olarak kabul eder. Bu durumda, belirli bir bakış açısından görülen, algılanan, mantıksal bütün tanımlanmak istenir. Oysa “bütün” (burada özellikle üzerinde durulan sanatsal, mimari bir “bütün”) farklı bakış açılarının oluşturduğu bir çokluklar birliğinden, varolan duygu, heyecan, dil, düşünce vb. öznel ve nesnel bileşenlerden oluşur. Heterojen bir bağlamı olan, bir yapıya sahip, ontik⁵ bir “bütün”, varolan katmanlı bir yapıdadır.

Nicolai Hartmann, varlığın bütünlüğünü sağlayan, dört ana varlık katmanı ortaya koyar.⁶ 1) Maddesel (inorganik) varlık 2) Organik varlık 3) Ruhsal (psişik) varlık 4) Tin ya da tinsel varlık⁷ (*Geist alm.*). Yukarıdan aşağıya doğru tinsel, psişik, organik ve inorganik katmanların herbiri alt katmanlara göre ne tam bağımlı ne de tam bağımsızdır. Bu katmanlardan herhangi birinin mutlaklaşması çeşitli izm’leri doğurur.⁸ Kategorik yaklaşımlar, varlığın katmanlar arası ya da belirli bir katman içindeki ilişkilerini ve niteliklerini betimlerler ve ortaya çıkarırlar.

---

⁴Tunalı, İ., 2002. Sanat Ontolojisi, İnkılap Kitabevi, 5.basım, İstanbul, s:18-21

⁵ Ontoloji (Varlıkbilim) ile ilgili ek bilgi için bakınız EK A s:137

⁶ A.g.y. , s: 28

⁷Hartmann’ın, tinsel varlığın ontolojik birliği içinde yaptığı kategorizasyonda; kişisel tin, seven, nefret eden, geleceği gören, sorumluluğa, isteme ve kendi bilincine sahip, kişisel varlığın bilincidir. Nesnel tin; birey-üstüdür, ortaklaşadır, kültürel ve tarihi taşır. Gerçek ve canlı olandır. Kişisel ve nesnel tinler reel, canlı ve tarihi varlıklar olarak değişime açıktırlar. Dolayısıyla Hartmann’ın nesnel tini, Hegel’in kendi başına mutlak olan “nesnel tin” kavramından farklıdır [Tunalı (2002), s:40]. Hartmann’a ait “nesnelleşmiş tin” kavramı, henüz canlı ve gerçek olmayan, değişmeyen ve tarih taşımayan ilişkilerden etkilenmeyen tindir. Nesnelleşmiş tin, bireysel bilinci gösteren kişisel tin ve kolektif ortaklaşa bilinçten farklı olarak irreal, ideal bir varlıktır [A.g.y. s: 41]. Maddesel varlık ve nesnelleşmiş tinsel varlık sferleri tüm biçim kazanmış alanların (düşünsel, bilimsel, toplumsal, estetik) tüm yaratmalarını (felsefi sistemler, bilimsel kuramlar, sanat yapıtları vb.) kapsar. Nesnelleşmiş bir sanat yapıtı, bireyin kendi düşüncesinde gerçekleşme yoluyla onun davranışında, düşüncesinde nesnelleşir. Nesnelleşmiş tin, her türlü nesnelleşmede kendini gösterir. Nesnelleşme, tin içeriğinin bir nesnede ortaya çıkışıdır. Kişisel tin ve nesnel tin bir maddeye biçim verir [Velioğlu (2000) s: 198-200]. Dile gelmeden, ifade bulmadan nesnelleşmiş tin var olamaz [Tunalı, (2002), s: 45]. Sanat eserinde ortaya çıkan nesnelleşmiş tin eserin ölümsüzlüğünün kanıtıdır (s: 46).

Psişik varlık, doğal bir varlık alanıdır. İç-güdü, iç-tepi, duygu ve duygulanımda bireysel bilincin taşıyıcısı olan sınırlı bir dışa açılış alanıdır. Tinsel varlık doğal olanın dışında; tarihin ve kültürün, bireysel olanla toplumsal düzlemde nesnelleştiği sınırsız bir açılış ve yaratıcılığı barındıran özgürlük, istenç, eylem ve öz bilinç alanıdır [Velioğlu (2000), s: 182]. Tin, kişi ile evren arasındaki ilişkiyi belirler. Psişe ise bu ilişkiyi yaşamakta olan kişiyi belirten, daha çok benliğe yönelik bir kavramdır. Tin, benliğin kendi ötesinde olan bir şeyle ilişkisi, psişe de bu ilişkiye giren benliktir [Kovel, J., Tarih ve Tin, Özgürleşme Felsefesi Üzerine Bir İnceleme, çev: H. Pekinel, 1994, Velioğlu (2000) içinde s: 182].

⁸Örneğin maddi varlığın mutlaklaşması realizmi ya da materyalizmi, tinsel varlığın mutlaklaşması idealizmi, organik varlığın mutlaklaşması vitalizmi, psişik varlığın mutlaklaşması spiritüalizmi doğurur [Tunalı, (2002), s: 32].

Yukarıda tanımlanan katmanlaşmaya göre, bütünün, birbiri içine geçmiş iki durumu ortaya çıkmaktadır. 1) Varolan bütün refleksiyonlu bir ilişkide nesneleşir (*objection ing.*) ve bir konstrüksiyona dönüşür. Bu durum da bütün ile ilgili algısal, düşünsel (mantıksal ve sezgisel) kapsam ve bilgi sorunu yaratır. Bütün aynı zamanda bir bilinç konusudur. 2) Yaratılmakta olan ve henüz varolmayan sanatsal bütün, nesnelleşen (*objectivation ing.*) çeşitliliklerin ve karmaşıklıkların anlam kazandığı yorumsal (hermenötiksel), deneyimsel bir döngüdür.

Bütün olan ve bütüncül olarak ele alınan; estetik bütünün varoluşunda, içinde eylemsellikleri, düşünsel etkinlikleri barındıran estetik algılama ve anlamaya yönelik, tinin ya da tinsel varlığın etkisindeki, yaratıcı kavramaya yönelik deneyimsel süreçtir. Bütüne birinci bakışta, bütünün bilgisinin nesnelliği ve kurgusallığı ortaya çıkar. İkinci bakışta, yaratıcılığa dayalı ontolojik bütün ortaya konur. Mimari tasarım eğitimine bütüncül bir yaklaşımın temelinde bu iki bütün anlayışı birlikte ele alınmaktadır. Mimari tasarımda gündeme gelen; varolan ile yaratılmakta olanın, henüz varolmayanın birlikte ele alınması, yorumlanması ve çözümlenmesidir. Mimari tasarım eğitiminde bir bütün, Hartmann'ın tanımladığı nesnelleşmiş tinin etkisinde, tinsel (hem kişisel hem de nesnel, ortaklaşa) ve maddesel iki varlık alanına dayanır. Nesnelleşmiş tinin ortaya çıkabilmesi için maddesel bir varlığa gereksinim vardır.⁹

2.1.1. Estetik Bütün

Öznelerin (mimari tasarım eğitiminde öğrenen ve öğreten) tasarım düşüncesi ve temsiline yönelik duyduğu estetik hazzın yarattığı estetik değer ve yargı; özne-nesne ve özneler arası yaklaşma, deneyimsel olarak estetik olaya katılma ve ondan pay alma, bütünleşme, bütünün parçası olma olarak tanımlanır. Bu tarz bir estetik bütünlükte kendine mal etme, kendini verme, empati vb. özneleri ve nesnelere yakınlaştırmacı kavramlar bütüncül yaklaşımı destekler niteliktedir. Mimari tasarım olgusunun estetik nesnesi, tüm düşünsel ve duyuşsal bütünlüğü aşan yaşantıda/ deneyimde ortaya çıkar. Bütünleşme, yaşantılar arası bir ilişkilendirme olarak, öznelerin yaşamla bütünleşmeleridir. Mimari tasarım olgusunda, bütünün farkına varma, onu keşfetme ve yeniden canlandırma süreçlerinde, nesnelleşmiş tinin, nesnel tinin ve kişisel tinin etkisi görülür.

Yaşantıda bütünün nesnelleşmesi, var olmayanın herhangi bir biçimde öznenin gündemine gelmesi, duyuşsal olarak kavranan tinsel, kişisel ve gerçek bir yaşama bağlanır. Bu bütünde tinsel varlık; metaforik, yorumsal nesnelere (*object ing.*) tarafından taşınmaktadır. Böyle bir bütün, öğrenen ve öğretenin yaşamıyla

---

⁹ A.g.y. s: 45

bütünleştirilmeden, kendi reel/gerçek tinleriyle ilişkilendirilmeden gerçeklik kazanamaz ve anlaşılabilir.

Hartmann,¹⁰ estetik mimari bütünü "gerçek"¹¹ (*real ing.*) ve gerçek olmayan (*irreal ing.*) iki sferini tanımlar. Gerçek olarak varolan maddesel yapı dışında, gerçek olmayan dış ve iç katmanlar betimler. Dıştan içe doğru olan derinleşmede dış katmanlar; 1) Yapının pratik bir amaca hizmet etmesi. Bu katman işlevselliği beraberinde getirir. 2) Mekan kompozisyonu, orantı kütle dağılımı. Mekana biçim verme işi. 3) Gerçek olan sferin maddeselliğinin kendi iç kanunlarına hakim olunarak gerçekleştirilebilen, Hartmann'ın deyişiyle, dinamik kompozisyon, yapı-teknik ilişkisinin açığa çıktığı katmandır. Gerçek olmayan iç katmanlar; 1) Pratik ödevlerin çözümündeki ruh ve anlam. Her farklı çözüm, ortak hayat ve hayat biçimi ile ifade edilen farklı görüş açılarını gösterir. Bu anlam her biçimde kendini gösterir. 2) Parçaların ve bütünü bütünsel izlenimi. Daha çok mekan kompozisyonu ve dinamik kompozisyon katmanına dayanır. Yaratılan formlara verilen, onları karakterize eden, geleneksel bir ifadedir. 3) Bilinçli olmayan ve pratik eylemlerle belli bir zıtlık içinde olan şeyin, yaşama isteminin ve hayat biçiminin ortaya çıkışı. Bu, dünya görüşüne kadar yükselir. Hartmann'ın "ide katmanı" olarak tanımladığı, pratik katmandan en uzak olan ereğinin ideal olduğu bir yerde, insani olanın dışına çıkan, büyük mimaride ortaya çıkar. Çağları aşan, tanrısal olanı ifade eden katmandır.

Algısal olarak bütün, estetik parçaların bir araya gelmesinden (kompozisyon) kaynaklanan "bütünlük izlenimi/duyumu"dur. Nesnel algıdan farklı olarak, estetik algıyı tanımlamaya yönelik, deneysel estetik çalışmalarında, psikolojik durum ve süreçlerin sonucunda güzel; sezgisel olarak önceki deneyimlerdeki durum ve süreçlerle karşılaştırılan yeni duyumun benzerliği, farklılığı ve karmaşıklığına göre değer kazanır. Bu karşılaştırmada, bir yandan duyguları uyaracak unsurların kullanımını (farklılık, çeşitlilik), bir yandan bu unsurların düzeyini sınırlayacak (benzerlik, birlik) olgular vardır.¹²

2.1.2. Bütünü Bilgisi / Teorisi: Kurgusal İndirgeme

Refleksiyonlu bir ilişkide ve konstrüktif olarak varolan bütünü bilgisinin sınırlarının¹³ belirmesini sağlayacak farklılaşma; parça ve bütünler olarak kabul edilebilecek

¹⁰Tunalı, İ., 2002. Sanat Ontolojisi, İnkılap Kitabevi, 5.basım, İstanbul, s:136-140

¹¹Realite (gerçeklik) zaman ve mekan içinde olan, duygularla beliren şeylerin kategorisidir. [Tunalı (2002), s: 68]

¹²Bergil, M., S., 1993. Altın Oran, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2.Basım, s: 160

¹³Sınırın ortaya çıkmasında rol oynayan algısal, bilişsel, duygusal, belirleyici ileneler aynı zamanda varlığın nesnelleştirilmesinde varlığın tözüne eklenerek düşünsel konstrüksiyonların oluşturulmasında yardımcı olurlar. Parçaların ve bütünlerin kendi

şeylerin aralarındaki ilişki¹⁴ (bağıntı) katmanının ve parça-bütün ilişkilerinin farkındalığına bağlıdır. Bu etki, önceki deneyimlere bağlı olarak, “benzerlik¹⁵/farklılık” ilişkilerinin bütünlerini/gestaltlerini barındıracaktır.

Herhangi bir kural/ilke barındıran bir düzen oluşturma yeterliliği bir bütüne indirgemenin özünü oluşturur. Öznel bir akılla, ilişkiden kural çıkarımı, hep bir yenilik taşımaya ve “hiçbir zaman aynı olmamasına rağmen”, bütünün genel kavram kategorileriyle isimlendirilmesine ve kurallarla/yasalarla tekrarlandığı kabulüne dayanır. Çünkü, olgulara ait parça-bütün ilişkileri, ancak evrensel ya da tekillik boyutuna sokulabildiği, indirgenebildiği sürece deneyimlerin anlamlı, içselleştirilmiş geçmiş bütünlerle ilişkilendirilen yorumlarına ulaşılabilir.

Tekrarlayarak, anımsayarak, çağrışımlar kurarak oluşturulan bilgi konstrüksiyonları, tözsel bir bağlam olarak değil, işlevsel bir bağlam olarak anlaşılmalıdır.¹⁶ Bu bağlamda, ilişkilerin ve düzenliliklerin keşfi, her zaman tarihsel bir geri dönüşü gerektirecektir. Daha önce yaşanmış olanların bıraktığı izler, yeni olanlarla -hiçbir zaman birbiriyle aynı olmamasına rağmen- ilişkilendirilmeyi gerektirir.

Parça ve bütünlerin nesnelleşmesi, estetik bütünün pratik ve işlevsel olarak dil ortamında “temsil” edilmesini gerektirecektir. Düşünce, olgu, konstrüksiyon ve temsil ilişkisinin dilde ortaya çıkışı, dilin yansıtıcılığından (*reflectivity ing.*) öte kavramlarla simgeselleştirme, temsil etme işlevinin varlığını ortaya çıkarır.¹⁷ Temsil ister içsel (mantıksal, sezgisel, imgelemsel) ister dışsal olsun (nesne olarak) bir konstrüksiyondur. Bir “idea” olarak kavram, temsilin en kapsamlı boyutunu oluşturmaktadır. En geniş kapsamlı kavram kategorisinin “varlık” kavramı olduğu ve ondan sonraki her kategorizasyonun ve tipleştirmenin belirli bir indirgeme içereceği

---

aralarındaki etkileşimlerinin anlamlandırılmasına yararlar. Örneğin; Aristoteles’in kategorileri nicelik, nitelik, yoğunluk, uzay ve zamandır. Nitelik, varolanların “doğal donanımı” (*characteristics ing.*) olarak anlaşılabilir. Nicelik ilineği, süreklilik ve birliği, varolanların birliğini, ardışıklığı ifade eder. Birlik-çokluk ilişkisi içinde kavranır. Çokluk süresiz niceliktir. Diğer bir nicelik formu yoğunluk ise “niteliksel nicelik” olarak yorumlanır. Uzay, eski felsefede, birbirinin yanında olma olanağı olarak yorumlanırken, kapalı, sonlu ve küre biçimindedir. Zaman, birbirini izleme formu olarak görülür. Uzay dışsallık formu iken zaman içsellik formudur. Antik Yunan’ın nesnel görüşünde, zaman, çembersel ve çizgisel sürekli akış olarak tasarlanır. Kant’ın, öznel zamanın varlığını ortaya koyması daha sonra göreceli zaman kavramını ve tarihselliği gündeme getirir [Özlem (2001) s:119-128].

¹⁴ İlişki, şeyler arasındaki ortak yönler ve farklılıklar olarak düzenlenebilir. Özdeşlik ve başkalık aracılığıyla belirlenebilir. Benzerlik ortak olan şeyler aracılığıyla başkalık içinde belirlenir. Benzerliğin en yüksek basamağı eşitliktir. İki şey birbirine eşit olabilir ancak özdeş olamaz. Çeşitli ilişki tipleri ortaya çıkar. Simetrik, asimetrik, çoklu, analogik, metaforik vb. ilişkilerin yanında olumsuz ilişki olarak kabul edilen karşıtlık türlerinden kutupluluk, diyalektik, antinomi, paradoks, zayıf karşıtlık olarak apori ve problem kategorisi tanımları yapılır [Özlem (2001) s: 119-128].

¹⁵ Metaforun karakteristiği “Benzerlik” kavramıyla ilgili ek bilgi için bakınız EK A s:137

¹⁶ Özlem, D., 2001. Günümüzde Felsefe Disiplinleri, İnkılap Kitabevi, 2. Baskı,s: 215

¹⁷ “Kavram” ile ilgili ek bilgi için bakınız EK A s:138

açığıdır.¹⁸ Kategorilerin muğlaklığı ve “yorum kategorilerine”¹⁹ dönüşümü, çok konumluluğun, çok değerliliğin yarattığı muğlaklık karşısında düşünsel bir esneklik kazandırmaktadır.²⁰

2.1.3. Bütünün Hermenötikliği ve Mimari Tasarım Olgusu

Bütünün algısal ve düşünsel sınırları; bütünü anlama, kavrama, açıklama ve tanımlama; bütünü dile getirerek ifade edebilme, betimleme; bütünün varlığını olumlama, olumsuzlama ve onun varlığının sürekli ertelenmesi, yaşantıda ortaya çıkar. Bütünün kapsamı ya da sınırsızlığı, onun varoluşunun koşulları altında, evrensel ya da göreceli olarak belirir.

Genel olarak düşünce ve sanat tarihinde, bütünün ele alınışında, geleneksel üç ana görüş belirgindir. Bu görüşler birbirine eklenerek günümüze dek ulaşırlar. Bunlar:

1) İdealist gelenek: Bütün metafiziksel olarak özdeşliklerle tanımlanır ve idealleştirilir. Bu durumda, bütün, bireyin bilgisinin sınırlarındadır ya da bilinmeyen (ütöpik), tahminde bulunulan bir mantıksal, sezgisel sistematiklik ile açıklanabilir. İdeal olan evrensellikte aranabilirken; sanat bu bütünden pay alırken, onu taklit edebilir. Görüneni olduğu gibi, geneli, tümeli, özü ya da ideal gerçekliği -düzeltmiş gerçekliği- yansıtır.²¹ Rasyonel düşüncenin ideal bütünü olumlamaları; özdeşliklerle tek-bütüne varan tarihsel, ideal, evrensel bütüne ulaşma/bütünleşme düşüncesine dönüşür.

2) Pozitivist gelenek: Bütün, indirgemeler, farklılıklar üzerinden parçalama ve veriler üzerinden açıklanır. Parçalardan yeni -indirgenmiş- bütünler oluşturularak ve onları biraraya getirerek en kapsamlı bütüne ulaşılacağı inancı hakimdir. Bu durumda bütünü olumlama, dünyanın sınırlarında pozitivist geleneksel bakış açısının

---

¹⁸ Bu düşüncenin ortaya çıkışında, Kant, bilginin duyarlılık ve anlık yönlerini ortaya koyarken, kavram ve ilişkilerin, zaman-mekan duyarlılık formları ve anlık kategorileri altında oluştuğunu öne sürer. Kant'ın "sentetik" bilgisinin özelliği konstrüksiyonlardan oluşmasıdır. Kant'ın duyarlılık formları ve anlık ilkeleri olarak tanımladığı -günümüzde geçerliliğini kaybeden-meta-ilkeler, büyük ölçüde bilincimizin değişmezleri olarak, sentetik konstrüksiyonları hazırlamada işlevseldirler. Kant için anlık, tüm insanlar için değişmez olan ve ortak olarak bulunan bir yetidir [Özlem (2003), s:168].

¹⁹ Özlem, D., 2001. Günümüzde Felsefe Disiplinleri, İnkılap Kitabevi, 2. Baskı,s:156

Özlem, entelektüel sezgisel bir anlayış yetisiyle nesnel varlık kategorileri yerine kişisel yorum kategorilerinin yer almasını önerir. Yorum kategorileri, doğa ve tarih içinde kazanılan tüm deneyimlerin bir düzene sokulması için vazgeçilmez koşullardır. Varlık ancak yorumlanabilir.

²⁰ Kategorilerin sayısı bakış açısına göre değişebilmektedir. N. Hartmann'ın (1882-1950) "kategorik çözümlenmesi" nde bazen töz (substance) kategorisi, bazen de ilişki (relation) kategorisi temel kategori olarak ele alınır. Bazı görüşlerde kategoriler oluşturmanın hiçbir ilkeselliğinin bulunmadığı savunulur [Özlem (2001) s: 116].

²¹ San, İ., 2004. Sanat ve Eğitim, Yaratıcılık Temel Sanat Kuramları Sanat Eleştirisi Yaklaşımları, Ütopya Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, s:39

yarattığı dikotomilerin (farklı iki kavramın bir arada kullanılması) ve ayrışmaların, analitik yaklaşımların oluşturduğu parçalı konumdan yola çıkılan bir süreç olarak görülebilir. Pozitivist gelenek, açıklamaya dayalı mantıksal, sezgisel akıl yürütmeler, genellemeler, soyutlamalar, belirlemeler, indirgemeler ve biçimselleştirmeler ile süregelen parçalardan yola çıkarak bütünü oluşturur ya da parçalanamaz olanları olumlar.

3) Eleştirel gelenek: Bütünü parçalar üzerinden betimlerken, bütünün, parçaların toplamından daha fazla bir şey olduğunu kabul eder. Dolayısıyla parçalar arası ilişkileri ve bütünün bağlamını gözönünde bulundurur. Bu sırada, özne-nesne etkileşiminden kaynaklanan, göreceliliklerin yarattığı muğlaklıkların farkındalığında bütüne yönelmedeki değişkenlikleri betimler. Geçmiş, şimdi ve geleceğe yönelik spekülasyon yapar. Bütünü sürekli yorumlarken, eleştirel bir yaklaşım olarak, özdeşleşmelere ve genelleştirmelere duyulan kuşku ve bütünü oluşturan farklılaşmalara bağlı olarak, bütünü birbirinden ayrı ancak etkileşimli parçalar olarak görme düşüncesi belirginleşir.

Bütünü olumlama ya da olumsuzlama üzerine kurulu düşünce tarihi boyunca²² belirli bir kültür, kendi dünya görüşünü, kendi mimarlığını ve sanatını yaratırken; eğitimini de bu doğrultuda ele almıştır. Varolanın ve varolmayanın ya da varolacağıın spekülasyonu, en kapsamlı olarak evren üzerinden yapılırken, evren üzerine indirgemeci ya da bütüncül yaklaşım arayışları belirir.

Bütüncül yaklaşım (*holistic approach ing.*) Hegel'in idealizminde, birbirini var eden, bir arada düşünülmesi gereken karşıtlıkların, bütüncül bir sistemde, diyalektik düşüncede birleştirilmesidir. Adını Hegel'in holistik (tek-bütün), ideal bütün arayışından alan bütüncül yaklaşımın temelinde, Hegel'in tarihsel bütünlük oluşturan spekülatif, mantıksal, rasyonel düşünce sistemi olduğu kabul edilir. Dualistik indirgemeciliği aşmak adına, sistemin holistik (tek-bütün) olarak düşünülmesiyle pozitivizmin evrensellik adına dışladığı irrasyonel taraflar bütünleşir. Tek bir bütünle (tanrısallık) sonlanma aynı zamanda gelenek içinde tekrar ulaşılması gereken bütüne işaret eder.

Kurokawa²³, bütüncül bir yaklaşımın temsilcisi olarak kartezyen, dualistik mimari tasarım yaklaşımına karşı bütüncül olarak tanımlanabilecek "simbiyoz" (*symbiosis ing.*) düşüncesini geliştirir. Batı düşüncesinde eleştirdiği başlıca noktalar; analitik dualizmin düşüncesinde kavram çiftlerinin yarattığı zorunlu seçiciliktir. Bu iki terimli

²² Batı düşüncesinde bütün ile ilgili ek bilgi için bakınız EK A s:139

²³ **Kurokawa, K**, 1991. Intercultural Architecture, The Philosophy of Symbiosis, Academy Editions, London, s: 39

karşıtlık durumunda, “arada olan” melez durumların varlığının salınımlarının göz ardı edildiği, oysa, bu melez durumların, kültürün ve doğa yaşamının içinde hep var olduğudur. O, doğada gördüğü, karşıt kutuplu zıt kavram çiftleri (radikal durumlar) ve “hem o hem bu” düşüncesini ya da karakterini taşıyan durumların ve süreçlerin hep birlikte biyolojik simbiyoz yaşam döngüsü içinde sürdüğünü dile getirir. Kendi içinde dinamik bir kutupluluk ilişkisi yaratarak²⁴ iki kutbu birleştiren “melez” durumları içermesi nedeniyle kavramsal olarak bütüncül bir yaklaşım oluşturur. Mimari kimliğini ara mekanda (*in-between ing.*) bulan bu düşünce, tıpkı insan gibi hem ruh hem beden; hem iç hem dış olan geçiş mekanları üzerine temellenir. Böylece merkezilikten çeperlere kayan, “ne o ne bu olana” yönelir. Kurokawa²⁵’nın mimarlık için bütüncül yorumu; geçmiş, şimdi ve geleceğin simbiyozudur.

Vitruvius’tan beri kabul edilen biçimsel, ideal estetik üzerine kurulu kompozisyon kurallarında, yüzeysel ve hacimsel parçaların oluşturduğu bütün; geometrik oranların kullanıldığı “altın oranı” kapsayan düzen ilişkileri olarak düşünülmüştür. Yeni estetik değerler arayan Bauhaus’un temelini oluşturan gestalt²⁶ psikolojisi, bütünü algılama üzerine yaptığı çalışmalarda, figür-zemin ilişkisinin ortaya çıkmasında etkili örüntüsel değişimler üzerinde durur. “Bütün, parçalardan daha fazla bir şeydir” tanımlaması, bütünün algılanmasının ötesindeki fenomenolojik boyutun ve metafiziğin varlığının kanıtıdır. Dönemin pozitivist/nesnel bakışına bağlı, öznenin algısının ve fenomenolojik konumunun değişkenliğinin “keşfi” niteliğindeki gestalt kuramı, her kişide bulunabilecek algılama biçimlerini saptamıştır. Nesnenin ve öznenin bağlam içindeki parçalanamaz durumlarına bağlı bir algılamayı ele aldığı için psikolojide “bütüncül bir algı yaklaşımı” olarak kabul edilebilecek kuramın en önemli tarafı, bu algılama biçimlerinin, binlerce yıldır insanın evrimsel gelişimiyle oluşmuş bütüncül algı şekilleri oluşudur. Evrensel algının, gestalt kuramıyla ortaya çıkışından sonra, mimara düşen görev bu evrensel algılama şekillerine dayalı yeni estetiğin yakalanması olmuştur. Gestalt psikolojisi, fenomenolojik ve yapısalcı görüşün²⁷ deneyime dair bütüncül ele alınışıdır.

Capra²⁸, günümüzün problemlerini çözmek için yeni bir bilimsel anlayışın tasarımının gerektiğini savunur. Bu yeni tasarım; hayat, zihin, bilinç ve evrim sistemleri görüşünün ortaya çıkmasını, bütüncül yaklaşımın benimsenmesini, batılı

²⁴Bu durum, Kurokawa tarafından, dualizm düşüncesi üzerinden tanımlama yapması nedeniyle, simbiyoz düşüncesinin zayıflığı olarak görülür (A.g.y. s:39).

²⁵ A.g.y. s: 45

²⁶ *Gestalt alm.*: “Cansız cisim”. İlk defa filozof Christian von Ehrenbfels tarafından “indirgenemeyen algısal bir model” olarak kullanılır [Capra (2000)s: 33].

²⁷ Yapı kavramı Gestalt psikolojisi, fenomenoloji, ilişkisi için bakınız EK A s:141

²⁸ **URL-1**,www.baktabul.com/kitap-ozetleri-ve-dergi/28493-bati-dusuncesinde-donum-noktasi.html

ve doğulu yaklaşımların bütünlüştürilmesini, ekonomi ve teknoloji için yeni bir kavramsal çatıyı ve son olarak toplumsal ve siyasal yapılarda derin değişimlere yol açacak ekolojik ve duyarlı bir perspektifi içermektedir.

Capra'ya göre bu yeni anlayış, gelişmekte olan "sistem düşüncesi"²⁹nde vücut bulmaktadır. Sistem düşüncesi, Doğu ve Batı düşüncesinin yanı sıra pozitif bilimle görecelilik ve kuantum teorisini baz alan, yeni bir "bilimsel bilgi edinme modeli" (paradigması³⁰) yaratmaktadır. Bu anlamda Capra'nın sistem düşüncesi epistemolojik bir bütüne ulaşırken; Batı biliminin evrenin işleyişine yönelik yanılgılarına alternatif bir yol çizmek ister.

Moles, (1990) bilimsel yöntemin geliştirilmesinde³¹ ve bilgi edinme stratejilerinde, disiplinlerarasılığın, yapısalcılığın, hōristiğın, benzetişimin (*simulation ing.*) ve sistem oluşturmaının önemine dikkat çeker.

Bütünün soruşturulmasında, "bütün" Hegel'in "mantıksal diyalektik" düşüncesinin bir sonucu olarak, metafiziksel, Platonik bir holizme mi sonlanır? Yoksa mantıkçı pozitivistlerin yaptığı gibi, dünyanın sınırları içinde kalınarak, metafiziksel alana sıçranmadan oluşturulabilecek, kapsamlı, en büyük dil sistemin iç işleyişinde ilişkilendirilebilecek ve türetililebilecek, Wittgenstein'in dil oyunlarının belirli kurallar içinde ve kuralların dönüşümüne bağlı, sonsuzluk potansiyelini taşıyan, parça-bütün ilişkilerinden oluşan bir dil sistemine mi dönüşür? İster metafiziksel olsun ister olmasın, Adorno'nun negatif diyalektiğindeki gibi bütünün yapılaşmasını engelleyen, dekonstrüktivist parçalardan oluşan ve kapsamı hep ertelenen dinamik bir bütün mü oluşur? Ya da Nietzsche'nin "hiçlik" sınırına dayanan düşüncesinde vurguladığı gibi bütün diye birşey yoktur ve bütün kurgulanan ve ilişkilendirilmeye çalışılan bir sistem kurma hayalinden başka birşey değil midir? Soruların cevapları öznelerarası ortamda (öğrenen-öğreten ve dil), mimari tasarım eğitimi bağlamında, kendi tinsellikleri ve psikik durumları içinde ya da bunlardan bağımsız aranabilir mi? Tüm bu yaklaşımlarda belirgin bir sonuçla karşılaşılmaktadır. Bütün yaklaşımlar, indirgeme düzeylerindeki farklı tutumlarına bağlı olarak yorumsaldır. Bu soruların cevapları, içinde varolunan ve kabul edilen bütünün bağlamsallığında saklıdır.

Bütün bu görüşlerde, "bütün"ün kavranılışında ve epistemolojik sınırlandırmalarında yorumsal farklılıklar görülmektedir. Bütüncül olmayan ya da belirli indirgemeci bakış açılarıyla ilgili saptamalar yapmak, mimarlığın genel durumunu; onun özünü

---

²⁹ Sistem düşüncesi ile ilgili ek bilgi için bakınız EK A s:143

³⁰ Kuhn, T., S., 2003. Bilimsel Devrimlerin Yapısı, çev: Nilüfer Kuyaş, Alan Yayıncılık, 6. Baskı, s: 239

³¹ Bilimsel Yöntemin Geliştirilmesiyle ilgili ek bilgi için bakınız EK A s:144

oluşturan mimari tasarım ve eğitiminin bütüncül yorumunda gereklidir. Mimari tasarıma bütüncül yaklaşım, tasarımcının tasarım olgusu karşısında bilinçliliğini arttırmak; hem kendi iç dünyasını hem de dış dünyanın olgularını yorumlayabilecek farkındalık yaratmadır. Bu farkındalık yaratma hermenötikseldir³². Mimari tasarım olgusu, eğitimde, bu kapsamda ele alınmaktadır.

Mimari tasarımın, pozitivist gelenekte “problem” olarak ve daha sonra “eğreti tanımlı problem” revizyonuyla ele alınışı, tasarım süreç ve durumlarının matematiksel ve mantıksal temsillerle aktarılma isteği, tasarımın olgusal yanının gözardı edilmesine sebep olur. Tasarımın fenomenolojik ele alınışı, her şeyden önce sürecin yorumsal bir süreç olduğunun kabulüne dayanır. Tasarım sürecinin “kişiyeye özel” durumu, eğitimin şekillenmesinde, öğretene-öğrenen ilişkisindeki birebir konuşmaların ve kişisel refleksiyonların daha da önem kazanmasına neden olur. Tasarım olgusunun hermenötik alanda ele alınışı, hermenötiğin gelişimi ve öne sürdükleri ile mimari tasarım eğitimi arasında kurulabilecek paralellikler, mimari tasarım eğitimine bütüncül yaklaşımın eksenini oluşturmaktadır. Bütün, teorik ve pratik olarak, öznenin yönelimlerinde belirir. Bu yönelme yorumsaldır.

Yorum -hermenötiksel alanda- köken bakımından aracılık ilişkisinden, farklı dillerin konuşucuları arasındaki aracılık etme/tercüme işlevinden doğmuştur. Daha sonra anlaşılması zor metinlerin şifresini çözmeye dönüşmüştür. Önceden belirlenmiş anlamıyla, dilin merkezi konumuyla, felsefi bilince sunma anında yorum; Nietzsche ile başlayan, bütün bir pozitivism meydan okumaya ve uç noktada nihilizme (hiçliğe) dönüşür. Dünya ile insan arasında tam aracılığın bütünüyle kurulamamasını sağlayan şey yorumdur ve bu ölçüde bir şeyin bir şey olarak anlaşılmasının - metaforik düşünmenin- biricik fiili yakınlık/bilinç ve bilgidir/veridir.³³

Palmer’a³⁴ göre, hermenötik, iki farklı yönelişi barındırır. Biri genel anlamda (yaşantı/deneyim aracılığıyla bütünü kavranması) anlama teorisiyle ilgilidir. Diğer hermenötiksel problemin yani dilsel bir metnin -Bollnow’un Dilthey yorumunda “sabitleşmiş yaşama fenomeni”³⁵ olarak istenilen anda ulaşabilen- yorumunda mevcut bileşenlerin ne olduğu; yani bir çözümleme konusudur. Bir anlama teorisi, başlangıç noktası olarak, yaşanmış deneyimleri ve anlama olgusunu ele aldığı anda hermenötikle daha ilgili olur. Düşünce, fikirden ziyade, tüm canlılığı ile bir olguya

---

³² Hermenötik ile ilgili ek bilgi için bakınız EK A s:146

³³ **Gadamer, H., G.**, 2002e. Metin ve Yorum, Hermenötik ve Hümaniter Disiplinler, çev: Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, s: 294

³⁴ **Palmer, R., E.**, 2003. Hermenötik, Schleiermacher, Dilthey ve Gadamer’de Yorum Teorisi, çev: İbrahim Görener, Anka Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, s: 105

³⁵ **Bollnow, O., F.**, 1995. İfade ve Anlama, Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar, der. ve çev: Doğan Özlem, Ark Yayınevi, Ankara, s: 102

odaklanmış olur ve anlama olgusunun fenomenolojisi haline gelir. Hermenötiksel problem, anlama olgusunun özel bir oluşumu olarak, daima dil, diğer bir ufuk (Gadamer) ve tarihsel olarak metne (mimarlık düşüncesi/söylemi/nesnesi) nüfuz etme ile ilgilenmektedir. Bu anlama olgusu daima günümüzle ilgili bir anı içerir.

Yukarıdaki iki yönelişle bağlantılı, aklın ve deneyimin sınırlılığının yarattığı ve dolayısıyla indirgemeler içeren, yorumsal bütün arayışında, yorumun yürüyebileceği, birbiriyle bağlantılı iki eksen bulunmaktadır. Birinci eksen; teorik ağırlıklı yorumunda, özne-nesne, biçim-içerik dualizmlerini içeren, yorumda mantık-dil, dil-yapı ilişkilerinin kurulduğu, Aristo-akıl-pozitivizm, mantık/dil-yapı ve dilbilim-işaret teorisi (göstergebilim) eksenidir. Bu eksen söylemde “metin/nesne modelini” oluşturur. İkinci eksen; yukarıdaki disiplinlerin bütünleştirildiği ve aşılmaya çalışıldığı, Platon-akıl-varlık/tarih, fenomenoloji eksenini üzerinden dilde/söylemde “diyalog modeline” götürür. Hermenötikğin çağdaş yorumlarında bu iki eksende de, kapsamlı, bütüncül bir yaklaşımın temelini oluşturabilecek, varlık ve dil ilişkisini yaklaştırma çalışmaları görülmektedir.

Varoluşçu düşüncede, varlıkların (mimari tasarım olgusunun) ve öznelerin (öğrenenin ve öğretenin) birlikte varoluşunda, “mutlak bilgi”; ancak -metaforik düşünmede- gönderimde/atıfta bulunacağı şey, dilbilimsel çerçevenin dışında ya da dilden bağımsız, nesnenin statüsü ve dile getiriliş şeklinin ötesindedir. Mutlak bilgi, nesnenin, kendisi ve özneye arasındaki ilişki ya da ilişkilerle ilgili problemle -praksiste- karşı karşıya kalacağı, fenomenolojik bir bağlamın içinde doğar.³⁶ Eğer yorum, dahil olduğu birinci eksende gibi göstergebilimsel alanda, gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkinin sonsuza dek açık uçlu olarak diğer işaretlere ya da izlere “gönderimde” bulunması ise; bir bağlantılar yaratma eyleminde, bu “anlamlar zincirinin” uzlaşımalsal olarak bir arada tutulmasıyla bütüne dönüşür. İkinci eksende anlamın gerçekleşmesi ve iletişimin oluşması, yorumlayanların “ufuklarının kaynaşmasına” (Gadamer) bağlıdır. Hermenötiksel döngüde,³⁷ metnin kendi anlam boyutu, yorumun dinamizmini oluşturur.³⁸

---

³⁶ **Arslan, H.**, 2002. Hermenötiğe Giriş, Hermenötik ve Hümaniter Disiplinler, s:2-60, Paradigma Yayınları, İstanbul, s: 6

³⁷ Schleiermacher ve Dilthey’in metodlaştırma arayışının dışında hermenötik döngü ya da daire yorumu da farklı farklı yorumlanmaktadır. Schleiermacher yorumun epistemolojisini psikolojik bağlamda ele alırken, Dilthey tinsellik/tarihsellik bağlamında genişletir. Bir tarafta tarihsel bilginin içinde aranan nesnellikler üzerine epistemoloji oluşturma isteği diğer tarafta Heidegger’in epistemolojiden uzaklaşarak varlık alanına kayan fenomenolojik yaklaşımı, mimari tasarım eğitiminde bilgiye ulaşma ve bu bilgiye ulaşmada varlığın nasıl düşünülmesi gerektiğiyle ilgili bir perspektif oluşturmaktadır. Bu perspektifte belirli bir yöntemin olup olmadığına dair tartışma sürmektedir.

³⁸ **Palmer, R., E.**, 2003. Hermenötik, Schleiermacher, Dilthey ve Gadamer’de Yorum Teorisi,

Mimari tasarım sürecinde ve eğitimde yorumun sona ermesi ya da sürekliliği; bütünün kapanması, bütünü olumlama ve dolayısıyla göstergebilimsel biçimin ve anlamın sonlanmasına karşılık, yorumun sonsuza dek sürmesi arasındaki pratik tercihtir. Esas fark, “yapısalcı”³⁹ yaklaşımın tasarım olgusunu durağan, ideal bir “metin” olarak ele alışı ile “post-yapısalcı” yaklaşımın yorumu sonsuz bir süreç olarak kabulünde tasarımın süreçselliğine eğilmedir. Bütüncül olanın anlaşılmasına yönelik olarak mimari tasarım; “söylem” içinde metin oluşumlarını da kapsayan, ancak sürekli devingenlik gösteren, sonsuz bir yorumdur. Bu durum, aynı zamanda mimari tasarım eğitimi pratiğine yansımada, mimari tasarımdaki sürece (sonsuz yorum) ve sonuca (sonlu yorum) dönük eğitim ilişkisi arasındaki farkı doğurur.

2.2. SONLU-SONSUZ YORUM VE DİL

Teorik yorum arayışı ve geleneksel bilme ve görme bakış açılarından farklı olarak sonsuz yorum arayışı; hakikatin olmadığı, kesinlikten yoksun, “önceden hazır olmayan” anlamın, farklı bakış açılarına göre çoğaldığı dilde, pratikte ortaya çıkar. Foucault’ya göre, sonsuz yorum, 16. ve 17. y.y. allegorik ve günümüz göstergesel yorumunda da, benzerlikler üzerine kurulu, temsillerden oluşan bir “sonsuz aynalar oyunu” na dönüşür.⁴⁰

Bütüncül deneyiminde, tarihselliğin, geçmiş, şimdi ve gelecekle bağlantısı kurulurken ve bilgiye ulaşırken, bilgiyi kavramlaştırırken, sınıflandırırken ya da tepeştirirken benzerlik/farklılık ve andırım, yorumlama eylemlerinde biraraya gelirler. Dilbilimsel bir yorumda bir kelimenin diğeriyle değiştirilmesi, Derrida’ya göre⁴¹, yorumun yorumla tamamlanması (*supplementation ing.*) ya da yeniden yazıdır (*reinscription ing.*). Nancy’ye⁴² göre, metnin diğeri aşılması vb. metaforik post-yapısalcı yorumlar, sürekli olarak, hermenötik döngünün epistemolojik ve metafiziksel temellerinin bağlamsallığını ve göreceliliğini vurgular.

Derrida⁴³, hermenötik proje olarak tanımladığı geleneğin karşısına “yorumlayıcı müdahalenin belirlenemezliği” düşüncesiyle çıkar. “Dönüştürücü yorum etkinliği”, hermenötiğin belirli bir yorum stratejisinin içinde, doğru kabul edilen anlamın

---

çev: İbrahim Görener, Anka Yayınları, İstanbul, 2. Baskı,s: 55

³⁹ Yapısalcılık ve Post-yapısalcılık ile ilgili ek bilgi için bakınız Ek A s: 147

⁴⁰ **Foucault, M.**, 1990. Nietzsche, Freud, Marx, Transforming the Hermeneutic Context from Nietzsche to Nancy, ed:Ormitson, G.L., Schrift, A.D., State University on N.Y. Press, s: 60

⁴¹ **Ormitson, G.,L., Schrift, A.,D.**, 1990. Editor’s Introduction, The Hermeneutic Tradition/From Ast to Ricoeur, State University on N.Y. Press s:3

⁴² A.g.y.

⁴³ **Arslan, H.**, 2002. Hermenötiğe Giriş, Hermenötik ve Hümaniter Disiplinler, Paradigma Yayınları, İstanbul, s:47

dışında, ifade edilebilir birçok anlamın bulunduğunu ve belirli bir yorumlayıcı hiyerarşiler stratejisi kurmak yerine; metnin anlamlarının arayışını askıya alır ve anlamlardan birinin tercih edilmesini zorunlu kılar. Derrida'ya göre, başlangıcı ve sonu olmayan yorumun, yapının, göstergenin, oyunun, kökensel ve sonuçsal iki yorumu vardır.

1) Yorum, göstergeler oyunu ve düzeninden kaçan, yorumun zorunluluğu olarak, hakikatin veya kökenin şifresini çözmeye çalışır.

2) Yorum, artık kökene dönmeyerek, oyunu onaylayarak, oyunun sonunu sabitleyebileceğinin rüyasını gören insan varlığının ötesine geçmeyi dener. Yani kendi sınırlılığını aşmaya çalışır.

Temsil sorununda esas olan, bir tarafta bir anlamın sabitlenmesi, yani semantik dönüşümler çeşitliliği altında değişmeksizin kalan bir anlam ile diğer tarafta, anlamın çok-anlamlılığını yaratan bağlamın/dilin belirlenmesi olasılığıdır. Süreç, uç noktada, yorumun hiçbir zaman bir bütüne dönüşmemesi ve parçalar olarak kalması ya da belirli bir sona dönük olarak yönlendirilmesi ve beklenen bütüne ulaşması olarak görülebilir. Yaratıcılık açısından sınırlı gözüktense de, sınırlandırılmış/kapalı bütünlükler oluşturmada, dilin tekrarlar ile ele alınışı ve gittikçe yoğunlaştırılan yapı özelliği de yaratıcı bir yaklaşım olarak görülebilir. Ancak, indirgeme boyutunun, her iki durumda da kapsamlı olması, bilincin yüksek olduğu yaklaşımları destekler. Eco'ya⁴⁴ göre;

"Sanat yapıtı biricikliğı çerçevesinde, dengeli bir organik bütün olarak tamam ve kapalı; aynı zamanda özgünlüğünü zedelemeyen pek çok farklı biçimde algılanıp, yorumlanmaya elverişli olmasıyla açık yapıdadır. Böylece bir yapıtın her algılanışı onun hem bir yorumu hem de bir performansdır, çünkü yapıt her algılanışında yepyeni bir perspektife kavuşur."

Bu durum, sanat yapıtının, mimari tasarım eğitimi sürecinde henüz varılmakta olan estetik bütünün, hermenötiksel bir metin olarak belirmesidir. Sanat yapıtı ve mimari bütün, doğal dil gibi belirli göstergeler ve kodlara sahip bir yapının dışında, kendi poetiğini ya da yapay bir dil olarak çok-anlamlılığı barındırmaktadır. Mimari dil, yansıtma ve temsil etme dışında kendi kendine ifade değeri gösterir. Bu bakış, göstergibilimsel olarak, yapısalcılıktan post-yapısalcılığa dönüşüm olarak görülebilir. Bu bağlamda, mimari tasarımda, sonsuz iki tür bütün yorumu hedeflenebilir.

1) Sürekli tekrarlar ve sınırlandırılmış kapalı bir sistem içinde bütünlük arayışı: Böyle bir yorum; gelenekselliği, ön kabulleri ve biçimleşmeyi doğurur. İdeal ve evrensel bütünün arayışıdır.

---

⁴⁴Eco, U., 2001. Açık Yapıt (Opera Aperta), çev: Pınar Savaş, Can Yayınları, 1.Basım, İstanbul, s: 10

2) Sürekli, ıraksak düşüncelerle, ötekine ilerleyen açık bir sistemde bütünler arayışı. Bu süreç eleştirel yorumdur. Anlık yaratılandan oluşabilecek yeni bütün arayışıdır.

Göstergebilimsel bir yorumla, günümüzde, mimari tasarımda, bütünün oluşturulmasına yönelik eğitimin çeşitli dönemlerinde, süreksizlikler de içeren, mimari tasarım ve eğitimi üzerinde etkili bu iki yaklaşımın açılımı:

1) Kapalı sistem görüşüyle mimarlık tektoniği bağlamında bakış: Mimari tasarım eğitiminde, mimarlığı, mimarlık üzerinden anlatması ve dolayısıyla dil-mimarlık ilişkisinde, özellikle, modernizmden kalan mekan-işlev ilişkisinin belirleyici olduğu ve dilin kapalı sisteminin kendi kendini türetmesidir. Maddesel tektonik bileşenlerin ve tarihsel tipolojilerin biçim gramerinin gündemde olduğu bu tavırdaki, görünenler üzerinden bir çalışma kolaylığı sağlamaktadır. Semantik ve sentaktik anlam arayışı belirir. Anlamın öznenin bağımsızlaştığına, evrenselleştiğine inanılır.

2) Açık sistem görüşüyle gönderim (reference ing.) bağlamında bakış: Biçim-içerik şemalarında ve daha kapsamlı olarak poetik (sözbilim) mimarlığın mekansal anlamlarının öne çıkışıdır. Estetik boyutunun açık uçlu ele alınışı ve biçim-içerik tartışmalarının farklı katmanlarda gündeme getirilmesidir. Mimari anlam pragmatiktir, özne-dünya etkileşiminden doğar ve mekansallaşır.

Yukarıdaki gibi, bütünün tanımlanmasında belirli bir sınırın varlığı ve bu sınırın içindeki parçalanmalar, farklılaşmalar, bu parçalanmaların aralarındaki ilişki ve ilişkilerin kendi iç yapısının karakteristiğini ortaya koyan kurallar, sistemleşmiş düşünceler oluştururken; sistem kurmaya yönelik her istek, Frankfurt Okulu'nun vurguladığı gibi tam olarak haklı çıkma ihtiyacına dayanır.

Adorno'nun düşüncelerinde temelleri bulunan dekonstrüktif düşünce, her türlü oluşturulacak yapının bozumu mantığı üzerine kurulur. Kavramsallaştırılan, konstrüksiyon haline sokulan ve kendi üstüne kapanan bir bütün, dilin hapisanesinden, kapallılığın, mantık ve gramerin belirleyiciliğinden çıkarılmak istenir. Dekonstrüktif tutum, yapıları ve onların temsillerinin düzenini parçalamak, yeniden kurgulamak ister. Bu kurgulama biçimsel ve düşünsel anlamda dengesizliği, dinamizmi barındırmaktadır.

Hegel'in kurgusal, metafiziksel ve holizm ile sonuçlanan ve kapanan statik bütünü ile Nietzsche'nin rastlantısallıklar içeren, hiçlikle sonlanma problemi arasındaki yorumsal uzlaşısı, Adorno'nun negatif diyalektiğindedir. Jay⁴⁵, Adorno'nun parça-bütün ilişkisi düşüncesini iki metaforla tanımlar. Birinci metafor, karmaşık bir fenomenin dinamik ve karşılıklı biçim değiştirici yapısını oluşturan, çekici ve itici yanları arasındaki

⁴⁵ Jay, M., 2001. Adorno, çev: Ünsal Oskay, Der Yayınları, İstanbul, s: 7

ilişkinin ortaya konduğu, karşılıklı etkileşimi anlatmak için kullandığı “güçler alanı” (*Kraffteld alm.*) metaforudur. Diğer bir metafor, ortak paydada toplanmaya, bir temel tözde ya da bir ilkede toplanıp, bunlara göre anlamlandırmaya direnen değişim içindeki ögelerin, bir tümlük oluşturmaktan çok karşılıklı etkileşim içindeki varlıkları ile meydana getirdikleri durumu ifade için, Benjamin’den aldığı, astronomiye ait bir terim olan “yıldız kümesi” dir (*constellation ing.*). Fenomenlerin, tek bir bütün içinde eritilemeyecek, öznel ve nesnel, kültürel ve toplumsal, tarihsel ve doğal yanlarının her birinin ele alınışında bir diğerinin de ele alındığı, hiyerarşik olmayan eşdeğerli bir tutumdur. Böyle bir yapı, aralarında hiçbir ilişkinin bulunmadığı göreceli bir kaos olmayıp, hiçbir zaman belirli tek bir biçim içinde kalmayan, gerçekliğin her an kurulan ve yıkılan, oluşan ve gelişen olumsuzlamalarının, diyalektik bir modeli olmaktadır.⁴⁶

Adorno, “hem o hem bu” mantığını reddederken kurgulanan ya da haklı çıkartılan doğruların mutlaklığını kabul eder.⁴⁷ Ancak bu haklı çıkarışın içindeki yanlışın farkındalığı, sürekli olumsuzlamanın yarattığı gerilimle, sozsuz bir diyalektiğe dönüşecektir. Diyalektik, düşüncelerin kendi kendilerini niteleyecekleri yerde; kendilerine karşıt bir konum edinecekleri en uç noktaya varacak aşırılaşmalar boyunca ilerleyebilir. Eğer bu kurgu dil içinde yapılacaksa, konuşma dilinin hakim olduğu pragmatik alan, bütünün kapsamının en geniş olduğu, her türlü konstrüksiyon ve dekonstrüksiyonun yapılabildiği, sınırlarının, ilişkilerinin ve düzeninin sürekli değiştiği, dinamik bir bütün fırsatı sağlamaktadır.

Dekonstrüktivizme göre, dil mutlak değildir. Kırılan ve parçalanan bir olgudur. Adorno’nun, dilin sınırlı olduğu görüşü ve dilin dışına çıkılarak, mantığını yıkarak oluşturulabilecek “bilinç felsefesi”, onun negatifik (olumsuzlama) üzerine kurulu diyalektiğinin bir sonucudur.

Diyalektik düşüncede sanat yapıtı türetilirken, eleştirel düşüncenin sonsuz olumsuzlamasına karşılık, sonsuz biçime girebilme ve sonsuz anlama sahip olma özelliğine sahip bütünde; biçimin sınırsızlığı ve anlamın sınırsızlığı sonsuz ilişkiler yumağına (*Rhizome ing.* Köksap, Deleuze ve Guitari) dönüşür. Bu arayış geleneklerden kopma olasılığını da barındırır.

---

⁴⁶ A.g.y., s: 8

⁴⁷ **Dellaloğlu, B.**, 2003 Frankfurt Okulu’nda Sanat ve Toplum, Bağlam Yayınları, 3. Baskı, s: 39

2.3. KONSTRÜKSİYON VE YAŞANTI / DENEYİM

Varolan ve henüz varolmakta olan bütünlerle olan “köksap” ilişkide akıl, pragmatik bir anlayışla “üzerinde düşünmek” üzere fenomenleri çeşitli temsiller, biçimler (modeller, analogiler vb.) içine koyarak, hipotetik bütünlüğü konstrüksiyonlaştırmak zorundadır. Daha önce tanımlanan idealist, pozitivist ve eleştirel bütün konstrüksiyonları varoluş, yaşama ve dil felsefeleri açılarından ele alındığında “yaşantılar/deneyimler” (*experience ing.*) yaşam içinde ilişkilendirilir. Yaşantı, yaşamın özgün bir parçası olarak ortaya çıkar.

Dili oluşturan kavramlar, yardımcı konstrüksiyonlar olarak, düşünceyi bir amaca ulaştırırlar. Ancak tin/kültür bilimlerinde kavramlar, yapay olarak, önceden üretilmiş (a priori) konstrüksiyonlar⁴⁸ yerine; mimetik yoldan, sonradan üretilmiş (a posteriori), yaşamayı izleyen konstrüksiyonlardır. Yaşamayı takip eden konstrüksiyonlar, yaşantının/deneyimin ve kuramsal kavrayışın birbirine geçtiği anlamayı oluşturur. Tarihsellik ve tinsellik, bireyin yaşantı ve dil konstrüksiyonları üzerinde belirleyicidir.

“ Kendimizi içinde kuşatılmış ve içine yerleştirilmiş olarak bulduğumuz simgeler bağlamı, ancak canlı (bizim de katıldığımız) rekonstrüksiyonlarla anlaşılabilir.”⁴⁹(...)

“... yaşama yine yaşamaktan hareketle anlaşılır.”⁵⁰

Refleksiyon (düşünüm) felsefesinden ödünç alınan bu modelde, Habermas’a⁵¹ göre; Dilthey’in yaşama-ifade-anlama arasındaki bağıntısında tin; kendi yaşamına, kendini nesnelleştirmelerle dışsallaştırarak ve bu dışsallaştırmalar üstüne refleksiyon içinde kendine dönerek sahip olur. Yaşam, kendi üstüne bükülerek ve diğer bir yaşamın

⁴⁸ Konstrüksiyon; Aristo’nun, bilgiyi mantıksal soyutlama ile elde edişinin, doğa bilimsel konstrüksiyonların yanında, Dilthey’in, diğerinin psişik halini kendinde hissetme (empati); “transpozisyon” kavramı ile kendimize ait yaşantılar çokluğu içinden, geçmişte kalmış bir yaşantının, (benim ya da ötekinin) dışsal bir şey olarak (ifade) önüne konmak suretiyle anlaşılabilceği düşüncesidir. Yaşantı, romantik bir bakışla, yeniden kendinde hissederek bütünleşme (*Nachvollzug alm.*) ve özdeşleşim yerine, daima yönelimlere ve niyetlere bağlı olan ve bunlarda içerilmiş olan anlam aracılığıyla anlaşılabilir şeydir. [Habermas (1995) s: 131]. Kant’ın, duyum-tasarım şemasındaki konstrüksiyonun, a priorilikler (öncüller) üzerine kurulduğu düşüncesinden sonra Habermas’ın (A.g.y.,s:128-150), Dilthey’in düşüncelerinden yola çıkan, konstrüksiyon düşüncesiyle ilgili yorumuna göre; tekelci pozitivist konstrüksiyon bakış açısı, doğayı “istikrarlı hale getirilmiş” nesnelere kategorize eder ve öznelerarasılığı, duyarlılığı bir izlenimler deposunda, elle tutulur bir alanla sınırlar ve matematik-mekanik konstrüksiyonlar haline getirir.

⁴⁹ Habermas, J, 1995. Dilthey’in Anlama Kuramı: Ben Özdeşliği ve Dilsel İletişim, Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar, der. ve çev. : Doğan Özlem, Ark Yayınevi, Ankara, s:134

⁵⁰ Misch, G., 1995b. Tin Bilimleri Kuramı İçinde Yaşama Felsefesi Düşüncesi, Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar, der. ve çev: Doğan Özlem, Ark Yayınevi, Ankara, s: 35

⁵¹ Habermas, J, 1995. Dilthey’in Anlama Kuramı: Ben Özdeşliği ve Dilsel İletişim, Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar, der. ve çev. : Doğan Özlem, Ark Yayınevi, Ankara, s: 128-150

ifade tarzına taşınarak (transpozisyon) anlaşılır. İnsanlık tarihiyle bütünleşen ve sürekli değişim ve dönüşüm halindeki hermenötiksel anlamada, özne, tinsel nesneleşmeleri anladığı kadar, aynı zamanda, kültürel dünyayı meydana getiren sürecin bir parçasıdır. Tarihsel bütünlük içinde, kişinin kendi yaşam akışı içindeki olaylar/süreçler dizisi, hatırlamalar içinde etkili olurken, herhangi biri -mimetik olarak- yeniden üretilebilir. Her üretme, bilişsel bir açıklamayla, algının ve hafızanın seçiciliği ve sınırlılığına bağlı olarak, yeni bir kurgusal üründür (metindir). Bilişsel bir etkinlik, daima, poetik bir anlam üretmede bu yeni metnin ne ifade ettiği, onun karşısında takınılan tutum ve onun nasıl görüldüğüyle de bağıntılı olarak dil ortamındadır.

Heidegger'e⁵² göre bilimin özünde, yani reel olanın teorisinde, baştan sona hüküm süren şey-durumu, sürekli olarak atlanıp geçilen, girilemeyecek ve etrafında dolaşılamayacak şey; özellikle kendisini görünüşe çıkarmamakta, gözle görülemezliğin içinde kalmaktadır.

“Varoluşsal olarak o, nesnelik içerisinde kendini bize sunarken, onun kendisinin ne olduğunu meydana çıkarmak için ona sorular sormamız gerekir. Bu gözle görülemez şey durumuna sorular sorarken ve onu kendimize yaklaştırırken, soruşturmaya değer şey, öznenin onun zaten kendisinden girmiş olduğu yol yönünde yürümesi (şeyin bir şey durumu olarak görünmesi), onu takip etmesi, hissetmesi ve sezmesidir. Bu sadece bilince sahip olmanın dışında, soruşturmaya değer bir şeye teslimiyet olan refleksiyondur/düşünümdür... Her türlü ön-anlamaya, ön-yargıların etken olduğu kültürün hakimiyetine karşıt olarak düşünüm; tarihsel ikametimize (bulduğumuz zaman çerçevesi) bağlı olarak yol üzerinde patikanın başladığı yere göre, yol boyunca soruşturmaya değer olan şeye açılan manzaraya göre, hep durmadan değişir.”

Gadamer'e⁵³ göre refleksiyon; kişiyi, kendisine egemen, kavranılamaz olarak duran şeyden, onları kavranabilir hale getirerek özgürleştirir. Deneyimi daha anlaşılır kılan bir kendi-kendini anlama ve kavramada, “felsefi hermenötik refleksiyonun üretici özelliği”⁵⁴, metodolojik doğrulamanın yetersizliğini aşan tüm deneyimleri içerir ve teorik “genel bilgi alanı” belirleyerek, evrensellik talebiyle, yaratıcılığı destekler.⁵⁵

Habermas'ın⁵⁶ Dilthey yorumuna göre; tarihsel anlatıların mantıksal formu, geriye bakışlı imlemelerin (göstermelerin) ve yorumlamaların kişiye aitliğini yansıtır. Bunlar anlatıcı (*narration fr.*) dile getirmelerdir. Tarihsel olaylar ancak bir perspektiften

⁵²Heidegger, M., 1998a. Bilim ve Düşünüm, Bilim Üzerine İki Ders,çev: Hakkı Hünler, Paradigma Yayınları, İstanbul , s: 40-44

⁵³Gadamer, H., G., 2002b. Eleştirmenlerime Cevap, Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, der. ve çev Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, s: 268

⁵⁴ A.g.y. s: 263

⁵⁵ A.g.y. s: 261

⁵⁶Habermas, J, 1995. Dilthey'in Anlama Kuramı: Ben Özdeşliği ve Dilsel İletişim, Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar, der. ve çev.: Doğan Özlem, Ark Yayınevi, Ankara, s: 140-142

bakılarak gösterilebilirler. Hermenötik anlamının yöneldiği anlam, yalnızca bir bağlam içindeki yönlerin konum ve değerinden çıkar. Bu bağlamın özdeşliği sürekli olarak gelişen ve birikimsel olarak geriye bakışlı, ancak değişimin bir oluşturma/kurma süreci olarak kendini gösterdiği, bir ilişki sistemi içinde bulunan göstergeler aracılığıyla durmadan üretilir. Sabitleştirilerek (metinleştirilerek) kurgulanan nesnelere, aslında sürekli değişkenlik/istikrarsızlık gösteriler. Bugün, yaşam içinde, geçmişin hatırlama yoluyla elde edilmiş tasarımı (kurgusunu, konstrüksiyonunu), geleceğin hayal gücünün imkanlarında barındırırken, bugün geçmiş tarafından yapılır ve geleceği barındırır.

“Tekil yaşam bağları içinde kişilerin ve şeylerin özne için ifade ettiği gösterge, gelişim tarihinin anlamının türevleri olur. Bunların hepsinde özne, kendini her zaman geriye bakarak ve daima içkin (immanent ing.) halde kavrar. Böylece her belirli göstergenin bir anlam bağlamına bütünlenmesi garanti edilmiş olur.”⁵⁷

Bu anlam bağlamı, ben-özdeşliği (Dilthey) aracılığıyla bir arada tutulan yaşam tarihiyle bireyin devredilemeyen/aktarılamayan birliğini yansıtır.

Bugünden geçmişe doğru yapılan bir yorumun kapsamı, öngörülmüş bir gelecek tarafından, yani tasarımılanmış perspektifler ve beklentilerin, isteklerin ve arzuların, hatırlamaların, bugüne taşınıp (metafor) birbirine geçmesiyle belirlenmiş olur. “Birikimsel yaşam deneyimi”, gelip geçmiş olanla ilgili genelleştirmeleri, olumlu, olumsuz deneyimleri dikkate alarak düzeltip yeniden düzene sokar/organize eder.

Gadamer’e⁵⁸ göre; Dilthey’in hermenötiklerinde, akla göre önselliklerle kurgusal olarak tanımlı, mutlak bilmeye yönelik spekülasyon öz-bilinç (Hegel) yerine, refleksiyonlu bir ilişki içinde, yaşamadan hareketle; yaşamının, “ifade içindeki ifadesi olarak” tarihteki her şey anlaşılabilir. Çünkü her şey metindir. Böylece bilme, yaşamayla bağıntılı olarak metinle belirli bir mesafe -bu mesafe hermenötiksel fenomenolojik problemin bir parçasıdır- bırakarak amaç ile eylem arasındaki bağıntıyı düşünmeyi mümkün kılar. Hermenötik deneyim, kendi kendisi hakkındaki bilginin, anlamın bütünüyle kavranarak, ötekiler tarafından elde edilebileceği idealini savunmaz.

Tinsel yaşamın tarihsellik karakteri, bilginin ontik veya fenomenal bilgi dışında bir tinsel yaşam bilgisini içerir.⁵⁹ Bu bilgi, Dilthey’in “nesnel tin” (Hegel) olarak kavradığı ortaklaşılıklarla yaşam birliklerinin/tekliklerinin diyalektiğinde karakterize olur: 1) Yatay olarak, iletişimde aynı zaman dilimi içinde, farklı kültürlerde ve mesafelerde

⁵⁷ A.g.y. s:142

⁵⁸ **Gadamer, H., G.**, 1995b. Dilthey’in Tarihselciliğin Güçlüklerinde Dolanışı, Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar, der ve çev: Doğan Özlem, Ark Yayınevi, Ankara, s: 153-187

⁵⁹ **Misch, G.**, 1995b. Tin Bilimleri Kuramı İçinde Yaşama Felsefesi Düşüncesi, Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar, der. ve çev: Doğan Özlem, Ark Yayınevi, Ankara, s:42

birbirleriyle özdeşleşen ve özdeş olmama iddiasındaki bireyler arasında, dil ortamındaki bütünlük ilişkisinde. 2) Düşey olarak, bir yaşam tarihinin, tekil yaşantılar ve yaşam bağlarıyla olan bütünlük ilişkisinde.

Bireyler, aynı kültürün farklı zaman dilimleri içindeki yaşam tarihleri ve tekil yaşantılar ile bağlamın özdeşliğine karşılık, geçmişteki yaşam kesitleriyle özdeş olmayışlarının bilinci içindedir.⁶⁰ Böylece ortaklaşalık üzerine kurulu dil ve tarihsel bağlam, bütünleştirici bir güce sahiptir. Bu bütünlük içindeki genel ve tekil/özel olan arasındaki ilişki kavranmak istenir.

Simgeler aracılığıyla saptanmaları gereken imlemler (göstergeler), öznelerarası - ortaklaşa, uzlaşımalsal- gerçekliğe sahiptirler ve diğer yaşama deneyimleriyle iletişim halinde kendilerini gösterirler. Kişisel yaşam deneyimine bağımlı bireysel bakış noktası ve göstergesi kendini, genel yaşam deneyiminin, ortak yaşamın yaratısı olan göstergesi içinde düzeltir ve genişletir. Ortaklaşalık, birbirleriyle aynı dilde iletişim kuran özneler grubu için, aynı simgelerin öznelerarası bağlayıcılığını ifade eder.⁶¹ Refleksif yaşama deneyimi, ortaklaşalık sferinde hareket eder. Öznelerarası bir zemin ve ortam olarak dil; ortaklaşalığı ve uzlaşımalsallığıyla iletişim kurdururken; bireyler arası mesafe, ortaklaşalık, karşılıklı özdeşleşme (genele katılma) ve özdeşleşmeme (katılmama, farklı kalma) yani genel olan ile bireysel olan arasındaki diyalektik ilişkiye dönüşür. Ben-özdeşliği ve günlük dil iletişimi birbirini tamamlayan kavramlardır ve ben-özdeşliği ancak karşılıklı bir etkileşim ilişkisinde görülebilir. Geriye bakışlı imlemelerde ben; kendisiyle ancak bir başkası olarak iletişim kurar (monolog). Özbilinç (Hegel), kendilik bilincidir.⁶² Dilthey'in tarihsel bilinci, Hegel'in mantıksal diyalektikle bütüne ulaşan metafiziksel sistemi yerine; ölçüt koymadan kendisini (kendini bilme tarzı olarak) ve içinde yer aldığı geleceği ancak refleksiyonlu bir ilişki içinde bilir.⁶³

---

⁶⁰ **Habermas, J.**, 1995. Dilthey'in Anlama Kuramı: Ben Özdeşliği ve Dilsel İletişim, Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar, der. ve çev. : Doğan Özlem, Ark Yayınevi, Ankara, s: 146

⁶¹ A.g.y., s: 142-143

⁶² A.g.y. s: 145

⁶³ **Gadamer, H., G.**, 1995b. Dilthey'in Tarihselciliğin Güçlüklerinde Dolanışı, Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar, der ve çev: Doğan Özlem, Ark Yayınevi, Ankara, s: 176-177

Dilthey'in tarihsel bütünü kurmaya ve açıklamaya yönelik epistemolojik sınırları⁶⁴ psişik ve tinsel bireysellikler ve genellikler (ortaklaşalıklar) alanıyla çizilir. Bireyin yaşama ufku, o çağın tinselliği içinde, ondan bağımsız olamayan psişik haliyle çerçevelenir. Tinsel ve onun tarafından kapsanan psişik boyutun farkındalığı yaşamın anlaşılmasını sağlarken, yaşamın sürekli olarak tekrarlarla -en azından tekrar ettiği inancıyla-, değişim üzerine kurulu yorumlarıyla, metaforik olarak, tarihsellik içinde taşınması/tekrarlanması, tekrar tekrar inşa edilmesi ve deneyimlenmesi, tasarım sürecinde metaforik düşünmenin yapıcı sürecine katılır.

Mimari tasarımda, bilgiye yönelmede kişinin çevresiyle olan fenomenolojik bağ, geçmiş deneyimlerini de kapsayan güncel ve geleceğe dönük ilişkiler kurmayla mümkün olmaktadır. Mantıksal ve sezgisel bilgi, önceden bulunan ancak deneyim esnasında oluşmuş (a posteriori) kategoriler ve duyuşal içeriğin karşılaşmasının bir ürünüdür. Bilgiye ulaşma, yönelme ve bilgiyi dönüştürme etkinliği olarak tanımlanabilen mimari tasarım eğitimi, tasarıma yönelik tüm olgusal şeylerin kendi oluşumları içinde görülebildiği süreçtir.

Bütünün fenomenolojisi ya da epistemolojisi deneyimde ortaya çıkar. Sanat, yapabilme, beceri, zanaat, kurallı eylem gibi tüm insani etkinliğin temelinde yatan bir şeye bağlıdır.⁶⁵ Bir etkinlik olarak sanat, insan yaşamının bedensel, psikolojik ve tinsel tüm olanaklarını kullanırken ona bağımlıdır. Yaşamın bütünlük karakterini taşır ve yaşamın bütünlüğünü sürekli değişen geçmiş, şimdi ve geleceğe ait paradigmlar içinde dönüştürür. Sanat, insan tininin bir denemesi olarak bir kurma ve şekil verme girişimi, bilinçsiz (içkin) bir dışa vurum (taklit) olarak görülebilir ya da sanatsal etkinlik, bilinçli (otonom) şekil vermeler, kurgular olarak kendi evrenini yaratır. Bu iki

---

⁶⁴ Dilthey epistemolojik sınırları, Hegel'in "nesnel tin" kavramından ve "öznelerarası diyalektik ilişkilerden" hareketle ve nesnelci bakışla tarihteki anlam ve imlem sorununu merkezileştirerek (belirli yoğunlaşma saptamaları altında birleştirerek, genel bir kavram ile tanımlama) çözerken, karşıt görüş olarak Rickert, kültür fenomenlerinin tekrarlanamaz ve genelleştirilemez olduğunu öne sürer ve bireyin ancak transandental (aşkın) kendi kategorilerini bu alana taşıyarak kavrayabileceğini savunur. Böylece Hegel'in nesnel tin kavramında ortaya çıkan kültürel değerler (anımlar) ve göstergeleri öznenin transandental etkinliğinde (Husserl, Heidegger) ve onu kapsayan deneysel (Dilthey) etkinlikte anlaşılabilir [Habermas(1995) s: 147, 37 no'lu dipnot].

Kantçı bir yaklaşımla, aşkın (transandental) teriminden, tüm olanaklı deneyimin önünde yer alan ve deneyimi olanaklı kılan önsel (a priori) tasarımlar anlaşılır. Husserl'e göre, aşkın, öznellik olarak adlandırılırken, Heidegger için varoluşun temel kavranılış biçimidir. O her türlü deneyimden önce gelir ve her türlü varlığı anlamının önündedir. Heidegger'in kendini aşmaya yönelik bu yaklaşımı, zamanlılık boyutuyla ve insanın tarihselliğiyle sınırlanır. Günümüzde terim, tanrı veya bilinci aşan şey olma anlamını yitirerek, öznenin nesneyi kavrayış tarzının bir adı olmuştur [Özlem(2001), s: 130].

⁶⁵ **Özlem, D.**, 2001. Günümüzde Felsefe Disiplinleri, İnkılap Kitabevi, 2. Baskı,s:403

etkinlik, sanatın oyun olarak görülmesinde birbirine bağlanır. Oyun, kurallarını kendi koyan bilinçli yaşamın, fantezinin; düşlerin sınırlarında bilinçsiz bir provasıdır.⁶⁶

Eğer sanat bir ürün olarak görülürse, onun süreçsel etkinliğinden çok sonuçsal ürünleri üzerinden yorum yapmak yeterli olacaktır. Mimari tasarım eğitiminde, tasarımın her iki ele alınışı da yorumlanmak zorundadır. Hermenötiksel alanda, bu yorumlama etkinliğinde, metodolojik yaklaşım ister istemez sınırlandırmalar getirecektir. Yaratıcılığın eğitim sürecinde ortaya çıkarılması ancak etkinlik sürecinin bilinçli bir şekilde ele alınışıyla mümkündür. Bitmişlik, bir sonuç ürün olarak biçimsel yorumun da bitmesidir ve pratik bir zorunluluktur.

Mimari tasarım eğitiminde bütünün kavranılmasında, yorumun süreçselliğini oluşturan, mimari bütünün anlamlandırılmasına yönelik, doğabiliminin “pozitivist epistemolojik deneyimi”⁶⁷ aşan; geçmiş, şimdi ve geleceğin tinsel ve tarihsel⁶⁸ deneyimlerini içeren hermenötik deneyim⁶⁹ belirleyicidir.

Montaigne’in deyişiyle, “yalnızca yorumların yorumlarının oluşu”⁷⁰ ve yorumların tekrar tekrar ele alınışı, yorumun döngüselliklerinin karakteristiğidir. Mimari bütün, mimari tasarım eğitiminde deneyimlenirken, diyalektik ya da negatif diyalektik düşünce uçları arasında, farklı zaman-mekan ilişkilerinde, farklı sınırlandırmalar ve kapsamlarda ele alınabilir. Deneyim sürecinin geçmiş, şimdi ve geleceğe yönelik çok boyutlu oluşu, hermenötiğin dil kapsamında sonlu-sonsuz yorum, tinsellik, tarihsellik, diyalog, döngü (hermenötik daire), diyalektik, fenomenolojik anlama, öğrenme, eleştiri vb. tüm karakteristiğini barındırır.

2.4. MİMARİ BÜTÜNE İNDİRGEMECİ YAKLAŞIMLAR

Mimari bütünün epistemoloji ve dil/yapı bağlamında biçimselleştirilmesi, indirgenmesi pozitivist bakış açısının bir sonucudur. Mimari bütünü deneyimin dışında tutmak ve olgusallığını evrenselleştirme çabası, mimari tasarım bilgisinin dilselliğinin ve yapısallığının açıklanmasını ve biçimselleştirilmesini gerektirir. Mimari

---

⁶⁶ A.g.y. ,s:404-407

⁶⁷ Doğabilimsel epistemolojik deneyim ile ilgili ek bilgi için bakınız EK A: s:151

⁶⁸ Tinsel ve tarihsel kavramlarıyla ilgili ek bilgi için bakınız EK A s: 151

⁶⁹ Antik Yunan ontolojisinden beri süren teori-praksis karşılığının insan aklının üç temel ediminden bilme, isteme/eyleme, ve hissetme/yargı, bilme ediminin (theoria) içine sokulmuştur. Antik Yunan teorisi sadece açıklar. Yaşamadan soyutlanmış teorik açıklamalar ve önsellikler yetersizdir [Misch (1995b) s: 38]. Hermenötik deneyim ile ilgili ek bilgi için bakınız EK A s:152

⁷⁰ Ormitson, G.,L., Schrift, A., D., 1990. Editor’s Introduction, The Hermeneutic Tradition/From Ast to Ricoeur, State University of N.Y. Press s:2

tasarım üzerine süreçsel ve dilsel indirgemeler aşağıdaki kapsamda ele alınmaktadır.

1) Mimari tasarım olgusunun kendi süreç bilgisi üzerine yapılabilecek pozitivist yaklaşımlar: Bütünü göz ardı edici katman çerçeve ilişkilendirmesi. Mimari tasarım düşüncesinde parça-bütün ilişkilerinin rasyonalizasyonu.

2) Mimari tasarım olgusunun dile getirilmesi, betimlenmesi sırasında, söylemsel oluşumlardaki çözümlenmelerde ortaya çıkan pozitiflikler ve bunların yarattığı asgari indirgemeler. Mimari tasarım düşüncesinin yapılaşdırılması/biçimselleştirilmesi sırasında meydana gelen, mantık-dil ilişkisi tanımlamalarındaki dilbilimsel ve iletişimsel indirgemeler.

Epistemolojik ve dilsel mimari bütün: Sanatsal bir biçim, bilimsel bir bilgi(lenme)nin yerine konan bir şey sunmasa da; bilim felsefesinin bir metaforu olarak, bilimin ve kültürün, dönemselsel olarak gerçeği nasıl gördüğünü yansıtır.⁷¹ Düşünce tarihi ve önemli olaylar ile mimarlık arasındaki etkileşim ve mimari tasarım olgusunda meydana gelen dönüşümler, kırılma noktalarında ortaya çıkar. Düşünce ve bilim tarihi, genel mimarlık anlayışı ve mimari tasarım olgusu arasındaki bağ, bütünün farkında olma adına aşağıda yorumlanmaktadır.

Genel olarak, bütünün ele alınışında, Antik Yunan'la başlayan Batı düşüncesinde iki ana evreden bahsedilebilir. Bu evreler, daha önce ortaya konan Batı düşüncesinin bütüne bakışındaki idealist, pozitivist ve eleştirel geleneklerle ilişkilendirilebilir. Batı düşünce ve bilim tarihinde, kozmos görüşünün yükselmesi ve çözülmesi olarak nitelendirilebilecek bu iki evre: 1) Bütünü idealleştirme ve durağan düzenini tanımlama. İnançlar doğrultusunda, metafiziksel olarak, özdeşlikler yaratma ya da verileri nedensellik doğrultusunda genelleyerek, bütüne hakim olma (kozmosun inşası) 2) Bütünün durağan olmadığı ve ancak kısmi tanımlamalarını ve açıklamalarını yapabilme (kozmosun çözülüşü) olarak genelleştirilebilir.

Günümüz düşüncesi, tüm insanların ayrı olduğunu ve fenomenler karşısında kendi bütünlüklerini yarattıklarını savunur. İdeal bir bütüne bağlı ve insanlığa egemen bir tin ve ide yerine, kültürlere göre özelleşmiş, göreceli, kendi içinde tutarlı, belirsizliklerin olduğu, metafiziksel sistemlerden söz edilebilir.⁷² Günümüz sanat ve mimarlık anlayışı, geçmiş evrelerin de yorumlandığı açık bir düşüncede (*open concept ing.*) ele alınmaktadır.

⁷¹ **Eco, U.**, 2001. Açık Yapıt (Opera Aperta), çev: Pınar Savaş, Can Yayınları, 1.Basım, İstanbul, s: 25

⁷² **Özlem, D.**, 2001. Günümüzde Felsefe Disiplinleri, İnkılap Kitabevi, 2. Baskı, s: 17

Özne-nesne etkileşiminin yorumlarında, evreler arasında ve paradigmalarında farklılıklar görülür. Bu etkileşimde dil; tüm olguların belirlediği bir ortam olarak, günümüzde, bütünü yorumunda öne çıkar. Bütünü olguları, dile getirilirken, özne-nesne şemasına bağlı, biçim (nesnel) ve içerik (öznel) olarak ayrışır.⁷³ Özne-nesne arasında kurulan bağ olarak tanımlanabilen bilgi de, bağın kurulabilmesi için, dile gereksinim duyar. Düşünce ve bilim tarihinde meydana gelen, mimari bütünü etkileyen paradigma değişimleri, mimarlık ve sanat eğitimi ile ilgili eşsüremlilik akış şeması, ekler bölümü çizelge B.1'de sunulmaktadır.

Aklın sınırlılığı, bütünü kavranmasında, keşfedilemez düzenliliklerin göz ardı edildiği, indirgenmiş bir evren kurgusu yaratma zorunluluğunu getirir. Bu ideal kurguda, Batı kültürünün ve biliminin göstergesi olan mimarlık, ideal kozmosun bir parçasıdır. Bu inanca göre, evren ve yansıması mimari bütünü, kendi içinde düzenlenmiş bir kozmostur. Aklın ve kusursuzluğun eseri antik çağ tapınağı, kozmosun bir yansımasıdır.

Mikrokozmos olarak insan, makrokozmos olan evrenin bir yansımasıdır. Platon'a göre, akıl, kozmosun bir parçası olarak kozmosun bilgisini kullanır. Akıl-kozmos özdeşliği, rasyonalizmin temelidir. Parmenides'ten Hegel'e kadar rasyonel özdeşlik, insan akılı-evren akılı, düşünce-varlık özdeşliğini savunur.⁷⁴

Dogmatik rasyonalistler, akılda a priori (önsel) bilme kaynağı olduğuna inanırlar. Aklın doğruları zorunludur, evrenseldir ve ona karşı çıkılamaz. Aklın yanında insan yaşamının tarihsel-toplumsal gerçekliği, düzensiz, rastlantısal, gelip geçici ve kaotiktir.⁷⁵

---

⁷³ Bu ayrışma, sanat ve mimarlık üzerinde oldukça kapsamlı bir etki yaratmaktadır. Biçimselleştirme öznenin bağımsız bir nesnel yapı ortaya koyar ve biçimleştirmede kavramın ontolojik durumunun sorgusu ihmal edilir. İçerik, öznenin fenomenolojik tutumu ve ontolojik bağlarında ortaya çıkar. Bu tür bir biçim-içerik ayrılığı, günümüze kadar gelen yapısalcılık ve fenomenoloji ikiliğini doğurmuştur.

Kozmos, akıl, evrensellik ve nesnellik, mantıkta ifade bulurken, göstergebilimsel olarak içerik, parça-bütün ilişkilerinde öznenin belirgen anlamlardır. Biçimselleştirme çalışmalarında, dildeki üst-kuram arayışı göstergebilimdir [Özlem (2001), s:47]. Göstergebilim, nesne dilinden söz eden bir üst-dil ve nesne dili üzerine geliştirilmiş bir üst-kuramdır (meta-kuram) [A.g.y. s: 516].

⁷⁴ Özlem, D., 2001. Günümüzde Felsefe Disiplinleri, İnkılap Kitabevi, 2. Baskı, s: 184

⁷⁵ Antik Yunan düşüncesinde; kozmosta temel nedenlerin değişmez bilgisine, salt rasyonel düşünme etkinliği olarak teori (*theoria yun.*) yoluyla ulaşılabilir. Bu bilgi, bireyselliğe dayalı, deneysel oluş bilgisine göre değil; varlık bilgisine göre ele alınabilir. Evrensel olmayan kaotik alanın bilgisi, ancak bireysel haber bilgisidir (*historia yun.*). Ortaçağda evrensel inanç yoluyla ulaşılırken; yeniçağda "akıl teorisi-oluşun deneyi" karşıtlığı, akıldan deneye yönelir (Bacon). Esas olan, deneyle gözlemlenen, sürekli ve tekrar eden olayların, yasalarla, bilim (*scientia*) etkinliği altında birleştirilmesidir. Tarihsel olan bilimsel değildir [Özlem(2000) s: 54-57]. Descartes için tarihsel bilgi, seçilmiş olayların bilgisidir. Leibniz için ise olasılık bilgisidir (A.g.y. s: 59), kaosun bilgisidir. Bunun sonucu olarak, teori-tarih, akıl-deney, varlık bilgisini-oluş bilgisini karşıtlıkları ve ikili parçalanmalar oluşmuştur.

Kaosun reddedilişine karşın, kozmosun, özünü korusa bile, içindeki kaotik oluşumları ve kozmosun genel geçer kurallarla açıklanamayacağını gören, Antik Yunanlı düşünür Herakleitos⁷⁶; “Güneş hergün yenidir”, “Aynı ırmağa iki kez girilmez”, “Domuzlar çamurda yıkanır, tavuklar ise toz toprakta” vb. birçok fragmanında kozmosun içindeki değişime ve göreceliliğe dikkati çeker. “Görünmeyen uyum görünenden daha iyi”⁷⁷ derken, hakikatin görünüşün altında gizlendiğini, görünmeyen uyum ve denge gibi birbirine karşıt şeylerin birliği ve düzenle ilgili kuşkularını dile getirir.

Ortaçağ sanat yapıtı ve mimarlığı, tek-anlamlı ve kapalı, kavranışı değişmez, önceden kurulmuş düzenlerin hiyerarşisi olan, tanrı merkezci evren kavrayışını yansıtmaktadır. Eco’ya göre yapıt, pedagojik bir araç, tek merkezli zorunlu bir gereç olarak, yalnızca formel mantığın, tündengelimci sonuç çıkarma yöntemine bağlı sistemini, bir zorunluluk mantığını ve tündengelimci bir bilinci yansıtır. Buna göre gerçeklik, rastlantıya yer vermeksizin, doğa biliminin dayandığı temel ilkelerden yola çıkarak kendini dışavurur. Bu ilkeler, gerçekliğin ilk ilkeleriyle bir ve aynı kabul edilir.⁷⁸ Sanatçı, izleyicinin bilincini, kendisinininki ile aynı yöne yönelmeye çalışarak, yapıtın, perspektifte doğru olduğunu düşündüğü bakış açısıyla, tek doğru, tek olası biçimde görülmesini amaçlar (alegorik yorum⁷⁹). Rönesansta, mimarlıkta uzam, ana bir merkez çevresinde yayılırken, simetrik çizgiler ve merkezde birleşen kapalı açılar, hareket yerine, asli bir sonsuzluk önererek, gözü merkeze yönlendirir.⁸⁰

Sistemleşmiş ve rasyonelleştirilmiş tasarımın kaynağı Descartes’ın metodolojisindedir. Koordinat geometrisi (kartezyen), görüşü parçalayarak, çözümlemenin en küçük parçalara kadar sürdürülmesi gerektiğini savunur.

---

⁷⁶ Herakleitos, 2005, Fragmanlar, Çev. Cengiz Çakmak, Kabalcı Yayınevi, s: 41,217,103

⁷⁷ A.g.y. s: 139

⁷⁸ Eco, U., 2001. Açık Yapıt (Opera Aperta), çev: Pınar Savaş, Can Yayınları, 1.Basım, İstanbul, s: 25

⁷⁹ Hermenötiksel olarak, Antik Yunan döneminde alegorik yorum problemi yer alır. *Hyponoia* (ast veya üst anlam) sözel ve sıradan anlamın ardındaki esas anlamın ortaya çıkarılmasıdır [Gadamer(1995c) s:12]. Alegori: soyut bir şey hakkında duyusal içerikli bir serimleme ve betimleme yapmaktır (Sulzer). Kökleri daha eskiye (Antik Yunan’a) dayanır, ancak Dante ile gündeme gelir. Ortaçağ’da kutsal metinlerin yalnızca harfi harfine okunması yerine, alegorik, ahlaki ve gizemci okunup yorumlanmasına olanak sağlayan bir alegori kuramı geliştirilmiştir. Farklı bir “açıklık” içeren alegorik okumada, metni okuyan; birçok anlam üzerine kurulmuş metnin her mecazının kendisi tarafından keşfedilmesini bekleyen yapıtı, metnin her okunmasında, kendi ruh haline göre, istediği anlama ulaşabilmek için kullanacaktır. Burada söz konusu olan daha önceden “belirlenmiş ve koşullandırılmış” yorumsal çözümlerdir. Yorumcu, yaratıcının katı denetiminden kurtulamaz. Alegorik figürlerin ve sembollerin anlamları, simgesel olarak tanımlanmış ve sistem içinde düzenlenmiştir [Eco (2001) s: 14]. Ortaçağ alegorisinde anlam katmanları, belirli bir düzende ve katı bir biçimde üst üste yerleştirilir [A.g.y. s: 17].

⁸⁰ Eco, U., 2001. Açık Yapıt (Opera Aperta), çev: Pınar Savaş, Can Yayınları, 1.Basım, s: 14

Yeniçağın insan merkezci görüşünde ve kozmosun çözülüşünde, yeni evrenlerin yaratıcısı olarak insan, kendi konstrüksiyon ilkelerini yaratırken, ister geleneği izler (klasisizm, gotik vb), ister optik yasalar kurabilir (perspektif), isterse olduğu gibi kopya edebilir (realizm).⁸¹ Rönesansın sabit ve sorgulanamaz tanımlılığını reddeden, dinamizmi ve açıklığı barındıran Barok dönemle⁸² birlikte, dokusal ögenin yerini alan görsel öğede, ilgi ve dikkat, özden görünüme kayar. Kompozisyonda (resimde), izleyiciye sabit bir bakış açısının verilmesi gerektiği düşüncesi terk edilirken, çağdaş bilim dünyasında, sanatta ve mimarlıkta, bir bütünü oluşturan parçaların, hiyerarşiyi kaybederek, eşdeğerli konuma gelişinin önü açılır. Tüm yapı sonsuza yakın bir bütünlüğe doğru genleşmek ister.⁸³ Adorno'nun belirttiği gibi, kendi üstüne kapanan, ütöpik özdeşlikler üzerine kurulu, holistik bütünün içinde kalmak istemez.

Yeniçağın sonlarında, Alman idealizmi, Antik Yunan'ın mikrokozmos ve makrokozmos inancına geri dönerek, insanı ideal, tinsel ve düşünen, evrensel varlığa dönüştürür. Kant'tan beri, gündemde olan her türlü sistemleştirilmiş; ister idealist spekülatif, isterse bilimsel yöntemci dünya görüşünün yönlendiriciliğinden bağımsız, salt bir düşünce sisteminin kurulabilmesi çabasının ardında, aşkın bir öznenliğin yattığı ve giderek metafiziksel tasarımlara (örneğin: Husserl) yönelindiği görülür.⁸⁴

Hareketle birlikte ortaya çıkan dinamizm, mimari bütünü indirgenmiş, biçimci, nesnel algı boyutundan, gestalt algı psikolojisinin açtığı yolda, algılayanın bakış açılarına göre değişen, dinamik algının yanında yapıtın kendi fiziksel hareketliliğinin yarattığı sonsuz algılamaya ve yoruma açık bir bütüne dönüştürür.

Biçimci bir yaklaşım olarak yapısalcılık, sözcüklerin (kavramların) göstergelerini ya da anlamlarını devre dışı bırakarak, gösterenin algıda, sadece farka dayalı bir biçim olarak var olduğunu; gösterilenin, yani anlamın ise, biçimin bir ürününden ibaret olduğunu öne sürer. Biçimci yaklaşım, biçimin bir örneği olarak nesneyi ve ona

---

⁸¹ **Özlem, D.**, 2001. Günümüzde Felsefe Disiplinleri, İnkılap Kitabevi, 2. Baskı,s: 420

⁸² Barok dönem mimarlığında biçim dinamiktir. Karşıt kavramlarda, katının boşlukla olan uyumunda, ışığın karanlıkla etkileşiminde, eğrilerde, kırık yüzeylerde, eğim açılarının çeşitliliğinde uzamın genleşmesini destekler. Kütlelerin tanımlı bir öngörüğe izin vermeyişi, izleyiciyi, yapıtın tüm yüzeylerini görebilmek için sürekli hareket halinde olmaya yöneltir [Eco (2001), s: 14].

⁸³ **Eco, U.**, 2001. Açık Yapıt (Opera Aperta), çev: Pınar Savaş, Can Yayınları, 1.Basım,s: 25

⁸⁴ **Özlem, D.**, 2001. Günümüzde Felsefe Disiplinleri, İnkılap Kitabevi, 2. Baskı,s: 23

verilen anlamı, biçimin modeli ya da yorumu olarak kavrar.⁸⁵ Nesne ve anlam yorum olarak görülür.⁸⁶

Biçimselleştirilmiş bir sistem, temel simgeler ve yapısal yasaları içeren simgeler topluluğu, gerekli tanımlar, temel önermeler (aksiyomlar) ve dedüksiyon kurallarını gerektirir.⁸⁷ Böyle bir sistem yoruma açık değildir. Oysa formelleştirilmiş mantıkta simgeler ile sonsuz işlem yapılabilir. Tanımlar rekursif (yinelemeli) olduğundan sınırsız bir genişleme sağlanabilir.⁸⁸ Mimari tasarımın biçimselleştirilmesi, tasarım mantığının biçimleştirilmesine yönelik çalışmalarda görülür.

“Mimarlık Üzerine On Kitap” da Vitruvius’un⁸⁹ tanımladığı mimari bütün, kozmos düşüncenin ürünü olarak, evrensel doğrulara bağlı, ideal, biçimci bir düzen mimarlığıdır. Antik Yunan mimarisinin izindeki Batı mimarlığı, 18. y.y. sonuna kadar tek bir mimarlık (ideal biçim dili) olduğuna inanır. 18. y.y. sonlarının neo-klasik mimarisi, dönemin her bir mimarının Antik Yunan’ı ayrı ayrı yorumlamasına rağmen, halen Vitruvius’a başvuran eklektik bir mimariye dönüşür.⁹⁰

Cordemoy (1706), mimarlığın özünü, serbest bir şekilde ayakta duran kolon olarak tanımlarken,⁹¹ Descartes’ın rasyonalist/ analitik yaklaşımı mimarlıktaki karşılığını ilk olarak Laugier⁹² (1753)’de bulur. Laugier, mimari bütünün temelinde kolonların, kirişlerin ve kırma çatıların olduğunu belirler.

Jencks, 20. y.y. mimarlığının altı gelenekten -politikadan- oluştuğunu belirtir. Bunlar mantıksal, idealist, kendinin farkında olan, sezgisel, eylemci ve kendinin farkında olmayan geleneklerdir.⁹³ Bunlardan idealist, mantıkçı ve kendinin farkında olan gelenekler, mimarlığın evrenseliğini, akla dayalılığını, gücünü ve pozifliğini vurgularken; sezgisel, eylemci, ve kendinin farkında olmayan gelenekler duygusal, yaşama yönelik, toplumsal, ütopyik, yönlendirici, deneyimsel, insani yönlerini vurgular. Birinci grup, mimari bütünü kurmaya çalışan idealist gelenekte, ikinci grup buna karşıt eleştirel gelenektedir.

---

⁸⁵ **Karatani, K.**, 2006. Metafor Olarak Mimari, Dil, Sayı, Para, Çev: Barış Yıldırım, Metis Yayınları, İstanbul, s: 36

⁸⁶ A.g.y. s: 58

⁸⁷ **Özlem, D.**, 2001. Günümüzde Felsefe Disiplinleri, İnkılap Kitabevi, 2. Baskı, s: 35

⁸⁸ A.g.y., s:36

⁸⁹ **Vitruvius**, 1998, Mimarlık Üzerine On Kitap, çev: Suna Güven, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, YEM, 3.Baskı

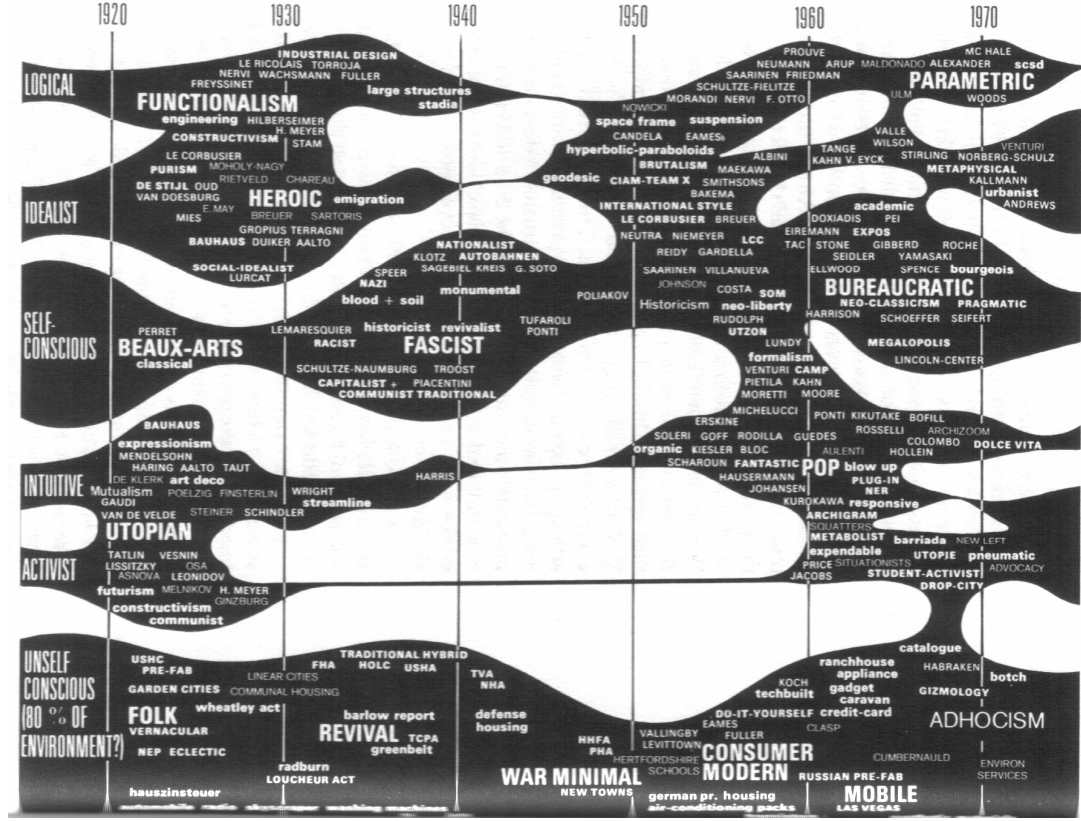
⁹⁰ **Karatani, K.**, 2006. Metafor Olarak Mimari, Dil, Sayı, Para, Çev: Barış Yıldırım, Metis Yayınları, İstanbul, s: 34

⁹¹ **Frampton, K.**, 1997. Modern Architecture A Critical History, Thames and Hudson, London, s: 14

⁹² A.g.y.

⁹³ **Jencks, C.**, 1985. Modern Movements In Architecture, Penguin Books, Second Editions, London, s: 29-94

Modern mimarlık, 20. y.y. başlarında, “sanat olarak mimari” görüşündeki sanat ile mimarlığı birbirinden ayırır ve “inşaat olarak mimari” tanımını yapar.⁹⁴ Mimari tasarımda fonksiyon, strüktür ilişkisi çağın gerekliliğine uygun bir biçimle ifade edilmek istenir. Temsil ve anlam çokluğu o dönemde gündemde değilken, tek doğru olarak mekan, işlevi temsil eder. Böyle bir biçimselleştirme, post-yapısalcı düşüncenin, mimari bütün üzerindeki etkilerini göstermeye başladığı 1960’lı yıllara kadarki mimari tasarımlarda görülür. Post-yapısalcı teoriyle birlikte, dildeki sentaks ve mimari biçim mantığı arasında kurulan analogiler ile biçimci yaklaşımın dönüşerek sürdürüldüğü görülür.

Mantıksal, biçimci alt yapı, modernist mimari bütünün evrensel olduğu varsayılan temellerindedir. Le Corbusier, kozmos inancının son pozitivist temsilcisi olarak, Descartes’ın dualistik-analitik görüşünün izinde, mimari bütünü büyük ve evrensel bir sistem olarak görür. Onun “modulor”u özne-nesne dualizmine bağlı olarak, kültür ve tarihten soyutlanmış tek ve nesnel insan modelini ortaya koyar. İdeal insan;

⁹⁴İsozaki, A., 2006. Giriş: Krizler Haritası, Metafor Olarak Mimari, Dil, Sayı, Para, çev: Barış Yıldırım, Metis Yayınları, s: 13

ölçülmüş ve standart/evrensel birim insandır. Platon'un mimar tanrısı, tanrısal mimarlık adı altında, tüm yaşama evrensel bir düzen getirmek isterken, bunun ancak tarihin ve kültürün anlamsal içeriğinden koparılmış, soyut Platonik biçimlerle gerçekleştirilebileceğine inanılmaktadır. Mimari biçim, tek biçim (yapı bloğu) ve tektoniği üzerinden yapılan biçimsel türetmeler içinde makineye dönüşür. "Uluslararası stil" olarak tanımlanan modern mimarlığın doruk noktası; anlamın yok edildiği, göstergesinin gösterilene kaybettiği biçimci bir mimarlıktır. Biçimin sentaktik yapısının sınırlandırıldığı, tanımlandığı ve manifestolarla güvence altına alınan modern mimarlık, kapalı bir sistemdir. Modern mimarlık, Saussure'ün yapısalci yaklaşımın temelinde tanımladığı, doğal dil⁹⁵ (language) ve göstergeler sistemidir. Mimari tasarım, Wittgenstein'in⁹⁶ belirttiği gibi, tıpkı doğal dilde olduğu gibi, kendi gramerine uygun bütünlerin (sözcüklerin) kompozisyonunun oyunudur.

Dualistik ayrışmalarda belirli bir düşünsel bütün ortaya koyan; kozmos-kaos, nesne-özne, teori-tarih, akıl-deney, biçim-içerik ayrışmaları 20. y.y. postmodernizmine kadar, mimarlık üzerinde hep kavram çiftlerindeki birinci terimlerin, kozmosun, nesnenin, teorinin, aklın ve biçimin etkin olduğu bir paradigma⁹⁷ yaratır.

Mimari yapının sentaktik, semantik ve pragmatik olarak ele alınması, dil-mimarlık analogisi kaynaklıdır. Ancak mimarlık-dil çalışmalarında, göstergebilimin tarihsellik içermeyen semantik boyutu, anlamla ilgili yeterli açılımı yapamaz. Mimarlık üzerine sentaktik çalışmalar, modernizmde kesintiye uğrayan, ancak post-yapısalci düşünceyle birlikte tekrar gündeme gelen, mimarlıkta yeni biçim arayışı, geçmişin analizi, tipoloji oluşturulması ve geleceğe dönük parça-bütün ilişkilerinden, sentaktik

---

⁹⁵ Saussure'e göre, bir dil, bir sistem olarak birbirine bağlı öğelerden oluşur. Bütün oluşturan bu öğeler, dıştan değil, yine sistem içinde ve onun aracılığıyla belirlenir. Bu öğeler sistem içinde belirli işlevler taşırlar. Dil, senkronik bakımdan, gözlemek tarihselliğinden soyutlayarak, onu, bir sistem olarak ele almaktır. Tarihselliğiyle diakronik olarak ele almak filolojik bir yaklaşımdır. Saussure'ün yapısalci dilbilimde doğal dil ile ilgili ortaya koyduğu temel kurallar; 1) Dil bir işaretler, göstergeler sistemidir. 2) Saussure'ün kastettiği doğal dil (language) ile bireysel kullanımda ortaya çıkan söz (speech) farklıdır. Dil, ortak gösterge ve kurallar sistemi olarak, ortaklaşalık ve uzlaşımşallık içerirken, söz aynı anlamı içeren farklı ifadeleri barındıran bireysel bir ortaya koyuştur (performans). Bireye bağlı fenomenler içerecektir. 3) Dilde iki eksen vardır. Dilin (language) genel eşsüremlili (senkronik) yapısı değişmezken, dilin (speech) kişiye bağlı ardsüremlili (diakronik) ifade biçimleri, sözcük seçileri değişebilir. Dilde sentagmatik (dizinsel), kurgusal, paradigmatic (dizimsel, çağrıışimsal) anlamsal boyut vardır. Paradigmatic boyutta kavramlar ve göstergeler değişirken, dilin gramerine bağlı sentagmatik boyutun sistematiği aynı kalır. Saussure'e göre sentaksın, dizisel yapının, belirli düzende yapısı değişmez. Paradigmatic, dizisel, çağrıışimsal anlam farklı, ama kurgu aynıdır. Değişimi sağlayan paradigmatdır. Anlam değer olarak karşımıza çıkar [Yücel (1999) s: 23-26].

⁹⁶ Wittgenstein, L., 1985. Tractatus Logico-Philosophicus, çev: Oruç Aruoba, BFS Yayını, İstanbul

⁹⁷ Thomas Kuhn (1962), "Bilimsel Devrimlerin Yapısı" adlı eserinde farklı disiplinlerin oluşturduğu genellemeleri, kabulleri ve yasaları, disiplinlerin birbirleriyle olan etkileşimini, belirli bir topluluğun üyeleri tasafından paylaşılan inançları, değerleri, teknikler bütünü olarak "paradigma" çatısı altında toplar (bilimde bütün).

biçim oluşturma mantığı geliştirilmesi üzerine kuruludur. Temelinde mekan ve mekan bileşenlerinin olduğu atomcu bir yaklaşım ve mimari öğelerin türeme mantığı ile ilgilidir. Bütünün, farklı evrelere göre yorumundaki parça-bütün ilişkileri, paradigma değişimleri ve değişim ve dönüşümlere ilişkin mimari bütün, mantık-dil ilişkisi⁹⁸ eşsüremliliği akış şeması çizelge B.2.'de gösterilmiştir. Bu çizelgeyle ilişkili olarak mimari biçim mantığına arketipik bir yaklaşım çizelgesi sunulmaktadır. (Çizelge B.3.)

Mimarlıkta, biçim-içerik, mantık-dil tartışmaları ve yorumları, dil olarak mimari bütünün anlaşılmasını ve yorumlanmasını sağlarken; mimari tasarımın geçmiş şimdi ve gelecekle ilgili bağlantılarını kurmasına yardımcı olmaktadır. Mimari biçim dilinin, doğal dil olarak görüldüğü ve yapısalcı görüş eksenli çalışmalardan sonra post-yapısalcı mimarlık çalışmaları, yapay dil olarak, mimari bütünün biçim-içerik katmanlarının çoğaltılması ve kapalılığın sınırlarının muğlaklaşmasına neden olur.

Mimar, işlevselliğine, mekana ve tektoniğine bağlı özellikler ve ilişkiler olarak mimari bütünü tipleştirebilir. Sentaks belirleyici bir çalışma, kent ölçeğinde, tarihselliğin analizine bağlı tipleştirme çalışmaları, Rossi'nin⁹⁹ "kent mimarlığı" teorisiyle ortaya çıkar. Tarih içerikli tipolojilerin ve morfolojilerin sürekliliğini savunan ve mimari bütünü anlam ve ideolojiden soyutlayan teori, mantık-akıl eksenli oluşu sebebiyle, neo-rasyonalist olarak adlandırılır.

Robert Venturi *Mimarlıkta Karmaşa ve Çelişki* (1966) adlı yapıtında, anlamın özüne yönelik bulguları popüler biçimlerde ve imgelerde arar. Resimsel ve ikonik ifadelerde ve çağrışımlarında, yani görünende, yüzeyde ve popüler olanda aranan anlam, tarihçi post-modern mimarlarca mimarlığın tektoniğinin tekrarı olarak yorumlanır. Venturi, *Mimarlıkta Karmaşa ve Çelişki* adlı yapıtında, kartezyen modernist mimarlığın, anlamı reddeden biçimci yaklaşımına karşı, biçimin (göstergenin) yarattığı anlamı gündeme getirerek Batı mimarlığında anlamdan kaynaklanan, o ana kadar reddedilmiş belirsizlik, kararsızlık ve çelişki yaratan durumları saptayarak içerik ve anlam sorununu gündeme getirir. Venturi, modernizmin semantiğini diğer dönemlerin mimarlığıyla yorumlar.

Neo-pozitivistlerin sentaks ile anlam arasında kurdukları bağa benzer bir bağ arayışı, kentsel boyutta, tarihin ve kültürün anlam boyutunun da devreye girişiyle, *Critica Semantica* kuramcılarında görülen arayış, kültürel ve tarihsel bağlamda gelişen mimarlığın mekansal özelliklerinin, yatay, düşey, eğik, bölücüler, ayırıcılar

⁹⁸ Mantık-dil ilişkisi ve neo-pozitivizm ile ilgili ek bilgi için bakınız EK A s:158

⁹⁹ Rossi A., Eisenman, P., & Ghirardo, D., 2006. Şehrin Mimarisi, çev: Nurdan Gülbilek Kanat Yayınları

vb. sentaktik yapısının ortaya konması ve buna bağlı bir anlam üretiminin açıklanmasıdır.¹⁰⁰ Buna benzer bir çözümleme Russell'in atomcu önermelerinde görülür.

Mimarlık tektoniğinin, sentaktik boyutta, atomcu/parçacı olarak ele alınışı tarihsel ya da ondan soyutlanmış arketip¹⁰¹ tanımlamaları oluşturur. Mimarlık üzerine semantik çalışmalar, arketip ve onlardan türeyen ikincil, üçüncül biçimler için anlam tanımlamalarının araştırılmasıyla ortaya çıkar. Buradaki problem, tıpkı neo-pozitivistlerin ilk dönemlerinde yaptıkları gibi ve Frege'nin resim kuramında öge'nin tek anlama gönderimde bulunduğu savıdır (mantık-anlam özdeşliği ve tek-doğru, referrans ilişkisi). Düz anlam olarak tanımlanan bu biçim-anlam ilişkisi, mimari bir biçim sözlüğü olarak tanımlanabilir. Hatta bu uç noktada evrensel ansiklopedik bir sözlüğe dönüştürülebilir.

Mimarlık dilbilim karşılaştırmalarında biçim-anlam ilişkilendirmeleri hep tektonik düzeyde, doğal dilin düz anlamına yönelik semantik alanda yapılmıştır. Ama bütününde bunun, doğal dil (language) düzeyinde olmadığı çağrışımlarla, yan anlamların ortaya çıktığı poetik boyut çok daha büyük bütünlerin ve ilişkilerin ortaya çıktığı bir boyuttur.¹⁰² Mimarlık, sadece temsil etmek için yapılan bir şey olmayıp kendi kendine ifade değeri önemlidir. Dilin poetik düzeyinin yarattığı mecazlar sistemi, neyi anlattığının ya da temsil ettiğinin ötesinde, kendi başına bir olgu olarak ortaya çıkar. Wittgenstein'in¹⁰³ şey durumlarına karşılık gelen, tek bir resme denk düşen bire bir eşleme olamamaktadır.

Mimari bütünün varlığının kültürel bir yansıma olarak ortaya çıkışı ve yapısalcı bir yaklaşımla biçim ve mekan ilişkilerini mantığa oturtma çabaları, soyut geometrilerden ya da tarihten süzülerek gelen tipoloji mantığında, Batı kültürünün kendi sanatı ve mimarlık dili üzerinden tanımlanır ve dolayısıyla kapalı bir sistemdir.

Aldo Rossi, anlamsal içeriği, derin yapıda, morfolojide, tipolojide, düşünsel, mantıksal ilişkilerde ve tarihte arar. Rossi, kent mantığının, toplumsal hafızanın bir yaratısı olduğunu savunur. Mantık tipoloji içinde oluşurken, hafıza ise ancak bu tipolojinin mantıklı varlığıyla olur. Rossi'nin, Batı kültürüne ait mimarlık sentaktığı tanımlamalarından sonra, farklı kültür ve kullanıcı profiline uygun mimarlık dili

---

¹⁰⁰ **Yücel, A.**, 1999. Mimarlıkta Dil ve Anlam, Seminer, TMMOB Mimarlık Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayını, s: 36

¹⁰¹ Mimarlıkta arketip kavramıyla ilgili kapsamlı bir çalışma için bakınız **Evensen, T.**, 1989. Archetypes in Architecture, Oxford University Press, Reprinted, London

¹⁰² **Yücel, A.**, 1999. Mimarlıkta Dil ve Anlam, Seminer, TMMOB Mimarlık Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayını, s: 38

¹⁰³ **Wittgenstein, L.**, 1985. Tractatus Logico-Philosophicus, çev: Oruç Aruoba, BFS Yayını, İstanbul

oluşturma çabası, Alexander'ın¹⁰⁴ "örüntü dili" tasarım mantığındadır. Kullanıcı-gösterge pragmatik ilişkisinden çıkarılan örüntülerin, analizine ve sentezine dayalı tasarım mantığı, Rossi'ninkinden farklı olarak daha insancıl çevreler yaratma için önerilir. Pragmatik yaklaşımda, C. Alexander'ın "örüntü dili" tek dilden değil, farklı örüntülerin ele alınabileceği (mimari örüntüler olmak zorunda değil) çevreci, yumuşak demokratik bir tasarım aracı oluşturur.¹⁰⁵

Mimarlıkta çok-kültürlülüğün, çok-konumluluğun anlam türetmeleri pragmatik alanda gündeme gelmektedir. 1950'lerden sonra pragmatik yaklaşım, dilin temel işlevinin iletişim olduğunu öne sürer. Wittgenstein, "Felsefi Soruşturmalar"¹⁰⁶ adlı yapıtında, "dil oyunları" ve "hayat formları"nın, dilde sonsuz biçim ve içerik oluşturma olasılığının varlığına dikkat çeker¹⁰⁷. Biçim-içerik arasındaki temsil boyutunun yarattığı anlam kaymalarının, konuşmada pragmatik anlam boyutunun, dilin figüratif (mecazi) kullanımları içeren yaratıcılığının mimari alandaki karşılığı, mimarlığın poeziğinin keşfi olarak tanımlanabilir.

2.4.1. Mimari Tasarım Düşüncesinin Rasyonalizasyonu

Mimari tasarım üzerine yapılan akıl eksenli doğa bilimsel çalışmalardan davranış psikolojisi kapsamında, mimari tasarım, bilişsel bir süreçten çok etki-tepki nedenselliğine bağlı davranışsal bir süreç olarak görülür. Akıl eksenli düşüncelerin belirleyici olduğu psikoloji bilimi ve biliş alanı, tasarım sürecine yönelik çeşitli modeller geliştirmiştir. Bu modeller farklı indirgemeler içerirken, herşeyden önce tasarımcının tinselliği ve tarihselliği göz ardı edilmektedir.

Biliş alanında aşamalandırılan mimari tasarım süreci, enformatik¹⁰⁸ biliminde biçimselleştirilmiştir. Özne aklın (Horkheimer), öznenin tasarım ve tasarım süreci karşısındaki durumunu ve öznenin algılayışını, davranışlarını, olgusalıktan çıkararak, mantıksallaştırma, sistematikleştirme isteği tasarımın ayrı bir bilim alanı haline gelmesine neden olur. Tasarımın rasyonelleştirilmesi çalışmaları, günümüzde

¹⁰⁴ **Alexander C., Ishikawa, S., Siverstein, M.,** 1977. Pattern Language, NY Oxford University Press

¹⁰⁵ **Yücel, A.,** 1999. Mimarlıkta Dil ve Anlam, *Seminer*, TMMOB Mimarlık Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi Yayını, s:43

¹⁰⁶ **Wittgenstein, L.,** 1998. Felsefi Soruşturmalar, çev: Deniz Kanıt, Küyerel Yayınları

¹⁰⁷ **Altınörs, A.,** 2003. Dil Felsefesine Giriş, İnkılap Kitabevi, s: 132

¹⁰⁸ Sıbernetik (günümüzdeki adıyla enformatik), insanın, eyleyen bir toplumsal varlık olarak belirlenmesine karşılık gelir. Çünkü sıbernetik, insan emeğinin olası planlama ve düzenleme yollarının yönlendirilmesi kuramıdır. Dili bir haber alışverişine dönüştürürken, sanatlar enformasyonun düzenlenmiş-düzenleyici araçları haline gelmektedir. Günümüz, hayvan-insan, madde-yaşam, tin-insan gibi ikili karşıtlık ve değerlerin ve önsel rollerin yok olduğu bir çağ olarak görülebilir. Enformatik, töze değil bağıntıya, özdeşliğe değil farklılığa önem veren spekülatiflikten eylemsellik kazanan bir "farklılık felsefesi" dir [Karatani (2006) s:65].

kendi bir bilim dalına dönüşen biliş biliminin bir konusu olarak, yapay zeka çalışmalarına kadar sürer.

Tasarım süreci psikoloji kapsamında, günümüzde de geçerliliğini koruyan, bilişsel (akıl) ve davranışsal (eylem) iki ekseninde ele alınmaktadır. Başlangıçta, pozitivist bir yaklaşımla, davranış psikolojisi, zihinsel süreçlerin davranışlar üzerinden ölçülebilir, gözlemlenebilir ve fiziksel davranış örüntüleriyle kopyalanabilir olduğunu savunur. Analitik/atomcu yaklaşımla, tasarım sürecini aşamalara bölerek, her aşamayı kendi içinde tanımlamaya çalışır. 1960'lara kadar davranışçı yaklaşım ile farklı modeller geliştirilmiştir. Tasarım sürecinin dört ana aşaması; 1) Amaca ya da mevcut duruma yönelik hazırlık 2) Kuluçka 3) Aydınlanma ve esinlenme 4) Test etme ve önerilerin gerçekleştirilmesi olarak genelleştirilebilir.¹⁰⁹

Sosyal bilimlerle kurulan mimari tasarım ilişkisinde; ekonomi-politik istatistiksel veriler ve davranışsal durumlar, mekansal organizasyonlar ve programlama üzerinde çevresel tasarım rasyonelizasyonunu sağlarlar. Örneğin; Alexander'ın "örüntü dili" (*pattern language ing.*) yaklaşımı. Sosyal bilimlerin rasyonelliği tasarımcının bilişsel sürecini etkiler. Karar vermedeki mantıksal ve sezgisel akıl yürütmeler, tasarım sürecinin enformasyon süreci kapsamında, farklı bilişsel modellerinde ortaya çıkar.

Mimari tasarım olgusunun, mantıksal ve sezgisel akıl yürütmeler ile tanımlanan rasyonelizasyonunda, mantık ve sezgi üzerine kurulu birçok bakış açısı oluşur. Bunlardan en önemlileri:1) Problem çözümü olarak mimari tasarım 2) Konstrüksiyon olarak mimari tasarım 3) Açık ve kapalı sistem olarak mimari tasarım 4) Iraksak ve yakınsak düşünce olarak mimari tasarım 5) Yaratıcı düşünme olarak mimari tasarımdır. Ayrıca, "imgelemin", düşüncenin biçimlendirilmesindeki yeri, akıl yürütmeler ile birlikte mimari tasarım sürecini yönlendirir.¹¹⁰

Mantıksal Akıl Yürütme: Aristo'nun mantık çalışmalarında temellenen ve psikolojik yaklaşımla aşamalandırılan tasarım süreci çalışmaları, genel olarak neo-pozitivist yaklaşımın analitik, süreç içinde önce çözümlenen daha sonra tekrar bir araya getirilen ve bunları değerlendirerek geri-beslemeli döngülerle, çizgisellik ve ardsüremlilik içeren bir süreç olarak tanımlanır. Asimow¹¹¹, döngüsellik içeren iki boyutlu bu sürece, düşeyde ardsüremlilik içeren aşamalardan oluşan tasarım eylemleri yapısı ve yatayda tüm süreçlere uygun bir karar verme döngüsü biçiminde bir yapı olarak

---

¹⁰⁹Rowe, P., G., 1987. Design Thinking, MIT Press, Cambridge, London, Second Printing

¹¹⁰ Mimari tasarımın rasyonelizasyonuna yönelik bakış açılarıyla ilgili ek bilgi için bakınız EK A s:161

¹¹¹Asimow, M., 1962. Introduction to Design, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ

üçüncü boyut ekler. Tasarımın kendi alt sistemleri bu aşamalandırılmış süreç ile değerlendirilir.

Problem çözümünün “temel enformasyon süreci” bağlamında ele alınışında problem çözümü uzayı kümesi içinden çözüm üretme sürecine ve yöntemine göre, olası çözümleri temsil eden bilgi durumlarından (*knowledge states ing.*) birinin seçilmesi başlangıç olarak kabul edilir ve başka bir yeni bilgi durumunun üretilmesiyle devam eder. Test etme yoluyla karşılaştırılabilen bu girdi-çıkı süreçlerinden biri üzerine karar verilir. Tasarım süreci karar vermeler üzerine kurulu, çizgisellik içeren, başlangıcı ve bitişi olan bir yol olarak görülür. Bu yol problem çözümlerini de içerecektir. Bu tarz bir düşünme, olasılıkların azaltılması, problemlerin alt problemlere bölünerek izlenebilirliğinin artırılması anlamında, optimum düşünmenin (bilgi işleminin) sağlanmasında, yapay zeka programlamaları için de temel bir yol oluşturur.¹¹²

Problem çözümü, tasarım sürecinde, tasarımcıların davranışları, tasarım probleminin ortaya konusu ve problem alanının tanımlanması, çözüm olasılıklarının üretilmesi ve çözüme aday olasılıkların geliştirilmesi olarak genelleştirilebilir ve deneme yanılma prosedürleriyle (*trial-error procedures ing.*) çoğaltılabilir. Deneme-yanılma sayısı olasılıkların tümünü kapsamaz, çünkü “sezgisellik” bu sayıyı azaltır. Deneme-yanılma prosedürünün problem uzayı, başlangıç ve bitiş hedeflerinin önceden belirlenmesiyle ve prosedür kurallarının saptanmasıyla (bunlara tasarım sınırlayıcıları da denebilir) daralacaktır. Problem uzayını daraltıcı diğer bir yaklaşım olarak, karar vermede belirleyici kurallar, etkenler ve hedefler (means-ends analysis) tasarım sürecinden önce saptanabilir.¹¹³

Hiyerarşik bir yapı olarak beliren problem uzayı planlaması, hiyerarşikliğin getirdiği alt bilgi durumlarından üst bilgi durumlarına (aşağıdan-yukarı, *button-up ing.*) ya da tamtersine (yukarıdan-aşağı, *top-down ing.*) ayrıştırılabilir ya da birleştirilebilir. Parça-bütün ilişkileri, hiyerarşik düzende ele alınan ve yukarıdan aşağı (bütünden parçaya, tümdengelimsel) bir ayrıştırma metodunda bütünün sınırlarının önceden belirlenmiş ya da saptanmış olması koşulunu gerektirecektir. Yine enformasyon bilimi terminolojisinde ele alınırsa; problem uzayı sınırı, parça ilişkileri ve düzeni, kurallar ve hedefler analiziyle önceden belirlidir. Bu stratejik, analitik yaklaşım, karar verme sıralamasında da hiyerarşik düzenin belirleyicisidir. Tasarım süreci, aşağıdan-yukarı (parçadan bütüne, tümevarımsal) problem çözümü metodunda, geniş organizasyon prensiplerinin tanımından çok, sayılı temel bileşenlere

¹¹² Rowe, P., G., 1987. Design Thinking, MIT Press, Cambridge, London, Second Printing

¹¹³ A.g.y.

ayrıştırılır, ilişkileri sistematik olarak tanımlanır ve problem uzayının yapısının bir parçası haline getirilir. Christopher Alexander “Notes on the Synthesis” ve ilişkili “Pattern Language” yapıtlarında sentaktik ve pragmatik yaklaşımlarda, birbiriyle yakından ilişkili olduğu düşünülen problem ifadelerinin tanımlanmasıyla, tasarımın en temel alt problemlerini tanımlar. Birbirlerinden yalıtılmış bu alt problemler uygun ilişki enformasyonlarında birleştirilirler. Problem uzayının herhangi bir bölgesinde tanımlanan bir alt-problem ifadesi, diğer alt-problemler ve genel problem uzayı üzerinde baskın olabilir ve yapının kurgulanmasında temel olabilir.¹¹⁴

Bilgiye ulaşma, bilgiyi oluşturma olarak tanımlanan tasarım sürecinin rasyonelleştirilmesi çalışmalarında, simgeler (içsel olarak imge, model, şema, vb. yapılar ve konstrüksiyonlar) üzerinden dolaylı olarak mantıksal akıl yürütmelerle bilişsel (psikolojik) olarak yapılandırılan bilginin, mimari tasarım eğitiminde, içsel boyutunda, pozitivist indirgemelerin aşılmasına çalışıldığı daha bütüncül bir kavram olarak ele alındığı “refleksiyon” kavramının yanında; sezgisellik (*intuition ing.*) ortaya çıkar.

Sezgisel akıl yürütme: Platon’un, kozmostan pay alma ve hatırlama öğretisinde temellenen problem çözmede sezgisellik, buluşbilim¹¹⁵ (höristik) kapsamında ele alınır. Tamamen aklın kontrolü dahilinde ele alınan, problem uzayı planlaması içinde, birbirleriyle mantıksal ilişkilendirmelerinin algoritmik yapılanmasından farklı olarak, çeşitli sıçramaların olması, alt-problem uzayı sınırlandırmalarının ya da çözümlerinin ortaya çıkmasıyla, sözlü olarak açıklanamayan (*tacit ing.*) bazı bilgilerin kullanımıyla ilişkilidir. Bu tarz bilgiler, belirsizlik barındırması ve problemin geneline yönelik tatmin edici sonuçlar vermese de, olası çözüm uzayının daraltılması ve ilişkilerin indirgenmesi vb. işlem sayısının azaltılmasına yönelik kolaylıklar sağlarlar. Sezgisel bir yapılandırmada geçmiş bilgi, deneyim, şema, analogi, model vb. içsel ve dışsal temsil bütünleri işlevsellik kazanabilir. Sezgisel akıl yürütme, mantıksal akıl yürütmenin kontrollü, sebep-sonuç ilişkilerinin kesinliğinin yanında belirsizlik içerdiğinden, sonuca ulaşmadan işlevselliğiyle ilgili kararın verilmesini geciktirir. Kişisel deneyimle işlevsellik kazanan ve zamanla kişisel metod (taktik) geliştirmeye dönüşebilen sezgisel akıl yürütme stratejisi; tasarım sürecinin karmaşık yapısına deneyim temelli fenomenolojik bir yaklaşımın önünü açar. Böyle bir durum kapsamlı bir bütüne ulaşırken, mantık çerçevesinde ilişkilendirilemeyen parçaların göz ardı edilerek, kavramsal sınıra yakın yerlerdeki ilişkilere sıçramasına yönelik destekleyici spekülatifliği ve ırsak düşünmeyi barındırır.

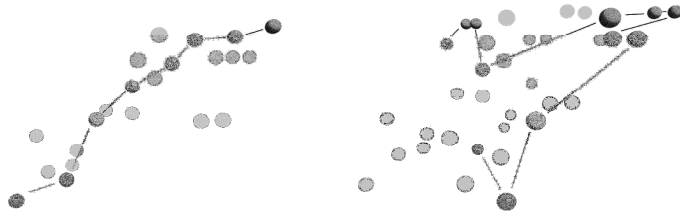
---

¹¹⁴ A.g.y.

¹¹⁵ Höristik ile ilgili ek bilgi için bakınız EK A s:163

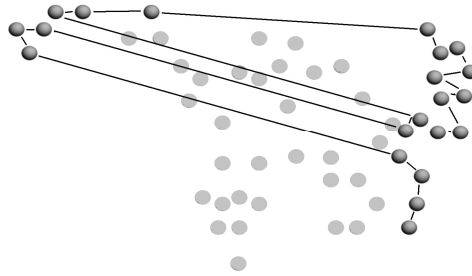
Tasarımın rasyonelleştirilmesi çalışmalarında, mimari tasarım, bireysel yaratıcılık olarak görülsede; mimarlığın yapısı gereği, pratik alanda çoklu sosyal ilişkileri barındırmaktadır. Mimari tasarım sürecinin aktörleri olarak tanımlanan tasarımcı, işveren, kullanıcı, yasama organı vb. sosyal kurumlar, “problem uzayının” sonsuz akıl yürütme sürecinde mantıksal ve sezgisel sınırlandırılmasında, çözüme yönelik hedeflerin belirlenmesinde etkin bir rol alırlar. Her biri kendi içsel ve dışsal ilişkilerine bağlı olarak sınırlar koyar. Bu sınırlar tasarımcı tarafında açık uçluken ve daha çok içsel (düşünsel ve imgelemsel) iken, işveren, kullanıcı ve yasama yönünde kapalı, sınırlı ve daha çok dışsal bir sisteme dönüşür.¹¹⁶

Şekil. 2.1. Akıl Yürütme Sürecinde Olası Çözüm Uzayında Şey-Durumlarını Biçimselleştirmeye Yönelik İki Yapısal Model. Soldaki diagram mantıksal akıl yürütme, sağdaki diagram sezgisel akıl yürütmeyi temsil etmektedir.

2.4.2. Mimari Tasarım Sürecine Yapısal İki Yaklaşım Modeli: Ağaç ve Rizom¹¹⁷

Mantıksal ve hōristik yaklaşımlarla bütüne ulaşmanın iki biçimsel modeli tanımlanabilir. Tasarım sürecinin karmaşık yapısı, her iki modelin de karakteristiğini barındıracaktır. Aşağıdaki diagramlarda, mantıksal ve sezgisel akıl yürütme süreçlerini içeren mimari tasarım sürecinin algoritmik yapısı görülür.

Şekil 2.2. Mimari Tasarımda Akıl Yürütme Süreci Modeli.

¹¹⁶ Lawson, B., 1990. How Designers Think, The Design Process Demystified, Second Edition, Butterworth Architecture s: 71

¹¹⁷ Rizom, köksap (*rhizome ing.*), G. Deleuze ve F. Guattari tarafından kullanılan kavram bir bitki türü ile düşünce arasındaki analogiyi açıklar.

Sistem, problem uzayı kapsamında, problem çözümü olarak mimari tasarımın algoritmik yapısını, ıraksak ve yakınsak düşünce olarak da mimari tasarımın uzamsal yapısını ortaya koyar. Sezgisellik ıraksak düşünmeye, mantıksallık ise yakınsak düşünmeye benzer. Modelin uzamsallığı farklı disiplinlerdeki biçimselleştirmelerle benzerlik göstermektedir. Örneğin, Wittgenstein'in Frege temelli mantığında, dünya-dil ilişkilendirmesinde şey-durumlarının betimlenmesinde adlar noktalara benzer, cümleler ise çizgilere¹¹⁸ ya da oklara. Wittgenstein'in ikinci döneminde, günlük dilde, dil oyunlarındaki dilbilgisinin kurallılıklarının yarattığı ilişkiler çizgilere, noktalar hayat biçimlerine benzerler. Bir başka benzerlik biliş biliminin, bağlantıcı (connectionist ing.) ve sembolik düşünme modellerinde¹¹⁹ görülmektedir. Bağlantıcı düşünme paradigmasında, noktalar ve aralarındaki ilişkiler, nöronlar arası etki-tepki ilişkilerinin biçimlendirilmesidir. Sembolik düşülmelerde -bunlara metaforik düşünme dahildir-, noktalar şeyleri temsil ederken noktalar arası gönderim ve benzerlik ilişkileri, kavramsal harita vb. yapılandırmaların ve bütünler arası karşılaştırmaların biçimleştirilmesidir.

Bu modellerde bütünü sınırlarına ve iç ilişkilerinin düzenine yönelik iki boyut oluşmaktadır. Sınır, daha önce tanımlanan yapısalıcı biçim-içerik ilişkisine ve post-yapısalıcı açık ve kapalı sistem anlayışına bağlı olarak oluşur. Sistem, şeylerin kurallılık ve karakteristiğine göre kapanabilir ya da açık hale dönüşebilir.

Post-yapısalıcı bir bakışla; farka dayalı bir biçimler sistemi olarak ele alınan dil, poetik boyutunun özgönderimsel (self-referencial), özilişkisel (self-relational) kendinden farklılaşmasına dayalı bir sistemdir. Böyle bir sistem hem (hiyerarşik) taban ve merkezden yoksundur, hem de çok merkezli ve aşırıdır.¹²⁰ Özgönderimsel biçimsel sistemin devingen olmasının sebebi, iç düzeninde kendi-kendinden farklılaşarak belirli bir üst düzeyi (hiyerarşiyi) ya da merkezi koruyamamasıdır.¹²¹ Yapısalıcılar tarafından, biçimsel olarak kapalı ve kararlı bir sistem olarak ele alınan doğal dil (belirli ve tanımlı göstergeler dizisi) bile, dekonstrüktivist bir yaklaşımla hiçbir zaman kapanamaz ve içeriksel olarak açık ve karar verilemez bir sistem olarak kalır. Dolayısıyla, problem uzayının sınırlarının tanımlanması, ancak pratik bir yarar sağlayacaktır. Aksi takdirde, mimari tasarım bütününe hiçbir zaman dışarıdan

---

¹¹⁸ **Soykan, Ö., N.**, 2006. Felsefe ve Dil Wittgenstein Üstüne bir Araştırma, MVT Yayıncılık, İstanbul, 2. Baskı, s: 66

¹¹⁹ **Holyoak, K., J. & Spellman, B., A.**, 1993. Thinking, *Annual Review Psychology*. **44** s: 265-315

¹²⁰ **Karatani, K.**, 2006. Metafor Olarak Mimari, Dil, Sayı, Para, Çev: Barış Yıldırım, Metis Yayınları, s:100

¹²¹ A.g.y.

bakma şansına sahip olunamaz. Her kapatma özgönderimselliğin yarattığı paradoksu barındırır. Yapay bir dil olarak mimarlığın, doğal dile benzer toplumsal bir uzlaşa dışında, farklı dillere göndermede bulunması ya da farklı dillerle/örüntülerle biçim ve anlam ilişkisine girebilmesi sonsuz bir örüntü ağına dönüşür. Buradan iki uca gitme imkanı doğar: 1) Sistemin kapalılığı ve sonsuz farklılaşmasının içinde sınırlı ancak kendi içinde çoğalan ilişki ağı. 2) Kendi içinde yoğunlaşmasa bile sürekli genişleme içinde çoğalan farklı örüntülerle ilişki kuran dışa gönderimde bulunan açık bir sistem. Bu yapısal düşünceye ait iki diagram aşağıda sunulmaktadır. Bu model, enformasyon sürecinin, zaman-mekan ilişkisinde, o ana (temporal) ve uzama yönelik tek bir bakış açısına göre resmini betimleyebilir.

Şekil. 2.3. Mimari Tasarım Bütünü'nün Yapısal Modeli. Soldaki diagram kapalı sistemi, sağdaki diagram açık sistemi temsil etmektedir.

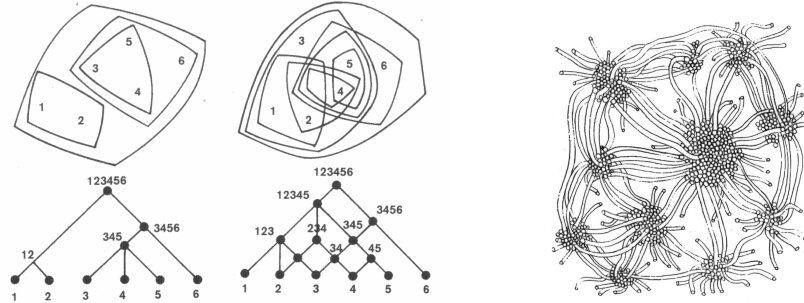
İç ilişkiler, mantıksal ve sezgisel akıl yürütmelerle ortaya çıkar. Tasarımın mantığında bu iki farklı süreç bir arada bulunurken, farklı çerçeve ve katmanlarda işlevsellik kazanırlar. Katman ilişkilerinin biçimselleştirmelerinde ilgili iki yapısal model belirir. Bu modeller konuya uygun iki metafor ile açıklanmaktadır: Ağaç ve köksap (*rhizome ing.*).

Ağaç, tek kökten çıkan ve çatallanan hiyerarşik ve dualistik yapısıyla ikili bölünmeler, sınıflandırmalar, hiyerarşiler, karşıtlıklar oluşturarak, tercihler üzerinden belirli, sabit, çizgisel bir yol önerir ve bir sonuç arar. Düşünceler, belirli tercihler ve dualistik yapılarla sınırlandırılır. Heterojenlik yaratanlar -belirli çerçevelere uymayanlar- ayıklanır. Homojenliğin en fazla olduğu merkezilik, uygunluk ön plana çıkar. Ağaç modeli, mantıksal akıl yürütmenin bir temsili niteliğindedir. Parçalar, diğer parçaların aracılığı olmadan başka parçalara bağlanamaz. İçinde ya şu ya bu mantığını barındıran bir seçicilik zorunluluğu vardır. Akıl sınırlılığı, mantık yürütmelerde, bütünü ağaç yapılarına dönüştürmeye eğilimlidir.

Tasarımın hōristikliği, hiyerarşik durum ve algoritmik süreçlerle oluşan yapının değişmesini gerektirecektir. Bu değişim ve saptamalar gösterebilimsel pragmatik

alanlarda yapılan çalışmalarla desteklenir. Alexander¹²², mimar ya da kent planlamacı tarafından tasarlanan yapay bir kentin ağaç biçiminde, kendiliğinden tarihsellik içeren doğal kentlerin yarı-kafes olarak örgütlendiğini savunur. Kafes, ağaçtan farklı olarak, farklı hiyerarşik dallanmaların süperpoze edilişiyle oluşur ve farklı ancak bitişiklik gösteren kavramların ve ilişkilerin bir ağı olarak yapısal bütünü temsil eder. Böylece daha fazla ilişkiyi barındıracaktır ve bütüncüllük potansiyeli ağaca göre fazladır.

Bütüncüllük potansiyeli ve yaratıcı tasarım yapısının karakteristiğini yansıtan köksap modeli, Deleuze ve Guattari'nin belirlenemezlik ve karar verilemezlik noktalarını barındıran şizofrenik ilişki ağının metaforik bir modelidir. Köksap, heterojen yapıda aynı anda var olan, yatay ya da düşeyde hiyerarşiler oluşturmayan, çok merkezli bir canlıdır. Hem biçimsel hem içeriksel merkeziliğin olmayışı tipleştirmeyi de reddeder. Çok sesliliğin, hem o hem bunun ve heterojen karakterli bir yapının modelidir. Nereden bakılırsa bakılsın merkez yoktur. Rizom, piramidal hiyerarşinin olmadığı bir ağ gibidir. Bir rizom hiçbir zaman katılaşmaz, merkezi ve çevresi sabit değildir. Başı ve sonu yoktur. Kendi iç ilişkileri sürekli yenilenir ve değişir.¹²³

Şekil 2.4. Ağaç ve Köksap. Soldaki diagram Christopher Alexander'ın ağaç ve kafes benzeri özelliği gösteren parametrik mimari tasarım düşüncesinin modelidir. Kaynak: Karatani (2006), s:74-75. Sağdaki diagram köksap (rhizome) 'ın temsilidir. Kaynak: Kurokawa (1991), s: 33.

Adorno'nun negatif diyalektiği, Platonik ve Hegelci aklın idealizminin tek-bütüne (holistik) dönüşümünün bir eleştirisidir. Aşağıda Hegel'in ve Adorno'nun bütüne yönelik düşüncelerinin yapısal bir modeli sunulmaktadır. Diagramlar (şekil 2.5.),

¹²² Alexander, C., 1965a, A city is not a Tree, *Architectural Forum*, **122**, no:1(Nisan)
<http://www.patternlanguage.com/archives/alexander1.htm>

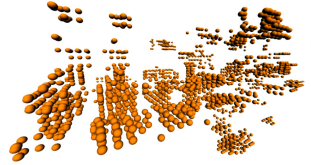
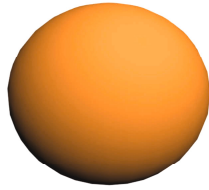
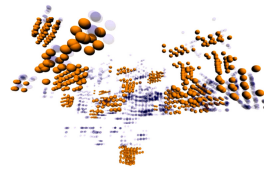
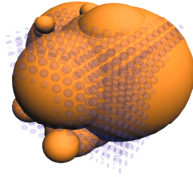
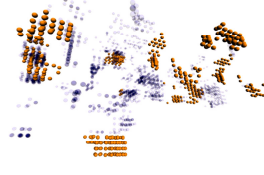
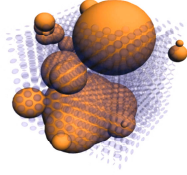
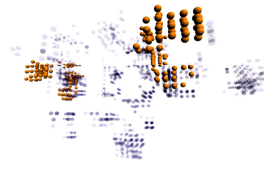
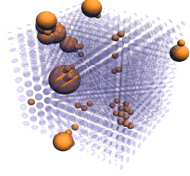
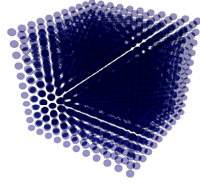
ve Alexander, C., 1965b, A city is not a Tree, Part 2, *Architectural Forum*, **122**, no:2(Mayıs),
<http://www.patternlanguage.com/archives/alexander1.htm>

¹²³ Kurokawa, K, 1991. Intercultural Architecture, The Philosophy of Symbiosis, Academy Editions, London, s:33

yukarıdan aşağıya doğru düşünce gelişimini anlatmaktadır. Mimari bütün, kapalı bir sistem olarak, Hegel'in, karşıtlıkları bütüncül olarak ele alan ve mantıksal özdeşliklerle tek bütüne dönüşen ideal düşünce sistemine benzerken; açık bir sistem olarak mimari bütün, Adorno'nun dinamik bütününe benzer. Adorno'da ilişki ağı köksap ilişkilerini içerirken, Hegel'de ağaca benzer. Hegel'in durağan bütününe karşılık, Adorno farklı bakış açılarına göre sürekli değişen bütünün içinde yıldız kümelerine benzer düşünce oluşumlarını tanımlar. Bu oluşumlar belirli bir bakış açısında, katmanlı bir ilişkide, güçler dengesinde düşünce bütünü oluştururlar.

İDEAL

ELEŞTİREL

Şekil. 2.5. İdeal ve Eleştirel Düşünce Sisteminin Yapısal Modeli. Açık, eleştirel, farklılaşma ve dinamik denge temelli ve idealize edilmiş, kapalı, tek bütünlü sonuçlanan düşünce sisteminin yapısal modeli

3. MİMARİ TASARIM EĞİTİMİNE BÜTÜNCÜL BİR YAKLAŞIM: METAFOR

“Çağımız, bilimin tortulaşması sonucu insanın yabancılaşmasına tanık olmaktadır. Oysa insan, yapısı gereği bu dünyaya bilgi için gelmemiştir; bilimin insana vermediği güveni sanatçı ve sanatlar sağlar. Bilim ile bilgelik, Platon’dan beri, uygarlık içinde bir çatışma halindedir. Filozofa göre uzay, zamansallık ve nedensellik gibi nesnelere ve doğayı yorumladığımız bilimin kavramları, aslında bilginin metaforlarıdır. Bu bakımdan bilimlerin yolu da sonunda sanatlara çıkar. Bizim için hakikat olan yapılar, duyuşal güçlerini yitirmiş ve kullanılmış metaforlardan başka birşey değildir (...)”¹²⁴

Nietzsche, 1969

Mimari tasarım eğitimi, Bauhaus’da, sanat dalları arasındaki köprünün kurulması ve tüm sanatın mimarlık içinde yer alabilmesini amaçlar. Bauhaus sanat eğitimi, estetik biçimi, dönemin sanat eğilimlerinin estetik yönelimiyle yorumlar. Kuruluşunda, yeni bir sanat eğitimi geliştirmenin yanında, yeni bir toplum yaratma hedefi vardır (1919-1923). Okulun birinci amacı, kendi içine hapsolmuş tüm sanatları kurtarmak, geleceğin zanaatkarlarını, heykeltıraşlarını, ressamalarını eğitmek, birlikte çalışabilecekleri, tüm ustalıklarını birleştirebilecekleri projeler oluşturmaktır. “Bütün yaratıcı eylemin amacı, inşa etmektir.”¹²⁵

¹²⁴Nietzsche, F., 1969. Etienne Souriau, La Correspondance des Arts, Flammarion, Paris, s: 184, [Bozkurt (1994) içinde s: 263]

¹²⁵Whitford, F., 1991. Bauhaus, World of Art, Thames and Hudson, London, s:11

Bauhaus'un, çağın ruhunu yansıtan 1919 kuruluş manifestosu¹²⁶, daha çok zanaatların düşünüldüğü izlenimini verir. Uygulama temelli eğitim, "yaparak, deneyimleyerek öğrenmeyi" amaçlar. Deneyim, dönemin sanatsal eğilimleriyle (empresyonizm, kübizm, de-stijl vb.) yorumlanan ve teknolojik gelişime uygun ekonomik, endüstriyel, estetik biçim arayışıdır. Bauhaus sanat eğitimi, yaratıcılığı, hissi, romantik bir dışavurumda arar. Ekspresyonizm, sosyal değişim ve devrimi simgelemektedir.¹²⁷ Sanat, ekspresyonistlere göre, bütün dünyayı değiştirebilir. Daha sonra akılcı, yarı-bilimsel fikirler; sanatsal, kendini ifade etmeye yönelik, romantik hedeflerin yerini alır. Programda ve öğretim metodlarında değişiklikler yapılır¹²⁸ (1923-1925).

Itten'in¹²⁹ temel tasarım dersinde (*vorkurs alm.*), Bauhaus'un bütüncül yaklaşıma dönük amaçları belirir. Bunda, Doğu düşüncesinin bir temsilcisi Hintli Mazdaznan'ın düşünceleri etkilidir. Ön-kurs bir çeşit beyin yıkamadır. Öğrencinin daha önce öğrendiği her şey açığa çıkarılmak istenir. Yeni fikirlere ve metodlara açık hale gelen her öğrenci, içindeki yaratıcı potansiyeli keşfeder. Varolan bütünün farkına varmaya yönelik iki uygulama özellikle önemlidir: 1) Öğrenci, çeşitli doku, biçim, renk ve tonlarla iki ve üç boyutlu olarak oynar. 2) Sanat işleri üzerindeki ruhu yakalamaya yardımcı ritmik çizgiler, orjinal ifadeler çözümlenir.¹³⁰

Oyunlaştırılmış deneyimsel uygulamalar, daha çok dadaist tavra özgü kolajlar, çeşitli malzemelerin bir araya getirilmesidir. Çalışmalarda, kişilerin ortaya koyduğu biçimlerin, fonksiyonun gerektirdiklerini apaçık yansıtması tercih edilir. Tüm algılama, karşıtlık kavramıyla açıklanmaktadır. Gestalt psikolojisinin, algısal figür-zemin ilişkisinin teorik altyapısında da görülen, farklı özelliklere sahip bağımsız şeyler, birbiriyle kontrast ilişkili işaretler, tonlar, renkler ve malzemeler kullanılarak ifade edilirler. Analize dayalı uygulamalar ise daha çok tarihsel "kompozisyon analizini" (retoriksel) hatırlatır. Öğrencilerin gerçek dünyayı incelerken, görsel duyarlılık kazanmaları hedeflenir. Her çizimde, analitik doğruluktan ziyade, her amacın karakteristik ifadesinin keşfedilmesi ve yorumu önemlidir. Her uygulama, kendi içinde, sonu olmayan, bağımsız yaratıcılığa doğru giden bir yol olarak

---

¹²⁶ **Gropius, W.**, 2001. Weimar'daki Staatliches Bauhaus'un Programı, 20.yy Mimarisinde Program ve Manifestolar, çev: Sevinç Yavuz, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, 2. Basım

¹²⁷ **Whitford, F.**, 1991. Bauhaus, World of Art, Thames and Hudson, London, s:26

¹²⁸ A.g.y.

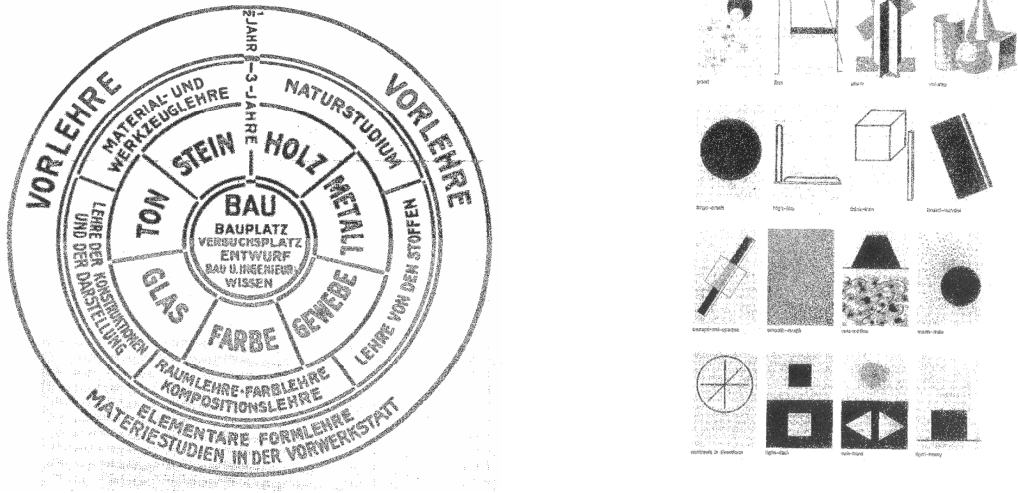
¹²⁹ **Itten, J.**, 1975. Design and Form, The Basic Course at the Bauhaus and Later, John Wiley & Sons, Revised Edition

¹³⁰ A.g.y. s: 55

görülür.¹³¹ Batı düşüncesindeki hedefe, “sonuca ulaşmak” yerine “yolda olma durumu” Doğu düşüncesinin bir yorumudur.¹³²

Itten'a göre biçimler, fiziksel olarak deneyimlendiğinde, öğrenciler, biçimlerin ne ifade ettiğini daha iyi kavrayabilirler. Öğrencilerin, biçimleri, çizmeden önce yaşamaları beklenir. Kare, daire ve üçgenin iki ya da üç boyutlu kompozisyonlarıyla, öğrencilerin biçimlerin ve renklerin içsel anlamlarına ulaşabilecekleri düşünülür.

Şekil.3.1. Weimar Bauhaus ve Analitik/Dualistik Yaklaşımı. Solda, Bauhaus'un Weimar'daki tasarım eğitimine yönelik Itten'in geliştirdiği program diyagramı (1923). Kaynak: Droste (2002) s: 35. Sağda Bauhaus'un nokta, çizgi, hacim vb. bütünü oluşturan analitik ve büyük-küçük, yüksek-alçak, dar-geniş, az-çok vb. dualistik karşıtlıkları vurgulayıcı yaklaşımını gösteren bir çizim görülmektedir. Kaynak: Itten (1975), s: 10-11

Bauhaus'un, sanatsal bütünü kavramaya yönelik, analitik ve dualistik yaklaşımları, özellikle De Stijl etkisiyle artmaktadır. Program, van Doesburg'un, kutupları birleştirici biçimsel bütünlük arayışından etkilenir. Mekan, biçim ve renk, statik-dinamik, doğa-zeka, yatay-düşey, dik açı ve ana renkler, kompozisyonda birlikte ele alınırlar.¹³³ Böylece Bauhaus'un biçimci, deneysel tasarım eğitimi yaklaşımlarında, kişiselliğin öne çıktığı, ifadeci, ekspresyonist, sezgisel yaklaşımların (Itten) yanında, evrensellik arayışının ve konstrüktif yönün de (van Doesburg) birarada bulunduğu evrenselci kanat ortaya çıkar.

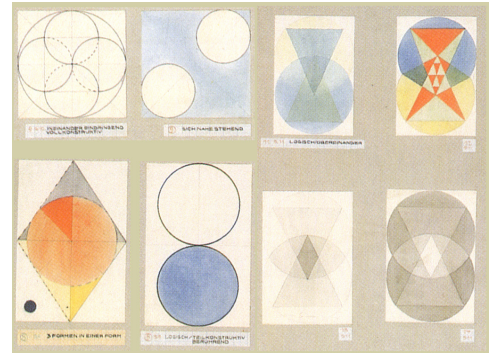
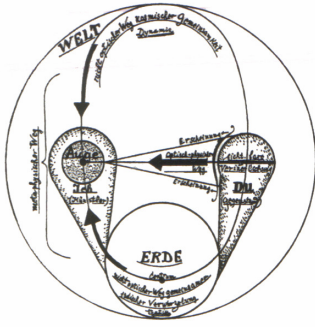
¹³¹ A.g.y.

¹³² Sayın, Z., 2004. Arche-techné, yin-yang, konferans, MSGSÜ Oditoryumu, Aralık

¹³³ Droste, M., 2002. Bauhaus 1919-1933, Bauhaus Archive, Taschen, s: 54

Deneyimsel, bütüne yönelik ele alışlara diğer eğitimcilerde de rastlanmaktadır. Kandinsky'nin yaklaşımlarında, öznel deneyimin ifadesi için, nesnel bazı kuralların formulasyonu amaçlanır. Kandinsky, temel bir görsel dilin varlığına inanır. Eldeki basit nesnelere kopyalanmadan, gerilim ve strüktürel çizgilerle ifade edilmesi, bu yapılırken, ağır ya da hafif karakterin yansıtılması amaçlanır. Bu çalışmalarda Kandinsky'nin, farklı ve birbirine uzak duyular ile duygular arasındaki metaforik sentezleyici (*synaesthesia*) gücü görülmektedir. Bu süreçte, davranışsal olarak, etki-tepki prensibine göre, bir uyarı geldiğinde başka bir duygu harekete geçer.¹³⁴

Klee'nin de katıldığı temel tasarım kursunda, taklit yerine "içsel gereklilik" (*inner necessity*) den bahsedilir. Rengin doğası ve biçimle olan ilişkisinde, rengin psikolojisi ve mekanla olan ilişkisi aranır. Pratik boyama yerine görsel algıya önem verilir.¹³⁵ Rengi, çizgiyi, biçimi öne sürerken, öğrencilerin, duygusal ifadeleri keşfetmeleri istenir. Teorileştirilen, biçimsel, mantıksal-yapısal analiz ve sentez içeren çalışmalarda, soyut dilin, sınırlı ifadesine karşın, sınırsız düşünsel potansiyeli kullanılır. Şekil ve renk, hafızadaki imgelerden ayrılarak kendi ifadesine kavuşur.¹³⁶ Klee'ye¹³⁷ göre, nesne ve dış dünya karşılaştıkları noktada, sanatçının gözü aracılığıyla, iç görüşün ve dış görünümün sentezine ulaşır. Elle çizilen biçim ile gözle görülen bir nesnenin optik görüntüsü, birbirinden tamamen farklıdır.

Şekil 3.2. Klee ve Sanat Eğitimi. Solda Klee'nin pedagojik eskiz defterinden, "doğa çalışmasının yolları" makalesinde sunulan bir eskiz. Kaynak: Droste (2002), s: 63. Sağda Klee'nin renk, çizgi, biçim ile ilgili yaptırdığı çalışmalardan örnekler görülmektedir (1923). "Biçimsel gereçlerin ele alınışında" üç formun tek form olarak düşünülmesi, mantıksal/parça-konstrüktif/dokunuş, içiçe geçmiş, tamamen konstrüktif ve komşuluk ilişkisinde ele alınması. Kaynak: Droste (2002), s: 64.

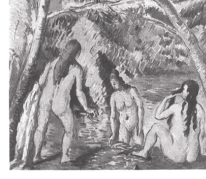
¹³⁴Whitford, F., 1991. Bauhaus, World of Art, Thames and Hudson, London, s:111

¹³⁵ A.g.y. s:100

¹³⁶Droste, M., 2002. Bauhaus 1919-1933 , Bauhaus Archive, Taschen, s: 67

¹³⁷ A.g.y., s: 63

Deneyim sürecini öne çıkaran Bauhaus eğitimi, gestalt psikolojisi temelli tasarım yaklaşımlarında, algıyı öne çıkarmaktadır. Gestalt psikolojisi, algı-biçim ilişkisinde, biçimin figür-zemin ilişkisi bütünlüğünü saptar. Bauhaus'un sanat eğitimi programı, parçalı/analitik, aşamalı bir tasarım eğitimi geliştirmiştir. Aşağıda van Doesburg, Kandinsky, Klee, Moholy-Nagy, Schwitters gibi Bauhaus eğitmenlerinin ve dönemin tipik politik, konstrüktivist sanat yaklaşımlarını yansıtan, soyut biçimsel ifadeleri görülmektedir. Çizelge B.4'de, dönemin sanat anlayışı ile mimarlık, sanat dili ilişkisi gösterilmektedir.

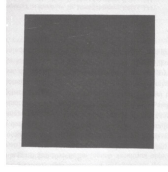
Cézanne

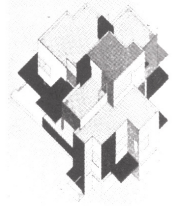
Picasso

Matisse

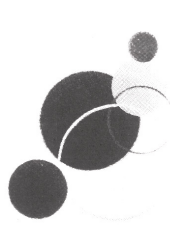
Maleviç

van Eesteren
van Doesburg

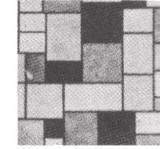
Kandinsky

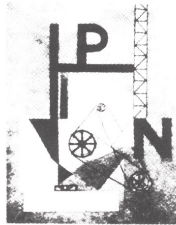
Roçenko

Klee

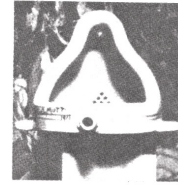
Mondrian

Moholy- Nagy

Schwitters

Duchamp

Şekil 3.3. Sanat ve Bauhaus. Bauhaus ve döneminin kavramsal sanatına yön veren kişiler ve tipik biçimsel yaklaşımlarına ait örnekler. Kaynak: İpşiroğlu, İpşiroğlu (1993).

Bauhaus'da, Meyer'e¹³⁸ göre (1927) bina estetik bir süreç değil, sadece yaşamayı olanaklı kılan biyolojik entelektüel, ruhsal ve fiziksel ihtiyaçlara yönelik bir organizasyondur. Bu organizasyon süreci sosyal, teknik, ekonomik ve fizikseldir. Mimarlık dikkatli bir analizin az ya da çok otomatik bir sonucu olarak görülür. Bilimsel temelli sistematik tasarım kursu, Mies'in yönetiminde (1930) değişime uğrar. Meyer için mimarlık binadır. Mies için bina sanattır. Mimarlık mekanla yüzleşme, oran ve malzemedir.¹³⁹

Lang'e¹⁴⁰ göre, Bauhaus sanat eğitiminin temelini oluşturan ve günümüzde de devam eden temel tasarım dersinin eksiklikleri: 1) Teorik temelinin, Gestalt Kuramı doğrultusunda doğrulanmasının sınırlılığı, yetersizliği. Örneğin, iki boyutlu çalışmaların yoğunluğu ve günlük deneyimlere, ekolojik dünyaya karşı ilgisizlik. 2) Mimari tasarım eğitiminin, belirli bir kültürel bağlamda, yaratıcı bir buluş olarak görülmesi zorunluluğu. Örneğin, soyut sanat tasarım teorilerinin ya da işlevselci tasarımın belirli bir grup tarafından dar kalıplara sokulması. Kurallarının bilinmesiyle mimari formun çözümlenmesi ve uygulamaya yönelik, düşünsel bir estetik teorinin geliştirilmesi. Gestalt kuramının, halen kanıtlanmamış görüşlerinin tek doğru olarak kabul edilmesi (dönemin Wittgensteinci mantık-dil ilişkisi hatırlanmalıdır). 3) Günümüzde dersin teorik alt yapısının yok olması. 4) Mimarlığın faaliyet alanının sınırlı görüntüsünü vermesidir.

Bauhaus'ta olduğu gibi metodlu mimari tasarım süreci, mimarlık eğitiminin tüm tarihsel dönemlerinde mevcuttur. Beaux-art akademi eğitiminde mimarlık, dogmatik olarak, ideal biçim diline (biçeme) ulaşmanın yolunun bulunmasıdır. Deneyim sürecinin önemli olmadığı Beaux-art tasarım eğitiminde, öğrenciler tasarımlarını bitirdikten sonra, tasarım sonuç ürün üzerinden jüri tarafından değerlendirilmektedir. Beaux-art eğitim sisteminde ideal; tek bir biçimden, öğretmenin taklidine ve sanat görüşüne dayalı, kapalı sistemde ele alınır. Yapılan eskizler sonuç ürünler olarak değerlendirilir. Tasarlanacak projeler küçükten büyüğe doğru, basitten karmaşık olana doğru sıralanmaktadır.¹⁴¹

---

¹³⁸ A.g.y. s: 190

Bauhaus'daki mimarlık eğitimi programlı ve sürekli olarak ilk defa Dessau'da,1927'de, Hannes Meyer yönetiminde başlar. [A.g.y., s: 135]

¹³⁹ A.g.y., s: 214

¹⁴⁰ **Lang, J.**, 1998. Öğrenciler İçin Mimarlığa Giriş: Temel Tasarım Dersini Yeniden Düşünmek, Temel Tasarım/Temel Eğitim, der: Necdet Teymur, Tuğyan Aytaç Dural, ODTÜ MF Yayınları, s:7

¹⁴¹ **Lawson, B.**, 1990. How Designers Think, The Design Process Demystified, Second Edition, Butterworth Architecture, s:2

Mimari tasarım eğitiminde, yönerge tasarımlarında hala etkin olan; Beaux-art'ın idealist, Bauhaus'un analiz ve algıya dayalı davranışsal, bilişsel ve yapısalci yaklaşımlarının pozitivist etkisidir.

Günümüzde, mimari tasarım eğitiminin pozitivist teorik alt yapısı, algının doğası ve analitik öğelerden (nokta, çizgi, renk vb.); yüzeylerin ve hacimlerin organik ya da inorganik çevreleriyle olan ilişkisine; davranışsal ya da fiziksel biçimlerin devinimine; ve bu örüntülerin insan ve kültür ile olan ilişkisine odaklanır. Tinsel ve psikik bütünlük amaçlanır. Bunların farkındalığında oluşan söylemlerde, ifadenin geçerli olduğu sosyo-kültürel ve dünyasal bağlam içinde ele alınan dürtülerin (motivasyonların) tanımlandığı, tasarım amacına ulaşmada, gerekli fiziksel örüntünün açıklanmasında, çevreyle olan davranışsal, fiziksel, kültürel etkileşimde algı ve devinimi etkindir.¹⁴²

Post-yapısalcı düşüncede, biçimin birden çok anlamsal içeriğe sahip oluşuna bağlı olarak, mimari tasarım dilinin sonsuz anlam yorumları; hermenötikte, metni içeren söylem ifadelerine dönüşür. Mimari tasarım eğitime bütüncül yaklaşımda, diyalog ortamında, tüm söylemsel oluşumlar tartışmaya açılır. Bu boyutta, mimarlığın, göstergenin ötesinde, biçimin bir uzantısı olarak anlamı barındırmanın tersi olarak; kültürel yaşamın/deneyimin anlamını ifade eden bir biçimin, gösterge boyutundan, söylem boyutuna kadar üretilmesi gündeme gelecektir. Yapısal biçime karşılık gelen anlam arayışları, fenomenolojide anlama olgusuna dönüşür ve öznelleşir. Bu anlama, epistemolojik ve ontolojik sınırlarda dolaşır.

Sonuç olarak bütüncül yaklaşım: 1) Mimari tasarım eğitiminde öğrenmeye yönelik hakikati ararken, pozitivist yaklaşımların bu hakikatteki paylarını eleştirir. 2) Mimari tasarımın kendi evrensel bütünlüğü ile tasarımın sanatsallığının, biricikliğinin yarattığı kendine özgülüğünü; indirgemelerin farkındalığında ele alır.

Bu bağlamda kültürel, deneyimsel bir zeminde bütüncül mimari tasarım eğitimi;

- 1) Mimarlık mesleğinin pratiğiyle kültür(ler) arasındaki ilişkileri sağlamak, mimari tasarım olgusunu bütüncül olarak ele almak zorundadır.
- 2) Deneyimsel süreçte, bilincin yükseltilmesi temel amacını taşır. Öğrenen-öğreten ilişkisinde, dil ortamındaki diyalogda, anlamaya yönelik açılımlar yaratmalıdır.

---

¹⁴²Lang, J., 1998. Öğrenciler için Mimarlığa Giriş: Temel Tasarım Dersini Yeniden Düşünmek, Temel Tasarım/Temel Eğitim, der: Necdet Teymur, TuğyanAytaç Dural, ODTÜ MF Yayınları, Ankara, s: 11-12

- 3) Öğrenenin ve öğretenin, ortaklaşalıklar alanında hareket eden, sanatsal yaratıcılığının, farklılaşmalarının yarattığı çeşitlenmeyi ve karmaşıklığı gözetmek zorundadır.
- 4) Yöntemsel yaklaşımlarında, değişken, epistemolojik çerçeveler ve pozitiflikler oluşturur.

3.1. ÖĞRENME

Öğrenme, bilişsel açıdan düşünmenin bir yan ürünüdür¹⁴³. Akıl odaklı bir yaklaşım, düşünme sırasındaki akıl yürütmeyi ve yargıyı mantıksal, sezgisel ve duyuşsal konstrüksiyonlar/bütünler oluşturma olarak görür. Enformasyon, işlevsel veri olarak, akıl yürütmenin nesnesi konumundadır. Pozitivist öğrenme, edinilen bilginin gerektiğinde teorik ya da pratik olarak kullanılmasıdır. Nesnel bilgi tanımlanabilir, açıklanabilir ve evrenselleşebilir.

Esas öğrenme, anlamaya ve yorumlamaya dayalı düşünme ve davranışlarda ortaya çıkan, sözlü ya da sözsüz bilgiyi bir amaca yönelik kullanabilme ya da dönüştürebilme yeterliliği kazanmadır.

Anlama, hem epistemolojik pozitiflikler içeren, hem de ontolojik yönü olan bir fenomendir. Hermenötik, anlama olayında neyin devreye girdiği ve anlamının varoluşçu anlamda ne olduğu sorusunu bir arada tutar. Yorumun dilsel biçimlerinden öteye gider.¹⁴⁴ Mevcut olanın dışında, olabilecek olan için de geçerlidir; spekülattir. Yorumun amacı tanıdık olmayan, uzak ve anlamı karışık (ütopik) bir şeyi, gerçek, yakın ve anlaşılabilir bir şey haline getirmektir¹⁴⁵; metaforiktir.

Yorumlama, aklın, temelde, bir şey hakkında, doğru yargıyı belirleme faaliyetidir.¹⁴⁶ Aristo'ya göre, -geleneksel- mantık yorumla karıştırılmamalıdır. Söz (mantık), dile getirilmiş ifadeleri karşılaştırma ile gelişir. Teorik anlamda doğruluk ve yanlışlıkla ilgilendir. Aristo'ya göre, mantıksal süreçleri (akıl yürütmeleri) de kapsayan, temelinde anlama olan yorum; mantıksal analizden öncedir. Anlama yorumu şekillendirip hazırlar. Kullanılan metod, neyin elde edilebileceğinin alanını sınırlar.¹⁴⁷ Metinlerin

---

¹⁴³ Gentner, D. & Markman, A.,B., 2001. Thinking, *Annual Review of Psychology*, **52**, s:224

¹⁴⁴ Palmer, R., E., 2003. Hermenötik, Schleiermacher, Dilthey ve Gadamer'de Yorum Teorisi, çev: İbrahim Görener, Anka Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, s: 37

¹⁴⁵ A.g.y. s: 41

¹⁴⁶ A.g.y. s: 49

¹⁴⁷ A.g.y. s: 51-52

anlamı aranırken, anlamın bağlamsallığı açığa çıkar ve anlam, ancak bir nesnenin, bir kişiyle ilişkisinde ortaya çıkar;¹⁴⁸ fenomenolojiktir.

Mimari tasarım eğitiminde, hermenötiksel öğretmeye/öğrenmeye yönelik olarak: 1) Deneysel süreçte öğrenenin ve öğretenin mimari bütünü, ait olduğu genel bütünü ve bunlarla ilişkili mimari tasarım olgusunu anlaması hedeflenir. Hermenötiksel paradigmada, öğrenen-öğreten ilişkisinde, öğrenmenin fenomenolojisine bağlı olarak, öğretenin de daima öğrenen konumunda olduğu savunulur. Sürece tam katılım beklenirken ve gerektiğinde süreç çözümlenirken, öğretenin mimari tasarım bütününe dışarıdan izlemesi ve süreci yönlendirmesi gerekebilir. Deneyimin bütünü, dil ortamında, öznelerarası ilişkilerin etkisindedir. 2) Eğitim sürecinin formel (metodlu, yönergesel) ve enformel (esnek metodlu) yorumu, öğretene-öğrenen ilişkisinde, öğretenin pedagojik yorumunu ve paradigmlar arasındaki stratejisini yönlendirir. Bu stratejide eğitim politikası, kurum kimliği ve ideoloji üst-düzenleyicidir.

3.1.1. Öğrenmenin Fenomenolojisi ve Dil

Platon, kozmos fikrini ve aklın kozmostan pay aldığı düşüncesini savunurken, öğretmenin olmadığından, öğrenenin sadece hatırladığından bahseder. Platon¹⁴⁹, “ben öğretmiyorum yalnızca soruyorum” derken, diyalogdaki şart, temel bir aksiyomun kabulü ve cevapların onunla çalışmamasıdır. Böyle bir kurallar dizisi içinde geçen diyalog, “öteki”ni barındırmayan monoloğa dönüşebilir. Bu durumda öğretmek yerine öğrenen-öğreten ilişkisinde, diyalog; “doğruyu birlikte arama” simetrik ilişkisine, kendi kendine öğrenme, hatırlama, bilinçlilik haline dönüşür.¹⁵⁰ Platon, öğrenen tarafında gerçekleşen öğrenmede, akılcı bir şekilde açıklanamayan (sezgisel) sıçramayı, (*anamnesis* *yun.*) hatırlama öğretisi paradoksuyla açıklar (Platon’un aklın kozmostan pay aldığı düşüncesi hatırlanmalıdır). Herkesin içinde bulunduğu inanılan özsel ve özdeş bir şey olduğuna inanır.

Heidegger’e¹⁵¹ göre;

“Öğretmede sunulan şey öğrenilebilir değildir. Çünkü öğrenci zaten sahip olduğu şeyi kendisine alması için eğitilir. Eğer, öğrenci, yalnızca sunulan birşeyi devralıyorsa, öğrenmez. O, ancak aldığı şeyi bizzat kendisinin, gerçekten sahip olduğu bir şey olarak deneyimlese, öğrenmeye başlar. Hakiki öğrenme, insanın zaten sahip olduğu şeyi almanın bir kendini

---

¹⁴⁸ A.g.y. s: 53

¹⁴⁹ **Platon**, *Meno*, The Collected Dialogs of Plato, Including Letters, Bollingen Series LXXI, Ed: E. Hamilton, H. Claims, Princeton University Press, 1961, s:36, [Karatani(2006) içinde, s: 141]

¹⁵⁰ **Karatani, K.**, 2006., *Metafor Olarak Mimari, Dil, Sayı, Para*, çev: Barış Yıldırım, Metis Yayınları, 2006, s.142

¹⁵¹ **Heidegger, M.**, 1998b. *Modern Bilim, Metafizik ve Matematik*, Bilim Üzerine İki Ders, çev: Hakkı Hünler, Paradigma Yayınları, İstanbul, s:50-52

verme/kendinden verme (*self-giving ing.*) olduğu ve böyle deneyimlendiği yerde ortaya çıkar. Dolayısıyla öğretme, başkalarının öğrenmesine izin vermekten, yani birbirini öğrenmeye getirmekten başka bir anlama gelmez. Öğretme, öğrenmeden daha güçtür, çünkü yalnızca hakikaten öğrenebilen -ve ancak bunu yapabileceği sürece- hakikaten öğretebilir. Sahici öğretmen, öğrenciden sadece şu bakımdan farklıdır; o daha iyi öğrenebilir ve daha sahici biçimde öğrenmek ister. Tüm öğretilerde, öğreten daha fazla öğrenir. En güç öğrenme, zaten bildiğimiz şeyi bilfiil olarak ve ta temellerine kadar bilmeye başlamaktır.... Matematiksel olan (*mathesis yun.* öğretilerle ilgili olan. *mathemata yun.* gerçekten zaten bildiğimiz şeyler hakkında olan şey.) ancak belirttiğimiz tarzda, ancak bu şekilde öğretilerle ilgili şey anlamının haricinde, öğrenme tarzı ve bizzat metodun kendisi anlamına gelir.”

Öğrenme dil ortamında, dil aracılığıyla gerçekleşir. Mimari tasarım eğitiminde öğrenen-öğreten ilişkisinde dil: 1) Gündelik konuşma dili (doğal dil); diyalog 2) Mimari tasarım dili; metin (yapay dil) olarak karşılıklı etkileşimdedir. Dil, ontolojik olarak varlığın kendisi -Gadamer'e göre dilde sunulan varlık-, tüm oluşun ortamıdır. Dil, epistemolojik, öznelarası alanda (diyalogda) ise, iletişimsel bir aracılık üstlenir ve nesneleşir. Mimari tasarıma bütüncül yaklaşımın temelini oluşturan hermenötiksel diyalog, öğrenen-öğreten ilişkisinde, anlama ve öğrenmeye yönelik deneyimin, dil ortamında tartışılmasını sağlar. Öğrenenin aktif olduğu diyalog ortamı, yol göstericiliğin yanı sıra, öğretmenin kendi bütününe sorgulama fırsatı verir.

Gündelik dilin konuşma alanının sınırları hermenötikğin uygulanabilirlik alanıdır. Gündelik dildeki bilinçli çarpıtmalar -Habermas'ın eleştirel refleksiyonu¹⁵²- hermenötiksel sınırları (uzlaşım dışı çerçevesini) zorlar. Bu, yorumun, yaratıcılığı destekleyici spekülasyonları olarak görülebilir. Bu süreçte öğreten ve öğrenen, daima, refleksif bir katılımcı rolünü üstlenecektir.

K. O. Apel'e¹⁵³ göre hermenötiksel anlama, sınırsız bir yorumlama çerçevesinde, evrensel uzlaşımın kurulmasına çalışır. Bu sırada, öğrenen-öğreten arasında zora dayalı, uzlaşım dışı hilelerin -uzlaşım dışı “olarak görmeler”- ve görünüşteki tesadüfi yanlış anlamaların arkasındaki sistematik (öğretenin/psikoanalistin bilinçli yönlendirmeleriyle) çarpıtmalar ve açılımlar sürdürülür. Ancak bu süreç, Habermas'ın özgür iletişim içinde bir arada varolmanın hakikati ve zora dayanmayan, uzlaşmayı mümkün kılan hayat tarzına, aynı zamanda, öğrenen-öğreten arasındaki otorite ilişkisine bağlıdır.¹⁵⁴

Yaratıcı düşünce/söylem oluşumu olarak mimari tasarım; dil ortamında düşünme, dil üretme, dil öğrenme, bilinmeyen bir dilden bilinece tercüme etme vb.dilsel etkinlikleri içerir. Tüm evren, farklı örüntüler olarak, dil ortamındadır. Mimari tasarım eğitimi,

¹⁵² Gadamer, H., G., 2002b. Eleştirmenlerime Cevap, Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, der. ve çev. Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, s: 268-269

¹⁵³ Habermas, J., 2002a. Hermenötikğin Evrensellik Talebi Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, s: 231-258, der. ve çev. Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul , s:254

¹⁵⁴ A.g.y.

hayatın göreceli gerçekliğinin örüntülerini, yapay bir dil/örüntü yaratma süreci olarak mimari tasarım ile etkileşime sokar ve anlaşılabilir olarak öğrenilmesini sağlar. Bunu yaparken, dil ortamında öğrenmeyi, mimari tasarımın karakteristiğine uygun hale getirir.

Anlama ve yorumlamanın içiçe geçmiş olduğu hermenötik alanda bir nesne/örüntü çözümlendiğinde diyalog açılır.¹⁵⁵ Bu çözümlenme, metodolojik anlamda ele alınabilir ya da bir metni/bütünü anlama olayı, daha kapsamlı bir problem olan, bir metni anlamak ve yorumlamak nedir sorusuna dönüşür.¹⁵⁶ Burada ikinci anlamda ortaya çıkan hermenötiksel çözümlenme, metodolojiyi (bütünü oluşturmada takip edilmesi gereken, önceden teorik ya da deneysel olarak belirlenmiş yol) takip eden yerine, bütünün içinde/kapsamında parçacılık/farklılaşma gösterdiği kanaatini uyandıran sınırların kapsamını betimleyen göreceli, öznel ve tarihsel bir edim olarak görülür.

Diyalog, sözlerin evrilip çevirilmesi, anlamın, diyalog içinde ve aracılığıyla ortaya çıkmasıdır.¹⁵⁷ Dil ve söz ile kavranan dünya, olduğu şeye, yani metne dönüşür ve kişilere yaklaşır. Bu yaklaşımda şeyler “yorum kategorilerinin” içine yerleşirler.¹⁵⁸ En basit kavrama düzeyinde yorum -kavramların kavramlarla mübadelesi olarak diyalog-, gerçek, tarihsel, kültürel, ekonomik ve teknolojik bağlarla veya onun içine sokulduğu ya da karşısına konulduğu konumla ilişkilidir.¹⁵⁹

Dilbilimsel yorumla; göstergebilimin pragmatik alandaki gösterge(nesne)-özne dualizminin, “günlük dil”de, sistemin (language) içinde, sözle (parole) bütünleşmesi; dilin en yaratıcı yerinde, tüm indirgemeci şemaları (özne-nesne, biçim-içerik, gösteren-gösterilen vb.) aşar. Hermenötiksel deneyim, diyalog ortamında, mantıksal ve sezgisel süreçlerle ilerleyen tasarımda, yeni bir dil öğrenme, dili dönüştürme; tasarımın, günlük dilin “anlılık” kavramsal yaratıcılığı içindeki tercümesini ve her türlü dil ile tasarım dili arasındaki “metaforik” etkileşim olanaklarını taşıyacaktır. Habermas’ın¹⁶⁰ belirttiği gibi; hermenötik, türetici “dil oyunlarını” (Wittgenstein) öğrenmenin -varolduğuna inanılan evrensel gramer yapısından hareketle (Chomsky)-, soyut olarak değil; tersine, yorumcusunun/öğrenenin/öğretenin, önceden ustası (*competence* ing. Chomsky) haline geldiği –dilin başka bir dil aracılığıyla öğrenilebileceği-, dil oyunları temelinden hareketle öğrenilebileceği

¹⁵⁵ **Palmer, R., E.**, 2003. Hermenötik, Schleiermacher, Dilthey ve Gadamer’de Yorum Teorisi, çev: İbrahim Görener, Anka Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, s:33

¹⁵⁶ A.g.y. s: 35

¹⁵⁷ **Arslan, H.**, 2002. Hermenötiğe Giriş, Hermenötik ve Hümaniter Disiplinler, derleme ve tercüme: Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, s: 13

¹⁵⁸ A.g.y. s: 12

¹⁵⁹ A.g.y. s: 13

¹⁶⁰ **Habermas, J.**, 2002b. Gadamer’in Hakikat ve Yöntemi’nin Eleştirisi, Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, der. ve çev: Hüsamettin Arslan Paradigma Yayınları, İstanbul, s: 210

fikriyle işe başlar. Bu durum, temel/evrensel konuşma dilinin ya da önceden belirli, bilinen, kabul görmüş, ortaklaşa bir dil mantığının, -öğrenene göre yeni- dilin öğrenilmesinde ve dilde ustalaşılmasında aracı olması gerektiğini varsayar. Bunun mimari tasarım eğitimindeki karşılığı olarak, biçimsel, arketipik, tipolojik örnek tabanlı yaklaşımlar ve tasarımlar örnek gösterilebilir.

Yukarıda açıklanan, mimari tasarım eğitiminde dilsel iki yaklaşımdan birincisi; günlük konuşma dilinin doğallığının, ikincisi; kabul gören yapay mimari dilin (örneğin: post-modern mimarlık dili, uluslararası stil vb.) ya da herhangi bir örüntü dilinin (ör: bir tasarım paradigması) diyalog ve tasarım ortamında mimari tasarıma yansımaları ve kural koyucu, türetici, dönüştürücü etkisidir.

Mimari tasarım eğitiminde, hermenötiksel alanın, önceden anlaşılmış bulunan her türlü metnin bilgisi dahilinde, -bu durum metaforik düşünmenin temelini hazırlar- daha önce tamamlanmış öğrenmeleri (geçmiş deneyimler), yeni öğrenmelere yol açar (metaforik düşünmenin öğretici potansiyeli) ve kendi dilini oluşturarak, "söylem" içinde ele alınırlar.

Bütüncül bir mimari tasarım eğitimi yaklaşımı, hem kültürel farkındalık içinde, eğitimin tarihsel kendi dinamiklerinin, paradigmalarının farkında olmak ve yeni paradigmalara açık olmak zorundadır. Bu saptamaların başında, örgün eğitimin mimari tasarım eğitimiyle ilişkilendirilebilecek paradigmaları arasındaki paralellikler gelmektedir. Öğrenmenin fenomenolojisi ve dil ilişkisinin dışında, pedagojik yaklaşımlar, mimari tasarım eğitimi üzerinde, formel ve enformel, dışsal birer belirleyicidirler.

3.1.2. Eğitime Paradigmatik Yaklaşımlar ve Eğitimde Pedagojik İndirgemeler

Öğreten-öğrenen ilişkisinin diyalektik yapısı, ortaklaşalıklar, retoriksel uzlaşılar ve özdeşleşmeler ile kişiselleşmeler ve farklılaşmalarla hermenötiksel/eleştirel bir tabanda sürerken, Heidegger'in, öğrenme üzerine düşüncelerine paralel olarak, daha çok, birlikte yönelme, bütüne ulaşma, bütünü dönüştürme ve bu sıradaki kişisel değişim olarak görülmelidir.

Öğrenme, pozitivist tutumda, düzenlenmesi gereken bir süreç olarak görülür. Bu anlamda, eğitimde düzen sağlayıcı bir metod arayışı belirir. Tez, kapsamı dışında kalan tasarım eğitiminde program belirleme çalışmaları dışında, eğitim ortamında, programın hayata geçirilmesinde, eğitimci/öğreten tarafından tasarım sürecinin

güdümlü hale getirilmesi ve sürecin tasarımında¹⁶¹ (*instruction design ing.*), yönergenin sınırlayıcılığının, tasarım olgusunun karmaşıklığı ve yaratıcılıkla olan çelişkisini aşmak ister.

Yönerge tasarımı, tanımlayıcı bilimlerin işlevselci yaklaşımlarıyla ve onların pozitivist öğrenme teorileri ile tasarım bilimleri arasında bir köprü oluşturur.¹⁶² Tasarım bilimlerinin, prosedürel teorileriyle, prosedürlerinin işleyişleriyle, tanımlayıcı bilimlerin kavramsal teorileri içindeki psikoloji ve öğrenme teorilerini ilişkilendirir.¹⁶³

Yönerge, öğretmeye yönelik, anlaşılması istenen, bazen yorumu engelleyen, yapıda; öğretmenin kontrolünde, metod içeren eğitim sürecidir. Reigeluth¹⁶⁴, yönergeyi (*instruction ing.*), “Birinin öğrenmesi için yapılan herhangi bir şey olarak tanımlar”. Reigeluth¹⁶⁵,a göre, rasyonelliğin metodolojik yaklaşımlarıyla yaratıcılık ve sezgisellik arasında bir yol yaratma arayışında, yönergenin gücü; günümüz enformasyon çağının hızla değişim sürecine bağlı olarak, öğrenmede hiç bir zaman istenilen hedefe ulaşmaya yetmez. Reigeluth, endüstri çağından enformasyon çağına geçişle beraber, yönerge tasarımında da, standartlaşmadan kişiselleşmeye doğru bir geçiş olduğunu belirtir.¹⁶⁶ Açıkça belirlenmiş ve sonuçları önceden saptanmış bir tasarım yerine, öğrenen her öğrenci için, ayrı öğrenme deneyimi sağlayan bir yönerge tasarımının gerekliliğini savunur. Reigeluth’un savunduğu bu süreç, öğrenmede “yönlendirmeden yönelmeye” doğru bir dönüşümken; yönergenin enformelleşmesi, yönergenin doğasıyla çelişir.

Mimari tasarım eğitiminde öğretmen-öğrenen ilişkisi, enformatik bakışla, enformasyon iletimi ve kavrayışı ise; bilginin sürekli değiştiği durumlarda, yönergenin didaktik bir aktarımının, nereye kadar yorumun kişiye özgü karakteristiğini zedelemekten, yorumun alt yapısını hazırlayacak bir ön-bilgi konumunda kalabileceğinin kararını öngörür.

Öğrenme üzerine psikolojik yaklaşımlar, tekil olarak yetersizdirler ve analitiktirler. Birbiriyle bağlantılı pedagojik öğrenme teorileri ve dil öğrenme teorilerinin yönerge

---

¹⁶¹ Yönerge tasarımı ve öğrenme teorileri ile ilgili ek bilgi için bakınız EK A: s:164

¹⁶² Reigeluth, C., M., 1997. Instructional Theory, Practitioner Needs, and New Directions: Some Reflections, *Educational Technology*, **37**,1, 42

¹⁶³ Seels, B., 1997. Taxonomic Issues and the Development of Theory in Instructional Technology. *Educational Technology*, **37**, 1, 13

¹⁶⁴ Reigeluth, C., M., 1997. Instructional Theory, Practitioner Needs, and New Directions: Some Reflections, *Educational Technology*, **37**, 1, 44

¹⁶⁵ Reigeluth, C., M., 1996. A New Paradigm of ISD? *Educational Technology*, **36**,3, 13-20

¹⁶⁶ Reigeluth, C., M., 1997. Instructional Theory, Practitioner Needs, and New Directions: Some Reflections *Educational Technology*, **37**, 1, 45

tasarımlarında birlikte ele alınışı paradigmatiktir. Bütüncül bir yaklaşımla Reeves¹⁶⁷, dört eğitim paradigması belirler. Bu yaklaşımlar, mimari tasarım eğitimiyle tarihsel süreçte paralellik göstermektedir.

1) Analitik-Deneysel-Pozitivist-Niceliksel Eğitim Paradigması: Sosyal bilimler ve eğitimin araştırılmasına rehberlik eden paradigmanın “analitik” yönü, mekanistik, belirlemeci gerçekliğe bakışında, parçaların bütünlerden ayrılabilmesine ve parçaların etki-neden ilişkileriyle açıklanabileceğine inanır. “Deneysel” yön, tümdengelim ve tümevarım ile soruşturmanın hedeflerinin tanımlanmasında, tahmininde, kontrolünde ve fiziksel fenomenin açığa çıkarılmasında etkindir. “Pozitivist” tutum, kusursuzluk ve bilimsel süreci temsil eder. “Niceliksel” yön, tanımlamacı ve dolaylı istatistiklerle değişkenlerin ölçümü ve ilişkilerinin analizlerinden çıkar.¹⁶⁸ Bu tip bir eğitim yaklaşımına, sanat eğitiminde, Bauhaus’un, gestalt psikolojisinden, renk teorileri vb. yaklaşımlardan belirgin olarak etkilendiği; uzmanlaşmaya yönelik, kuralcı, ekonomik, materyalist yaklaşımların ve gerekliliklerin üzerine kurulu, kapalı biçimci sisteminde (Dessau,1925-1930) ve Bauhaus’un işlev ve biçim/mantık temelli yaklaşımlarının, mimari tasarımda belirleyici olduğu dönemlerinde (Meyer dönemi 1927-1930) rastlanmaktadır. Tümdengelimli ve tümevarımlı mantıksal ve biçimci mimari tasarım metodlarının geliştirilmesi ve parametrik tasarım (örneğin: Yeni Bauhaus Ulm) bu paradigmada yer alır.

2)Yapıcı-Hermenötik-Yorumcu-Niteliksel Eğitim Paradigması:“Yapıcı” (konstrüktif) yön, gerçekliğin insanın kolektifliği ve kişiselliği ile inşa olduğuna inanır. Öğrenen-öğreten ilişkisinin pozitivist indirgemelerinin kullanımlarından, hermenötiksel açılımın fenomenolojisine kadar yapıcı (konstrüktif) öğrenme, tüm öğrenmelerin, zihindeki bir yapılandırma (konstrüksiyon) sonucu oluştuğu varsayımı üzerine temellendirilir. Bireylerin, öğrenme sürecinde, daha fazla sorumluluk almalarını ve etkin olmalarını gerektirir.

Bu amaçla, pratik alanda, yapıcı eğitim ortamlarında, bireylerin çevreleriyle daha fazla etkileşimde bulunmalarına olanak sağlayan, işbirliğine dayalı öğrenme, probleme dayalı öğrenme vb. öğrenme yaklaşımlarından yararlanılır.¹⁶⁹ Öğrenenlerin kişisel farklılıklarını göz önünde bulunduran, öğrenen merkezli ve eleştirel düşünmeyi cesaretlendiren yapıcı yaklaşım; bireylerin kendi deneyimlerine

¹⁶⁷Reeves, T., 1996. A Hopefully Humble Paradigm Review. *Instructional Technology Forum*. Feb..

¹⁶⁸ A.g.y.

¹⁶⁹Brooks, J. & Brooks, M., 1993. The Case For Constructivist Classrooms. Virginia: Association for Supervision and Curriculum Development

bağlı olarak, bilgiyi yapılandırdığını (konstrüksiyon) düşünür.¹⁷⁰ Bu görüşe göre, öğrenen, tüm öğrenme süreci boyunca, edilgen değil etkin olmaktadır. Öğreten ve öğrenen, yorumsal bir yaklaşımla, eski ile yeni bilginin ilişkilendirilmesinde, “patikalarda” birlikte yol almalı, öğretene öğreneni karar verme sürecinde cesaretlendirmelidir. Öğreten, öğrenme ortamında etkin bir rol almaya teşvik etmeli, eleştirel bir ortam hazırlamalıdır. Çünkü, bütüne yönelik her karar bir yorumun yorumudur (Montaigne) ve görecelidir.

Bauhaus sanat eğitimi ve dönemin sanat anlayışı (kübist, dadaist, soyut sanat vb.), yapıcı düşünceyi ve tasarım dilini öne çıkarır. Bauhaus sanat eğitimi, dönemin politik eğilimlerinin yönünde olmuştur. Bauhaus sanat eğitiminin ilk döneminde (Weimar 1919-1925), özellikle Itten’in çalışmaları, ekspresyonist sanat etkisiyle yoruma dönüktür. Bauhaus’un mimari tasarım eğitiminin, Mies van der Rohe’nin döneminde(1930-1933) ve daha sonra A.B.D’deki yeni Bauhaus’da, materyalist, oransal yaklaşımların yanında yorumcu, niteliksel, mekansal yaklaşımların da katılımıyla uyumlu, sanatsal bir bütün arayışı görülür. Her iki paradigmada da belirtildiği gibi Bauhaus tasarım eğitiminin yapıcı, yorumsal ve analitik, pozitivist bakış açılarının dönemlere göre ağırlığının değiştiği, Meyer’in¹⁷¹ deyişiyle “fonksiyonel, kolektivist ve konstrüktif öğretme” üzerine kurulu paradigmlar arası bir konumu vardır.

“Hermenötik” yön, günümüzde eğitim programının analizini, yönerge programlarına ve ürünlerine daha yakından bakmayı, bütüncül bir bakışı ve fenomenlerin ardındaki değerleri ortaya koyma çabasını içerir. “Yorumcu” yön, yönergenin bağlamının analizini vurgulama gerekliliğine bağlı olarak, farklı yorumları sunar, karşılaştırır ve sonuçlarıyla ilgilinenlere bilgi sağlar. Niteliksel yön, fenomenin niceliğine ağırlık veren matematiksel modellenmesini reddeder ve insan varoluşunu vurgularken, onu birincil araştırma aracı olarak kabul eder. Gerçeklik, nesnel gerçeklik yerine, bilgilendirilen ve deneyim kazandırılan yapıcılarının (bireylerin) uzlaşsallığından doğar. Yapılandırılmış gerçeğin doğasının anlaşılması, çoklu perspektiflerde, gerçeğin konstrüksiyonunda kültürün, cinsiyetin, bağlamın ve diğer etkenlerin rolünü vurgular. Laboratuvar ortamında problemin içine tamamen batmaya (*immersion ing.*) dayalı antropolojik soruşturma yöntemleri benimsenir.¹⁷²

---

¹⁷⁰Jonassen, D. H., 1994. Thinking Technology: Toward A Constructivist Design Model, *Educational Technology*. **34**, 3, 34-37.

¹⁷¹Droste, M., 2002. Bauhaus 1919-1933 , Bauhaus Archive, Taschen, s: 166

¹⁷²Reeves, T., 1996. A Hopefully Humble Paradigm Review. *Instructional Technology Forum*. Feb.

3) Eleştiri Teorisi- Yeni Marxist- Post modern- Praksis Eğitim Paradigması: Eleştirel teorisyenler, Analitik-Deneysel-Pozitivist-Niceliksel paradigmanın nesnelliğine ve Yapıcı-Hermenötik-Yorumcu-Niteliksel paradigmanın öznelliğine bağlı uzlaşmamasına tepkilidirler. “Yeni Marxist” kanat, baskıcı gücün geçici çelişkilerini özgürleştirici güçlerin birleşkesi olarak görür. Güç, kontrol ve epistemolojik sosyal inşalar sadece başkasına değil, herkese aittir. Yönergenin, teknolojilerinin ve eğitim reformlarının altında yatan eğitim programının ardındaki “gizli program” açığa çıkarılmak istenir. “Post-modern” perspektif, yönerge teknolojisinin, süreci doğal ya da yapay olarak yönlendirişini sorgular. Yönergelerin dekonstrüksiyonunu yaparak, azınlıkta kalan ilgileri ve çelişkileri araştırır. Dekonstrüksiyonda, program metninde, gizli kalmış anlamları ortaya çıkarmaya çalışır. “Praksis” yön, deneycilerin gerçeğini ya da yorumcuların istediği anlamayı yıkarak, “duruma uygun küçük çaplı gerçekleri” arar. Kuşkuculuk ve sorgulama paradigmanın esas görüşüdür.¹⁷³

Bütüncül yaklaşım, mimari tasarım eğitiminde konstrüktif öğrenmeyi desteklerken; eleştirel bir yaklaşımla, mimari tasarım düşüncesinin konstrüksiyonlarının düşünme “süreci” içindeki “anlık” değişimlerini, durumlarını ve bu anların barındırdığı yaratıcı konstrüksiyonların sezgisellik potansiyellerini, herhangi bir teori ya da görüş içine – laboratuvar ortamına- indirgmeden, “doğrudan” bütüncül olarak ele alır. Süreç, eşzamanlı bir “söylem” araştırmasına dönüktür. Bu eleştirel bakış, günümüz post-modern düşünce anlayışının zorunlu kıldığı ve Reigeluth’un belirttiği, kişiye özel yönerge arayışını da betimlemektedir.

4) Eklektik- Karışık metodlar- Pragmatik Eğitim Paradigması: Çağdaş toplum ve teknolojinin karmaşık yapısının yönerge tasarımına yansması olarak görülebilir. Gittikçe artan bir şekilde, paradigmalarda görülen yönergenin rehberliğine duyulan inancın azalması ve karmaşıklık problemi, Reeves’in belirttiği, diğer üç paradigmadan alınan metodlarla eklektik bir yapıya dönüşür. Karışık metod, yönü farklı perspektiflerin karmaşıklıkla başa çıkmadaki değişkenlik avantajını sağlar. “Pragmatik” yön, ideal yönergeye ulaşamadığı durumda, iyiye yönelimi sağlayacak açılımı yapar. Bu temelden yola çıkarak konstrüktivist, eleştirel ve pragmatik tutumlar, problemin çözümünde, öğrenmenin ve öğretmenin etkili yollarını ararken, her aracın diğerine göre güçlü ve güçsüz yanlarını ele alır ve hiyerarşik bir yönergeye dönüştürmez. Araç sadece belirli bir bağlam içinde anlamlı hale dönüşür.

---

¹⁷³Reeves, T., 1996. A Hopefully Humble Paradigm Review. *Instructional Technology Forum*. Feb.

Seels¹⁷⁴ e göre, öğrenmenin teorileştirilmesinde pozitivist, yorumcu ve eleştirel üç entelektüel yaklaşımdan pozitivist yaklaşımlar, etki-tepki yasalarının etkisinde iken, yorumcu yaklaşımlar, insan hareketinin içerdiği seçenekleri açmaya çalışırlar. Eleştirel yaklaşımlar ise sosyal yapının insan hareketlerini sınırlandırma ve yönlendirme yollarını çözümlerler. Öğrenme teorilerinde, davranışçılar, pozitivist çizgide iken, bilişçiler pozitivist ve yorumcu yaklaşımları birleştirmeye çalışırlar. Yapıcılar ise yorum ile eleştiriye kullanma eğilimindedirler. Wilson¹⁷⁵, pozitivist yaklaşımın kontrol edilmediği zaman, şeylerin araçsal değerlerine yöneldiğini, post modern eleştirinin detaylar üzerine yoğunlaşarak denge kurduğunu belirtir. Pozitivistler, tek ve nesnel bir anlam ararken; yorumcu bakış, öznel bir anlam arar. Bu teoriler, genel felsefi ve bilimsel entelektüel alanda birbirleriyle anlaşmaya çalışır. Eleştirel bakış, gerçekte, anlamların esnek ve tartışmaya açık olmasına rağmen, ideolojik olarak nasıl sabitlendiğini inceler.

Ertmer ve Newby'a¹⁷⁶ göre, öğrenme teorilerinin içerikle ilişkilendirilmesinde davranışsal yaklaşım: Mesleki uzmanlaşmada neyin bilinmesi gerektiğinin içeriğini saptamada (know-what); bilişsel stratejiler: Kurullarla tanımlanan gerçeklere göre alışık olunmadık durumlardaki problem çözme taktiklerinin kullanımında (know-how) ve yapıcı stratejiler: -mimari tasarım gibi- Eğreti-tanımlı (ill-defined) problemlerin uygulama anındaki düşünme sürecinde daha uygundurlar.

Mimari tasarım eğitiminde bu stratejilerden hangisinin seçileceği eğitimcinin deneyimiyle ilgilidir ve teorik durumdan çok pratiğe dayalıdır. Eğitim kurumu ile meslek deneyimi her zaman uyuşmazken; yönergeli eğitim, pragmatik olarak işe yarayanı bulur ve kullanır. Öncelikle öğrenme durumlarının içinde olduğu ortamı iyi belirlemek gerekmektedir. Örneğin; bazı öğrenciler önceden tanımlı çözümlere uygunken, bazıları ortamın kendileri tarafından kontrol edilmesini isterler.¹⁷⁷ Metodoloji saptanmasında bağlam önem kazanmaktadır.¹⁷⁸

---

¹⁷⁴Seels, B., 1997. Taxonomic Issues and the Development of Theory in Instructional Technology, *Educational Technology*, **37**,1, 12

¹⁷⁵Wilson, B., G., 1997. Thoughts on Theory in Educational Technology. *Educational Technology*, **37**,1, 24-25

¹⁷⁶Ertmer, P., A. & Newby, T., J., 1993. Behaviorism, Cognitivism, Constructivism: Comparing Critical Features from an Instructional Design Perspective. *Performance Improvement Quarterly*, **6**, 4, 50-70

¹⁷⁷Schiffman, S., S., 1995. Instructional Systems Design: Five Views of the Field., ed.: G.J. Anglin Instructional technology: Past, Present and Future. (2nd ed., pp. 131-142)., Englewood, CO: Libraries Unlimited, Inc

¹⁷⁸Jonassen, D., Mayes, T., & McAleese, R., 1993. A manifesto for a constructivist approach to uses of technology in higher education., eds: Duffy T. M., Lowyck J., Jonassen D. H. and Welsh T. M. Designing Environments for Constructive Learning. *Springer-Verlag*

Mimari tasarım eğitiminde öğrenmeye rehberlik etmek esastır. Bu rehberlik, pedagojik olarak, farklı paradigmalara bağlı yönerge tasarımlarının (*instruction design ing.*) amacına yönelik metodlar içerir. Yönerge, birbirini tamamlayan eklektik bir yaklaşımla ele alınabilir. Bütüncül yaklaşım, üst-düzenleyici olarak, formel-enformel, esnek yönerge anlayışının yanında, öğretene-öğrenen ilişkisinde, diyalog ortamında, metodlu, metoda benzer, methodsuz tüm yönelimlere açıktır. Söylem alışverişlerinde öğrenmeye yönelik kendine has stratejiler oluşabilir. Strateji, metodu kapsayan ve onun ötesinde farklı metodların da kaynaştığı kişisel bir yönlenme ve eylem olarak, öğrenenin bilinç düzeyine göre biçimsel yaklaşımların ötesine doğru aşamalandırılabilir. Bu aşamalandırma katı bir çerçevede olmayıp, öğrenin ve öğretene konformist tutumlarla durağanlaşmasını engelleyen, zihinsel ve duygusal canlılığı ayakta tutan ıraksak düşünceleri ve uygulamaları içerir. Özetle, öğrenenin bilinç düzeyi ile dil ortamındaki öğrenene-öğrene iletişimsel ilişkisi bütüncül olarak stratejiktir.

Mimari tasarım eğitiminin bütüncül ele alınışında, öğrenene-öğrene ilişkisinin tüm canlılığını ve ayrıntılarını ortaya çıkarıcı, birbiriyle bağlantılı; öğrenme çevresinin (*learning environment ing.*) uygunluğu ve öğrenen ile öğretene öğrenme sürecine bedensel/psşik (bütüncül) hazırlığı (motivasyon), istekliliği/merak etme, iyi niyeti (Nietzsche, Gadamer), iletişimsel olarak ilgisi/çıkarı (Habermas), bağlamsal ve psşik iki bileşenin birbiriyle olan uyumluluğu yönergeyi etkiler. Öğrene-öğrene ilişkisinde, yukarıdaki koşullar altında, düşünsel boyuttan pratiğe geçişteki durum ve süreçler, mimari tasarım eğitime bütüncül bir yaklaşımda, öğrenmede, yönergenin amacı ve hedeflerine bağlı olarak 1) Anlamanın ve yorumun olgusallığına dayanan izlenebilirlik ve bu amaçla dışardan bakış (öğrene görevi) 2) Öğretilmek istenen ya da daha uygun olarak "öğrenilmesi istenen" 3) Öğrene farkındalığında eğitim paradigmaları arasındaki geçişler 4) Öğrene-öğrene ilişkisinde öğrenmenin fenomenolojisine bağlı yönlenme ve yönlendirme tercihleri değişkenlik gösterir. Bu yönelimlerde metafor bütüncül bir yaklaşım olarak görülmektedir.

3.2. METAFOR

3.2.1. Metaforun Bütünleştirme Potansiyeli ve Öğrenme

Metafor¹⁷⁹ sözcüğü (*yun. meta: öte ve pherein: taşımak, yüklemek* kelimelerinin birleşiminden türer), "bir yerden başka bir yere götürmek" anlamındadır. Kişisel

---

¹⁷⁹ Batı kökenli metafor ile doğu kökenli Türkçe'de istiare/eğretilme arasındaki fark, doğu düşüncesi ile batı düşüncesi arasındaki farklılığı da ortaya koyar. İstiare are'ye, ariyet'e yani

olarak, fiziksel ve metafiziksel boyutta olguların sözlü ve sözsüz bilgisinin, dil aracılığıyla hermenötiksel deneyimlerin, bir alandan diğerine, duyuşsal, sezgisel ve mantıksal olarak, biçim-içerik bütünlüğünde taşınmasıdır. Burada oluşan anlam, geçici bir anlamdan çok, kalıcı, köklü, yeni bir anlamdır.

Tinsel bağlamda Vico¹⁸⁰, Yeni Bilim (Nuova Scienza, 1730) adlı yapıtında, Descartes'in rasyonalizmine karşılık dil, mit, gelenek gibi geçmişten gelen kültürel öğelerin, türlerin, tarihlerinde kendilerini gerçekleştirmelerinde ortaya çıkan metaforik birer miras olduklarını öne sürer. Bu aynı zamanda dünyanın tekrar konstrüksiyonudur ve yorumudur.

Metafor, bir şeyi başka bir şeye göre anlamak ve deneyimlemektir. Anlaşılanın ve deneyimlenenin öteye taşınması durumunda "hayat sürekli bir deneyim taşınması olarak" yorum tekrarlarıyla (Nietzsche) sürer. Yorumların yorumları yapılırken ve güncelleştirilirken ve bilgisi yapılandırılırken; aklın yanında duygular ve beden etkindir.

Metaforik karşılaştırma ve etkileşim, bilinen bütün ile bilinmeyen ya da öğrenilmekte olan bütünü -Dilthey'a göre, deneyimlenmiş, deneyimlenmekte olan ya da deneyimlenecek bir yaşantı olan- parça-bütün ilişkileri arasında, etkileşiminin yarattığı (metaforun etkileşim teorisi) görüş değişikliğine bağlı olarak yeni bütünler ile benzerlik ya da gönderim ilişkilerinin oluşmasına ya da bütün içindeki yeni ilişkilerin farkına varılmasına, türetilmesine, yapılandırılmasına; "yaratılmasına" neden olur. Böylece, yaşamın geçmiş, şimdi ve geleceğinde birbiriyle kısmen ilişkili ya da ilişkisi olmadığı düşünülen farklı yanları bütünleşerek genişler. Bir şeyin başka bir şey olarak dile getirilmesinin (metafor) dışında, varlığın özüne inen fenomenolojik soruşturma; önyargıların, ön bilmelerden kurtularak, paradigma değişimlerine neden

---

ödünç'e dayanır: Ödünç alma, birinden eğreti bir şey alma; bir kelimenin anlamını "geçici olarak" bir başka kelime için kullanma, bir sözün gerçek anlamını kaldırarak, benzerliği olan diğer bir anlamı eğreti olarak vermedir. Bu bakımdan hem mecaz hem de benzetme özellikleri taşır. Eğretileme ise, istiarenin kelime anlamının Türkçeye aktarılmasıdır. Yerini bulmamış, uygunsuz, temelli olmayan anlamındadır. İstiare, benzetmenin temel iki ögesinin; benzetilen (kaynak) ile benzeyenin (hedef), birinden birinin söylenmemesi ile yapılır. Kendisine benzetilen söylenip, benzeyen söylenmeyebilir (açık istiare) ya da benzeyen söylenip, kendisine benzetilen söylenmeyebilir (kapalı istiare). Temel mantık, mecaz ifadelerin kavramlaşmadığıdır. Mecaz Arapça "yeri tecavüz" anlamına gelen "caz" fiilinden türetilmiş mekan ismidir. Yani kelimenin gerçek anlamının tecavüze uğrayıp, başka bir anlamda kullanılmasıdır. Mecaz ifade, sadece cümlede ortaya çıktığı için, kelimenin gerçek/kavramsal anlam kazanmadığı düşünülür; eğretileme/istiaredir. Bütün bu aktarıma bağlı olarak, Demir, eğretileme ya da istiarenin metaforun özünü iskaladığını ifade eder ve metafor sözcüğünün Türkçe karşılığının olmadığını savunur. [Demir (2005) s:12-14]

¹⁸⁰Frampton, K., 2001. Studies in Tectonic Culture, The Poetics of Construction in Nineteenth and Twentieth Century Architecture, Ed: John Cava, MIT Press, 3. Printing, s:10

olurken, metaforik ilişkileri çoğaltabilmenin temelini oluşturan ufuğun genişlemesini sağlayacaktır.

Metafor, bir öğrenme/öğretme biçimidir. Metaforun kültür eğitimindeki öğrenmeye yönelik potansiyeli; öğrenenin, evrenin gerçeklikleriyle, kültürel altyapısının oluşturduğu dünya görüşünün yansıdığı deneyimlerini, bilinmeyen, henüz anlaşılmakta olanla ilişkilendirerek, bilinmeyi -en iyi- bildiğine göre yorumlamasıdır. Metaforik öğrenme, deneyim taşımalarındaki sözlü ve sözsüz (*tacit ing.*) bilginin, değiştirilerek ve dönüştürülerek, yeni bir olgunun anlaşılmasında ve deneyimlenmesinde devreye girmesiyle gerçekleşir.

Estetik deneyimde, geçmiş, şimdi ve gelecekte olan ve olabileceği tahmin edilen deneyimler arasındaki benzerlik, farklılık, ayrılık ve uyum noktaları, sembollerde (göstergeler) ve kavramlarda ifade (temsil) edilirler ve söylemleştirilirler. Dolayısıyla, metafor, düşüncede ve düşüncenin öznelerarası ortamda belirlediği (doğal) dilde ortaya çıkar.

Metafor, doğal (konuşma dili) ve yapay (mimarlık dili, mantığı) diller arası ortamda belirebilir. Bir dil ile başka bir dil arasında metafor; bilinen -ustalık kazanılmasa bile daha önce deneyimlenmiş-, ortaya konulabilen bir dile göre, bilinmeyen dilin yorumunu, tercümesini gerektirir. Metaforun dilde ortaya çıkışı ve öğrenmeye yönelik potansiyeli; varoluşun herhangi bir dil olarak belirmesi ve dil/metin olarak nitelendirilebilecek herhangi bir oluşun mimari tasarıma taşınmasıdır.

Mimari tasarım düşüncesi ve dil ortamındaki söylemi, olgusal olarak bilinen ve ustalık kazanılmış konuşma dilinin figürlerini, bilinmeyen dil ile metaforik ilişkiye sokar. Bilinmeyen ya da yeni oluşmakta olan yapay dil olarak mimari tasarım dili, konuşma dilindeki düşüncenin (kavramın) ifadesini, sanatsal bir ifade olarak taşıyacaktır. Bu tarihsel dönemlerdeki dünya görüşüne göre mimetik, yansıtmacı ya da açık düşünceye dayalıdır.

3.2.2. Bütüncül Bir Öğrenme Stratejisi Olarak Metafor

Mimari tasarım eğitimine bütüncül yaklaşım, yönerge tasarımlarında metodun dogmatikliğine ya da öğretene-öğrenen ilişkisinde öğrenmenin fenomenolojisine bağlı yönelme ve yönlendirme tercihlerine, sürecin öğrenci odaklı ele alınışındaki esnekliğine bağlı olarak, farklı paradigmaları içerir. Daha önce vurgulanan, örgün eğitim ideolojisine bağlı olarak öğretilmek istenene, anlamanın ve yorumun olgusallığına dayanan bu paradigmatik değişimler, metaforun bütünleştirme

potansiyeliyle ve her paradigmada farklı ele alınışıyla; metaforu bütüncül bir öğrenme stratejisine dönüştürür.

Olumlamacı, bilimsel bütünlerin yanında, sanatsal yorumun spekülatif, eleştirel bütünleri, farklı bakış açıları sayesinde, bütüncül yaklaşımı desteklerken, mimari tasarım eğitiminde metaforik bütünün oluşturulmasını ve hakiki öğrenmeyi sağlar.

Temelde, düşünce ve dilde ortaya çıkan metaforun hümaniter disiplinlerde ve pozitif bilimlerdeki paradigmaları, stratejinin mimari tasarım eğitiminde nasıl oluşturulabileceğiyle ilgili zemini hazırlar.

3.2.3 Metafor Paradigmaları: Pozitivist ve Hermenötiksel

Metaforun iki paradigması; 1) Epistemolojinin pozitivist uzantısı biliş, biliş bilim vb. ve dil felsefesinin uzantısı dilbilim çalışmalarını içeren pozitivist/ bilimsel paradigma 2) Hermenötiksel/eleştirel paradigmadır.

Pozitivist tutum, metaforik düşünce, bilgi ve dil üzerinde, -en azından belirli bir eşiğe kadar- belirlenimciyken; hermenötiksel yaklaşım, fenomenolojik tutumuyla, öznenin, dil ve düşünceyle olan ilişkisini ortaya koyar ve metaforu, hayatın bir parçası olarak görür. Metafor, bu paradigmalardan konumuyla, eğitimde, yönerge tasarımında, Reeves'in ortaya koyduğu paradigmalardan içinde, hem araçsal kullanımıyla hem de hayatın bütününde, tarihsel ve düşünsel kapsayıcılığıyla, mimari tasarım eğitiminde öğrenmeye/öğretmeye yönelik eğilimleri de belirler.

Bu konumuyla metaforik düşünme; dilin bir biçimi/figürü olarak, dilde ortaya çıkan fiili/sözlü bir performans olarak ya da daha bütüncül bir yaklaşımla, hayatın devamlılığını sağlayan döngüsellikle (sürekli bir deneyim taşımasıyla) ve bütünleştirici karakteriyle (tinsel ve psişik düşünce konstrüksiyonlarının oluşumu ve öğrenenin kendi tarihselliğinin bilincine varmasını sağlamasıyla, öğrenenin kendine ait bir olgu olarak), özne-nesne etkileşiminde -ister analitik/mekanistik, ister fenomenolojik- her türlü ele alınışında, tezin ortaya koyduğu bütüncül yaklaşımın odağı haline gelmektedir.

Mimari tasarım stüdyolarında ya da herhangi bir yerde, hayatın içinde belirebilecek dillerarası/düşüncelerarası, yaratıcı, poetik bir durumun/sürecin, öğrenen-öğreten arasındaki yorumsal diyalogu; hayatın, deneyimin metaforik ele alınışıyla mimari tasarım eğitimine bütüncül yaklaşımın özüne dönüşür.

Hermenötiksel deneyimin, diyalog ortamındaki metaforik düşünmenin ve davranmanın, geçmiş deneyimlerini ve temsillerini gündeme getirerek şimdi ve gelecekle ilişkilendirdiği mimari bir bütün; hem dilbilimsel, hem bilişsel alanda, hem

de indirgemeci bilimlerin dışına çıkılarak hermenötiksel diyalektik düşüncesinin ütöpic sınırlarında metaforik bütüne dönüşme potansiyeline sahiptir.

Pozitivist paradigma yaklaşımıyla somutlaşan metaforik düşünme konstrüksiyonları, hermenötiksel ve eleştirel paradigmalarda, tarihsellik ve refleksiyonlu bir ilişki içinde görülür. Bütüncül yaklaşımda, tüm paradigmalardan eş değeri olduğu dönüşümsel süreçte, hermenötikğin uzlaşımçı tutumu göz önünde tutularak, her iki bakışın bir arada ele alınması daha uygun olmaktadır.

Mimari tasarımın, daha önce bahsedilen biçimselleştirilmesi çalışmalarından ayrı olarak, tasarımın yorumsallığının ve eğitim sürecindeki öğrenme ile yorum arasındaki ilişkide ele alınan dilbilimsel anlam sorununun dışında, daha kapsamlı olarak metaforun fenomenolojisinin ele alındığı hermenötiksel alan; çoklu-mantıklar, çoklu-konumluluklar vb. çoklu ilişkilerle, günümüzde daha da karmaşıklaşan, bütünü farkına varılmasına olanak sağlayacak, "görecelilik" üzerine kurulu alt yapıyı sunmaktadır. Bunu yaparken, tasarım sürecinde gündeme gelsin ya da gelmesin; şeyler arasındaki ilişkilerin anlamlandırılması, anlaşılması ve o ana kadar deneyimlenmemiş ve hatta önyargılı olarak ilişkisinin olduğu bile düşünülmemiş "yaşanılabilir olan"¹⁸¹ bütünlüyle bağların kurulmasında, metaforik düşünme sürecini başlatmaktadır.

Ontolojik alanda hermenötiksel anlama, bir var olma biçimidir (Heidegger). Yorumlama, anlamının açıkça bildirilmesinden ve geliştirilmesinden oluşur. Deneyim ve tarihsellikle sınırlandırılmış bu metaforik sonlu süreç, eleştirel yaklaşımlarda dönüştürülerek yorumların yorumlarıyla hermenötiksel bilincin refleksiyonlarıyla, metaforik yorumun sonsuzluğuna taşınmaya çalışılır.

Geçmiş deneyimin "bir anının" anlamı kavranabilir. Söylem içindeki bu anlam - tarihsellik çerçevesinde- mimari tasarımla metaforik ilişki kurabildiği sürece ve hatta öznenin o anla olan fenomenolojik bütünlüğünün/yorumsal mesafesinin bilincinde olduğu sürece, tasarım ve tarihle hermenötiksel bir bağ oluşacaktır. Hermenötiksel paradigma, hiçbir zaman ideale, sonsuza yönelmeyecek olan ve tamamlanamayacak olan ilişki -en azından pragmatik açıdan-, parçalar -sınırlı, sonlu deneyim/yorum- ve bütün -sonsuz, sınırsız deneyim/yorum- arasında gidip gelmelerle oluşan ve içselleştirilmiş geleneksel paradigmatic süreklilik ve süreksizlik diyalektiğiyle belirlenen bir paradigmadır.

---

¹⁸¹Riedel, M., 1995. Wilhelm Dilthey'da Teorik Bilme ve Pratik Yaşama Kesinliği Bağlantısı, Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar, der. ve çev: Doğan Özlem, Ark Yayınevi, Ankara, s: 73

Metaforu tanımlamaya, açıklamaya ve anlamaya yönelik yaklaşımlar: Metafor kavramının farklı disiplinlerdeki tanımları temelde iki tanım üzerinde birleşmektedir.¹⁸² Birinci tanım: Metafor bir dil tipidir. Konuşmanın bir figürü olarak, belirli bir sözcük, isim ya da sözcük demetinin (*phrase ing.*), farklı ancak analogik bir nesne ya da eyleme esas anlamının dışında aktarılmasıdır. Bu, metaforik bir ifade olarak tanımlanabilir. İkinci tanım: Metafor kavramsal bir temsil biçimidir. Metafor bir şeyin (genelde soyuttur) başka bir temsilidir; yani semboldür. Bu tanımlar metaforun iki dilsel işlevini ortaya koyar. 1) Metafor, dilde ortaya çıkan retoriksel, poetik bir figürdür. 2) Metafor düşünsel bir temsildir. Mantıksal, sezgisel (*cognitive ing.*), davranışsal (*behavioral ing.*) ve duyuşsal (*affective ing.*) dile getirmeler metaforiktirler.

Birinci tanıma göre metafor, ilk olarak Aristo'nun poetik¹⁸³ ve retorüğinde¹⁸⁴ dil içinde bir figür olarak ortaya çıkar. Aristo'da klasik sözbilimi (retorik), sözcüğü, metaforun referans birimi¹⁸⁵ olarak ele alır. Konuşmanın tek kelimelik figürleri olarak sınıflanan metafor; benzerliğin değişmecesesi (*trope of resemblance ing.*) olarak tanımlanır. Aristo'nun metaforu, mantıksal bir karşılaştırmaya dayalı isimlendirmenin (kategorik isim taşımasının) dışında, retorikte metafor, bir figür olarak kelimelerin yerdeğiştirmesini ve yan anlamlarla genişlemesini sağlar. Bu olgu, değiştirim (*substitution ing.*) teorisi¹⁸⁶ olarak tanımlanır.

Metaforun retorikte sözcük-metaforu olarak ortaya çıkışından öte; metafor, dilbilimde, ifade (*utterance ing.*) ve cümle (*sentence ing.*) seviyesine; ifade-metaforuna, hermenötikte de söylem-metaforuna¹⁸⁷ dönüşür. Bu bakış, metaforun,

---

¹⁸² **Glucksberg, S.**, 2001. Understanding figurative Language: from metaphors to İdiums, Oxford University Press, s: 4

¹⁸³ Poetik (yazınbilim) ile ilgili ek bilgi için bakınız EK A s: 168

¹⁸⁴ Retorik (sözbilim) ile ilgili ek bilgi için bakınız EK A s: 167

¹⁸⁵ Aristo'nun retorik ve poetikteki sözcük metaforuyla ilgili ek bilgi için bakınız EK A s: 168

¹⁸⁶ **Değiştirim (*substitution ing.*) teorisi:** Metaforik olarak süren hayatta, kültürel geleneğin sürekliliği içindeki değişim ve dönüşüm, dildeki eski sembollerin (işaret) ve düşüncedeki kavramların, yeni ortaya çıkan oluşumlara, fark edişlere, görmelere göre yeniden çerçevlendirilmesini ve adlandırılmasını gerektirir. Bu değiştirme (*substitute ing.*) Aristo'nun mantıksal önermelerinde, varlıkların cins ve tür olarak isimlendirilerek kategorizasyonunda, bir cinsin isminin bir türe ya da tam tersi olarak diğerine verilmesi; bir "isim taşıması" olarak yorumlanır ve retorikte ortaya çıkan, bilimsel/yorumsal kategorizasyonun teorik temellerindeki en eski metafor teorisi olarak kabul edilir.

¹⁸⁷ **Ortony, A.**, 1993. Metaphor, Language and Thought, Metaphor and Thought, pp:1-16, Cambridge University Press, Second Edition, s:6

Yorumbilimsel yaklaşımda tümceden söyleme doğru bir seviye değişikliğine karşılık gelir.(şiiir, anlatı, makale vb.) Artık konuşmanın figürü olarak sözcük odaklı metafor biçimi ya da yeni anlamsal uygunluğun kuruluşunun duyumu gibi bir bakış açısı sürdürülemez. Metaforik bir ifadenin kaynağı, gerçekliğin tekrar tanımlanmasının verdiği güçtür. Anlambilimden yorumbilime dönüşümündeki en temel destek; söylemin içsel organizasyonu olan duyum ile dil dışından bir gerçekliğe başvurmadaki gücünün kaynağı ile olan bağlantısı arasında bulunur. Buna bağlı olarak, metafor, dilin yaratıcı gücünü korurken ve geliştirirken,

atomcu bakıştan bütüncüle doğru, parça-bütün ilişkisini belirlemektedir. Aynı zamanda, dil davranışı olarak beliren konuşma eyleminin (*speech-act ing.*) ve her türlü dilin duyulan ve kurullarla belirli yapısının, metaforik olarak, mimari tasarımı yapılandırabileceğini gösterir.

İkinci tanım'da belirtilen metaforun kavramsal/düşünsel bir temsil biçimi, yani sembolleşme potansiyeli, söylemde ortaya çıkar. Böylece söylem metaforu, konuşma dili içindeki eş süremlî ifade, söz, yazı, metin pratiğinde, mimari tasarım düşüncesinin dışsallaştırılmasında, hermenötiksel ve eleştirel paradigmanın merkezi konumuna yerleşir. Olumlamacı bakış açısı, dışsallaştırmalardaki sonsuz anlam yorumlamalarının özdeşleştirmelerle, benzeştirmelerle sınırlandırılmasını -ontolojik metaforik bir tanımla: "çerçevlendirilmesini"- ve biçimselleştirilmesini sağlar. Mimari tasarım süreci, tüm dünyanın, bağlamın zamansallığının (tarihselliğinin) ve mekansallığının dil ortamında sunumunda; söylem sırasında, tarihsel bakış açısını gözardı etmeden ama aynı zamanda tarihsel açımları bazen donduran, zamansal serileri göz ardı eden; dil davranışlarında ve dile getirmelerde; metaforik etkileşime ve ifade edişe dönüşür. Özetle; mimari tasarım süreci "söylemsel bir oluşum"dur (Foucault) ve metaforiktir.

Dilbilimsel olarak kavramsal metaforun işlevselliğinin iki temel özelliği vardır¹⁸⁸: "benzerlik (*similarity ing.*)" ve "gönderim/atıf (*reference ing.*)". Bu iki karakteristik, metaforun içinde yer alan, iki farklı düşünme sürecini barındırır. Metafor, işlevsel olarak anlamaya yönelik; ilkece bir şeyi diğerine göre betimleme biçimi/stilidir. Metafor temelde benzerlikler üzerinde temellenirken; "metonomi"¹⁸⁹ işlevsel olarak bir şeye gönderimde bulunur. Dolayısıyla, göstergesel olarak, "sembolleşme" potansiyeli taşır. Birşeyin, diğerinin yerine geçecek şekilde kullanılmasına izin verir. Bu bakımdan Aristo'nun değiştirim teorisiyle, retorikle ve poetikle ilişkilendirilebilir.

---

kendini bir söylem stratejisi olarak sunan, kurgu (refleksif konstrüksiyon) ile kaynaştırılmış hōristik gücü saklar ve geliştirir. (A.g.y.)

¹⁸⁸ **Lakoff, G. & Johnson, M.,** 2005. Metaforlar, Hayat, Anlam ve Dil, çev: Gökhan Yavuz Demir, Paradigma Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul, s:60

¹⁸⁹ Meczaz'ı Mürsel (düzdeğişmece ad-aktarımı, gönderme mecaz): Bir kelimeyi gerçek anlamının dışında benzetme gütmekten kullanma. İki nitelik zorunludur: 1) Kelimenin gerçek anlamının dışında kullanılması 2) Karine-i mani 'a bulunması (engelleyici ipucu, yani kelimenin kendi anlamında kullanılmasının mümkün olmaması) Meczaz'ı mürselde (metanomide) bir kelime mecaz anlamına, iki şey arasındaki "benzerlikten" başka türlü ilgiler kurularak aktarılır: Örneğin: Parça-bütün, neden-sonuç, özel-genel, sanatçı-eser, dış-iç, iç-dış, soyut-somut, yer-yönelim, vb. ilgiler. [Lakoff (2005), çev: D. Y. Demir, s: 60 dipnot]

Cüz'iyet-külliyet ilgisi: Cüz'ü (parça) küllü (bütün) Retorikte parçanın bütününe yerine geçtiği durumlarda "sinekdot" (*synectdot ing.*) Bu özel durumda parça söylenerek bütüne ya da bütün söylenerek parçaya "gönderimde,atıfta" bulunulur.

3.2.4. Metafor Teorileri

Metafor teorileri olarak tanımlanan dilbilim, biliş (*cognition ing.*) ve bilişbilim (*cognitive science ing.*) disiplinleri arası alanda, indirgenmiş pozitivist çalışmalar, metaforun farklı perspektiflerde ele alınışını sunar. Metaforun teorik/bilimsel olarak ele alındığı başlıca iki alan vardır: Dilbilim ve biliş bilimi.

İnsan bilişi, değişmeyen (*literal ing.*) ya da figüratif süreçlerle şekillenir. Bilişe göre metafor, ironi, metanomi (düzdeğişmece) ve diğer değişmeceler (*tropes ing.*), hakikate uygun (*literal ing.*) düşüncenin dilbilimsel (linguistik) biçim bozulmaları, figürleri değıllerdir. Ancak temel şemaları oluştururlar ve deneyimlerini ve dışsal dünyalarını kavramsallaştırırlar.¹⁹⁰ Sadece dilin değil, bilişsel yapının da -düşünüş biçiminin de- çoğunun metaforik olarak yapılandırıldığı kabul görmektedir¹⁹¹ Örneğin: Lakoff ve Johnson (1980), kavramsal metafor teorisi.

Metaforun çağdaş teorik çalışması, ilk olarak, I. A. Richards tarafından yapılmıştır. Richards, metaforu -Aristo'nun sözcük metaforundan yola çıkarak- oluşturan iki temel kavramdan; asıl ve araç (sırasıyla; *topic ing.* ya da *tenor* ve *vehicle ing.*) ve onları birleştiren zeminden (*ground ing.*) oluşan bir üçlü şema önermektedir. Ayrıca bunların yanında terimlerin işlevini belirleyen ve terimler arasındaki kavramsal uyumsuzluğu vurgulayan "gerilim (*tensive ing.*)" bakışını geliştirir.¹⁹² Richards, düşüncenin alındığı kavramı "tenor", fikrin taşındığı ve birinci düşüncenin göstergesi bağlamında yorumlanan kavramı "taşıyıcı" olarak tanımlar. Burada önemli düşünce, metaforun, sadece taşıyıcıdan ibaret olmadığı, bütün olarak her iki yarımı da kapsadığıdır.¹⁹³ Günümüzde kullanılan kavramlar sırasıyla; birincil terim ve ikincil

---

¹⁹⁰ **Gibbs, Jr. R., W.**, 1994. *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language and Understanding*, Cambridge University Press, s: 1

Biliş biliminde dilin bilişten bağımsız olduğu ve figuratif (mecaz) dilin sıradan hakikate uygun dilin sadece bir süslemesi olduğu fikri bilişsel değerinin az olduğu inancı yerleşmiştir. Bunun kanıtlarını iki merkezi felsefi uzlaşıda görülmektedir. [Gibbs (1994) s:4] Nesnelci görüş (*objectivist commitment ing.*) belirli şeylerin özellikleri ve ilişkilerini, her ortamda gerçekliği oluşturur. Gerçeklik seçilmiş bir tanımlamanın bir görüşüdür.(realist bakış) Diğer bir görüş Frege (1892-1952) görüşü olarak kabul edilir. Anlam, gönderim ve doğruluk terimleriyle verili nesnel görüş çerçevesinde oluşur. Anlambilim (semantik) semboller, nesnel dünya arasındaki ilişkileri akıldan ve herhangi varoluştan bağımsız olarak içerirken, bu sembollerin ve yorumlarının insanlar tarafından nasıl kullanıldığıyla(pragmatik alan) ilgilenmez.. Her iki görüşte esas (*literal ing.*) anlamın dışsal dünyayı en iyi şekilde tanımladığını ve hakikate ulaşmanın en iyi yolu olarak kabul eder. Bu yüzden anlambilim halen dilbilimin, mantığın ve felsefenin esas anlamı çalışmasında kabul görürken, figuratif anlam pragmatğin içine itilir.

¹⁹¹ A.g.y.,s: 5

¹⁹² **Richards, I., A.**, 1936. *The Philosophy of Rhetoric*, Oxford University Press, London, [Ortony (1993) içinde s:3]

¹⁹³ **Ricoeur, P.**, 1981. *The Rule of Metaphor, Multi-disciplinary studies of Creation of Meaning in Language*, University of Toronto Press, s:80

terim, ya da temel (*base ing.*) hedef (*target ing.*) ve araç (*vehicle ing.*) olarak adlandırılır (Black).

Dilbilimciler, asıl, değişmeyen (*literal ing.*) – figüratif (mecazi) anlam ayırımına giderler. Metaforik ifadeleri karakterize etmek için verili dilbilimsel ifadelerin tümü figüratiftir. Bu normal kavramların yapıya kavuşturulabilmesi, onların yalnızca bir parçasının/kısımının kullanılmasının bir sonucudur. Onlar, zorunlu olarak, normal kavramlarımızda kullanılmayan unsurları içerdiklerinden, lafzi, hakikate uygun (*literal ing.*) olanın ötesine -figüratif olana- uzanırlar.¹⁹⁴ Hakikate uygun dil, yirminci yüzyıl felsefesinde, gerçekliğin nesnel ifadesinde, en kullanışlı “araç” olarak düşünülür. Pozitivizm, gerçekliğin dil aracılığıyla harfi harfine (*literal ing.*) tanımlanması gerektiğini savunur. Dilin diğer kullanımları gereksiz ve anlamsızdır.¹⁹⁵

Diğer bir yaklaşım, figüratifliğin, bilişin zihinsel bir inşanın (konstrüksiyon) sonucu olduğu inancını merkez alır. Gerçekliğin bilgisi, verili enformasyondan algıyla, dille ve hafıza ile hazır tutulur. Konstrüksiyon, enformasyonun mevcut bağlamla olan ilişkisi ve önceki bilgilerle oluşur. Bu genel durum, relativist (göreceli) bakışı ifade ederken, onun nesnel dünyasına, insan bilgisi ve dilin aracılığı olmadan, doğrudan bir geçiş yapılamayacağı üzerine inşa olur.¹⁹⁶

Orthony¹⁹⁷, metafor üzerine bu iki görüşü, konstrüktif olan ve konstrüktif olmayan olarak tanımlar. Bu bakışlardan konstrüktif bakış, metaforu, dilin yaratıcı karakteristiğini ortaya koyan bir özellik olarak; konstrüktif olmayan bakış metaforu dilin normal, asıl (*literal ing.*) kullanımı dışında dışlanması gereken bozuk bir yanı olarak görür. Anlam, konstrüktivistler için zihinsel olarak inşa edilir. Konstrüktivist olmayanlar (örneğin: Aristo), metaforun, bilimsel dili değil, retorik karakterize ettiğini savunurlar. Aristo, metaforun dille olan ilişkisi ve iletişimdeki rolüyle ilgilenirken, metaforları, analojinin prensiplerine dayanan, içsel karşılaştırmalar olarak görür. Black, Aristo'nun değiştirim teorisi olarak nitelendirilen, mantıksal isimlendirme, kategorizasyon mantığını, karşılaştırma (*comparison ing.*) teorisi olarak nitelendirir.¹⁹⁸ Karşılaştırma teorisi, metaforların izole edilmiş benzerliklere dayandığı fikrini benimser.¹⁹⁹

---

¹⁹⁴ **Lakoff, G. & Johnson, M.**, 2005. Metaforlar, Hayat, Anlam ve Dil, çev: Gökhan Yavuz Demir, Paradigma Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul, s:82

¹⁹⁵ **Ortony, A.**, 1993. Metaphor, Language and Thought, Metaphor and Thought, ed: Andrew Ortony, Cambridge University Press, Second Edition, s: 1

¹⁹⁶ A.g.y.

¹⁹⁷ A.g.y.

¹⁹⁸ A.g.y., s: 3

¹⁹⁹ **Lakoff, G. & Johnson, M.**, 2005. Metaforlar, Hayat, Anlam ve Dil, çev: Gökhan Yavuz Demir, Paradigma Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul, s:184

Ortony'ye göre, makro ölçekli metafor teorileri, geleneksel olarak üç grupta toplanabilir.²⁰⁰ Bunlar; değiştirim(*substitution ing.*) bakışı, karşılaştırma (*comparison ing.*) bakışı ve etkileşim (*interaction ing.*) bakışıdır. Searle'e²⁰¹ göre, Aristo'dan günümüze, değiştirim ve karşılaştırma teorilerini bağdaştıran “nesne karşılaştırma teorileri”nde -Black karşılaştırmayı da değiştirimin özel bir durumu olarak görür²⁰²- metaforik ifade, iki ya da daha fazla nesnenin karşılaştırmasını ya da benzerliklerini içerirken; “anlamsal etkileşim teorileri” dilbilgisel hakikate uygun (*literal ing.*) bağlamda, metaforik olarak kullanılan, iki anlamsal içerik arasında, sözel bir karşıtlık ya da etkileşim içerir. Her iki teorinin de farklı sorulara cevap verdiği görülmektedir. Nesne karşılaştırma teorisi, taşıyıcı kavramın anlamlarının nasıl bulunacağı üzerinde yoğunlaşırken; etkileşim teorileri²⁰³, bu anlam sınırlarının hedef ve taşıyıcı kavram arasındaki ilişkisinin, bu anlam sınırlarını nasıl belirlediği üzerinde odaklanır.²⁰⁴ Karşılaştırma teorisi iki nesnenin karşılaştırmasını veya benzerliğini; etkileşim teorisi iki anlamsal içerik arasında sözel zıtlığı ve etkileşimi içerir.²⁰⁵

Aristo kaynaklı, Black'in (semantik) karşılaştırma teorisine göre: 1) Metaforlar dil sorunudur; düşünce ya da eylem sorunu değildir. Metaforik düşünme ya da eylem türünde şeyler yoktur. 2) “A, B'dir.” formunda bir metafor, anlamı “X,Y,Z

²⁰⁰ **Ortony, A.**, 1993. *Metaphor, Language and Thought*, Metaphor and Thought, ed: Andrew Ortony, Cambridge University Press, Second Edition, s: 11

Ortony, metafor teorilerini metafora makro ve mikro ölçekli bakış olarak ayırır. Mikro ölçekli bakışta, argümanlar ve analizler, daha çok tekil (mevzi) örnekler üzerinden yürütülürken; makro ölçekli bakış metafor sistemleri (evrensel), metaforik ya da analogik modeller üzerindedir. [A.g.y. s:4] Metafora makro ve mikro ölçekli yaklaşımlar ile ilgili ek bilgi için bakınız EK A s: 168

²⁰¹ **Searle, J., R.**, 1993. *Metaphor, Metaphor and thought*, ed: Andrew Ortony, Cambridge University Press, Second Edition, s: 90

²⁰² **Ricoeur, P.**, 1981. *The Rule of Metaphor, Multi-disciplinary studies of Creation of Meaning in Language*, University of Toronto Press, s:85

²⁰³ Black'in, etkileşimin işlevine katkıda bulunabilecek yorumu, bağlamın, yani çerçevenin odak terime nasıl yeni anlam verdiğiyle ilgilidir. Okuyucu/yorumcu iki fikri bağlamaya zorlanır. Örneğin, “insan bir kurttur” metaforunda, kurdun, sözlüksel (*lexical ing.*) anlamında kullanılmadığı, “Çağrışımsal ortaklaşalıklar sistemi” sayesinde, önyargılar ya da kanılar ile bir okuyucu ile iletişime girdiği ortaya çıkar. Bu çağrışımsal ortaklaşalıklar sistemi, sözdizimsel ve anlambilimsel kurullarla yürütülen, sözcüğün esas sözlüksel anlamına eklenerek bir uzantı oluştururlar. Bir insanı “kurt” olarak nitelendirmek, “yırtıcılığa ilişkin çağrışımsal ortaklaşalıkları” akla getirir. Tıpkı bir “filtre” ya da “perdeleme” gibi, kurt metaforu bazı detayları bastırırken, bazılarını vurgular. İnsana bakış açısını “organize” eder. [Ricoeur, (1981), s:87] Bu yaklaşım entelektüel bir işlemdir. Etkileşim teorisindeki metaforun bilişsel içeriği, değiştirim teorisindeki enformasyon içermeyen, öğretici olmayan, doğasına karşıt bir durumdur. Metafor, (söylemdeki) ikincil konuya, normalde yapmadığı şekilde, birincil konuyla ilgili bazı ifadeler ekleyerek, niteliksel özelliklerini seçer, vurgular, silikleştirir ve organize eder. Bu sayede oluşan yeni anlamlar, Aristo'nun yer değiştirmesinden (*epiphora Yun.*) farklıdır. [A.g.y., s:89]

²⁰⁴ **Searle, J., R.**, 1993. *Metaphor, Metaphor and thought*, ed: Andrew Ortony, Cambridge University Press, Second Editions: 104

²⁰⁵ **Levin, S., R.**, 1993. *Language, Concepts and Worlds: Three Domans of Metaphor, Metaphor and Thought*, ed: Andrew Ortony, Cambridge University Press, Second Edition, s: 113

bakımlarından A, B'ye benzer formunun linguistik ifadesiyle aynı anlama sahip bir linguistik ifadedir. "X,Y,Z.... bakımlarından", "izole edilmiş (kapalı sistemde) benzerlikler" diye adlandırılan benzerlikleri karakterize eder. 3) Bir metafor ancak önceden varolan (nesnel) benzerlikleri betimleyebilir. (Yaratıcı) benzerlik yaratamaz.²⁰⁶

Black'in indirgemeci (semantik) etkileşim teorisinin kapsamının genişletilmiş hali, fenomenolojik açılımı ve hermenötiksel alana taşınabilmesinin teorik alt yapısı, Lakoff ve Johnson'ın²⁰⁷ bilişsel, kavramsal metafor teorisinde görülmektedir. Lakoff ve Johnson benzerliklerin -Black'in üzerinde durduğu- nesnel/mantıksal ve deneyimsel olarak ayrıldığını belirtirler. Bu bağlamda: 1) Metafor öncelikle bir düşünce ve eylem sorunudur; yalnızca dilden -mantıktan- türeyen bir sorun değildir. 2.a) Gerçek bulunan şeyler, benzerliklerden türemeyen, uzlaşımsal -kültür temelli- metaforlar üzerine inşa olurlar. Bu durum, kültürel gerçekliği işaret eder. 2.b) Metafor, kısmen izole edilmiş benzerlikler üzerinde temelleniyor olsa da, önemli benzerlikler (vurgulanmış, seçilmiş), metaforun etkileşimde yarattığı -öznenin kendi tarihselliğiyle ilişkili, tinsel- benzerlikler olarak görülür. 3) Metaforun esas işlevi bir tür deneyimin, deneyimin bir diğer türüne göre parçasal (kısmi) bir kavranışını sağlamaktır. Bu durum, önceden varolan izole edilmiş -semantik alanda olgusallığı ve tarihselliği göz ardı edilen- benzerlikleri, -etkileşime bağlı- yeni benzerliklerin yaratılmasını ve daha fazlasını içerebilir.

Lakoff²⁰⁸, metaforun çağdaş teorik tanımında, metaforu, dilin poetiğinin ve retoriğinin ötesinde "düşüncede" tanımlar. Lakoff'a²⁰⁹ göre metafor, soyut kavramların kavranılmasını ve soyut akıl yürütmeler ortaya konmasını sağlayan, dilbilimsellikten önce, temelde bilişsel/düşünsel bir mekanizmadır. Metaforik dil, metaforik düşüncenin/ifadenin yüzeysel olarak ortaya konuşudur. Günlük dilin, sistematik bütünü'nün kavramsal sistemleri, farkında olmadan, kullanılan -burada metafor pozitivist mantıkta araçsal olarak görülmektedir-, alt bütünlükler oluşturan, uzlaşımsal kavramsal metaforik sistemlerden oluşurlar ve figuratif anlam, kültürel uzlaşımsallığın katkısıyla sezgisel olarak anlaşılır (Şekil 3.4.). Metaforik ilişkilendirme, deneyim ağırlıklı olmak üzere benzerlik/atıf temellidir. Uzlaşımsallık, beden metaforlarında olduğu gibi, evrensel boyutlara taşınabilir. Bu sistematiklik, öznenin zamansal ve mekansal konumuna, eylemselliğine ve çevresiyle,

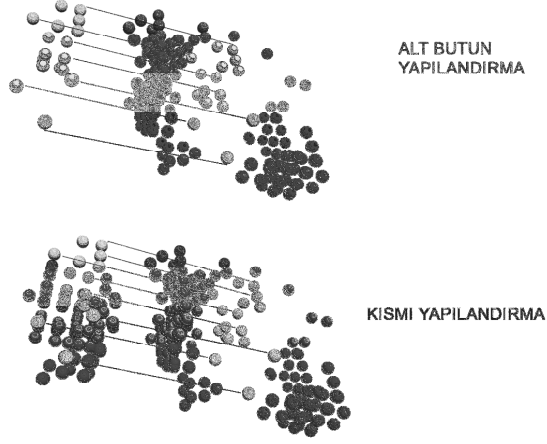
²⁰⁶ **Lakoff, G. & Johnson, M.**, 2005. Metaforlar, Hayat, Anlam ve Dil, çev: Gökhan Yavuz Demir, Paradigma Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul, s: 184

²⁰⁷ A.g.y., s:184-185

²⁰⁸ **Lakoff, G.**, 1993. The Contemporary Theory of Metaphor, Metaphor and Thought, ed: Andrew Ortony, Cambridge University Press, , Second Edition, s:201

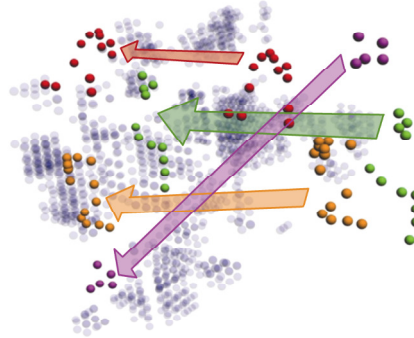
²⁰⁹ A.g.y. s:244-245

kültüründeki insanlarla olan, sosyal, ekonomik, kurumsal etkileşimlere göre varolur. Anlamada, öznenin durumu/konumu ve eylemlerine göre, nesnelleştirme eğilimi/isteği görülür.²¹⁰

Şekil 3.4. Metafor ve Yapılandırma

Metaforik bütüne ulaşma “inşaatında” metaforlar, sistematik olarak yeni oluşmakta olan bütünü yapılandırırken, bazen bir, bazen birden çok metafor, düşüncede/eylemde işlevsellik kazanır. (Şekil 3.5.)

Şekil 3.5. Birden Çok Bütünün Metaforik Yapılandırması.

Bu sistematiklik, daha önce belirtildiği gibi, bazen karşılaştırma, bazen de etkileşim süreçlerinden geçerek bütünü oluşturur. Bu yapılandırıcı bütünlükler arasındaki

²¹⁰ Metaforun sistematiklik oluşturma potansiyeliyle ilgili ek bilgi için bakınız EK A s:169

(kaynaklık eden bütünler) ilişkiler, uyumdan çok tutarlılık gerektirmektedir.²¹¹ Bu durum, yaratıcılık açısından avantaj sağlar. Yaratıcı/yapılandırıcı gestaltlerin (bütünlerin), oluşmakta olan bütünle ya da kendi aralarında uyumlu bir bilgi alanında veya konumunda olma zorunluluğu yoktur. Yaratıcı imgelem, birbiriyle tutarlı yapı aktarması saptanan, her türlü metaforik düşünceyi/davranışı içerebilir. Örneğin; kavramsal karışım teorisi²¹² (*Conceptual Blending Theory ing.*), metaforun bütünleştirici potansiyelinden yararlanır. Kaynaklık eden metaforik bütünler/gestaltler (prototipler²¹³, Rosch, 1977) ile oluşmakta olan yeni bütünün kavramları arasında, bakış açısından, aklın ve deneyimin sınırlılığından/ pragmatikliğinden kaynaklanan, kavramlar arası tam bir örtüşme, eşleme (Yapısal Haritalandırma Teorisi, *Structure Mapping Theory ing*) sağlanmaz. Hatta, metafor, oluşmakta olan bütünün bazı yönlerini öne çıkarır, vurgular ve bazı yönlerini bilinçli ya da bilinçsiz olarak gizler. Bu durum, Foucault'nun heterojen yapıya sahip bütünlerin/ifadelerin çözümlenmelerinde, pozitifliklerin yoğunlaştığı bölümler ile ilişkilendirilebilir.

Biliş biliminde, akıl ve bilgi temelli bilişsel çalışmalarda, içe dönük bir süreç olarak, düşünme (*thinking ing.*) sürecinin temelinde yer alan akıl yürütme (*reasoning ing.*), farklı biçimlerde olabilmektedir. Newel & Simon²¹⁴, akıl yürütmede, bilişsel süreçlerde, özel bir bilgi alanına sahip olmayan; örneğin basit mantıksal çıkarımları, (*means-end analysis ing.*) akıl yürütmede, formal sistemleri, (ör: mantıksal önermeler ve çıkarımlar, kural oluşturma, tümdengelimsel ve tümevarımsal süreçler) zayıf metodlar olarak nitelendirir. Güçlü akıl yürütme metodları, özel ya da soyut "temsili, sembolik" bilginin yoğun bir kullanımını; "metaforunu" gerektirir. Zayıf metodlar, genelleştiriciliği ile bilgi yönünden zayıf alanlarda kullanışlıdır. Metaforik akıl yürütme gibi güçlü metodlar, bağlamı vurgularken, akıl yürütmede, dünya bilgisini ve özel problem içeriklerini talep ederler. Güçlü ve zayıf akıl yürütme metodlarının birleşik iki sistem olarak ele alınması görüşüne bağlı olarak, her iki sistemin sıkı-gevşek ayrımına²¹⁵ (*strict-loose distinction ing.*) göre, süreç içinde aşamalar, süreklilik ve süresizlik gösterir. Bu özelliğin her ikisine de sahip, aracı,

²¹¹ **Lakoff, G. & Johnson, M.,** 2005. Metaforlar, Hayat, Anlam ve Dil, çev: Gökhan Yavuz Demir, Paradigma Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul, s: 71

²¹² **Fauconnier, G. & Turner, M.,** 1994. *UCSD Cognitive Science Technical Report no: 9401*, <http://www-cogsci.ucsd.edu/research/files/technical/9401.pdf>, 22.05.2005

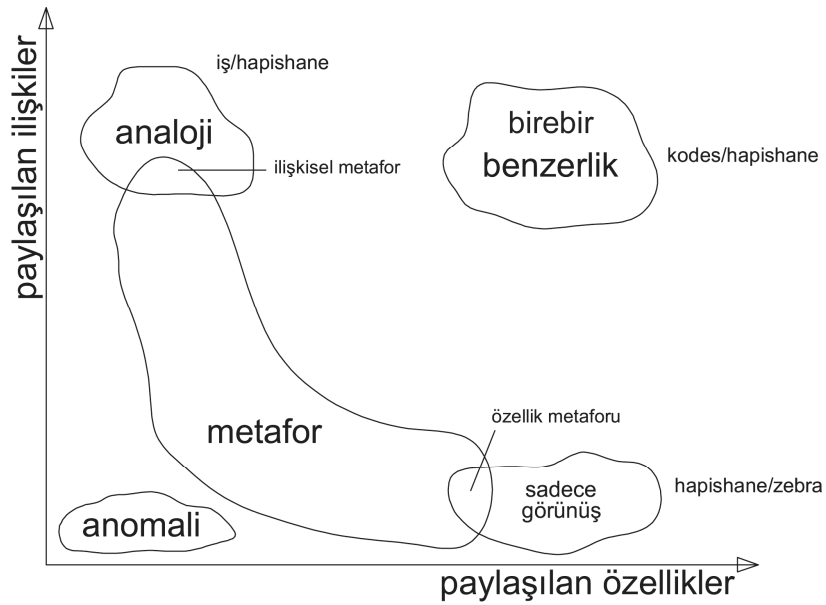
²¹³ Prototop kavramı bir kavramın tanımlanmasında beliren ortaklaşalıklardan oluşan imgelemede bazen simgesel vazen ikonik bir imaj olarak belirebilen kavramın merkeziliğini oluşturan özelliklerden oluşur. Örneğin: Prototipik bir sandalye çok iyi tanımlanmış bir arkalık, oturak, dört ayak ve terchen iki kolçağa sahiptir. Diğer sandalyeler bu prototipten farklılaşarak isimlendirilirler/sınıflandırılırlar. [Lakoff, Johnson (2005) s: 152]

²¹⁴ **Newell, A. & Simon, H., A.,** 1972. *Human Problem Solving*, Englewood Cliffs. NJ: Prentice-Hall [Kurtz vd.(1999) içinde s: 147]

²¹⁵ **Rips, I., J.,** 1990. Reasoning, *Annual Review of Psychology*, **41**. 85, 116 [Kurtz vd.(1999) içinde s: 148]

özel bir “yapı” olarak “analoji”²¹⁶ (yapısal-metafor²¹⁷ olarak da tanımlanabilir. Çizelge 3.1.), nedensellik gibi yüksek–dereceli ilişkilendirmeler içermesi nedeniyle, güçlü ve bütüncüldür. Güçlü ve zayıf akıl yürütmelerin, düşünme sürecindeki baskınlığı değişkenlik gösterirken, Rumelthard²¹⁸ -metaforun karakteristiği olan- “benzerliğin”, örüntü eşlemesinde olduğu gibi, paralel bir süreçlenmede, baskın (güçlü) bir sistem olduğunu ve formal (zayıf) sistemlerin, karmaşık ya da yeni problemlerde, özel bir durum olduğunu savunur (Şekil 3.6.).

Çizelge 3.1. Metafor-analoji ilişkisi. Paylaşılan özellikler ve paylaşılan ilişkiler kartezyen tablosunda metafor; yüzeysel özellik metaforu ile yapısal ilişki metaforu arasında yer alır. [Gentner & Markman (1997), s:48]

²¹⁶ Analoji, “Özde farklılıklar taşımakla birlikte benzer özellikler gösteren şeyler arasındaki benzeşmedir” Yunanca ana logon: “bir orana göre”, orantılı ilişkilerdeki benzerliktir. Bu benzerlik farklı ölçeklerdeki iki biçim (örn. iki üçgen) arasında olabileceği gibi, iki ayrı nicelik arasında da olabilir. Analojinin bir başka biçimi de “ilişki ile sonuca varma” olarak bilinen, işlev benzerliğini çıkarsama yoludur. Aristo bu iki tür analojinin formüllerini verir: “A, B’ye göre ne ise, C de D’ye göre odur” ve “B, A’yı içeriyorsa, D de C’yi içerir”. [URL-2, www.analogy.itgo.com]

Analoji, iki bilgi alanındaki yüzeysel olarak benzemeyen ya da bazı açılardan kısmi benzerlik gösteren, ilişkili ortaklıkların fark edilmesi olarak tanımlanabilir. [Kurtz vd. (1999), s: 175] Metaforik düşünmenin (akıl yürütmenin) biçimselleştirilmesi, hesaplanması (computation) vb. biliş bilimi çalışmalarında, metaforun zihinsel işleyişinin yapılandırılması (structure) ve temsil edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla biliş bilimi, metaforun anlamsal ve deneyimsel taşımalarını göz ardı eden; metaforun, daha çok pozitivist tutumla biçimselleştirilmesi ve yapılsallaştırılması tarafındaki, analogik ilişkilendirmelerine yönelir.

²¹⁷ Abel, C., 2000. Architecture and Identity Responses to Cultural and Technological Change, Architectural Pres, Second Edition, s: 98

²¹⁸ Rumelthard, D., E., 1989. Toward a Microstructural Account of Human Reasoning. Similarity and Analogical Reasoning, pp: 198-312, ed: S. Vosmiadou & Ortony, Cambridge University Press, New York [Kurtz vd.(1999) içinde s: 149]

Gestalt psikoloji okulu teorisyenleri, düşünmenin mekanizmalarından çok, süreçleri ve organizasyonlarına odaklanır. Problem çözme, bir durumun, yapısal ilişkisini yakalama ve bir çözüm çıkana dek “tekrar” organize etme olarak görür. Bu yeniden organizasyonlar, bazen problemin tekrar tanımlanmasına kadar gidebilir ve analog/metaforik durumlar kullanılabilir. Gestalt araştırmacılarının algı üzerindeki vurgusu, özellikle, düşünmede bağlamın önemini arttırmıştır. Gestalt psikologları içsel temsil üzerinde çalışırlar. Gelecekteki olayları yapılandıran ve olayların yorumlanmasını sağlayan “şema”, zihinde, aktif olarak organize edilmiş, geçmiş deneyimleri temsil eder.²¹⁹

Metaforik düşünmede, biliş psikolojisi, klasik ilişki teorisi ve gestalt teorisinden farklı olarak, enformasyonun pasif bir şekilde hafızada kaydolmadığını ve çağrılmadığını, bu yeniden organizasyon sürecini bir şeyin kontrol ettiğini savunur.²²⁰ Bu sürece bağlı olarak, tasarım düşüncesinin analizinde, tasarımının biribiri içine geçmiş imgelem (*imagining. ing*) ve akıl yürütme süreçleri öne çıkar.²²¹ Akıl yürütmeler, ilişkili sembol sistemleri içinde yürütülen, zihinsel işlemlerdir. Bir amaca ve sonuca yöneliktir. Mantık, problem-çözme ve kavram oluşturma gibi alanları içerir. İmgelem ise, diğer tarafta, deneyimlerden gelen enformasyonu, amaçsız ve yapılanmamış olarak birbirine bağlar.²²²

Biliş biliminde, geçmiş deneyim ve bilginin kullanılması ve şimdi ve gelecekle ilişkilendirilmesinde, yapısal bir karşılaştırma ve bilgi oluşturma/türetme etkinliği olarak tanımlanabilen analogik akıl yürütme, nesnelere niteliksel benzerliklerinin katılımıyla metaforik bir karşılaştırma etkinliğine dönüşür. Ancak, metaforun bilişselliği sınırlıdır; duyuşsallığı (*affective ing.*) zayıftır.

Kurallarla tanımlanmış mantıksal önermeler ve çıkarımların sınırlı içerikleri, bağlamdan kopukluğu ve kendi kuralları aracılığıyla belirli bir çerçeve içindeki kapalılığı; bu sistemin kalkülleştirilmesine paralel olarak, sembolik temsil yapılarının oluşturulma zorunluluğunu yaratır. Bir başka deyişle; öğrenme/akıl yürütme, içsel ve dışsal temsiller üzerinden, refleksiyonlu ya da sezgisel bir süreçte devam ederken, kendi konstrüksiyonlarını yaratır ve “önüne koyup üzerinde (reflektif) düşünülecek” bilişsel temsillerini oluşturur. Geçmiş bilgi strüktürlerinin içerik ve bağlamının yapılandırılmasında etkin olan kavram sınıfları/tipolojileri, zihinsel modeller, şemalar

---

²¹⁹ Lawson, B., 1990. How Designers Think, The Design Process Demystified, Second Edition, Butterworth Architecture, s:100

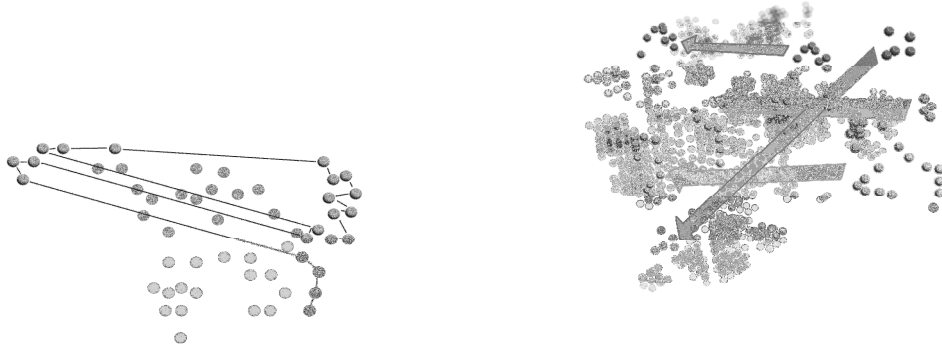
²²⁰ A.g.y.

²²¹ A.g.y., s: 101

²²² A.g.y.

vb. zihinsel strüktürler²²³, düşünmeyi yönlendirirken, sürece yardımcı olur. Bu temsili gerçekliklerin yapısal karşılaştırmaları ve etkileşimi, analogik yapısal hizalamalarda (*structure alignment ing.*) ve modellemelerinde biçimlendirilir.

Tasarım süreci haritalandırmalarındaki mantıksal ve sezgisel karar verme süreçlerinin yarattığı ağaç modelinin içine, hizalamalar ve karşılaştırmalar sürecinde yerleşebilen bu sistem haritaları, köksap (rizom) modelinin indirgenmiş halidir (Şekil 3.6.). Öğrenmede sezgisellik içeren sıçramalar olarak tanımlanan (Wittgenstein) ve mantıksal olarak ilişkilendirilemeyen harita parçaları/örüntüler -kavramsal haritalar-, analogik hizalamalar ve eşlemelerle, geçmişte yapılandırılmış bilginin, yeni yapılandırılmakta olan bilgiyi yapılandırmadaki metaforik etkinliğini onaylar. Tümünden ilişkilendirilen bilgi, bütüncül bir konstrüksiyona dönüşür. Analogik akıl yürütme, enformel olarak, özneye göre çeşitlilik gösterebilir. Kuralcı yaklaşımların yanındaki hüristiklik (sezgisellik), belirli bir inancın olasılıksal bir çıktısı olarak, depolanmış bilginin bir yansımasıdır.

Şekil 3.6. Metafor ve farklı bütünleri yapılandırması. Solda mantıksal ve sezgisel akıl yürütme süreçleri içeren tasarım süreci modeli. Sağda bu süreçleri kapsayan analogik akıl yürütme süreci modeli yer almaktadır.

Metaforun, dilbilimsel/semantik etkileşim teorisinin hesaplamalı biliş (*computational cognition ing.*) teorisine indirgenmiş bir sürümü olarak “yapısal haritalandırma”²²⁴ (*structure mapping theory ing.*) sürecinde -Gentner ve Jeziorski²²⁵ bu süreci bilimde metafordan analogiye dönüş olarak nitelendirmektedir.-, her yeni yapılandırma,

²²³ Zihinsel Strüktürlerle ilgili ek bilgi için bakınız EK A s:171

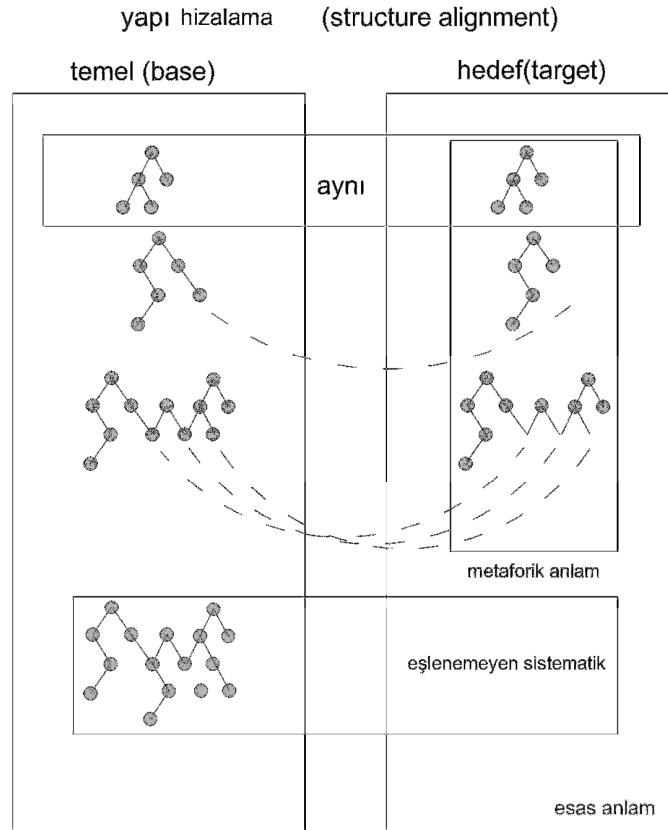
²²⁴ Gentner, D., 1983. Structure Mapping: A Theoretical Framework for Analogy, *Cognitive Science*, 7, No:2, 155-170

²²⁵ Gentner, D. & Jeziorski, M., 1993. The Shift from Metaphor to Analogy in Western Science, *Metaphor and Thought*, ed: Andrew Ortony, Cambridge University Press, , Second Edition

haritalandırma süreci (*re-representation ing.*), yapı hizalama ve karşılaştırma, yeni ilişkilerin daha iyi eşlenmesine ve daha sonra kullanılmak üzere şemalaştırılmasına neden olabilir. Bu durumda analoglar (benzerler: temel ve hedef), yeni ilişki kategorilerini ve soyut kuralları desteklerler (Çizelge 3.2.).

Analojik akıl yürütmede, benzerlik tabanlı bir karşılaştırmada ve haritalandırmada yüzeysel benzerlik (morfolojik, biçimsel, sentaktik), yapısal, analojik benzerlikteki içeriksel (semantik) benzerliğe göre her zaman daha baskındır. Bu yüzden yaratıcı analogi, sıradan olmayan, (estetik olan) ıraksak bilgi alanları arasından karşılaştırmalar ve etkileşimlerle yapılabilir.

Çizelge 3.2. Yapı Hizalama. Şemada pozitivist paradigmadaki yapısal haritalandırması yapılan iki bütün arasındaki yapısal hizalama ve eşlemeli, biliş bilimsel analogi modeli sunulmaktadır. Kaynak: Gibbon & Gramley (2004).

3.2.5. Mimarlık Tarihinde Metafor

Mimari bütünün, bir biçim dili olarak, karşımızda duran nesnelliği ve onun metaforik anlamsal çağışımları, mimarlık tarihi ve mimarlık eleştirisinde ön plandadır. Özellikle 1960'lardan itibaren, post-yapısalcı düşüncenin dilbilimsel ve göstergebilimsel

yorumlarında mimarlığın metin olarak görülüşü, mimari tasarımların dilbilimsel ve göstergebilimsel teoriler kapsamında ele alınmasına neden olmuştur. Öncelikli olarak dilin bir figürü olarak ele alınan metafor; retoriksel ve poetik alanda, mimari tasarım eleştirilerinde ve yorumlarında, algılayıcısında yarattığı duyuşsal izlenimler/çağrışımlar olarak belirir. Mimari tasarımın retorikselliği, sezgisel olarak yarattığı imgelemsellikler üzerine kurulu, tasarımcısının düşüncesinden bağımsız, olası olmalar üzerine yapılan yorumlardadır. Mimarlığın şiirselliği, imgesel olarak, sembolik/ikonik taklit edebilirliği, yaratıcılığı, soyutluğu ve şaşırtıcılığı üzerinden değerlendirilir.

Mimari tasarım metodlarında, gerekliliklerin ve sınırlılığın kümelenildiği, davranışsal ve ergonomik analizlere indirgenen beden ve deneyim, mimari anlamın oluşturulmasında ve gerçekleştirilmesinde pay almaz. Oysa bedeninin dünyayla olan dinamik etkileşiminin yarattığı anlamlar, mekan-beden etkileşiminin deneyimlerinde metaforik olarak belirirler. Örneğin, metafor, post-modern mimarlığın “tarihçi” (*historicist ing.*) yaklaşımlarında, geçmiş biçimlerin, popüler anlamda kullanılması amacıyla şimdiye taşınması olarak ele alınır. Mimarlıkta metafor tanımı, semantik bir biçim-anlam ilişkisinin tasarıma taşınması olarak indirgenir. Daha indirgemeci bir tutumla, tarihsel biçim, tipolojik (işlevsel ve tektonik) içeriğinden soyutlanarak, dekoratif bir figür olarak metaforlaşır. Özellikle Robert Venturi ile başlayan semantik anlam arayışında, metaforik biçim, retoriksel ve sembolik/ikonik bir anlam taşıyıcısı olarak belirir. Tarihçi kanadın kiçileştirmeye varan metafor uygulamaları (Ör: Michael Graves), daha sonra, rekonstrüktif, biçimsel, metaforik tekrar ele alışlar ve görsel algıya dayalı, sentaktik türetmelerle devam eder. Modernizmin Platonik biçimleri ve tektoniği, metaforik olarak, Jencks’in tanımıyla, geç-modern (*late-modern ing.*) mimarlarca türetilerek ve dönüştürülerek devam ettirilir (Ör: Peter Eisenman, Richard Meier). Kültürel kodlardan yararlanılarak yapılan tasarımlar “dil oyunları” olarak görülebilir (Ör: Sedat Hakkı Eldem).

Jencks’in²²⁶, mimarlık eleştirilerinde ve mimarlıkta metafor yorumlarında, metaforun analogik (yapısal), benzerlik (niteliksel), semantik/pragmatik anlamlandırmalarına rastlanmaktadır.

Mimari tasarım düşüncesinin/söyleminin hermenötikseliğinden önce, semantik olarak, maddesel mimari tasarım nesnesinin anlamsal karşılıkları üzerine yapılan anlamsal zincirlemeler, yorumlarda pragmatikliği ve göreceliliği göz ardı eder.

---

²²⁶ Jencks, C., 1984a. The Language of Post-modern Architecture, Academy Editions, London, ve

Jencks, C., 1984b. Late-modern Architecture and Other Essays, Academy Editions, London, 1984

Mimari tasarımın tarihsel evriminde metaforlar, analogik tasarımda ortaya çıkarlar.

Abel'a²²⁷ göre benzeşim (analoji) modelleri, geçmişten günümüze, yeryüzünde tüm mimarlık ürünlerinin temsil ettiği düşüncenin ve inancın ifadeleri olarak, tasarımcının benzer yöndeki inanç ve düşüncelerini ortaya koyduğu bir model görevi görmektedirler. Bunlar; ruhani modeller, klasik modeller, askeri modeller, ütöpik modeller, organik modeller, mekanik modeller, artistik modeller, anlamsal modeller, ticari modeller, kimlik ifade eden modeller, mimarsız mimari modellerdir ve daha da çoğaltılmaları mümkündür. Gordon²²⁸, yaratıcılıkta dört tip analogiden söz etmektedir. Bunlar; simgesel analogiler, doğrudan biçimsel analogiler, bireysel analogiler, kültürel analogilerdir. Collins²²⁹, mimarlıktaki analogileri; biyolojik analogiler, mekanik analogiler, gastronomik analogiler, linguistik analogiler olarak sınıflandırır.

Metafor, yukarıda ortaya konan tüm biçimselleştirici, sınıflandırıcı yaklaşımların farkındalığında, öğrenen-öğreten ilişkisinde, diyalogda, öğrenme stratejisine dönüşür.

3.3. MİMARİ TASARIM EĞİTİMİNDE ÖĞRENEN-ÖĞRETEN İLİŞKİSİNDE HERMENÖTİK / ELEŞTİREL SÜREÇ VE METAFOR

3.3.1. Diyalog: Söylem, Metin ve Metafor

Mimari tasarım eğitiminde bütünü yorumsallığının ve öğreten-öğrenen ilişkisinin değişken zeminindeki eğitimin bir hedefi olarak, mimari bir bütüne yönelme/yönlendirme, öğrenmenin doğası gereği, canlı bir diyalog sürecinde gerçekleşir. Öğreten-öğreten ilişkisi bir etkileşim sürecidir. Bu ilişki, karşılıklı söylemlerin yorumlarıyla dinamikleşir. İfade alanı/bağlam, daha önce bahsedilen, yaşam felsefesi, hermenötik deneyim vb. söylem²³⁰ yaratan/tasarlayan süreçlerin, içinde var olduğu, sosyal ve psişik açıdan bütünleşik, tinsel ve kapsayıcı bir bütündür. Yorum bu bütüncül çerçevenin yarattığı etki alanında gerçekleşir. Öğrenen-öğreten etkileşimi, gündelik dilin doğal dil içindeki yaratıcılığını kullanan, birbiriyle ilişkili: 1) Anlama ve kendini anlaşılır kılma (hermenötiksel) 2) İnandırma ve

---

²²⁷ **Abel, C.**, 1988. Analogical Models in Architecture and Urban Design, *METU JFA*, **8**, 2, 161-188

²²⁸ **Gordon, W., H., H.**, 1960. *Synergetics, The Development of Creative Capacity.*, Harper & Row, New York.

²²⁹ **Collins, P.**, 1999. *Changing Ideals in Modern Architecture, 1750-1950*, McGill-Queen's University Press; 2 Edition

²³⁰ Söylem: *Discurrere Lat.* Oraya buraya koşturma, gidiş gelişler veya *discursus Lat.* kelimesinin uzaklaşma, eritme, yayılma vb. versiyonlarına karşılık gelir. Ortaçağ Latincesinde hararetili tartışma, bir yönerge etrafında dönen karşılıklı iletişim ve görüşme anlamındadır. [Sözen (1999), s: 19]

ikna etme (retoriksel); çözülemeyen sorunlar üzerine uzlaşma oluşturma, sorunlar üzerine üretici (daha çok pratik bilgiye dayalı), hermenötik refleksiyonlardan oluşur. Her iki durumdada metaforik süreçler belirir.

Bu durumda öğretmenin iki farklı statüsü/duruşu belirir:

Öğreten, öğrenmenin izlenebilirliği için belirli bir dışarıda duruş/nötrlük konumuna geçebilir. Bu nötr tarihsel duruş, fenomenin bütüncül bir çözümlemesini amaçlar ve pozitiflikleri araştırır ve betimler.

Öğreten; öğrenen-öğreten ilişkisinde, mimari tasarım oyununda fenomeninin bir katılımcısı konumunda, yönlendirme/yönlenme etkinliğini ortaya koyarak, hermenötiksel anlama fenomeninde, öğrenene rehberlik eder ve kendisi de gerçek fenomenolojik anlamaya geçer.

Öncelikle, mimari tasarım düşüncesi-dil ilişkisinde, düşüncenin, dilde içsel ya da dışsal (sözlü ve yazılı) temsilinin ve mimari tasarım olgusunun, söylem ve metin olarak görülmesini gerektirir. Öğrenen-öğreten ilişkisi diyalogunda, metaforik düşünmenin dile getirmeleri, hem söylem hem de metin olarak ele alınmaktadır. Mimari tasarım düşüncesinin dildeki temsili, hem söylemsel/davranışsal hem de maddesel (maket, çizim vb.) çifte temsili barındırır. Bu bağlamda, metin daha çok mimari tasarım düşüncesinin maddeselliği/nesnelliği ve eylemselliği olarak görülmektedir.

Hermenötiksel-eleştirel bir tabanda ele alınan süreç, diyalog modelinde yapısalcı ve post-yapısalcı metin modelleriyle bütünleşir. Dilbilimsel metin modeli²³¹, yorumun semantiği ve pragmatikliğiyle ilgiliyken ve daha çok açıklamaya dönükken, diyalog modeli -aynı zamanda negatif diyalektiği de kapsayan-, hermenötik düşüncenin pratiğidir ve anlamının peşindedir. Hermenötiksel metinlere(tasarımlara) yönelik fenomenolojik bütüncül deneyim; diyalog ortamında, yorumcusunun entelektüelliğiyle söylemleşir. Diyalog, fenomenolojik olarak, hem karşılıklı söylem değiş tokuşu, hem de kişinin kendi içselleştirmelerinde yaptığı sorgulama ve anlama olarak belirir.

---

²³¹ Metin modelinde söylemin, yapısal ve post-yapısal yaklaşımların dışarıdan bakışlarında metnin söylemi olarak, anlatıda (narrative) eylem; post yapısalcı bakışla, yaratıcısından (öznen) koparır ve metni ve okuyucuyu (yorumcu) ön plana çıkarır. (Barthes) Yapısalcı görüş olay ve varolanlardan oluşan hikayede, anlatının bileşenlerinin ne olduğunu; söylemde ise, bileşenlerin nasıl oluştuğunu araştırır. Söylem ise, anlatı metni, eylemler, karakterler olaylar ve ortamlardan oluşur [Sözen (1999) s:48-49] Söylem ile metin kavramları arasında tam bir uzlaşma dayanmayan kapsam sorunu bulunmaktadır, çünkü söylemler metin üretebileceği gibi metinler de söylem üretebilmektedir. Yapısalcı ve post-yapısalcı söylem teorileri sözlü ve yazılı söylem yerine, metin kavramını kullanır. [A.g.y. s:35]

Metnin, yorumun temelinde, dilsellik yapısı içinde, merkezi bir kavram olarak karakteristiği; kendisini yalnızca yorumla bağlantı içinde ve yorum açısından anlaşılması gereken, otantik veri olarak sunabilmesidir.²³² Hermenötiksel bir kavram olarak metin, analizin nesnesi durumundaki bir üretim ürünü olarak görülmez; bütünüyle bir “ara ürün” (*zwischenprodukt alm.*), anlama olayındaki soyutlama içeren bir faz (evre), yani her evrenin gerektirdiği izolasyon içeren, anlama olayındaki bir evredir.²³³ Metnin, linguistik kullanımda, okunabilirliğinden/ yorumlanabilirliğinden; yalnızca bir biçimi değerlendirmek ya da bir tercüme yapıyı yargılamak için, minimum bir nitelendirme istenildiğinde, daha iddialı bir anlamda söz edilebilir.²³⁴ Böylece fenomenolojik iki farklı metin söz konusudur. Mimari tasarımda söylem anının ara evrelerindeki eskizler, modeller, birer ara ürün/metin olarak belirirken; onlara her geri dönüşte, bir metin sorunu olarak, belleğin birer izine dönüşürler.²³⁵ Bu metinler, yorumcunun söyleminin, tasarım metninin, kendi başına göstergelerden oluşan ve spekülatif olarak başka birşeye atıfta bulunan (post-yapısalcı) bir metninden ayrılır. Herhangi bir mimarlık nesnesi (metni), tekrar tekrar ele alınan, onun içinde olunan ve ona nüfuz edilmeye çalışılan bir edebi ya da poetik -Dilthey’in nesnel tinini oluşturan-, özgün ve otantik -önceden söylenmiş bir şeylerin tüm (dilbilgiselliğiyle) kurallarını, edimlerini, kendisine göre düzene soktuğu için²³⁶

---

²³² **Gadamer, H., G.**, 2002e. Metin ve Yorum, Hermenötik ve Humaniter Disiplinler, çev: Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, s: 294

²³³ A.g.y. s: 295

Bu soyutlama, kesinlikle, linguistiğin (dilbilimin) yöneldiği yönün tersine hareket eder. Dilbilim, metinde hakkında konuşulan konunun tartışmasına girmek istemez. Dilin, dil olarak işlevinin yerine getirilmesini aydınlatmak ister. Herhangi bir şeyi herhangi bir şekilde iletmenin nasıl mümkün olduğunu sorar. [A.g.y s: 296] Hermenötik yaklaşım için temel ilgi, söylenen şeyin kavranmasıdır. Dilin fonksiyonu sadece bir ön gereklilik/ön-şarttır. Dilbilimcinin teması haline getirdiği şey, içeriği anlamada, uzlaşma sorununun dışında bıraktığı sürece, anlama açısından yalnızca, “mümkün bir görme tarzının” ekstrem durumunu temsil eder. (s: 297)

²³⁴ A.g.y. s: 296

²³⁵ Diyalog modelinde Ricoeur’e [Ricoeur (2002a), s: 101] göre hermenötik metni barındıran söylem: 1) Daima zamansal olarak şimdide gerçekleşir. 2) Daima bir kişiye aittir ve karmaşık bir göstergeler takımı aracılığıyla konuşucusuna atıfta bulunur. Söylem anı, kendi kendine de atıfta bulunur. 3) Daima birşey hakkındadır. Betimlemek, açıklamak ve temsil etmek iddiasında bulunduğu bir dünyaya atıfta bulunur. Dilin sembolik işlevinin gerçekleştiği yerdir. 4) Bütün mesajların mübadele edildiği yerdir.

Bu düşünceden yola çıkarak: Söylem; sözlü, yazılı ya da sözsüz(davranışsal ve eylemsel) olabilir ve metinleşebilir. Diyalog ortamının sağladığı dil pratiğinde söylemden anlaşılan, sosyal bağlamda gerçekleşen, söylem anındaki pragmatik ilişkidir. Metin, günlük dilin kullanımında, “sabitlenmiş bir söylem” (Frank) olarak, “söylem anı” (Kristeva) içindeki güncel nesnelleşmeler ve dışsallaştırmalarda görülenlerdir. Ricoeur’ün modelinde “açıklama” (metin modeli) ve “anlama” (diyalog modeli) arasında hermenötiksel döngü oluşur. Bu döngünün içine Foucault’nun arkeolojik “betimlemeleri” eklenilebilir Açıklama, betimlemenin ardından, varsayımsallıklar ve kurgusalıklar içeren, pozitivist bütüne yönelimi çağrıştırmaktadır. Söylem/metin ilişkisiyle ilgili ek bilgi için bakınız EK A s:171

²³⁶ **Gadamer, H., G.**, 2002e. Metin ve Yorum, Hermenötik ve Humaniter Disiplinler, çev: Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, s: 308

başka bir metne atıfta bulunmayan- bir metin olarak ele alınır. Bu linguistik kullanımıyla, edebi metin olarak mimari bütün -retoriksel bir kompozisyon-, kendisini bir sanat eseri olarak ayırdeden, yeni ve eşsiz bir “doğruluk” türüne sahiptir. Orada bir sözcük (mimari eleman ya da düşünce), hemen hemen, yerine başka bir sözcük konulamayacak şekilde, gerçekten hiçbir muadili bulunamayacak özel bir biçimde “durur.”²³⁷

Mimari tasarım sürecinin karakteristiğinde tasarım; öğrenenin kendi içselliğinde düşünüm ve dışsallaştırmalar ile hermenötiksel bir döngüdür. Söylem ve anlam üreten bu döngü, öğretenle olan diyalog ortamında, etkileşimli olarak, bir söylem mübadelesine/değiş tokuşuna (*exchange ing.*) dönüşür. Mübadele kavramı, aynı zamanda, bir anlamın diğeri yerine kullanılabilmesi fikrini verme amacıyla –metaforik olarak- kullanılmaktadır.²³⁸ Söz ve yazı karşıtlığını bütünleştiren söylem²³⁹ genişletilmiş bir metindir²⁴⁰.

Mimari tasarım eğitiminde, öğrenen-öğreten ilişkisindeki mimari tasarım düşüncesi, diyalog ortamında metafor, hem mimari tasarımlar için birer örnek olgu, numune oluşturan (*case, precedent ing.*) birer sonuç ürün olarak edebi metin; hem de tasarım sürecinde söylemin bir ara ürünü, dışsallaştırılmış (eskiz, model vb.) metin olarak belirir.

Mimari tasarım eğitimi süreci diyalog etkileşimlerinde söylem; öğrenen ve öğretenin, eskizleriyle, modellemelerle ve yazmalarla, geniş anlamda, dil davranışlarıyla ve göstergeleri olan eylemleriyle, düşünme, hissetme ve arzulamalardan oluşan “yaşama formlarının” (Wittgenstein), mimari tasarıma taşınmalarıyla, metaforlaşır. Söylemler, interaktiflikten -söylem anından- uzaklaşarak interaktif olmayan metinlere dönüşebilirler. Mimari söylemler, öznelarasılık ve metinlerarasılığın yarattığı belirsizliklerde, metinler ise (mimari nesnel bütünler) sürekli değişen söylem üretmelerine bağlı olarak, tekrar tekrar yorumlanabilirler. Metaforlar, söylemlerde en kapsamlı bütünleri oluştururlar.

Diyalog modelinde, söylem üretme süreci olarak mimari tasarım ve söylem olarak tasarım; tasarımcısıyla bütünleşik olarak nesneliliğiyle, evrenselliğiyle, geçerliliğiyle

---

²³⁷ A.g.y s: 316

²³⁸ Dant, T., 1991. Ideology, Knowledge and Discourse, A Sociological Perspective, Routledge, London, s: 185 [Sözen(1999) içinde s: 37]

²³⁹ Sözen, E., 1999. Söylem Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite, Paradigma Yayınları, İstanbul, s:34

²⁴⁰ Mills, S., 1997. Discourse, The New Critical Idium, Routledge, London, s:9

ve tarafsızlığıyla değil güçlülüğüyle²⁴¹ açıklanabilir. Gücünü kanıtlamış bir tasarım söylemi oluşturmak, mimari tasarım eğitiminin amacıdır.

3.3.1.1. Mimari Söylem/Tasarım Bütünü'nün Çözümlemesi

Söylemde, tasarım sürecinin diyaloglarında, bütünü'nün varlığının bilincindeki bakış açısının göreceliliğindeki bir çözümleme; dile getirme bağlamlarının araştırılması ile (dilbilimsel olarak) bütünü açıklayabilen şeyi ya da hermenötikte olduğu gibi dile getirilen şeyi keşfetmekten ziyade;²⁴² bütünü bir çeşit tarihsel fenomenoloji olarak inceleyen,²⁴³ -indirgenmemiş, hiçbir oluşu kaçırmayan, öğreten-öğrenen diyalog ilişkisinde izlenmesi gereken-, “söylem alanı” içinde kurulur. Foucault'ya²⁴⁴ göre, söylem alanı, sınırsız fakat tanımlanabilen; bütünü gerçek ifadelerin birliği tarafından, olaylara bölünen ve her bir olaya özgü olan anın içinde kurulur. Dil (doğal), sınırlı kurallar bütünü olarak, mümkün ifadeler için bir sistem oluşturur.

Tez kapsamında özellikle üzerinde durulan refleksif konstrüksiyonun, günlük dilin söylem anındaki kullanımı sırasında Habermas,²⁴⁵ normal/kurallı, “deforme olmamış, çarpıtılmamış”, gündelik iletişimde birbiriyle çelişmeyen ve birbirini tamamlayan, çözümlenebilecek, indirgenmemiş üç dilsel iletişim düzeyi belirler. Bunlar: a) Linguistik biçimde sembolize edilmiş ifadeler b) Eylemlerle sunulan ifadeler c) Fiziksel ifadelerle cisimleşmiş (nesneleşmiş) ifadelerdir.

Bunlara ek olarak, bu düzeylerde, sosyo-kültürel bağlamlar arasında değişiklik gösteren, gramatik kuralları izlemeyen, söz-dışı, sözsüz (*non-verbal ing.*) ifadeler de vardır.

Mimari düşüncenin ifade-dil ilişkisinde -hem günlük dilde, hem de yapay mimari dilde- bir ifade; Foucault'nun yüklediği anlamda; -ifadenin, cümlelerin dilbilgisel karakterine göre ayırt edilebildiği ve bağımlı hale geldiği, önermelerinin (mantıksal) kurucularının düzenine erişildiği zaman değil- kendi biricikliğiyle var olur ve bir başka ifadenin yerini alamaz. İfade, tam olarak temsil edilemez ancak dil ortamına getirilmeden de (ister dışsal ya da içsel olarak -zihinsel, duyuşsal- temsil edilmeden) işlevsellik kazanamaz. İfadelerin, birbirleriyle ilişkilendirilmesiyle beliren “söylemsel oluşumda”²⁴⁶ (tasarlama süreci) ortaya çıkışı; “dile getirilişi”, bir işaretler grubu

²⁴¹ **Sözen, E.**, 1999. Söylem Belirsizlik, Mücadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite, Paradigma Yayınları, İstanbul, s:17

²⁴² **Foucault, M.**, 1999. Bilginin Arkeolojisi, çev: Veli Urhan, Birey Yayıncılık, 1. Baskı, s: 206

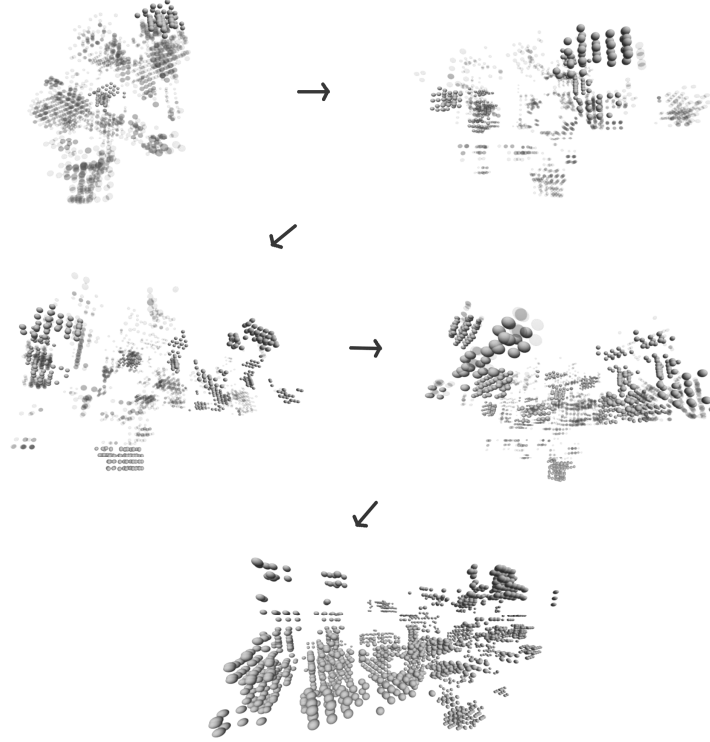
²⁴³ A.g.y., s: 260

²⁴⁴ A.g.y. s: 41

²⁴⁵ **Habermas, J.**, 2002a. Hermenötüğün Evrensellik Talebi Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, der. ve çev. Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, s:244

²⁴⁶ A.g.y. s: 139

“dolayımıyla” olacaktır. Bu noktada dilin, iletişimsel olarak, aracı olma durumu sözkonusudur. Aşağıdaki diyagramlarda, mimari tasarım sürecinde, söylemde dile getirilen ifadelerin bütününe çözümlenmesinde ortaya çıkabilecek olası anlık görüntülere ait modeller sunulmaktadır. Bu ifadelerin metaforikliği, mimari tasarım eğitimi stratejisi olarak diyalog ilişkisinde tartışılır.

Şekil 3.7. Söylemsel Oluşum olarak Mimari Tasarım ve Çözülmesi. Tüm nesnelleşmelerde, duyulabilir, anlamlandırılabilir performans sürekliliklerinde sabitleşmiş, maddesel işaretlerin bütününden farklı olarak, belirli bir düzeyde/katmanda “olanaklı -dile getirilebilir-” ifadeler; cümlelerde ,önergelerde ve konuşma eylemlerinde, “bir şey olarak görülen”; olası, sınırlandırılmış cümle ile anlam ilişkisine, ve olası, sınırlandırılmış önerme ile göstergesi ilişkisine denk olmadan var olacaktır.

İfade işlevsel olarak büründüğü bu nesnellikler -Dilthey’in nesnel tını hatırlanabilir- içinde betimlenebilir. İfade, fenomenolojik olarak diğer öznelerle ortak bir alanda işlevsellik kazanabilir. İfadenin işlevsel hale geldiği ve betimlenebildiği cümleler ve önergelerin ilişkilerinin oluşturduğu bağlamdan (*context ing.*) daha geniş olarak “ifadelerin birbirlerinden farklılaştığı ayrılaşma alanları” [Faucoult (1999) s: 260] ve “öznenin konuşmalarında sürekli kenarları değişen, diğer komşu ifadelerin alanlarıyla ilişkiye sokuldukları, “sözsözsel ağın zeminine oturan” [A.g.y. s: 127] bağlamsal ilişkide anlaşılabilir. Bu kenarlar (sınırlar), her defasında sürekli değişkenlik gösterirler. Söylemsel oluşuma yönelik ifadelerin, dile getirmelerde, belirli bir düzeyde betimlenebilmesi ve işlevsel olabilmesi için büründüğü maddesellikler, işaretler, ifadelere -farklı var oluş düzeylerinde olmalarına rağmen- kendilerini empoze ederek, onları (ifadeleri) yönetirler. Yani karşılıklı bir etkileşim sözkonusudur. Bu durum, sözcüklerin kullanımlarının, zihinsel temsillerinin psikolojik zorlamaları -bunlar gestalt etkilerinden önyargılar, ön-anlamalar vb. tarihsel etkilere kadar genişletilebilir- olarak görülebilir. [Wittgenstein (1998), s: 84] Söylem mübadelesinde bu olgu, öğrenen ve öğretende farklı düzeylerde olacağı için farklı yorumlamalar belircektir.

Öğrenenen öğretenden ilişkisinde, diyalogda, dilin değişkenliği ve çok anlamlılığının yarattığı kaotik durumun izlenebilirliğine yönelik ve aynı zamanda, metafor

stratejisinin ortaya konmasına yönelik, indirgenmemiş, bütüncül bir çözümlemenin gerçekleşebilmesi için:

- 1) Metaforik ifadenin iletişim ortamındaki dile getirilme düzeylerinin belirlenmesi (katman ilişkileri)
- 2) Metaforik ifadelerin bu düzeylerdeki pozitifliklerinin (tekrarlanan bütünlüklerinin) betimlenmesi gerekir.

Söylemsel bir pratikte ifadelerin tekrarlanamayacağı (Foucault), ancak Wittgenstein'in "dil oyunları" olarak tanımladığı, sözsel edimler aracılığıyla tekrar dile getirilişlerindeki (metaforik) dolaylılık, -post-yapısalcı bir bakışla- dilin yapısından kaynaklanan bir başka şeye geri dönmesine neden olmakta (deneyim, konstrüksiyon, olay vb.) ya da spekülatif olarak yorumsal anlam çoğalmaları yaratmaktadır. Bütünün bu kaotik durumunun içinde, belirli bir düzeyde tekrar edilebilir -düzenlilik içeren, kaos teoremiyle ilişkilendirilebilir- bir maddilik, belirli uzlaşımsallıklar (ortak bir alan,dil, denklik), benzerlikler (merkezi tema etrafında) kabul edilebilirlik düzeyleri, referans (farklılaşma ilkesi) ve tekrarlarla/üzerinde durmalarla oluşan istikrar alanları, evrimsellik; "pozitiflik" olarak tanımlanır.²⁴⁷ Bu pozitiflik; doğuş, süreklilik, toplanma temaları etrafında oluşan, geleneksel bir biçime bağlanan düşüncelerin tarihinin içerdiği, katı pozitivist düşünceden farklı olarak, içinde negatifiği de barındıran diyalektik bir pozitifliktir ve holistik, sistematik olarak bütün ilişkileri tanımlı, yoğunlaşmış tek bir bütüne yöneltme amacıyla değildir. (Bakınız İdeal bütün ve eleştirel bütün diyagramı).

Foucault'ya²⁴⁸ göre pozitifliğin söylem ve ifade bütünlerinin çözümlenebilmesi için; 1) Belirli bir düzeyde boşluklara sahip parçalara ayrılmış bir biçim olarak betimlenmesi : Bu, özdeşliklerden arınma ve farklılıkları kavrama olarak yorumlanabilir. "Seyreklik"; eksikliklerin, kopmaların, sınırların dağılımı sayesinde, belirli bütünlükler (tamlikler), alt bütünler (parçalar) oluşturacak şekilde toplanmadır. 2) Bir niyetin, bir düşüncenin, bir öznenin içsellğine ve ifadelerin başlangıcına ya da izine başvurmak değil; arıtılmış, süreksizlik içindeki belirli bir "dışardalık/nötrlük", değişken bir öznel konum/bakış ve yorumsal mesafe bırakmak gerekmektedir. 3) İfadeleri belirli bir süreklilik içinde düşünen ve özel olarak eklemlediğini (birleşme, ayrılma, eksilme, tamamlama vb.) varsayan ve ifadeler bütününü geçmişle olan bağlantılarının yığılımında değil; ifadeler bütününü değişmeye, alt üst etmeye, yıkmaya devam

---

²⁴⁷ Foucault, M., 1999. Bilginin Arkeolojisi, çev: Veli Urhan, Birey Yayıncılık, 1. Baskı

²⁴⁸ A.g.y. s: 153-163

edilen yığılımda incelemek; sözsel edimler (tasarım sürecindeki performanslar) bütününi yani söylemin pozitifliğini tanımlamak gerekmektedir.²⁴⁹

Pozitiflik; varlıklar arasındaki benzerlikler ve ayrılıklarla ilgili birçok ifadeyi, onların gözle görülebilir yapısını, özel ve cinsel karakterini, mümkün sıralamalarını, onları birbirlerinden ayıran süreksizlikleri (kopmaları, eşikleri) birbirine bağlayan geçişleri açıklar.²⁵⁰ Ancak burada söz konusu olan, -tam da köksap (rhizome) modelinin yapısallığına uygun olarak- öznelere kendi kararlarına bağlı sınırlardan çok, uygulamanın eklemlendiği alan (alanın merkezini oluşturmadan), kullandığı kurallar (onları icat etmeden ve dile getirmeden), uygulamayı devam ettirmeye (onun en son sonucu ve ortaklık noktası olmaksızın) yarayan “ilişkiler”dir.²⁵¹ Çözümleme, dile getirilerek kopyalamalar ve çevirilerle yorumlayabildiği; tekrar edilen, yeniden üretilen ve dönüştürülen, pozitiflikler barındıran olgu hakkında açıklamada bulunur. Yorumlama, anlamın çokluğuyla, ifadenin -yeterince ortaya konulamamasından/dile getirilememesinden kaynaklanan- zayıflığını telafi etmeye çalışır.²⁵²

Dil/Oyun/Tasarım pratiği davranışları içinde, konuşma/tasarım eylemleri kendi kurallarını yaratır ve konuşmanın niyetini (*intention ing.*) ortaya koyan -Foucault'nun bütüncül olarak ortaya koyduğu bir olayın içinde dile getirilmeden önce biricik olarak varolan ifadenin sadece bir biçimi- bir konuşma edimi olarak ifadedir. İfadenin yanında -yönergesel olarak-, söylenen şeyin vurgulanması, açıklanması ve beyan edilmesi, söylemin bir yapılandırıcısı olarak belirir. Öğrenen-öğreten etkileşiminde, karşılıklı beyanlar (*statements ing.*), öne sürmeler ve imalar ile söylemin öznesine gönderimde bulunulur ve estetik bütünlük sağlanır. Tasarım sürecindeki beyanlarda, dil ortamındaki açıklama/anlama girişimi, hermenötiksel olarak, yeni “olarak görmeleri”, yani metaforik yorumu gündeme getirir. Açıklamaları da içeren beyanlar, aynı zamanda göreceli gerçekliğin kurallarını/kabullerini de tanımlar. Metaforik dile getirmelerin diyalog ortamında izlenebilirliği, dışarıdan bakışı; bütüncül bir yaklaşımda, indirgenmemiş tarihsel varsayımlar içeren, açıklamadan çok, bütününi açıklanmasını askıya alan betimlemeye yönelik yorumsal bir çözümlemeyi gerektirir.

3.3.1.2. Mimari Söylem/Tasarım Bütününi Fenomenolojisi: Bilinç ve Deneyim

Mimari tasarımın fenomenolojisinde, tasarımda dilsel ve varoluşsal iki eksenin ortaya çıktığı görülür. Mimari tasarım-oyun analogisi, mimari tasarımın fenomenolojisini açıklamakta yardımcı olmaktadır. Oyun olarak mimari tasarım

---

²⁴⁹ A.g.y. s: 163

²⁵⁰ A.g.y. s: 230

²⁵¹ A.g.y. s: 267

²⁵² A.g.y: s: 156

olgusu ve oyuna katılımlarında öğrenen-öğreten ilişkisinin diyalogları, oyun karakteristiğindedir. Düşüncenin temsili olarak “dil oyunu” (Wittgenstein); aynı zamanda metinler arası ve dil okumalarını (yorumları) içerir. Dolayısıyla dile getirmelerde, daha önce bahsedilen, post-yapısalcı düşüncede ortaya çıkan, çok anlamlı değerler içerir. Dile odaklanma, aynı zamanda, dilin kullanımına ve dilin ortaklaşalığının yarattığı kuralların (gamer) yorumuna yönelik, dilbilimsel bir zemin hazırlar. Dilin ortaya konusu (performance ing., Chomsky) ve dili kullanmadaki yeterlilik, ustalık (competence ing., Chomsky), mimari tasarımda ve eğitiminde 1) Düşüncenin dile getirilişi 2) Dile getirilmiş düşüncenin (kavramın) temsili olarak söylemsel ya da metinsel, ikinci bir temsil alanının sorgulanmasıdır. Bu temsil düşünsel bir konstrüksiyondur. Konstrüksiyonlar geçmiş deneyimler üzerine kurulurlar ve metaforiktirler.

Mimari tasarım eğitiminde, iletişim ortamında, bütünün oluşumunda, deneyime konstrüktif/yapıcı bakışta, Wittgenstein’in dil oyunlarındaki doğal dilin gramerinin yarattığı sembollerin düzenlenmesinde ve bunların yorumlanmasında dilin eylem ve ifadelerle getirdiği düzen; sınırlılık ve kapalılık yaratır. Benzer şekilde, Chomsky’nin dilbilimsel(linguistik), iletişim yeterliliği (*competence ing.*), semantik boyutta, kurallar sisteminin, rasyonel “tüm dillerin temelindeki genetik, evrensel gramer içinde”²⁵³ kurallılığında, yeniden inşasını amaçlar (rekonstrüksiyon). Gadamer’in felsefi hermenötik düşüncesi, dilin pragmatik boyutunda, iletişim bakımından yeterli olan konuşucuların temel deneyimleri üzerinde refleksiyonda bulunur. Hermenötik bilinç, self-refleksiyon yoluyla iletişim ustalığının, uygulamadaki anlamaya yönelik deneyimlerini aydınlatır. Yeterliliği açıklayamaz.²⁵⁴

Varlığa yönelen ve dil ile hakiki olanın, dil olarak sunulan varlığın özüne yönelik bir yorum, diğer bir oyunu (Gadamer) ortaya koyar. Oyun, dile odaklanmak yerine (dil oyunu) dili; varlığın, hakiki olanın kendisi olarak gören, varoluşsal anlamaya yönelir. Dil, iletişim aracı olmasından öte, “kendi gerçekliğini/hakikatini iletişim süreci içinde kazanan”²⁵⁵ bir mimari tasarım düşüncesi olarak; bir iletişim durumundan diğerine (bir bağlamdan diğerine) geçiş (örneğin: diyalog-temsili) sırasında, bir şeyi yeterli düzeyde dile getiren, bir dil oyunundan başka bir dil oyununa (bir paradigmadan diğer paradigmaya) tercüme gerektirir. Aynı zamanda doğru anlamaya yönelik bu deneyim, bilinmeyen, anlaşılamayanı, bilinen ya da daha önceden deneyimlenerek

²⁵³ **Bozkurt, N.**, 1994. Eleştiri ve Aydınlanma (felsefe incelemeleri), Say Yayınları, İstanbul, s: 84

²⁵⁴ **Habermas, J.**, 2002a. Hermenötik Evrensellik Talebi Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, s: 231-258, der. ve çev. Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, s:235

²⁵⁵ **Gadamer, H., G.**, 1995a. Truth and Method, trans: Joel Weinsheimer and Donalds G. Marshall, Continuum, NY, second edition, s: 404

anlaşılmış olana ya da soyut olanı somut olana göre anlamayı ya da tercüme etmeyi içeren metaforik süreçler içerir.

Farklı dil türleri incelenerek pragmatik ilişkide ele alınan analitik “dil oyunları”²⁵⁶, yaklaşımından farklı olarak; Gadamer, dil oyunu yaklaşımını hermenötik için yetersiz bulur²⁵⁷ ve varlığın dil olduğu düşüncesinden yola çıkar.²⁵⁸ Dil, hakikat yaklaşımıyla, mimari tasarım süreci; tarihsel bağlarıyla, öznelerle, bütünleşik; daima geçmişe dönük, hermenötik anlamının -beklenmedik şekilde ortaya çıkan ve kendinin sözle anlatılamayan (*tacit ing.*) hakikatini oluşturan, geçmişin dökümanlarındaki (örneğin; edebi/özgün metinler ve tasarımlar), şeyi incelemenin karşılıklı ilişkide olduğu bir süreçtir. Hakikatin farkına varılması için, analitik temeller gerekiyorsa; söyleme dayalı akıl yürütme daima daha sonra sahneye çıkar.²⁵⁹

Diyalog modelinin hermenötiksel, kavramsal çerçevesinde, birbirinden ayrılamayan içiçe geçmiş iki anlamsal boyuttan söz edilebilir. Diyalog sürecinde, bağlamın, tasarımın yorumu üzerindeki etkisi ve tamamen bunun içinde olarak, diyalog aktörlerinin kendi-kendiliğinin aşkın veya içkin fenomenolojik refleksiyonunun dinamikleridir. Bilinç ve deneyim, fenomenolojik bir yaklaşımda önem kazanırken, hermenötiksel düşünme, metin yorumlarına ağırlık vermektedir. Mimari tasarım düşüncesinin, öğreten-öğrenen, söylem ilişkilerinde bütünleşik olarak düşünülmesi gereken metin/nesne ve diyalog modellerinin hermenötiksel/eleştirel, kavramsal çerçevesi, bağlam-bilinç etkileşimi ve deneyim sürecini etkiler.

---

²⁵⁶Wittgenstein, L., 1998. Felsefi Soruşturmalar, çev: Deniz Kanıt, Küyerel Yayınları, s:15

Dil oyunu kavramı ile ilgili ek bilgi için bakınız EK A s:172

²⁵⁷Gadamer, H.,G.,1995c. Hermenötik, Hermenötik(Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar, der ve çev: Doğan Özlem, Ark Yayınevi, Ankara , s: 24

²⁵⁸ Bu bağlamda Gadamer'in diskursif (söyleme dayalı) refleksiyonu öğretenin öğreneni -eş zamanlı olarak- izleyebileceği olayların ve olguların hayat deneyimi ve dille olan bağlarını bilimsel yaklaşımlardan önce yakalayan, bütünleşik ve gerçeğe en yakın süreçtir. Öğrenenin ve öğretenin kendi yaşantılarına kılavuzluk eden olasılıkları yorumla geliştirdikleri, “pratik anlama”dır. Fenomenolojik süreçte, refleksiyonla –hayat pratiklerinin dogmatizmlerini de içeren (Habermas)- kendi kendini anlama, (kendi/ben bilgisine ulaşma) –Dilthey ile Gadamer arasındaki en büyük farkı ortaya koyarken Gadamer'de [Palmer (2003), s: 163]- ontolojik bir sürece yönelir. Mimari tasarımın tarihsel, edebi metinleri –bunlar en geniş anlamıyla temsil edilen yazılı ya da inşa edilmiş seçili örnekler- birer nesnel tinin temsilcileri olarak (Dilthey), bulunduğu bağlamda, gündelik dilin dışında, kendini/beni anlama ihtimallerini sunmaktadırlar. Bu ihtimaller, diyalog ortamında, yönlendirme/yönlendirme dinamiğinde, öğrenenin ve öğretenin kendine mal etmelerinde (fenomenolojik içkinlik), anlaşılabilirler.

²⁵⁹Misgeld, D., 2002. Gadamer'in Hermenötiği Üzerine, Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, der. ve çev: Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul ,s:77

3.3.1.3. Mimari Tasarım Eğitiminde Söylem Oluşumlarında/Tasarım Sürecinde Metaforik Düşünmenin/Bütünleşmenin Hermenötik/Eleştirel Temellerine Yönelik Kavramsal Çerçeve

Mimari tasarım eğitiminde öğrenen-öğreten ilişkisinde nötr, indirgenmemiş bir çözümleme ile bilincin yükseltilmesine ve deneyime dayalı bir sürecin kavramsal çerçevesi, tinsel boyutta; dil, tarihsellik, gelenek/ilgi, ön-yargı/çıkar paralelliklerinde hermenötiksel/eleştirel yaklaşımların, gelenek/ideoloji eleştirisi ve psikik/fenomenolojik boyutta, ön-yargı, ön-anlama ve estetik bütüne yönelik olarak, özdeşleşme ve yabancılaşmadır. Kavramlar birbirleriyle iç içe geçmiş bir bütün oluştururlar. Ancak yazının ardsüremliliğinin yarattığı zorunluluğa dayanarak, sıra; tinsel/tarihsel ve arkeolojik olarak çözümlenebilir bütün ve bu bütünün bir parçası olarak mimari tasarım eğitimi aktörlerinin (öğrenenler ve öğretenler) rol aldığı, mimari tasarım fenomenine doğru sürmektedir.

a) Tarihsel/tinsel bütünde oluşmuş mimarlığın (teorik, pratik) ifade alanı ve bağlamı(context ing.)/temsili:

Öğreten-öğrenen ilişkisinde, her iki söylem üzerindeki etkisi olduğundan, tasarımın hakikati, ifade alanının içindeki tasarım düşüncesinin, söylem/metin olarak, dile getirilebilir alanında (bağlam) yapılan çözümleme; 1) Söylenebilirlik:(*sayable ing.*) olaylar, ifade edilişleri. 2) Muhafaza (*conservation ing.*): hangi söylemlerin anlatım biçimlerinin(ör: ritüeller) kendini idame ettirdiği ya da yok olduğunu 3) Hafıza: (*memory ing.*) Ortaklaşalık zemininde geçerli olarak tanınması ya da etkisini kaybettiği ve yabancılaştığı, yeni ile eski söylem tipleri arasındaki ilgiyi 4) Yeniden işler kılma (*reactivation ing.*): Eski unsurlardan korunanların ve yeniden oluşturulanların dönüşümü ve unsurlara verilen değer ve rolleri, 5) Kendine mal etme (*appropriation ing.*): Söylemlerin günümüzdeki toplumsal olarak benimseniş durumunu içerir.²⁶⁰ Bu bağlamda, mimari tasarım eğitimindeki diyaloglarda hedeflenen, bütüncül bir mimari tasarım; mimari bütünün çözümlenmesini sağlayan,

---

²⁶⁰**Foucault, M.**, 1991. Politics and Study of Discourse, The Foucault Effect, Studies in Governmentality. With Two Lectures by and Interview with Michael Foucault, Ed., Graham Burchell, Colin Gordon and Peter Miller, The University of Chicago Press, Chicago, s: 53-72 [Sözen (1999) içinde s:69-70]

Söyleme arkeolojik çözümleme yaklaşımı determinizmi reddederken; tarihsel süreksizlik yaratmasına rağmen okuyucusunun(hem öğrenen hem öğreten) bağlamsallığına bağlı gizli bir kökene –geleneğe- sahiptir. Foucault'ya göre söylem; sırasıyla, yazı, konuşma ve mübadele oyunudur. Mübadele(değiş tokuş); okuma,yazma ve göstergelerden oluşur. [Sözen (1999) s:71] Söylem ile yorum ilişkisi, iki ayrı teknik olarak, anlama inanan "geçmiş ile önemliyi keşfetmiş şimdi" ilişkisidir. [A.g.y.]

bağlamsal hakikatleri farketme ve aynı zamanda, mimarlık pratiği aktörlerinin de kurgusal olarak yer aldığı bir simülasyona dönüşür.

Çağın ruhunun (*zeitgeist alm.*), tininin yarattığı meslek pratiğinin gerçekliğinin çoklu ortamının -hiçbir zaman tasarım eğitiminin söylem mübadelelerinde gerçekleştirilemeyecek boyutta- karmaşıklığı ve tasarım aktörlerinin öznelerarasılığı, mimarı gittikçe, diller arası bir hermenötiksel tercüman/organizatör konumuna yerleştirir. Bağlamın ilgi/çıkar (Habermas), gelenek/ön-yargı (Gadamer) ile inşasının içinde mimar; kendini anlama, yönelme ve ifade etme/sunma ile kültürel bağlamın talepleri arasındaki tanrısal yaratma ile hizmet etme/itaat etme arasındaki dengeyi korumaya zorlanır.

Mimari tasarım sürecinin meslek pratiğindeki karakteristiği, tasarımcının müşteriyle olan ilişkisinde, kendi tarihselliğine gömülü bağlam ile ötekinin tarihselliğine gömülü ifade alanı ve bağlamında (bazen her ikisi de aynı ya da etkileşimli bağlamlar olabilir) hermenötiksel anlamaya yönelik bir yönelmedir. Bu yönelme; eğer işveren sosyal bir çevrenin temsilcisi niteliğinde ise (ör: kamusal bina tasarımı) toplumu; kendisi (tasarımcı) o toplumun bir bireyi ise, ağırlıklı olarak kendi-kendine yönelik, özdeşleşmeler ve yabancılaşmalar içeren, bir anlama sürecine dönüşür.

Mimari tasarım eğitiminde, gerçekliğin kurgusallığı, öğretene-öğrenen ilişkisini bağlamsallıktan koparmaz/koparmamalıdır. Bağlamsallık, öğrenenin izlemesinde, diyalog ilişkisinde, pratik alanda, iki öznenin birbirini anlaması ve “ufuklarının kaynaşmasıyla”²⁶¹ kendilerinin içinde bulunduğu bağlamda oluşan, söylemlerinde etkindir. Bağlamın tarihselliği gelenekte anlam kazanır. Gerçek ile kurgu (practicum²⁶², Schön); mimarlık meslek pratiği-eğitim ilişkisinde ortaya çıkan tasarım eğitiminin, mimar adayından beklentisi ile meslek pratiğinin mimardan beklentisi arasındaki mesafede farklılaşır. Bağlamın, mimari tasarım eğitiminde, geleceğe yönelik simülasyonunda, mimarlık pratiğine yakın olması, meslek pratiği ve eğitim bağlamlarını birbirine yaklaştırır.

a1) Mimari tasarımda gelenek²⁶³/ideoloji eleştirisi:

Mimari tasarım eğitiminde söylem, sanatsal yaratıcılığın, tamamen yeni olan ile geçmişten gelenin sürekliliğinin tartışıldığı diyaloglarda sürer. Yeninin neye göre yeni olduğu kökensel bir sorundur. Metaforik bir yorum, yeni olanın kökenine yönelik

²⁶¹ Gadamer, H., G., 1995a. Truth and Method, trans: Joel Weinsheimer and Donalds G. Marshall, Continuum, NY, second edition, s:273

²⁶² Schön, D., 1987. Educating the Reflective Practitioner: Towards a New Design for Teaching in the Professions, Jossey-Bass, San Francisco. [Waks (2001) içinde s: 42]

²⁶³ Gelenek kavramıyla ilgili ek bilgi için bakınız EK A s:172

bir iz bulabilir. İlk (*arke Yun.*) olanın ilklği ve doğruluğu daima tarihsel yoruma açıktır. Mimari tasarım eğitiminde yeninin ve doğru olanın göreceliliği, meslek pratiği ve kültürel gelenek içindeki ideolojikliği, bilincin yükseltilmesi adına sorgulanabilir. Bu sorgulamada, mimari tasarımdaki paradigmatik değişimler, kurgusal olarak, kendi sürekliliklerini ve pozitifliklerini yaratırlar. Mimari tasarım eğitiminde, doğru ve hakiki olan, geleneğe bağlı süreklilik içinde ya da sürekliliği farkında olan, diyalektik bir süreksizlik yaratılarak anlaşılabilen, anlamlandırılındır.

Mimari tasarım eğitiminde, gelenekle bağlantı; öğrenen ve öğretenin, kendi tarihselliğinin yarattığı, kültürel düşünce ya da davranışlarının anlamsal içeriğinin bütününden ve bir hayat biçimi (Wittgenstein) olarak söyleminden; mimari tasarımda biçem sürekliliğine kadar tartışılır.

Gadamer'e²⁶⁴ göre gelenekle bağlantı/bağ; bilgisine sahip olunan ve bunun bilincinde, bu geleneksel miras tarafından, bütünüyle tüketilemeyecek, yeterli bir tarih bilinci düzeyine indirmedi. Sürekli bir oluş içinde gelenek, kişisel planların ve isteklerin içinde, gerçekliğe baskın çıkar. Bu bağlantı, arzu edilebilir beklentilerle, gerçekleştirilebilir olanaklar, arzularla gerçek ihtiyaçlar; yani beklentilerin, gerçekliğin sunduğu malzemeye göre düşünülmesi arasındaki ilişkiye bağlıdır. Gadamer'e²⁶⁵ göre "eleştirel ayırt etme gücü" olmadan gerçekleştiremeyecek bu düşünmede, eleştirel, gerçek olan, sadece praksisle, bu tür bir ilişkide "belirlenen" şeydir.

Arketipler, şemalar, tipolojiler, topolojiler, kavramlar vb. içsel (zihinsel) ve dışsal konstrüksiyonlar/temsiller kültürün ve geleneğin birer olumlayıcısı olarak kabul görürler. İster tinsel ister psişik bir süreklilik olarak gelenek; ortaklaşa ve evrensel olanın bilincine varılması gereken sürekliliğin içinde değişim ve dönüşümü barındıran dinamik bir bütündür. Mimari tasarım eğitiminde, geleneğin ideolojik eleştirisi; öğretenin ve öğrenenin, düşünce şemalarını, kapalılığını, sistematikliğinin sorgulanması ve diyaloğun, bu bütünlere, kültürel yorumlarla dönüştüren, esnek/özgür bir düşünce ve iletişim ortamına dönüştürülmesidir.

Gelenek; hermenötiksel olarak, bir söylemin/tasarımın hangi bağlamda nasıl anlamlı hale gelebileceğinin araştırılmasına duyulan ilgidir. Söylenmiş/tasarlanmış bütünün doğru sayılmasına/anlaşılmasına –bu durumda doğruluk önceden uzlaşımalsal olarak kabul edilen (örneğin: estetik) geleneğin "sürekliliğinin" varlığını destekler-, nedenlerinin incelenmesine ilgi duyar. Geleneksel olarak, hermenötik/bütüncül

²⁶⁴Gadamer, H., G., 2002b. Eleştirmenlerime Cevap, Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, der. ve çev Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, s: 276

²⁶⁵ A.g.y.

yaklaşım, tasarlanan bir şey hakkında, doğru saymaya başlanılan şey (anlamsal zincirler, süreklilikler) üzerine düşünmeyi, analitik görevi kabul eder.²⁶⁶

Ricoeur²⁶⁷ geleneksellik/süreklilik içeren “metne yönelik” eleştirel dört tema belirler. 1) Mesafe-söylem ilişkisi, 2) Açıklama ve anlamının hermenötik bütünlüğü 3) İdeoloji eleştirisinde metnin kapalılığını, semantik referans ilişkisini sorgulanması 4) Yorumda öznelliğin statüsü. Bu dört eleştirel tema üzerine yoğunlaşıldığında:

1) Mimari tasarım eğitiminde, söylem mübadelelerinde, bir metin olarak sabitleşen tasarım düşüncesi (eskiz, model, film, dans, drama vb temsiller), kendi özerkliğini kazanır. Bu durum, “açık yapıt” (Eco) olarak, tasarımın temsilinin ya da bir nesne olarak kendisinin, tasarımcının sınırlı düşüncesinden bağımsız, sınırsız, metaforik okumalar serisini açması olarak yorumlanır. Metaforik yorumlamalar/okumalar, bağlamın dışına çıkma (*decontextualize ing.*) eğilimi gösterirler ve ıraksak (*divergent ing.*) düşüncelerde mesafenin açılması, “özgürleşmeye ilginin” yaratıcılığı destekleyicisi olarak, tasarım sürecine katılırlar. İki tür yorumsal mesafe belirir a) Dilthey’in düşey ve yatayda tanımladığı (bakınız bölüm 2.3.) anlık iletişim boyutunda günlük dilde eşzamanlı ortaklaşalıklar üzerinden hareket eden özdeşleşmeye/özdeşleşmemeye yönelik, ancak farklı zaman dilimleri içindeki tekilliklerle olan, yaşam kesitlerinin, özdeş olmayışının yarattığı, “zamansal/tarihsel mesafe” b) Ricoeur’ün söylem/metin ilişkisine göre, her tasarım süreci, söylemi içinde, bir metin olarak, belirli bir “fenomenolojik, eleştirel mesafeyi” barındırır düşüncesi. Fenomenolojik mesafe, kendini verme/özdeşleşme ile mimari tasarım eğitimi öğrenen-öğreten etkileşimindeki, empatik/kendine mal etmede ortaya çıkar.

2) Söylem mübadelesi olarak mimari tasarım eğitimi, metaforik açıklamaları, beyanları, mesafe değişimlerini barındıran bir hermenötik döngüye dönüşür.

3) Metnin, ideolojik, kapalı yapısının parçalanarak sorgulanması; semantik anlam-referans ilişkisinin, kapalı sistemin içinde, “bir” anlama gönderme yapan ve alegorik bir yorumun- “gizli bir niyetin keşfi olarak değil”, metnin önünde açılan bir dünyayı keşfe, stratejik olarak, gündelik dilin (metanomik) referansını askıya almadır. Bilinçli göz ardı ediş, yeni referansların ortaya çıkmasına imkan verir. Gelenekten/uzlaşımallsılıktan uzaklaşan, baskıdan uzak bir iletişim idealinde, özgür/yaratıcı poetik ve etkileşimli metaforik; yeni bir “kurgu”(konstrüksiyon) ve yeniden tanımlama ile gelenekselliğin sınırlarının ötesine geçme eğilimi gösterir.

²⁶⁶Misgeld, D., 2002. Gadamer’in Hermenötiği Üzerine, Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, s: 73-98, der. ve çev: Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul ,s:92

²⁶⁷Ricoeur, P., 2002b. Hermeneutik ve İdeoloji Eleştirisi, Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, der. ve çev: Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, s:188-191

4) Yorumda öznelliğin statüsüne yönelik olarak tasarımın/metnin –alegorik- “gizli anlamının keşfi” yerine, onun aracılığı/konusu ile kendini anlamaya dönüşür. Kendini -içsellik’in ifadesi ya da dışsallığın betimi olarak- yansıtmak (*reflection ing.*) yerine tasarıma açılmasıyla tasarımın açtığı dünyanın, öznenin dışında boşlukta tutulamayacağıdır. Tasarım başkalaşırken, (*metamorphose ing.*) tasarımcıda/öznele onunla beraber dönüşür. Burada, tasarım ile tasarımcı arasındaki eleştirel mesafede, “kendini metin önünde anlama ihtimali” ile “kendine mal etme/içselleştirme” diyalektiği oluşur.

Söylem olarak mimari tasarımda “paylaşılan sembol sistemlerinin” biçimselliğinin ötesinde, tarihselliğin ve tinselliğin yarattığı, merkezileşmeler/uzlaşmalar ve süreklilik olarak, tekrar tekrar onaylanarak ve ele geçirilerek, beliren ve sürdürülen gelenek; dekonstrüktivizmin eleştirel yaklaşımlarında, sorgulamaya dönük kökenin/merkezin olmayışı, indirgenememe, karar verilemezlik, yerinden etme ve sonuç olarak gelenekten kopma ve süreksizleşme arasındaki salınımda dönüşür. Bu süreklilik içinde temel problem, diyalogda, tarihsel bilincin, geleneğin anlaşılmasında geleneğin içinden sıyrılmada/yabancılaşımda, aynı zamanda geleneğin çağdaş yorumunda, tarihsel geçmişin nasıl ele alınacağıyla ilgilidir.

b)Estetik bütünün fenomenolojisinde tarihsel, tinsel, geleneksel, ideolojik düşüncenin hermenötik bilince ve mimari söyleme/tasarım deneyimine etkisi

Öğrenen-öğreten etkileşiminde, yönergeli yönlendirmeler ile birlikte yönelmelerin fenomenolojik değerlendirilmesinde beliren kavramsal çerçeve: Ön-yargılar, (Gadamer) ön-anlama (Heidegger) ve bununla ilişkili daha çok yönelmede, aşkın ve içkin dinamikler olarak tanımlayabilecek; özdeşleşme/yabancılaşıma kavramlarından oluşmaktadır

Konuşma ve diyalog ilişkisi, söylem inşasında “kendini yorumlamadır”.²⁶⁸ Bu söylem, söyleme belirli bir temel teşkil eden, genel bir dil sistemi üzerine inşa olur. Diyalektik düşüncenin yarattığı mübadele ortamında, tarihsellikten kaynaklanan “a posteriori önsellikler”, tarihsellik etkisindeki ön-kavrama, ön-anlama, yani daha önce geleneğin ortak dünyasında yorumlananın/deneyimlenenin paylaşılması (bu bir metaforudur) ve bir şeyin tekrar deneyimlenmesi etkilidir. Her iki bireyin ufuklarının kaynaşmasında²⁶⁹, öğrenen ve öğreten, kendi özgün bakış açılarının, hangi bakış

²⁶⁸ **Gadamer, H., G.**, 2002d. Kuşku Hermenötik, Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, , der. ve çev: Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, s: 157

²⁶⁹ **Ufuk kavramı;** (Gadamer) Ötekinin yerine geçmede, “kendi bakış açısını unutarak”, ötekinin ufukuna sahip olma ve tek bir bakış açısına bağlı nesnelleştirmeden farklıdır. Gadamer’e göre, ufukların kaynaşmasında, bütünleşen -söylemin o anına göre ancak değişime açık-, tek bir ufuk çerçevesinde ifade edilebilir. Ön-yargı, şimdinin ufukunun, uzak

açısı olduğunu, fikirlerin ve eğilimlerin hangilerinin tarihsel (geçmiş) ve çağdaş (şimdi) olduğunu bilemez ya da kuşkuya kapılırlar. Söylemsel sorgulamanın gerçekleştiği bir diyalog ilişkisi, eleştirel bilinçle, Gadamer'in "bütüne katılarak/iştirak ederek anlama" –bu durum geleneksel olarak yabancılaştırıcı mesafe almanın reddini gerektirir- dediği şey arasındaki etkileşimin en iyi örneğidir.²⁷⁰ Bu anlama, aynı zamanda yönelme ve kendini vermeyi öngörür.

Soru sorma keyfilikten çok; metinden beklenen cevaba yönelik bir yolda olmalıdır ve tarihsel bilincin etkisinde olarak öğrenenin ya da öğretenin, geleneğin bir parçası olduğunu varsayar.²⁷¹ Öğrenen-öğreten ilişkisindeki -en azından deneyimsiz(*novice ing.*) öğrenciler ile öğretene arasında- her zaman geçerli olmayan bu önvarsayım; diyalogda, yarattığı asimetrik denge gerilimiyle "negatif diyalektiğin", söylem mübadelesinin sürmesine neden olur ve söylem boyutunda açıklama, pozitiflikleri içeren betimlemelerle desteklenir. Anlamanın tam olarak tamamlanamadığı hermenötik döngüye dönüşür. Burada hermenötik bilincin gerçek gücü, "sorgulanabilir olan şeyi görebilme yetisidir."²⁷²

Öğreten-öğrenen ilişkisinde mimarlık paradigması/dili kurumlaşmış hayat formları (Dilthey'in ortaklaşalıkları, nesnel tin) olarak beliren mimari metinler/nesnellikler; "arşiv" (Foucault), gramatik kurallarla örülüdür. Ancak değişime açık olarak ufuk, dil oyunlarının değişime ve dönüşüme açık gramerini/kurallarını, yaşam ve yaşantı dünyalarını görür. Metaforik tasarım sürecinin, mimari tasarım eğitiminde, diyalog ortamında, metaforik mimari bütüne yönlendirilmesi/yönelinmesi için, hermenötiğin söylem alanında, ifade etme, ileri sürme (beyan etme), izah etme(açıklama), çeviri yapma (tercüme) anlamları; açıklamada ve anlamada, öğrenmeye yönelik katkıda bulunur.

---

olana açıklığı içinde, yakın olan şeyin, sonluluğunun/sınırlılığının ufkudur. "Ancak ötekinin ufkuna sahip olduğum zaman -Dilthey'in "transpozisyon" kavramından farklı olarak- şimdiki ufkumla (ön-yargımla) yüzyüze gelebilirim". Ön-yargıyı ve tarihselliği oluşturucu kılan şey, yalnızca, ben ile öteki; -öğreten ve öğrenenin ve öğrenen ile geçmişin mimari metinlerinin bakış açıları- arasındaki gerilimdir.[Ricoeur (2002b), 173-174] Geçmiş ve şimdiyle kaynaşmış bir ufuk kazanma, yakınında ötesini görmeyi öğrenmektir. Tarihsel ufkun farkındalığında, şimdinin ufkunun kaynaşması süreci, anlama sürecidir. Hermenötik döngüde, ufkun beklentilerinin (ön-yargılar, ön-anlamalar) yarattığı bütüne dair ilişkin bir anlamayı, önceden tahmin ederek yorumlayabiliriz. Ters durumda, yalnızca bireysel parçaları açıkladığımız ölçüde bu tahmini düzeltebiliriz [Habermas (2002b) s: 208-209]. Bütünden parçaya ve parçadan bütüne, dinamik düşünce -biçimsel olmayan-, hermenötik döngüde, bütünü ve parçaları aynı anda görebilmeyi gerektirir. Döngü, hermenötiksel üst üste dile getirmelerle (ifade edilişlerle) "daha iyi anlamaya" dönüşür.

²⁷⁰ Misgeld, D., 2002. Gadamer'in Hermenötiği Üzerine, Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, der. ve çev: Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, s:85

²⁷¹ A.g.y. s:87

²⁷² Gadamer, H., G., 2002a., Hermeneutik Problemin Evrenselliği, Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler, der ve çev: Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, s:69

b1)Mimari tasarımda anlama; hermenötik döngünün²⁷³ (dairenin) oluşumu: Oyun

Mimari tasarım sürecinin pozitivist açıklamalarında -ya da Hegel'in spekülative diyalektik analiz-sentez girişimlerinin izindeki Dewey'in(1935) mantıksal soruşturma teorisinin²⁷⁴ devamında - ele alınan, "mimari tasarım sürecinin rasyonelleştirilmesi şemalarında", mantıksal anlayışın bir uzantısı olarak, hermenötik daire; anlama alanında, mutlak anlamda, anlama yapısının en uygun betimlemesinin yapılabilmesi çabasıdır Bunun için mantıksal döngüsellüğün bir hatası olarak, işlemde bir yanlış olarak değil; bir şeyden başka birşey türetilmeyeceğini (sistemik kapalılık) söyler.²⁷⁵ Dilthey'da hermenötik döngü, içkin olarak anlamanın "açıklanmasına" yöneliktir. (Dilthey'in hermenötiğin nesnelci, bilimsel kanadında olduğu hatırlanmalıdır) Oysa gerçek anlama, oyuna katılmayla gerçekleşir. Mimari tasarım eğitiminde metaforik, döngüsel bir strateji olarak oyun; hem tasarımın kendi praksi²⁷⁶, hem de tasarım sırasındaki diyalog ortamının yarattığı, praksi içeren, bütüncüllüğe sahiptir.

Öğreten-öğrenen ilişkisi oyununda da en önemli olan, oyuncuların yaşadığı risktir. Oyuna angaje olduklarında asıl kimlikleri tehlikeye girer. Eğitimin çekiciliği bu riskin içindedir. "Oyuna angajman/katılma, bir statü dönüşümünü ya da değişmesini gerektirir. Değişme, sürekli artan bir değişme değildir; daha çok tam bir ters yüz oluş ya da kopuştur. Dönüşüm, sıradan değişim ya da büyük oranlarda değişim değildir." Sıradan değişme, değişen şeyin "aynı zamanda aynı kaldığını ve devam ettiğini" gösterir. Dönüşüm, "bir şeyin birdenbire (sezgisellik fazla) ve bir bütün olarak başka bir şeye dönüşmesi" anlamına gelir. "Oyun; oyuncuların kimliği aynı kimlik olarak kalmadığı ölçüde dönüştürücüdür. Yapıya dönüşen, oyun içinde, rutin dünyaya intikal eden değil; oyun içinde ortaya çıkan yeni ve mükemmelleştirilmiş dünyaya

²⁷³ Hermenötik döngü ile ilgili ek bilgi için bakınız EK A s:156

²⁷⁴ **Garrison, J.**, 2006. The Permanent Deposit of Hegelian thought in Dewey's Theory of Inquiry, *Educational Theory*, **56**, 1, 2

²⁷⁵ **Gadamer, H., G.**, 2002e. Metin ve Yorum, Hermenötik ve Humaniter Disiplinler, s: 284-319, çev: Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, s: 286

²⁷⁶ **Praksis**; duruma uygun küçük çaplı tarihsel pratik bilgi (*phronesis* Yun. Aristo) temelli gerçeklerin ortaya konması somutlaşmasıdır. (genelliklerin teorileştirilmesi) Hermenötiğin metodolojik nesnelci kanadının (Schleiermacher ve takipçileri) yaptığı aksine; pratik bilgi üzerine hermenötik refleksiyon, -aynı zamanda pratik felsefenin alanı- dilsel iletişim ortamının hermenötik praksisinden koparılamaz. Gadamer'e göre, praksiste herhangi bir bütün üzerine uzlaşmaya varma, kısmi bir perspektif sağladığı için bir ilerlemeden ve uç noktada bir kopmadan çok, dilin yeniden dirilişi ve geleneğin verdiği anlamın -Gadamer (2002b), s: 273]- yeniden kazanılmasıdır [A.g.y. s: 271]. Pratik karşılaşmadan önceki rasyonel refleksiyonla edinilmiş ön bilgi (*techné* Yun. Aristo) niteliğindeki teknik bilgi [A.g.y. s: 279] hakkında, ancak, somut eleştiri yoluyla mübadele edilmesiyle, ikna ve uzlaşım sonucu bir dayanışmaya varılabilir. [A.g.y. s: 277]

intikaldir. Bu ontolojik bir hakikate uzanan bir hakikate dönüşümdür. Oyun oynarken varolan şey öne çıkar.²⁷⁷ Oyun sınırlılığın diyalektik perspektifinde²⁷⁸ hareket eder.

Praksisin ürünü olarak gelişen refleksiyon sonucunda anlaşılan ve “metne dönük varlık” (Gadamer) olarak nitelenen şey –Heidegger’in *dasein* hermenötüğünde de belirttiği gibi, “varlığın bir şey olarak görülmesinin” metinselliğinden önce, dolayimsız olarak- daima kendi adına da konuşacaktır. Kendi oyun alanının bütün boyutları dahilinde, o şey; kendisini eyleme sokarken, anlayan kişinin önyargılarını riske atmaya zorlar.²⁷⁹ Hermenötik deneyim oyunu, karşıt güçleri bir bütünün birliği içinde (diyalektik) biraraya getiren çoğulluğu olduğu kadar, insani aklın kullanımıyla ilişkili çoğulluğu da yansıtır. Güçler oyunu, kendisini kanaatların/inançların, argümantasyonun ve deneyimlerin oyunu içinde tamamlar.²⁸⁰

Diyalogda dil ortamında öğreten ve öğrenen, düşünceye konulmuş bütünü - tanımlamaya, kurmaya yönelik-, aşılabilir bir sınırlamayı temsil edemez, dile getiremez. Problem, döngü sırasında, dil ortamındaki ifadelerin, anlamsal tüketilemezliği ve aynı zamanda tarihsel deneyimde, bir olayın, geçmişinde ortaya çıktığı halinin (kaynağın) bilinemezliğindedir. Buna rağmen Hegel’in spekülative mantıksal diyalektikle kurmaya çalıştığı bu durumu Gadamer, kişinin sonlu-sınırlı olanın merkezinde oluşunun önemine yönelik olarak; “anlamın deneyiminin” tüketilemeyeceğine dayandırır.²⁸¹ Bu sırada diyalogda kişi, anlam yönelimli niyetleri içindeki herhangi bir başlangıç noktasını unutmaz, beraberinde getirmez. Bu durumda anlamın etkinlik alanı, anlayanla, anlayanın anladığı şey arasındaki döngüsellüğün evrenselliği, diyalogda -Husserl’in aşkınsal son doğrulama nosyonunun aksine²⁸²- öğrenen ve öğretenin anlam-yönelimli niyetlerinde sürekli değişen-

²⁷⁷ Gadamer, H., G., 1995a. Truth and Method, trans: Joel Weinsheimer and Donalds G. Marshall, Continuum, NY, second edition, s: 101-110

²⁷⁸ Palmer’a göre [(2003) s: 216-220] Gadamer, hermenötüğünü anlama ve yorumun diyalektik düşüncedeki varlığı üzerine kurar. Gadamer için metod, gerçekliğe giden yol değildir. Diyalektik bir yaklaşım gerçeğe götürür. Diyalektikte karşılaşılan nesne, cevaplanacak soruya sahiptir. Sadece nesneye göre cevap verebilir. Sorgulayan, kendini soru nesnesi olarak, sorgulanan varlık olarak bulur. Özne-nesne şeması yanlış sonuca götürür, çünkü, özne, nesne olmuştur. Gadamer, Heidegger’in “Varlık ve Zaman” daki gibi, anlamın ön-kuruluşuna dayanan şekliyle varlık yapısı üzerinde yükselen bir diyalektiği savunur. (s: 219) Diyalektiğin konusu fenomenolojiktir; karşılaşılan varlık kendisini açıklamaktadır. Metod, bir şeyin sadece bir yönünü açığa çıkaran bir sorgulamayı içerir. Halbuki, diyalektiksel bir hermenötik, kendisini varlık veya bir şey tarafından sorgulamaya açmaktadır. Dilsellik bunu mümkün kılar. (s:220) Soruları sadece özne sormaz, varlıkta sorabilir Gadamer’de anlama, kişinin bir nesneye dair ve ona karşı öznel süreci olarak değil; kişinin kendisi olma yolu olarak algılanmaktadır. (s:216)

²⁷⁹ Gadamer, H., G., 2002b. Eleştirmenlerime Cevap, Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, der. ve çev Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, s: 280

²⁸⁰ A.g.y. s: 282

²⁸¹ Gadamer, H., G., 2002e. Metin ve Yorum, Hermenötik ve Humaniter Disiplinler, çev: Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, s: 286- 287

²⁸² A.g.y. s: 290

özdeşleşme/farklılaşma salınımlı- kendi kendini bir şeye angaje etme ya da biriyle ilişkilendirme çabasıdır.

Öğreten-öğrenen hermenötik ilişkisinde, öğretenin öğrenene bakışı, onun söylediklerini ya da metinselleştirdiklerini nesnel ve tarihsel araştırmanın bir nesnesi olarak (Nietzsche) okuma (yorumlama) yerine, onu “söyleyebileceği birşeye sahip olduğu görülebilecek”²⁸³ tarzda yorumlamaktır. Bu tutum aynı zamanda, söylemin içinde olan öğrenenin, söylemedikleri ile söyledikleri arasındaki diyalektiği ve biçimsel figür-arkaplan ilişkisini açığa çıkarmayı önceden görerek, kılavuzluk etmeye yöneliktir.

Öğrenen ve öğretilene kendi bilgilerini sunan bir yorum olarak, tasarım düşüncesi, “gerçek dünyanın son kopyası” (Gadamer) olarak değil; varlığın, diyalog ortamında geliştirilen/yapılandırılan en son bilgi yapısı dahilinde, geleneksel bağlamın farkındalığında (kendinin bilinci), gerektiğinde tutarlı, eleştirel mesafenin korunmasıyla gelişir.

Eğitimde, mimari tasarım oyunu içinde tarih, tin, gelenek ve ideoloji tarafından şekillendirilen mimari tasarım düşüncesi; bu etkilerin farkındalığında, bunlardan uzaklaşma, bilgiyi dönüştürme ve yorumlamada yeniye ulaşmada sınırları zorlayıcı bir düşünce biçimiyle ele alınmalıdır. Sınırlar tarih, tin, gelenek ve ideolojinin yarattığı kurallar dahilinde oluşan dilde belirir. Habermas’a²⁸⁴ göre geleneksel anlam içeriklerini kendine mal etme, mümkün dünya anlayışları tasarılarının belirlediği anlam düzeyinde işler. İletişim deneyimi, normalde grameri bu tür bir şemayla bağlantıyı sabitleştirmiş bulunan, bir dilde gerçekleşir. Bu süreç, öznelerarası kopukluktan kaynaklanan görüşlerin, ortak bir şema içinde sürekli bir koordinasyonunu görev edinirken; ancak gelenekler (ön-yargılar ve ön-anlamalarla örülü) parçalandığında, yabancı kültürlerle karşılaşıldığında ya da kişiler onları sanki yabancıymışçasına incelediğinde; bu şemaların dönüşümü ve gelişimi göze çarpar ve hermenötik bir probleme dönüşür. Bu durum özneliliğin statüsünü gündeme getirir.

Gündelik dilin tolerans sınırları içinde hermenötik bilinç, “sistemik olarak çarpıtılmış/tahrif edilmiş -kuralları uzlaşsallıktan çıkarılmış, nevrotik (Freud)-iletişim durumunda”²⁸⁵ konuşmanın kusurlu organizasyonundan kaynaklanan,-yanlış

²⁸³ **Misgeld, D.**, 2002. Gadamer’in Hermenötüğü Üzerine, Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, s: 73-98, der. ve çev: Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul s:87

²⁸⁴ **Habermas, J.**, 2002b. Gadamer’in Hakikat ve Yöntemi’nin Eleştirisi, Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, der. ve çev: Hüsamettin Arslan Paradigma Yayınları, İstanbul, s: 222

²⁸⁵ **Habermas, J.**, 2002a. Hermenötüğün Evrensellik Talebi Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, der. ve çev. Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul , s:240

anlama olarak nitelenen- kavranamazlıkla karşılaşır. Bu durumda öğrenen-öğreten ilişkisi “özgürleştirici refleksiyona”²⁸⁶ benzer olarak; kusurlu iletişimi engellerden kurtarma (yanlış anlamaları ortadan kaldırma) ve yeniden kurma olarak yorumlanabilir.

Diyalog deneyiminde pratik söylemin ve pratik akıl yürütmelerde beliren hakikat ile bilimsel yöntemlerle elde edilen hakikat bütünleşiktir. Pratik(söylem anına yönelik) akıl yürütmeler –örneğin tasarım sürecinde strateji ve taktik geliştirme davranışları ya da sözle belirtilemeyen bilgi (tacit) vb. daha çok hüristik süreçler-, yöntemine benzer.²⁸⁷ Habermas’a²⁸⁸ göre gelenek; bireysel öğrenme süreçlerinin (strateji, taktik geliştirme vb.) taşıdığı ön-yargıları meşrulaştırılarak, tek başına kurallarını içselleştirir ve kendi otoritesini yaratır. Yaratılan bu bilgi, kurallılıklar çerçevesinde, geleneğin olgusallığının sınırlarındaki refleksiyonlarla, her anlama ediminin kendine aşılanmış, tarihsel olarak yapılandırılmış şey konusunda, kişileri bilinçlendirir. Habermas, refleksiyonun, geleneğin ön-yargılarının dogmatikliklerini doğrulamadaki bu yönünden başka, parçalayarak, gerçek varlığı ortaya koymadaki gücünü vurgular.

Post-yapısalcı yorum düşüncesi, geleneksel her şeyin yeni baştan yorumlanması ve ilişkilendirilmesi üzerine kuruludur. Mimari tasarım eğitimi süreci, eğer tercihler ve olasılıklar bütününü göstermek üzere, pratik zemine oturtulacak bir oyun ise; burada önemli olan geleneğe bağlı olmaktan çok; bağlı olma ya da olmama, süreklilik ya da süreksizlik salınımının farkındalığı içinde yapılan, tarihsel olan doğal dilin, diyalog (soru-cevap ilişkisi) ortamındaki, eleştirel tasarım bilincidir. Bu bilinçlilik durumu, mimari tasarım eğitimi açısından yaratıcılığın sorgulanmasına dönüşebilir. Her iki durum da kendine has yaratıcılık ve yorum değerleri taşır. Dolayısıyla; gelenek eğer bilindik ve geçmiş izlere yönelme ise; “yorum farkı”, yaratıcılığın özünü oluşturacaktır. Bu da ancak öğrenmeyi öğrenmiş olanın, tarihsel durumunu ve kendi kendinin farkındalığına bağlıdır. Habermas’a²⁸⁹ göre, “Sınırlar deneyimlenerek fark edildiği sürece, kültürel gelenekler, artık mutlak gelenekler olarak konumlandırılmazlar.”

---

²⁸⁶ **Gadamer, H., G.**, 2002b. Eleştirmenlerime Cevap, Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, der. ve çev. Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, s: 267

²⁸⁷ **Misgeld, D.**, 2002. Gadamer’in Hermenotiği Üzerine, Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, der. ve çev: Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul ,s:95

²⁸⁸ **Habermas, J.**, 2002b. Gadamer’in Hakikat ve Yöntemi’nin Eleştirisi, Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, der. ve çev: Hüsamettin Arslan Paradigma Yayınları, İstanbul, s: 226

²⁸⁹ A.g.y. s: 228

b2) Ön-anlama²⁹⁰ ve Ön-yargı: Gadamer, "Varlığımızı oluşturan şey yargılarımızdan çok önyargılardır."²⁹¹ derken, tarihsel bilincin, tüm sınırlı deneyime ve yaşama yeteneğine olan etkisine, olaylar ve geçmiş yorumlar zincirine vurgu yapar. Anlam, yeni geçmişe yönelimlerden doğan birikmiş anlamların toplamıdır. İntikal eden anlam, gelecekteki bakış açılarının birikimlerine açıktır.²⁹² Bir başka deyişle; anlam ufku, olayların gelişiminin, nesnelere yeni boyutlarını ortaya çıkaracağından, açıktır. Ön-yargılar, diyalogda, değişim ve dönüşüme açıktır. Hermenötik döngü sırasında yön belirleyici ön-yargı, daha önce savunulan önyargıları düzelttiği (restore ettiği) için, üretici bir önyargı olacaktır.²⁹³ Tarihsel bakış, ne tamamen geçmişin aynası, ne de tamamen bir kopuş; sıfır noktası ya da aşkın kurallar takımı oluşturmaz.

Öğrenen-öğreten ilişkisinde, önyargı, öğretenin (otoritenin) daha çok şey bildiği ve "yeni bir şey söyleyeceğine" yöneliktir. Oysa, hermenötik deneyimin doğasında, öğrenen ve öğretenin, bir şeyin hükmü altında olduklarından (geleneğe, ideoloji, otorite vb.), onun aracılığıyla farklı ve (geçici olarak) doğru olana açılırlar. Dolayısıyla, her iki özne için de söylenen şey daha önce belirlenmiş bir "önyargılar duvarı içine yerleştirilmiş"²⁹⁴ içinde hapsedilmiştir. Bu durumdan sıyrılarak,

---

²⁹⁰ Dilthey, özgül bir fenomen olarak yaşamının arkasına geçilemeyeceğini belirtirken; Heidegger, varlık tanımlaması yerine, onu işaret etme yoluyla, betimleyici bir şekilde saptamak için, varolana, bizzat bu varlık dolayımından gider. Yaşamayı, ontolojik kaygılardan uzak bir şekilde ele alan Dilthey'in yanında, yaşamadan kopuk olarak, bir çeşit aşkın (transandental) mantık geliştirir. Ontik olan ile tarihsel olan, mutlak ya da göreceli oluşu belirsiz, kökensel birlik içinde, tüm var olanların temelinde yatan varlıktır. Husserl'in verili olana ve şeylere yönelen yöntemsel ilkesinin ötesinde, aşkınsal olarak varlık, var olandan keskin bir şekilde ayrılır. Yaşama felsefesinde, var olmayanın da konuşulabilip konuşulamayacağı (Platonik bir bütün olarak) ve varlığın, dile getirilmesinde ve anlamada, yaşama durumundan elde edilmiş bilginin (deneyim sonucunda,) ön-yargısallığı oluşturup, oluşturmayacağı (Çekiç ağırdır önermesi vb.) gibi, tüm dile getirmede, varlık, ön-ontolojik olarak varolabilmenin varlığı, imkanların varlığı, ifade edilmiş olanın varlığıdır. Heidegger varlığı, yaşamadan yola çıkan bir felsefeye uygun, dinamik bir mantık peşindedir ve onu dinamik kategoriler içine yerleştirir. (esnek çerçeveli) Varlık, dile getirilirken, yaşamın belirli bir anındaki fenomenin, kişisel ya da ortaklaşalık boyutundaki oluşu içinde, "bir şey olarak görülerek" anlaşılır. Varlık yerine oluşu dikkate alan bir felsefe (Fichte), oluşun, önyargısal olarak olanı, düşünmenin önünde veri olarak bulduğu, elde-bulunan ile (nesneleştirme) eşitler. Bu tarihsel durum, Heidegger'in üstesinden gelmeye çalıştığı durumun zorluğunu ortaya koyar. Problem, teorik olarak öne sürülenin (belirli bir mesafede yapılan yorum), yaşamın pratiğinde, mümkün olup olmadığıdır. [Misch (1995a) s: 191-204] Heidegger'e göre hermenötik dairede varlık zamansallıktan, tarihsellikten çıkarılabilir. Ön anlama, ön yargının yerini alır ve onu kapsar. Ön-yargı, ön-anlama yapısının bir parçasıdır. [Ricoeur (2002b), s: 168]

²⁹¹ **Gadamer, H., G.**, 2002a., Hermeneutik Problemin Evrenselliği, Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler, der ve çev: Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul s: 64

²⁹² **Habermas, J.**, 2002b. Gadamer'in Hakikat ve Yöntemi'nin Eleştirisi, Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler, der ve çev: Hüsamettin Arslan Paradigma Yayınları, İstanbul, s: 212

²⁹³ **Gadamer, H., G.**, 2002b. Eleştirmenlerime Cevap, Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler, der ve çev: Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, s: 270

²⁹⁴ **Gadamer, H., G.**, 2002a., Hermeneutik Problemin Evrenselliği, Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler, der ve çev: Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul s:66

meşrulaştırma yoluna, yönergesel yaklaşımlarla ulaşamaz.²⁹⁵ Yönergesel olarak öğrenilen, ancak metodu ustaca kullanmaktır. Öğreten-öğrenen ilişkisinde talep edilen otorite, keyfilikten öte “ilkece kabul edilebilir” olmasıyla ilişkilidir. Otorite itaat etmeden, kendi isteğiyle (rızasıyla) kabullenmez.

Gadamer, anlamın anlaşılmasının bağlama bağımlılığında, bilinç düzeyinde, daima gelenek tarafından desteklenen, bir ön-anlamadan yola çıkarak ilerlenmesini, hem de doğrulanma sırasında sürekli yeni bir –linguistik geleneğin ontolojik temellerini önceleyen- ön-anlamanın oluşturulmasını ister.²⁹⁶ Tasarım düşüncesinin içinde kavramsallaştırılan ve yorumlanan şeyler, izole edilmiş etkinliklerde değil; önceki hayat deneyimlerindeki, varoluş biçimlerinde (birşeyi, birşey olarak görme), ön-anlamada etkilidir. “Olarak görme”, daha sonraki metaforik düşüncelerde ön-anlamanın ötesine geçerek farklı bakış açılarını getirmektedir.

Mimari tasarım eğitimi açısından, tasarım deneyiminde asıl olan, temel söylemsel özelliklerin kapsayıcı (*comprehensive ing.*) bir yorumda ele alınması olacaktır. Wachterhauser’a ²⁹⁷ göre bu kapsayıcılık, aynı zamanda, anlamsal derinliği fazla olan ve deneyimin diğer benzer deneyimlerdeki yorumları birleştirme –metaforik bütünlük- yeteneğine bağlı, içerme kapasitesinin fazlalığını gerektirir. Anlamsal derinlik, kapsayıcılık, içerme kapasitesi olarak tanımlanan kavramlar, kapsayıcılık-çerçeve ve derinlik-katman paralelliğinde metinsel/nesnel olarak metaforik mimari bütünün epistemolojik kapsamı’nda (Bölüm 3.2.2.) ele alınmaktadır.

b3) Bilincin yönelme-katılma-kendine mal etme-özdeşleşme ile farklılaşma, yabancılaşma-mesafe koyma, ötekileşme diyalektik salınımı: Öznelliğin içeride ve dışarıdalığının Statüsü

Fenomenolojik yaklaşımda, kişinin toplumla ya da sanat yapıtıyla özdeşleşmesi ya da özdeşleşmemesi, metaforik bir temel taşır, çünkü metafor aynı olma (özdeş) ile anomali (hiç ilişkisi olmayan) arasında bir salınımda, karşılaştırmaya dayalı bir mantıksal/sezgisel akıl yürütme –kendinin/benin bilinciyle-, bir şeyi bir şey olarak görme deneyiminin yarattığı, bütünleşme potansiyeline sahiptir. Bu süreçte, Hegel’in holistik, spekülatif-sistematik bütünü ile sonsuz yorum arasındaki, sürekli değişen, refleksif, uzlaşımsal anlam zincirleriyle oluşan bir diyalektik bütün(konstrüksiyon) olma arasında, hermenötiksel bir bütüne dönüşür.

²⁹⁵ A.g.y.

²⁹⁶ Habermas, J., 2002a. Hermenötiğin Evrensellik Talebi Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, der. ve çev. Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, s:252

²⁹⁷ Wachterhauser, B., R., 2002. Söylediğimiz Şey Olmamız Gerekir mi? İnsan Bilimlerinde Hakikat Üzerine Gadamer, Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, der. ve çev: Hüseyin Arslan Paradigma Yayınları, İstanbul, s:144-145

Wittgenstein, "Felsefi Soruşturmalar" adlı yapıtında diyalogu, Aristo ve Hegel'in diyalektiğinde, iç diyalektiğe dönüşen ve monologlaşan; -Gadamer'e göre²⁹⁸ modern pozitif bilim de nesnelci kendi-kendinin kavrayışlarıyla, monologlarla ilerler- monolog ile holistik bütüne ulaşma düşüncesinden, öznelerarası (nesnelleşmiş), indirgenemez bir bilginin, dil oyunuyla, kurallar sistemini (gramer) bilen ötekiyle olan, gerçek diyaloga dönüştürür. Hegel de benliğin idealleşmesine ve özbilinçte bütüne dönüşerek tanrılaşan öteki; metafiziğin reddine bağlı olarak, Wittgenstein da mutlak ötekilikten, görelî -öğretene kayıtsız olan- bir ötekiliğe dönüşür.²⁹⁹ Kuralları (dili) bilmeyen ötekiyle olan ilişki, öğreten-öğrenen (ben-sen) ilişkisidir. Bu da ortak kuralların hiçbir zaman tam olarak bilinemeyeceği (oyun), asimetrik bir ilişkiyi barındıracaktır.

Wittgenstein, idea olarak tasarım fikriyle uyuşmayan mimariyi, dil oyunlarında, gerçekte, müşteriyle tasarım aktörleriyle ve sınırlandırıcılarla olan ilişkilerde, sürekli değişim halinde olan ve diyalogda, kuralları oynarken oluşturulan bir oyun olarak görür. Ötekiyle(müşteriyle) ve kendiyle yüzleşmenin bir sonucudur; öngörülemez.³⁰⁰ Bir dilin (mimarlık) kuralının (mantığının) anlaşılabilmesi için, bir başka dile başvurmak şarttır. Eğer öğrenenin(yabancı) durumu öğreten tarafından içselleştirilmiş ise, istediği zaman onun yerine geçebilir.³⁰¹

Ricoeur³⁰², tarihsel fenomen olarak nesneleştirilemeyecek eylemi –buna tasarlama eylemini de eklenilebilir-, "tarihsel etkiye maruz kalan bilinç"te (Gadamer), dört felsefi düşünce düzeyinde dile getirilir. 1) Mesafe bir olgudur. Mesafeli konum alma metodolojik bir vaziyet alıştıdır. Tarihsel mesafe ötekiyi oluşturur. 2) Tarihsel etkilerin tamamını, kavranabilecek, genel (bütüncül) bir bakış olamaz; dolayısıyla, mutlak bilgi ile sonlu/sınırlı bilgi arasında bir tercih yapma zorunluluğu vardır. Bu bütünün ontolojisi de -etrafında dolaşamadığımızdan (Heidegger)-, asla, kendi kendisinin bilgisine giremez. 3) Eğer genel/bütüncül bir bakış yoksa; sınır da yok demektir. Bu durumda, tutunabilecek ya da uzanılacak bir "ufuk" vardır. Manzara -ifade alanı (Foucault)- yakın ve açık olan şey (bağlam) içine organize edilir. 4) Mimari tasarım eğitimindeki tasarım düşüncesinde, "mutlak durağan bir nesne olarak değil, anlamlı eylem olarak metin/tasarım" (Ricoeur), mesafe yerine, bakış açılarının diyalektiğini

²⁹⁸ **Gadamer, H., G.**, 2002b. Eleştirmenlerime Cevap, Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, s: 259-282, der. ve çev. Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, s: 265

²⁹⁹ **Karatani, K.**, 2006. Metafor Olarak Mimari, Dil,Sayı,Para, çev: Barış Yıldırım, Metis Yayınları, İstanbul, s: 148

³⁰⁰ A.g.y. s:153

³⁰¹ A.g.y. s:160-161

³⁰² **Ricoeur, P.**, 2002b. Hermeneutik ve İdeoloji Eleştirisi, Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, der. ve çev: Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, s:172-174

ve öteki ile kendi arasındaki gerilimi, restore ederek, ufukların kaynaşmasına dönüşür.³⁰³

Ricoeur'e göre ufuk, bütün bakış açılarını içine alan, tek bir ufuk (Leibniz'in monadolojisi benzeri) olarak ifade edilemez. Ona göre;³⁰⁴

"Biz ne kapalı bir ufuk içinde kapalıyız ne de eşsiz olan bir ufukta. Hiç bir ufuk kapalı olamaz; çünkü insanın kendisini, başka birinin ve başka bir kültürün bakış açısına yerleştirmesi mümkündür.... Fakat hiç bir ufuk biricik değildir; çünkü öteki ile ben/kendi arasındaki gerilim aşılamaz"

Metnin hermenötiksel ele alınışında (tasarım düşüncesinin söylem mübadelelerinde eskiz, yazı, söz, model vb. ortaya çıkışında), öznenin statüsü, hem öğrenen hem de öğretene, ufukların kaynaştığı yerde, bir model olarak, dışarıdan bakma imkanına sahiptir. Ötekini yaratma, yabancılaşma ortamı sağlanır. Diğer uçta, öğrenen-öğreten, iletişim ilişkisinin asimetrik güç dengesinde, öğrenenin ötekine (öğretene) ulaşma isteğinin, [kendinin bilinciyle ötekinin varlığındaki kendi bilgisinin yapısını farkına varmanın diyalektiği (Hegel), güç tutkusu (Nietzsche), ötekine arzu/ötekinin arzusu, (Lacan)], ben-sen ilişkisinin bir özdeşleşme, bütünleşme modelidir. Düşünce boyutunda, –metaforik bir kavram olarak- mesafenin azalması, bu anlamda Schleiermacher'in ve Dilthey'in empati ve transpozisyon kavramlarında olduğu gibi, yakınlaşma ve özdeşleşme, fikrin bir parçası haline gelme ve daha kapsamlı olarak, Gadamer'in ufukların kaynaşmasındaki bir bütünleşme eylemi olarak görülebilir.

Gadamer için, öznel olarak, bağlamdan kopma çabası olarak nitelendirilen yabancılaşma deneyimi, "tarihsel bilincimiz ile kendimizi eleştirel bir mesafede tutma sanatı"³⁰⁵dir. Ancak, mimari tasarım eğitiminde, söylem mübadelelerinde, birlikte yönelmede, tarihsel mesafe alma (yönelme) ile daima, şimdiye ait olan şeyleri, anlık şekillendirme tutkusu arasındaki çelişki (Nietzsche), hermenötiksel tasarım probleminin temelindedir. Bu anlık şekillendirme tutkusu, mimari tasarım sürecine pozitivist yaklaşımlarda, çözüm üretmeye dönük sabitleme (*fixation ing.*) olarak tanımlanır.³⁰⁶

Tasarım, sanat geleneğini temsil eden bir metin olarak, tarihsel bilinçlilik bağlamında, öğreten ve öğrenenin birbirleriyle ve tasarım düşüncesiyle olan tarihsel, kültürel ve kişisel mesafeleriyle ilişkili olacaktır. Öğrenen ve öğretenin, mimari tasarım süreci diyaloglarındaki tasarlama eylemine yönelik anlamlar ve

---

³⁰³ A.g.y.

³⁰⁴ A.g.y. s: 173

³⁰⁵ **Gadamer, H., G.**, 2002a., Hermeneutik Problemin Evrenselliği, Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler, der ve çev: Hüsametdin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, s:63

³⁰⁶ **Finke, A., R., Ward, T., B. & Smith, S., M.**, 1996. Creative Cognition Theory, Research and Applications, The MIT Press, Cambridge Massachusetts, First Paperback Edition, s: 149

kendi kendini anlama olasılıkları, kültürel geleneğe bağlı kişinin kendi ön anlayışları oyuna katılarak, sorguya maruz kalırlar. Bu süreçte anlama daha iyi bir anlamaya dönüşür.

3.3.2. Mimari Tasarımda Metaforik Bütünün Epistemolojik Kapsamı: Öyküleme³⁰⁷, Katman, Çerçeve ve Paradigma

Metaforik bütünün kapsamının sınırlarını ortaya koymada, tarihselliğin katılımıyla aşılmaya çalışılan betimlemede, açıklama/anlama hermenötik döngüsü, mekansal ve zamansal biçimlendirmeye yönelik, metaforik bir oluşum olarak görülür. Özellikle, bilişsel alanda, Lakoff'un vurguladığı metaforun uzamsallaştırma ve somutlaştırma potansiyelinden yararlanan hermenötik; tarihselliği, uzamsal olarak düşeyde, düzey, kültürel geleneksel uzaklık, çağlar arasındaki tinsellik farkı (Dilthey) ve katman (Foucault) benzerliğinden yararlanırken; yatayda kapalı sistematiklik (Wittgenstein), ortaklaşalık (Dilthey), ufuk (Gadamer) ve çerçeve (Schön) adlandırmalarıyla metaforik kavramsallaştırmaya tabi tutar. Ancak, daha önceki betimlemelerden de ortaya çıktığı gibi dikkat edilmesi gereken olumlamaya ve kurgulamaya yönelik katman, çerçeve, ufuk vb. kavramların, bütünü tanımlamadaki esneklikleri ve muğlaklıklarıdır.

Mimari tasarımda metaforik söylem mübadeleleri oyununun kurgusallığı, tarihsel yorumlarla desteklenirken, hikaye edici ifadelerden yararlanır. Hikayeler başlangıcı ve sonu olan, bir eylemde bir araya gelen, imgeler, semboller gibi konstrüksiyonlar içerirler. Hikayeler, diğer olaylarla ve sonraki olaylarla ilişkilerinin kurulmasına ve hatta –bilimsel deneylerden farklı olarak spekülatiflik ve özgürlük çerçevesinde– henüz gözlemlenmemiş/yaşanmamış kategorilerin yardımıyla tanımlanırlar.³⁰⁸ Mimari tasarım eğitiminin aktörleri (öğrenenler ve öğretenler) tarafından kurgulanan hikayeler, mimarlık pratiğinin, tasarım aktörlerinin kendi hikayeleri içinde (ufuk kaynaşmalarında), ele geçirilmeye çalışılır. Yeni perspektifler, “olarak görmeler”, benzer olaylar içeren, başka paradigmalardaki hikayelere girerek, anlam kazanabilirler. Metaforun karakteristiğinin yarattığı eksik (filitreleme, saklama vb.) betimleme, göreceliğe bağlı olarak, keyfilik getirir. Ancak, bu keyfilik, mimari tasarım eğitiminde, öğrenmeye yönelik potansiyele dönüşür.

³⁰⁷ **Anlatıbilimin** (*narratologie fr.*) kurucusu G. Genette'e ait olan üç temel kavramdan biridir. Öyküleme: (narration fr.) üretici anlatma edimi. Öykü(hikaye): (histoire fr.,story ing.) anlatının (narrative ing.) içeriği; anlatılan şey; öykülemenin konusu. Anlatı:(*récit fr.*) gösteren boyutu ya da anlatısal metnin kendisidir. [Rifat (2005a) s: 147]

³⁰⁸ **Habermas, J.**, 2002b. Gadamer'in Hakikat ve Yöntemi'nin Eleştirisi, Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, der. ve çev: Hüsamettin Arslan Paradigma Yayınları, İstanbul, s: 212

Hikayede, hayatın ufuk dışında, bir referans sisteminin, geçici son-durumu tasarlandığı için, hem önceden tahmin edilen bir totalite, bütünlük noktasından hareketle, parçaların, hem de bir sonuç noktasından yola çıkan bir hikaye içinde öngörülebilir olayların yorumu, herhangi bir biçimde, o hayat pratiği açısından, herhangi bir enformasyon içeriğine sahip olabilir.³⁰⁹ Bu noktadan hareketle; 1) Pratik bilgi; anlatılabilir, hikayeleştirilebilir (hayat deneyimi). Refleksif bir biçimde, “kendini bilmedir”. 2) Pratik bilgi içselleştirilir. Güduları sabitleştirerek, tutkuları şekillendirme gücü vardır. Öğrenildikten sonra, kişilik yapısının unsuru haline gelir. Önkabullersiz edinilemez. Önyargılar ve peşin hükümlerle elde edilir. Sosyalleşme süreciyle, etkileşim kurallarından geçerek kazanılır. Teknik bilgi, harici bir bilgi olarak kalır.3) Pratik bilgi, araçlardan bağımsız global bilgidir. Etkileşim kurallarından geçerek ilerlerken, intikal eden kurallar, eğitimle edinilirler. Ancak, şartlara göre kuralları yorum içinde değişir.³¹⁰ Sözlü olarak aktarılamayan (hikaye edilemeyen) sözsüz bilgi (*tacit knowledge ing.*), tasarlama sürecinin, öğretene tarafından aktarılamayan, sosyalleşme etkileşimlerinde, dile getirilemeyen (tercüme edilemeyen) bilgisidir. Bu ancak, öğrenenin pratik bilgiyi içselleştirmesi, yorumlaması ile hüristik olarak kavranabilir.

Öğrenmeyi izlemeye yönelik öğretene çabası -kendi tarihsel bağlarının sürekliliği ya da kopmalarının etkisiyle-, pozitiflikleri (Foucault) de kapsayan hermenötiksel bir çabadır. Tüm geleneksel süreklilikleri ve ideolojik baskıları askıya alarak, ifadenin biricikliğini ortaya koyan, söylemsel olan alana yönelik çözümleme; ifadelerin, konuşmada, eylemsel olarak ard arda gelerek ya da eş zamanlı olarak belirdiği 1) Olayın sınırlılığı ve tikelliği içinde ifadeyi yakalamak 2) Varoluşunun koşullarını belirlemek 3) Sınırlarını daha doğru olarak tespit etmek 4) Ona bağlanabilecek başka ifadelerle bağlantılarını kurmak 5) Onun başka hangi ifade biçimlerini dışarda tuttuğunu göstermektir.³¹¹

İzlenebilirliği sağlayacak pozitiflikleri ortaya koyabilmek, -açıklayabilmek değil, çünkü açıklama daima bağlamla ilgilidir- betimleyebilmek için Foucault³¹², söylemsel oluşumlarda, ifadeler arasındaki ilişkileri tanımlamaya yönelik; 1) Birbirlerinden farklı biçimlerinin içinde, zamanın içinde dağılmış halde bulunan ifadeleri belirlemenin. (Aynı nesneye bağlı iseler ideal olamayacak birlik oluştururlar.) 2) İfadelerin ard arda geliş biçimleri ve tiplerini, türevlerini, dönüşümlerini belirlemenin 3) Oyuna sokulmuş olan sürekli ve tutarlı kavramlar sistemini belirlemenin 4) İfadeleri yeniden

---

³⁰⁹ A.g.y. s: 218

³¹⁰ A.g.y.

³¹¹ Foucault, M., 1999. Bilginin Arkeolojisi, çev: Veli Urhan, Birey Yayıncılık, 1. Baskı, s: 42

³¹² A.g.y. s: 47-51

gruplandırmak, ard arda gelişlerini betimlemek ve altlarında, sunuldukları birlikleri, biçimleri tanımlamak ve seçim noktalarının dağılımını ortaya koymanın, önemini vurgular. Temaların aynılığı(ör: evrimci tema) ve sürekliliğin hipotezlerini öne sürerken; ilişkilerin, daha çok, eksik ve birbirine karışmış seriler, ayırım, mesafe, yerine geçme, dönüşüm oyunları olarak ortaya çıktığını belirtir.³¹³

Öğreten ve öğrenenin, söylem alanı içindeki, birbirinden kopuk, söylemsel oluşumlarının, kendilerine bağlandıkları koşullara göre, kural gibi işlev gören, karmaşık ilişkiler demetini anlamak gerekir. Söylemsel bir uygulama olarak mimari tasarım sürecinde 1) Nesnelerin oluşumu/doğuşu: Onların organize edilmesi/yönetilmesi, söz dağarcığının ilkelerine uygun kullanma. Nesnelere sistematik olarak oluşturan söylemsel uygulamalar (pratikleri) ve şeyleri göstermek, nesneleştirmek için kullanılan işaretler. 2) İfade biçimlerinin ortaya çıkışı ve bölümlenişi: Öznenin değişken, dağınık, süresizliğinin statüsünü (konumunu) belirleyen betimlemeler, deneysel doğrulamalar, yorumlamalar, analogik akıl yürütmeler, istatistiki tahminler vb. 3) Kavramların yerli yerine konuluşu ve dağılımı: İfade serilerinin çeşitli düzenlenişleri, birlikte var oluş biçimleri (bir varlık alanı ve farklı söylem tiplerine ait olan birliktelik, ortaklaşalık, hafıza alanı) ve her söylemsel oluşumda farklılaşan, özelleşen müdahale prosedürleriyle örgütlenen, sistemleşen kavramları; kavramlar arası ilişkilere ve ifade ediliş tekniğine bağlı sınırlamaları; hafıza alanının, geçmiş deneyimlere bağlı, hiyerarşik ve bağımlılık biçimleri. 4) Stratejik seçimlerin kendini göstermesi: Söylemsel oluşumun her defasında aynı olmadığı, kuralların tekrar tanımlanması. Kırılma noktalarının açığa çıkartılması. Bağdaşmazlık (tutarsızlık), denklik noktaları ve dizgeleştirmenin çarpışma noktaları olarak, belirginleşir.³¹⁴

Çözümleme, seçim noktalarının dağılımını ortaya koymak, temalardan hangilerinin ön plana çıktığını ve kendine has söylemsel oluşumları meydana getirdiğini keşfetmektir. Birbirlerinden kopuk bu oluşumlar (nesnelere, ifade tipleri, kavramlar, tematik seçimler, stratejiler) varoluşun (birlikte varoluşun, devam ettirmenin, dönüşmenin ve dağılmanın) kurallılıklarını gösterirler. Düzensizliğin zengin belirsizliği, eleman ya da alan düzeyinde, birbirlerine eklenirken –metaforik etkileşim oluşturabilir ve etkileşim teorisinin tüm özellikleri geçerli olacaktır.-, ilişkiye sokulmuş elemanları ya da alanları değiştirebilirler.³¹⁵

---

³¹³ A.g.y. s: 54

³¹⁴ A.g.y. s: 46-102

³¹⁵ A.g.y. s:100

Düşüncenin sınırlarının belirlenmesinde, düşüncede, yüzeysellikten, biçimden daha belirleyici, düşünce derinliği/düzeyi “katman” olarak tanımlanmaktadır..

Foucault³¹⁶ ifade katmanlarını ayırt ederken/belirlerken; 1) Söylemin derinliği içinde olası olayların düzlemini 2) İfadelerin kendilerinin düzlemini 3) Nesnelerin, dile getirme tiplerinin, kavramların, stratejik seçimlerin ya da önceden var olan şeyleri etkileyen dönüşümlerin görünüşünün düzlemini 4) Daha önceden var olan –fakat daima bir ya da aynı pozitiflik elemanı içinde– kurallardan hareketle, yeni oluşum kurallarının ortaya çıkışının düzlemi 5) Bir söylemsel oluşumun, bir başka söylemsel oluşumun (pozitifliğin açıkça var oluşun ya da yok oluşun) yerini alışının gerçekleştiği düzlemini birbirinden ayırır. Bu olaylar arasında denklik ilişkisi yoktur.

Katmanların birbirleriyle olan ilişkisinin kesilmesi için, sadece önemli olayların, tamamiyle farklı düzeyden olay tiplerinin, birbirinden ayırma zorunluluğu ortaya çıkar. Yöntemsel olarak hazırlanmış, indirgemeci (spekülatif) uzun seriye kuşkulu bakış ve parçalara ayırma; düşünce evriminin uzlaşma, bütünleşme konularına kuşkucu yaklaşım, serileri birbiri üstüne binen, çizgisel bir şemaya indirmeksizin, çaprazlaşarak farklı serileri bireyselleştirir.³¹⁷

Bazen kısa ve birbirinden ayrı (fragmanlar) ve herbirine özgü oluşan farklı çerçeveler ve katmanlar, süreksizlik kavramıyla, daha önce öne sürülen köksap modelini yapılandırır. Süreksizlik; “bir etkinlik, betimleme sonucu, düzenleyici bir hareketin bozulma anı”³¹⁸ olarak; mimari tasarıma bütüncül yaklaşımın çözümlenmeye yönelik hem aleti hem de konusudur.

Sözcükler yerine ifadeleri; koşullarına ve ortaya çıkış alanlarına sahip olan olaylar; olanaklarını ve kullanım alanlarını içeren şeyler, düzenleyen sistemler olarak “arşiv“ : İfadelerin (bir bakıma olayların bir başka bakıma göre şeylerin) bütün bir sistemidir.³¹⁹ Bu şeyler, sadece düşüncenin ilkeleri (mantık) ve koşulların oyununa göre, birden ortaya çıkmazlar. Sözsöz edimler düzeyinde, söylemsel düzeyi belirginleştiren bir ilişkiler oyunu sayesinde ortaya çıkarlar.³²⁰

---

³¹⁶ A.g.y. s: 217

³¹⁷ A.g.y. s:19

Buna karşın geleneksel tarihsel yaklaşımda, olguların ya da olayların aralarındaki ilişkilerin belirlenmesi; serilerin oluşturulması, elemanların tanımlanması, sınırların ortaya konması; seriye ilişkin özel ilişki tipini ve serilerin serilerini ortaya koymak ve tabloştürmek; farklı seriler arasındaki ilişkileri ortaya koymak; bunun sonunda oluşan farklı katmanların kendine özgü zamanının ve kronolojilerinin özelliklerini belirlemek gerekir. (A.g.y.)

³¹⁸ A.g.y.

³¹⁹ A.g.y. s:167

³²⁰ A.g.y. s:168

Arşivden metaforik aktarımlar, metaforun taşıma/ödünç verme sürecinin karakteri, her ne kadar karşılaştırmanın kapalılığı içinde devam ediyor gibi görünse de; “belirli bir bakış” çerçeve ve katmanlarla tanımlı, bütünler arası, düşünsel ve yapısal etkileşimi sağlar. Yeni keşfedilen bir ilişki olmasının yanında, bütünler (kaynak ve hedef) farklı bakış açılarından (çerçeveler içinde), yaklaşımdan kaynaklanan yorum farklılığının bir sonucudur. Schön³²¹, metaforun, belirli bir bütünün (ürün), “belirli bir bakışla” aktarılması geleneğinden farklı olarak, metaforik süreç içindeki değişen bakış açılarının sağladığı süreçleri “üretici metafor” (*generative metaphor ing.*) olarak tanımlar. Yeni bakış açıları oluşturmayı (birşey olarak görmeler), üretici bir süreç olarak görür. Üretici süreç, hermenötik döngüde, belirli bilgi çerçeveleri arasında sürer. Çünkü aklın ve deneyimin sınırlılığına bağlı olarak, kişi bütünün tümünü aynı anda deneyimleyemez ve bu durum, bir ilerleme sorununa işaret eder. Schön, belirli bir bakış açısının, uygun bir çözüm üretmediği her durumu “çerçeve çelişkisi” olarak nitelendirilir. Değerlendirme ve soruşturma ile tasarım probleminin yeni bir hikaye olarak tekrar kurulması, “yeniden çerçeve yapılandırması” olarak yorumlanır. Schön, bu durumun gerçeklikten çok, tekrar tanımlamalar ve görmeler olduğunu belirtir. Gerçekliğe ulaşmak için, konunun içine tam bir fenomenolojik dalma ve çelişen tanımlamaların üst üste bindirilmesi ve bütünleştirilmesi gerekir. Bu bilişsel süreç, “çerçeve tekrar yapılandırılması ve koordinasyonu” olarak tanımlanır. Bu süreç, yeni kategorik şemalar, modeller ve enformasyon açısından zengin hikayeler oluşturma zorunluluğunun yanında, diyalektik bir süreçte, tekrar isimlendirme, tekrar gruplandırma, tekrar düzenleme ve sınırların tekrar tanımlanmasıdır. Arkaplanın ve önplanın tekrar organizasyonunu, şeylerin yeni algısına sebep olur. Bu öğrenme, sürecin, bilişsel açıdan, özel alan bilgisi ile ilişkisi, diğer tarafta, dilin kullanım ustalığına bağlı genel çeşitliliğidir.³²²

Metaforik düşüncede çerçeveler, yeni çerçeve oluşumlarını gerektirirken ve farklı katmanlaşmaları içerirken, bazen gerekli durumlarda, paradigma değişimlerine ihtiyaç duyulabilir. Her yeni paradigma, ayrı bakış açıları çeşitliliğinde, farklı çerçeve ve katmanlara sahip olacaktır ve göreceli, sıçrama, sıfır noktası sunmaktadır.

Mimari tasarımda gündemde olan metaforun kariyeri³²³ –metafor ne kadar eski ise o kadar tanıdık ve uzlaşımsal olacaktır ve orantılı olarak göreceli yeniliğini kaybedecektir.-, bilinçlilik düzeyi ve yaratıcılıkla ilişkilidir. Yaratıcılık, aynı zamanda,

³²¹ Schön, D., 1993. Generative Metaphor: A Perspective on Problem-setting in Social Policy, Metaphor and Thought, ed: Andrew Ortony, Cambridge University Press, Second Edition , s:137

³²² A.g.y . s: 150-160

³²³ Bowdle, B. & Gentner, D., 2005. The Career of Metaphor, *Psychological Review*, 112, 1, s:193-216

metaforun yüzeysel (nesnel) özelliklerinin benzerliklerinden çok; anlamsal ve değersel (öznel) gönderimleri ile derinlik kazanır.

4. SONUÇLAR VE TARTIŞMA

4.1. MİMARİ TASARIM EĞİTİMİNDE BÜTÜNCÜL OLANA YÖNELİK GERÇEKLER

Anlama, yorumlama ve öğrenmenin birbiriyle bütünleşikliğinden hareket ile mimari tasarım eğitimi bütünü farklı paradigmalarda yorumlar. Bu yorumda; dilin, farklı bakış açılarında ve paradigmalarda ele alınışında metafor, temelde bir deneyim taşıması olarak, o paradigmanın bütüne bakışında bir öğrenme stratejisi olarak biçimlenir. Öğrenme, mimari tasarım eğitimi paradigmasının bütünü ele alışına göre, hem kendi yönergesel yaklaşımlarında düzenlenmesi gereken formel bir süreçtir hem de enformel arayışlarda kişiye özel bir olgudur.

Antik Yunan'dan itibaren batı kültüründe, bütün, öncelikle metafiziksel bir kurgu ve inanış olarak idealleştirilmiştir. Bütün, rönesansla başlayan ve günümüzde devam eden süreçte çözülmeye uğramaktadır. Mimari tasarımda ve dolayısıyla mimari tasarım eğitiminde, mimari bütünü oluşturucu metaforlar, özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, hızlandırılmış bir çözülme sürecini yansıtmaktadır. Bu kapsamda, ikinci bölümde, bütünü tanımlayan ve çerçvelendiren üç büyük gelenekten bahsedilmiştir. İdealist gelenek, bununla ilişkili pozitivist gelenek ve diğer ikisinin eksikliklerini saptayan ve bakış açılarını eleştiren eleştirel gelenek.

Eleştirel bir bakışla, bütüncül mimari tasarım eğitiminde üzerinde durulması gereken tüm geleneklerle ilişkili bütüne yönelik gerçekler aşağıdaki gibi genelleştirilebilir.

1) Genel bir dünya görüşü olarak evrenin düzenli olduğu inancı; bu düzenin ortaya konması ve bunu yaparken düzenin içindeki kaotik yapının göz ardı edilişi. Kozmos-kaos ayrışması.

2) Temeldeki özne-nesne (insan-çevre) etkileşimi ve bunun yarattığı göreceli, muğlak gerçeklik ve gerçekliğin temsili sorunu.

3) Aklın, tüm tarih boyunca duygu ve sezginin önünde yer alışı. Akıl-beden ayrışması.

Aklın belirleyiciliğinde bütüne ulaşmada iki eksen belirir.

a) Özneyi ve nesneyi idealize etme, öznenin belirleyiciliğinde tek bir bütünü ve onun evren içindeki konumuna bağlı düzenini tanımlama geleneği. Bu eksen Horkheimer'in nesnel akıl (us, *Vernunft alm.*) olarak tanımladığı öznel akıllı da kapsayan holizme (tek-bütün) yönelik idealist geleneği oluşturmaktadır.

b) Özneyi nesneleştirerek muğlaklığı giderme çabası. Bu eksen, Horkheimer'in, öznel akıl (anlık, *Verstand alm.*), genel geçer anlama yetisi olarak tanımladığı, ayrıştırmacı (analitik) dualistik düzen tanımlama amacındadır.

Pozitivist gelenek özneliğin yaratıcılığının aktif gücünü belirleyen tarih, kültür ve toplumu ele almayarak teorik bilgi ve tarihsel, deneysel, pratik bilgi ayrışması yaratmaktadır.

Yukarıda belirtilen iki eksene eleştirel yaklaşım, bütünü açıklamaya yönelik kuşkuların yoğunlaştığı diyalektik düşüncede, karşıtlıkların bütünleşmesi ve Hegel'in diyalektik düşüncesinin sınırlılığı ve kendi üzerine özdeşliklerle kapanmasına karşıt olarak, bütünü oluşturan parçaların kendi karakteristiklerini kaybetmeden (indirgenmeden) kimliklerini korumaları gerektiğini savunur. Negatif diyalektik (Adorno) açık uçluluğu, bütünün tanımlanamazlığını, asılsızlığı ve kavramların yetersizliğini vurgular.

Yukarıda özetlenen, ikinci bölümde ortaya konan, bütüne bakıştaki bu değişim ve dönüşümün, mimari tasarım ve eğitimi üzerindeki etkisi, birbirini tamamlayan genel başlıklar altında toplanabilir.

Ontolojik ve Estetik: Bütüncül mimari tasarım eğitimi, öznenin varoluşuyla ortaya çıkan estetik bütünde, bütüncül olanı anlama ve bütüne dışarıdan bakışta, nesnel, ontik, kurgusal/konstrüktif bütünün, öznenin statüsüne bağlı metaforik yorumunu açıklama çabasıdır. Metafor; varolan nesnel bir şeyin henüz varolmayan tasarıma taşınmasıdır. Bu nesnelleşmede önsellerin ve ardılların estetik deneyimi mimari tasarımın bütüncüllüğünü sağlar.

Bütüncül/metaforik mimari tasarım eğitimi, tasarımın öğretilebilirlikten çok öğrenebilirliği üzerine odaklanır. Praksis tabanlı deneyimsel, bütüncül öğrenmeyi arar. Bu bağlamda; ontolojik, fenomenolojik, refleksiyonlu, bilinçli öğrenme; dile dönük varlığı ve kendini anlamadır.

Mimari tasarım eğitimi, öznelerarası ilişkide (tez kapsamında öncelikli olarak öğretene-öğrenen ilişkisi) öğreneni yönergesel olarak biçimlendirir (formasyon) ya da öğrenen merkezci diyalog ortamında, özneye varolan göreceli bütünü, söylem/tasarım süreci içindeki dile getirmelerindeki, enformel parça-bütün ilişkilerinin anlık belirliğini ve kayboluşunu yaratıcılık adına kullanır. Mimari tasarım süreci hermenötiksel bir oyun olarak yaşamın metaforlarıyla ilişkilendirilir.

Epistemolojik ve Evrensel: Bütüncül mimari tasarım eğitimi, kozmosun kaotik düzenini kurgulayan, fiziksel tüm modellerin karşılıklı olarak birbirlerini tamamlamasına benzer şekilde, birbirini tamamlar paradigmalarda ele alınır.

Bu kaotik, karmaşık süreçte; pozitivist/bilimsel ve deneysel refleksiyonlu, yaparak öğrenme (*learning by doing*, Dewey), deneyimsel (*reflection-in-action*, Schön) öğrenme ve yapıcı (konstrüktif, mantıksal) öğrenme desteklenir.

Deneyimde zihinsel ve eylemsel, sözlü ve sözsüz bilgi bütünlüğü amaçlanır. Bu bağlamda, bilgi, refleksiyonlu ilişkide konstrüktif ve eylemsel olarak belirir. (*knowledge-in-action*, Schön). Anlamsal bilgi, esnek çerçeve (Schön), katman (Foucault) ilişkilerinde sınırlanır.

Mimari tasarım ve eğitimi; dolaylı bilginin, tinsel, tarihsel, bağlamsal ve ruhsal etkenlerin belirleyiciliğinde mimari tasarım sürecini kurgular. Bu konstrüktif yapı, geçici esnek çerçeveler oluşturabilme ve bu paradigmatik çerçevelerin oluşturduğu bütünlüklerin sınırlarını metaforlarla betimleme ve sorgulama imkanı vermektedir.

Mantıksal ve Dilsel: Mimari tasarım olgusunun dilselliği, ancak dil oyunlarındaki kendi mantıksal kurgusunun doğruluk yanlışlık değerine sahip olabilir. İdealleştirilemeyen mimari dil, tarihe bağlı olarak, öznedenden bağımsız bir biçimde dönemini yansıtır ve kendine özgü hakikati vardır. Dil, tek başına, öze dair bir şey söyleyemez. Öz, ancak, fenomenolojik yaklaşımlarda ortaya çıkar.

İndirgemeci dilsel yaklaşım, tasarım nesnesinin, öznedenden bağımsız ideal bütünü temsil ettiğinin kabulüyle değerlendirir. Bu yaklaşım, metinleşmede ve metinlerarası ilişkide semantik anlam arayışına dönüşür. İndirgemeci bir mimari tasarım eğitimi, sentaktik dil oyunları üzerinden dil ustalığı kazandırma ve semantik anlam üretme çabasıdır.

Mimari tasarım eğitiminde, mimari tasarım biçiminin/nesnesinin semantik karşılığı ya da özneye ilişkisinin pragmatik, "doğru" karşılığı olarak anlam, öznelerarası ortamda tartışılır. Edebi metinler olarak, mimari bütünlükler, tarihsellik ilişkisinde değerlendirilir.

Bütüncül yaklaşımda günlük dil kullanımı, geniş anlamda “yaşam biçimleri” (jestler, sözler, eylemler, sanatsal performanslar, ve örüntüleri) ve mimari tasarım dilleri arasındaki aile benzerlikleri (Wittgenstein) diyalogda, uzlaşımalsal zeminde yorumlanır. Sözün ve tasarım biçiminin anlamı kullanımda ortaya çıkar ve poetiktir. Burada dili öğrenme, diller arası benzerliklerden ve bu benzerlikleri barındıran bütünlerin, dili kullananın izlenmesi (Beaux-art tasarım süreci) ya da dili kullananın örnek metinleri tercümesiyle (görmeyle ve yorumlamasıyla) pratikte gerçekleşir. Bu metaforik ilişkilendirmede öğrenme, dili kullanmayla pekişir. Birbiriyle aile benzerliği kurulan her dil ve bunların mimari tasarım diliyle ilişkisi, melezleşmiş disiplinlerarası diller yaratmaktadır. Kişisel, özel bir dil (özgün bir mimari tasarım dili) diyalog ortamında ancak uzlaşımalsallıklar ve metaforlar ile kendini betimleyebilir.

Yapısal ve Biçimsel: Yapısalcılığın ideal yapılar arayan kapallılığı ve post-yapısalcı yaklaşımın açık uçlu yaklaşımları, bütün-parça ilişkisini ortaya koymak ister. Mimari bütünü oluşturan parçalar arası ve parçaların bütünle olan ilişkisinin köksap (rhizome ing.) benzeri yapısı, bütünün yapısal olarak sınırlandırılması ve belirli çerçeve ve katman ilişkilerinde ele alınması zorunluluğunu da gündeme getirir.

Gösterge temelli yaklaşımlar, mimari tasarım olgusunu, öğrenen, öğreten ve nesne/metin ayrıştırmalarına maruz bırakmaktadır. Bu ayrıştırmalarda, varolan bir mimari bütün ve bütünün konstrüktivist alımlayıcısı, anlamlandırıcısı, yorumlayıcısı konumundaki öğrenen, öğreten, tasarım nesnesi/metnin bileşenlerinden biri ya da birkaçı üzerine yoğunlaşmakta; ilişkisel bütünlük sağlanamamaktadır. Örneğin dil oyunlarında, kullanımda ortaya çıkan anlam değişimlerine ve mimari yapıta; biçimci sentaktik yaklaşımlarda tasarım nesnesine; hermenötikten (özellikle Gadamer) etkilenen alımlama estetiğinin (Jauss), tarihsel ve estetik yaklaşımlarında, okur/yorumlayıcı/eleştirmen konumundaki öğrenen ve öğreteye odaklanılır. Post-yapısalcı gösterge temelli yaklaşımlardan, alımlama göstergebilimi (Eco), yapıt ve okur arasındaki yorum ilişkisinin sonlanamazlığına ve anlam çoğalmalarına, tamamlanmamışlığa ve metnin kendi istediği anlamlarını ortaya çıkarıcı örnek okura, öğrenen ve öğreteye odaklanır.

Göstergebilimsel anlam yaklaşımı, mimari nesnelere nesnel anlamını (semantik ya da pragmatik) ele alır. Göstergebilimsel biçim-anlam ilişkilerinden yola çıkan, metinde/mimari bütünde “doğru anlama” dönüşen anlam sabitleyici tavır, öğrenenlerin mantıksal tek doğru kabulüne yaslanmalarını ve eleştirel tavır almalarını engellemektedir. Oysa, deneyimin kendi anlamlarında ve anlamalarında ortaya çıkan doğrular, daha sonraki yorumlarda farklılıkların ortaya konmasını sağlar ve metaforik karşılaştırmalara dönük temel hazırlar.

Post-yapısal bir yaklaşım olarak dekonstrüktivizm (Derrida) tüm gelenekler ve parçalı yaklaşımlar içindeki çelişkileri ortaya çıkarmaya yönelik mimari bütüne/metne, yazıya yönelir ve eleştirel bir üst-kuram ortaya koyar. Tüm varolanların karşısına varolmamayı (diferans) koyar; bunun da varolmayana ek olabilecek bir temsil ile ortaya konabileceğini vurgular. Bu da gelenekselliğin yarattığı kökenden bağımsız bir “iz”, ifade etme ve dolayısıyla bir mevcut kılma anlamındadır. Bunu yaparken sözmerkezcilik, dilbilgisel hiyerarşiler, düzenlilikler gösteren mimari tasarım düşüncesi, kavramı, diyalektik soru sorma ve araştırma eylemi olarak ayrışıklık üzerine (Hegel’den farklı olarak ama onu aşmadan) kurulu ucu açık bütüncül bir konstrüksiyon yaratma çabasına dönüşür.³²⁴ Bütüncül mimari tasarım eğitimi, öğrenenin ve öğretenin bilgi düzeyine göre, bu sınırları tartışır. Yaşamla olan metaforik bağlarını gündeme getirir.

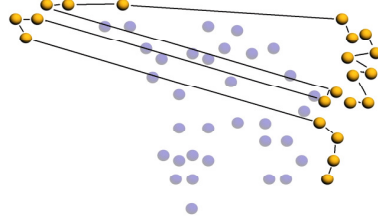
Dilsel/Yapısal olarak ortaya çıkan diğer bir gerçeklik metaforun parçadan bütüne doğru bütünü biçimleştirici ele alınışıdır. Retoriksel sözcük metaforundan cümle ve söylem metaforuna doğru hermenötiksel açılımda metafor; söylemlerde ortaya konan, katman ve çerçevelerle sınırlandırılan deneyimlerde ve anlatılarda yaşamı bütünleştirir.

Mimari tasarım olgusunun biçimselleştirilmesi, mimari tasarım sürecinin mantıksal ve sezgisel akıl yürütmelerinin ağaç ve köksap ilişkilerini ortaya koyar. Bu biçimselleştirmede metafor, bütünler arası karşılaştırmalar ve etkileşimlerde, mimari bütünün anlık, uzamsal, kurgusal görüntüsünü de oluşturmaktadır. Tez içinde sunulan akıl yürütmeleri betimleyen yapısal diyagramlar, metaforik akıl yürütmenin de katılımıyla tamamlanır. Bütüncül/Metaforik deneyimsel mimari tasarım süreci, metaforik/analitik deneyimler bütünü olarak yaşamı ve mimari tasarımı yapılandırır. Bu yapılandırma, bakış açılarına göre evrilirken ve dönüşürken; model ancak yapılandırılmış bütünün zaman ve uzamdaki kaotik düzeninin anlık görüntüsünü, belirli bir “oyun pozisyonunu” (Wittgenstein) verebilir. Şekil 4.1.’de mantıksal ve sezgisel akıl yürütmeler içeren metaforik deneyimler bütünü olarak mimari tasarım ve yaşam diyagramı sunulmaktadır.

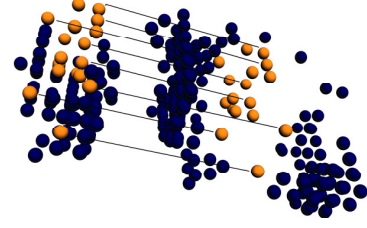
Deneyimsel ve Tarihsel: Önselliğin yanında deneyime dayalı değişkenlik; insana amaç-eylem ilişkisinde, tarihsel nedensellik bağlamında belirleme (determinizm) yapmadan; olumsal ve yorumsal yaklaşımdır. Tarihselciliğin getirdiği değerlerde, parçalı, hipotetik, dolaylı ve görelî algılamaya (yanlı algılamaya) söz konusudur.

³²⁴ Akay, A., 1996. Yapıbozma ve Plastik Sanatlar, Eleştiri ve eleştiri Kuramı Üstüne Söylemler, haz: Mehmet Rifat, Düzlem Yayınları, İstanbul, s:58

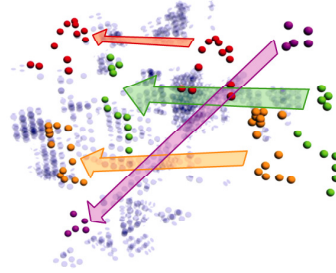
Deneyimde algının yanında anlamın önemi ortaya çıkar. Anlam bağlamsaldır. Anlama olgusaldır. Bir varoluş biçimidir. Kendi-kendinin bilincini sağlar. Dünyada varoluşun bilincidir. Nesne özneye bütünleşiktir ve nesne tinselliğin, öznenin tarihselliğinin yarattığı olgusallığa bağlı olarak dile getirilir. Mimari tasarım, öğrenenin/öznenin, dünyada tarihsel varoluşunun, deneyimlerinde farkına vararak bilinçlenmesi ile ortaya koyduğu bir ifadedir.

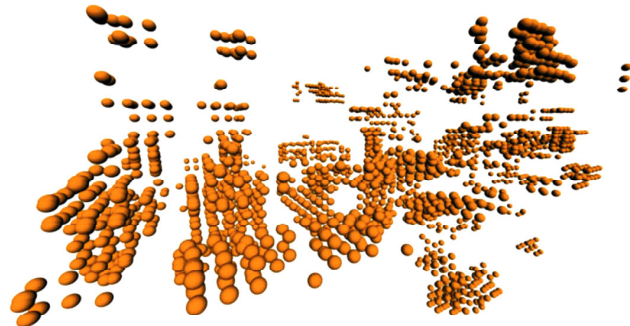
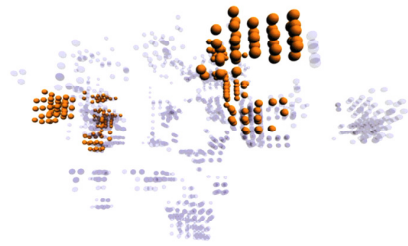
Mantıksal, Sezgisel
Akıl Yürütme
Lineer ve Ağ yapı, Zayıf

Metaforik
Akıl Yürütme
Köksap yapı, Güçlü
İlişkilendirilen Bütünlükler

Bütüncül/Metaforik
Mimari Tasarım Süreci, Deneyimsel

Metaforik Deneyimler Bütünü
Olarak Mimari Tasarım ve Yaşam

Şekil 4.1. Metaforik Deneyimler Bütünü Olarak Mimari Tasarım ve Yaşam

Bu gerçeklerden yola çıkarak, mimari tasarım bu bilinçliliğin farkındalığının yarattığı vücut halinin ve eleştirel tutumun bir uzantısı olabilir (bedensel ve tinsel bütünlüğün sağlanması ile). Genel bir dünya görüşü sağlamaya yönelik bütüncül bir yaklaşım koyma isteği, temelinde, kişisel düşünme sistemini değiştirecek bir yönelme sağlar. Mimarlık eğitiminin temelinde yer alacak böyle bir düşünce, kişilerin tasarıma bakış açılarında belirleyici olacaktır. Mimarlık eğitiminde senelere yayılan bir bilinçlenme sürecinin herhangi bir zaman diliminde bütünün kapsamına ya da ele alınışına yönelik bir yönerge ya da program yaratma girişimi, bu genel düşüncelerin farkında olmalıdır. Bu farkındalık, süreci yönergesel hale getiren eğitimcinin ve tasarımcı adayının her ikisinin de öğrenen pozisyonunda olmaya devam ettiği “hayat boyu öğrenme” sürecinin bir parçasıdır. Burada mimarlığın hem bir sanat hem de bir teknik inşa mesleği olarak iki uçta faaliyet göstermesi ve disiplinlerarasılığı, mimari bütünü yorumsallaştıracaktır. Yaratıcılık bu denge içinde bir yerlerde hep saklı olarak kalırken tartışmaya açıklığını korur.

4.2. METAFORUN MİMARİ TASARIM EĞİTİMİNDE PARADİGMATİK SALINIMI

Sanat ve dil olarak mimarlık; ister sanatsal bir tasarım ürünü olarak, ister fikirsel bir çıkarım olarak temsil edilsin, mimari tasarımda ve eğitiminde tasarımcı adayından beklenen yaratıcılığın estetik değeri; adayın olgulara yaklaşımına ve onları görüş açısına bağlı olacaktır ve paradigmatiktir.

Bir paradigma; prosedürleri, prensipleri, teknikleri, örnekleri, değerleri, ve hōristik inançları sağlayan entelektüel, duygusal, duyusal, tümel bir görüşü ve pratik olasılıkları içinde barındırır. Paradigma; deneyimde seçime, akılda tutmaya ve organizasyon kurmaya bağlı tercihleri, deneyimin arka planındaki hafızayla -bu hafıza tarihsel ve tinseldir- etkileşime sokar.³²⁵ Paradigmalar, gerçeğin görülmesi, hissedilmesi ve düşünülmesinde ve eylemlerde başarıya ulaşabilmek için paylaşılırlar. Bu paylaşım uzlaşımaldır.

Hem mevcut ve olası paradigmaları kavrayabilme hem de yaratıcılık adına paradigmatik değişimleri yapabilme yeterliliğinin kazandırılması bütüncül mimari tasarım eğitiminin başlıca amaçlarından biridir. Tasarım bütünlüklerinin paradigmalara üzerine kurulabilmesi, paradigmalara bilincine varmayla olanaklıdır. Gerektiğinde dekonstrüktivist ve eleştirel düşüncelerle bu bütünlükler deneyimlenerek dönüşümün ve

³²⁵ Dewey, J., 1934. Art as Experience, New York: Wideview/Perigee Book, s: 265

değişimin önü açılmalıdır. Paradigma değişimi, Adorno'nun negatif diyalektik düşüncesi bağlamında, eğitim ya da yaratıcılık adına yaşantıların birbirleriyle ilişkilendirilmesini ve sonsuzlaştırılmasını sağlar. Ancak bu ilişkilendirme özdeşleşmeden çok farklılaşmalar üzerine kurulur.

Metaforun, ideal/evrensel olan ile göreceli, yorumsal olan arasındaki salınımında öğrenenin ve hatta öğretenin bilinç düzeyi ya da farkındalığı, salınımın(gidip gelmelerin) boyutlarını belirlemektedir. Tarihsel, bütüncül epistemolojik çözümlene ve fenomenolojik tutum metaforun hermenötiksel paradigmasında bütüncül yaklaşımı betimler.

Mimari tasarım eğitimi açısından metaforun sorunu, öğretene-öğrenen ilişkisinde, "henüz oluşmakta olan estetik bütünü" oluşumunu sağlayan bir deneyimin(yaşantı) ifadesinin anlaşılabilirliğidir. Öğrenenin bilinçlilik düzeyine bağlı olarak, deneyimsiz (*novice ing.*) bir öğrencinin, bütünü kapsamıyla ilgili bilincinin düzeyi, taşıdığı deneyimi ya da deneyimleri dile getirebilme ustalığı (Chomsky, *competence ing.*) ile bağlantılı olacaktır. Eğitimin başlangıcında olan bir öğrenci (*novice ing.*), herhangi bir mimari bütünü ifade etmede, metaforun yaşama ait deneyim taşıma potansiyelinden yararlanarak (bilgi bilimi terminolojisiyle genel bilgi alanından özel bilgi alanına) mimari ifadeyi kendi tarihselliğinden ve tarihsel bilincinden yararlanarak yaratır. Bu metaforik aktarımlar, uzmanlaşma (*expert ing.*) arttıkça (özel bilgi alanından) mimari tasarım deneyimleri aktarımlarıyla desteklenerek bütüncül dengeyi kuracaktır.

Hermenötiksel olarak, metaforik ödünç alma, metaforik olarak varolan yeni bütünü "tekrar kullanımı/rekonstrüksiyonu" ile yorumsal türetmeler ve -yorumun yorumu olarak- mimarlık bilgi alanından ve bilgi alanının dışından metaforik ödünç almalar olarak düşünülebilir. Mimarlık bilgi alanından aktarmalar deneyimsel (öznel) olabileceği gibi örnek-tabanlı (nesnel, *case-based ing.*) olabilir. İlişkili/yakınsak ya da ilişkisiz/ıraksak bilgi alanlarından ödünç alınan örnek bütünlükler (kategorik, tipolojik, paradigmatik, vb.) tekrar kullanılarak ya da üzerinde düşünülerek (refleksif) yeni ve dönüşümsel bütünü oluştururlar.

Mimari tasarım eğitiminde metaforik bütüne yönelik pozitiflik, eğitimin zamansal aşamalandırmalarında, deneyimsiz/yeni öğrencilere yönelik olarak, istenen karakteristiklere sahip -öğrenilmesi istenen belirgin ilişki ağları- daha kolay anlaşılabilir analogiler oluşturularak sunulur.

Mimari tasarım eğitiminde, referans çerçevesinin ve benzerliğin keşfedilmesinin zorluk derecesi (ör: ıraksaklık, anomali vb. fark edilmesi zor ya da yüzeysel algıya

dayalı niteliklerin keşfedilmesi kolay), pragmatik ilişkide öğretenin otoritesinin yönlendirmesiyle yönergesel olarak tasarlanır.

Epistemolojiden fenomenolojiye geçişteki gerçeklikler ve bütüncül/metaforik yaklaşımın bu durum ve süreçlere yönelik açılımları, öznelarasılık ve nesnelarasılık ortamında, öğrenen-öğreten ilişkisinde, hermenötiksel bütünü öznenen kopuk “açıklama” ve öznenin varoluşsallığıyla bütünün belirsizliğini “anlama” salınımında belirir. Öğrenenin ve öğretenin özdeşleşmeler ve farklılaşmalar içeren deneyimsel ilişkilendirmelerinde, metaforun, mimari tasarım eğitimindeki biçim, anlam üretme ve anlamaya yönelik potansiyeli belirir. Bu potansiyel başlıca iki metafor paradigmasında ele alınabilir.

1) Pozitivist Paradigma: Yönergesel/Konstrüktif metafor, tekrar üretme (*re-production inq.*), sonlu yorum

Pozitivist paradigma, belirli, sınırlı ve kurallar bütününe (gramer) sahip bir dil ortamında ve deneyimin sınırlılığında hareket eden söylemsel oluşumda, metaforik ilişkileri kullanarak yönergesel bir bütüne ulaşma/bütünleşme idealini içerir. Bu durum metaforun araçsal kullanımını öngörür.

Semantik/pragmatik “anlam” karşılığı verili ve önsel olarak belirlenmiş ilişkileri (evrensellik talebiyle) metaforik aktarma ve deneyimlendirme amacıyla bilen, nesne(leşmiş) özneler (öğreten-öğrenen) bağlamsal sınırlarda açıklamalı, karşılaştırmalı bütünlere(metin) “inşa ettirme” çabasıdır. Yorumlar, ideal bütünün biçimsel, mantıksal ilişkilerinin sağlanıp sağlanamadığına, “doğruluk-yanlışlık” değerlendirmesine bağlıdır.

Belirli bir metaforik ilişkiye yönlendirme üzerine kurulu mimari tasarım sürecinde, bütünün sınırları, öğretenden tarafından yönergesel ve formel olarak saptanmıştır. Bu durumda, pozitivist metafor paradigmasında, yönelinmek istenen bütünün belirli özelliklerinin keşfedilmesinde, yönlendiriciliği fazla “belirgin bir yol” çizilir. Pozitivist paradigmanın karakteristiğinin, bütünü katılaştırıcı katman-çerçeve ilişkileri, bilişsel ve duyuşsal yaklaşımlarda davranışsal beklentileri karşılayacak yönerge özelliklerine sahip olacaktır. Daha çok deneyimsiz öğrencilere yönelik gündeme getirilen ve keşfetmeden çok mantıksal, analogik ilişkiler içeren metaforik hizalamanın, ilişkilendirmenin, öğrenci tarafından yapılandırılmadığı, “yanlış anlamamanın” belirdiği zamanlardan, öğretenden analogik eşlemeyi göstererek anlatmasına kadar radikalleşebilir. Anlamadan çok yöntemsel bir anlatım biçimine dönüşen “metaforik anlatım” deneyimli ve deneyimsiz öğrencilerde farklı amaçlara yönelik “kullanılabilir.” Bir araç olarak metafor, kapsamı yönerge tasarımında

istenildiği gibi sınırlanan kapalı, ideal bir bütüne yönlendirme, ideal olanı “tekrar üretme” potansiyeline sahiptir.

Bu durumda metafor, mimarlık dilini ve mantığını hiç bilmeyen bir öğrencinin tüm geçmiş deneyiminin mimarlıkla ilişkilendirilmesine yönelik olarak, mimarlık dışı dil ortamlarından örneklerin ödünç alınmasıyla tasarım düşüncesi geliştirmenin/ söylemleştirmenin bir “aracı” olarak kullanılır.

Tasarımda paradigma anlayışı, Bermudez’e³²⁶ göre, gelenek ve yeniliğin anlamını ancak belirli bir kavramsal sınırlılık ya da çerçeveye gönderimde bulunduğu ölçüde bulabilir. Bu gönderim metaforiktir. Mimari tasarım fikrini yönlendirmesi amacıyla öğreten-öğrenen ilişkisinde, yönergesel metaforik düşünce araçları olarak “tasarım paradigmaları”³²⁷ kullanılabilir ya da öğrenenin bunları keşfetmesi (varolan bütünler) sağlanabilir. Her yeni paradigma, üretici metaforlarıyla, yeni tasarımlara kaynaklık edebilir.

Pozitivist tasarım süreci eğitimi, bütünü belirleyici dayatmalar (metodlaştırmalar), tasarım haritalandırmaları ile kendi-kendine bütüne yönelmeler (stratejiler, taktikler, hileler) diyalektiğinde gelişir. Pozitivist yaklaşım, ortaklaşalıklara ve belirliliklere yönelişi, metaforun analogik (biçim benzerliklerine) yönüne yoğunlaştırır.

Pozitivist tasarım süreci eğitimi, bütünün sınırlarını ve kurallarını önceden belirleme eğilimindedir. Kullanacağı metaforların paradigmatik sınırlandırıcılıklarını göz önüne alır. Mimarlık pratiğinde sınırlandırıcılar (*constraints ing.*), tasarımın olası çözümler uzayını tanımlayan, sınırları oluşturan veriler olarak tanımlanmaktadır. Çeşitli bilgi alanlarının oluşturduğu tasarım verilerinin kesişim kümesi, tasarımın olası biçim ve içeriğini tanımlar. Tasarımın fonksiyon, strüktür, malzeme vb. fiziksel, yapısal ve fonksiyonel sınırlandırıcıları yanında, psikolojik ve sosyolojik alanlardaki sınırlar biçimsel ve içeriksel belirleyici konuma sahiptir. Daha çok biçim benzerlikleri (morfolojiler) üzerinden sağlanan akıl yürütmelerle metaforik “sonuçsal bütüne” yönelinir.

Tasarım sırasında tasarımcı/öğretenin (düşünsel/söylemsel duruş) konumu tasarımı yönlendirir. Doktrinleşmiş bakış açıları, tasarım süreciyle ilgili katı kurallar ve referans çerçeveleri oluştururlar.

---

³²⁶Bermudez, J., 1996. On Paradigms & Avant Garde: Peeking into the Architectural Mind, *Design Methods*, **30**, 3, 2368-2396

³²⁷Wake, W., K., 2000. Design Paradigms, A Sourcebook for Creative Visualisations, John Wiley & Sons, NY

2) Hermenötiksel/Eleştirel paradigma: Sonsuz yorum

a) Rekonstrüktif, dil oyunu metaforu (*re-use ing.*): Hermenötiksel bütünün epistemolojik çerçeve-katman ilişkisinin kontrollü ve esnek yapısından yararlanan ve pragmatik ilişkiye dayanan oyunsal metafor; geleneksellikten kopmaları da içeren, öğrenen-öğreten ilişki boyutuna göre sınırları muğlak, sürekli ertelenen bir mimari bütün düşüncesini içerir.

Metaforik dil oyunları; rekonstrüksiyonlarında sabit/değişmez tarihten kopuk, gramatik kurallara bağlı dilsel (language) oyunlar/türetmeler, biçimsel/mantıksal sınırlandırılmış olasılıklar olarak, bütünü olumlama ve sistematik olarak günlük dilin poetikliğinin/şiirselliğinin yarattığı çok-anlamlılık ortamında, semantik/pragmatik anlam üretmelerdir.

Semantik ve pragmatik “anlam” karşılıklarının tarihsel özneler tarafından tipleştirilmiş bütünlüleri ya da edebi metinleri (kopma noktalarının belirleyicisi konumundaki mimari metinlerin dahil olduğu tüm güçlü söylemler) metaforik olarak “tekrar” ele alınırlar. “Doğru ve yanlış anlamaları” içeren “okumaları(yorumlamaları)” ve değiştirerek “türetmeye” yönelik “tekrar inşa etmeleri” (hermenötiksel rekonstrüksiyon) içeren yorumlar; dile yönelik (evrensellik talebiyle) kurallara (gramer) ve nesne(leşmiş) öznenin psikolojisine yöneliktir (Schleiermacher). Öğrenen, bir metin olarak, (tüm dile getirmeleriyle) izlenmeye ve yoruma açıktır. Doğal ve yapay diller, dilbilimsel kurallar çerçevesinde metodolojik türetmeler, ortaya koymalar (performanslar) ve sistematik dili kullanmadaki ustalık olarak ele alınır.

Dilsel mimari bütünün grameri ve öğrenenin/tasarımcının psikolojisi ayrı ele alınırken; anlamının açıklanabilmesi için nesne öznenin/tasarımcının yerine geçmek gerekir (transpozisyon, Dilthey). Mimari bütün dilinin kendisi, belirli kurallar çerçevesinde, üretici karakterdedir. Bu kurallar, tarihsel olarak geçmiş ve geleceğe yönelik metaforlar ile tartışılır.

Dil oyunlarında, mimarlık ile ilgili gelenek çerçevesinde, belirli terminolojik bilgi alt yapısına sahip öğrenciler ile diyaloglarda ve tasarım sürecinde, öğrenilmesi istenen karakteristik özelliklere sahip mimari söylemler/metinler ile tasarım düşünceleri arasındaki metaforik ilişkiler mimetik olarak tekrar kullanılırlar (*re-use ing.*). Buna; tipolojiler, arketipler, tasarım paradigmaları, evrensel metinlerin tekrar kullanımı örnek gösterilebilir. Ancak bu süreç pozitivist öğrenme teorilerinin temeli konumundaki ideal ve yönergesel olana yönelmeden ve metaforun pozitivist paradigmasından farklı düşünülmalıdır. Tekrar, ister istemez ilişkilerin hermenötiksel anlamda tercümesini ve sürekli yorumlanmasının zeminini hazırlar. Bu yorum, belirli

bir arktekonik üzerinden, Levi-Strauss'un Brikolaj (*Bricolage ing.*) kavramında belirttiği gibi, mimarlık üzerinden mimarlık yapmak olarak tanımlanan mimari yapının kendi biçimsel, sentaktik dilinin tekrarıdır.

Mimari tasarım eğitimi, pratik ihtiyaçları karşılayacak yönde olmalıdır. Bu bağlamda mimari tasarım eğitimi açısından iki değer ortaya çıkmaktadır. Birincisi, konuşma-eylemleri (speech-act) teorisindeki günlük dilin figüratif kullanımlarını içeren dil oyunları, söylem içinde kendi kurallarını yaratması anlamında yaratıcı iken; pragmatik alanda o dilde düşünme yeterliliğinin ve dili kullanma ustalığının (competence ing., Chomsky) kazanılması -bu bir tasarım dili(paradigması) olabilir- ve söylenmeye değer şeyin ortaya konmasıdır (*performance ing.*, Chomsky) -bu tasarım düşüncesinin temsil boyutu olarak düşünülebilir-. İkincisi ve asıl önemli olan, söylem anında kavramların "doğru anlaşılması" dır³²⁸ (doğru-yanlış anlamın mantık/dil temelli olduğu hatırlanmalıdır).

Doğru anlama; diller arası tercümede (günlük-dil mimarlık arasında ve diğer ifadelerde), hem öğrenen hem öğreten tarafında, davranışsal olarak kendini belli eder. Diyalog ortamında, söylem metinleri (eskizler, modeller, eylemler vs.), mübadeleler sırasında yeni tercüme metinlerine dönüşür. Bu metinlerin gramer yapısı (kurallar) da, hem gündelik konuşma dilinden hem de farklı yabancı dillerden "başka dillere dönüşen", çeşitli sanatlardan aktarılan, "asimile edilen" ifade biçimlerinin metaforunun tüm karakteristiklerini (referans, benzerlik, iraksaklık, kariyer, ölü, yaşayan vb.) içeren deneyimde "değişime" uğrar. Bu değişim, üzerinde tekrar uzlaşımına varılması "beklenen" bir yorumlama sürecini doğurur. Habermas'a³²⁹ göre, tercüme etme (hermenötiğin anlamlarından biri), Wittgenstein'in düşüncesinde olduğu gibi bir dil sistemi içindeki önermelerin diğer dildeki önermelere indirgenmesine olanak sağlayan bir (mantıksal) dönüştürme değildir. Bilinen günlük dilin, ustalık elde etmiş bulunanlara sürekli güç sağladığı yaratıcı performansta oluşturduğu söylem ile bilinmeyen dil arasındaki diyalektik tercüme anlayışına bağlı olarak -yerine geçmeler, ödünç almalar içeren- metaforik bir aktarmadır. Ana dilden (iyi bilinenden) yabancı bir dile (bilinmeyen dile) çevirmede/aktarmada, her iki dilin de farklı yapılarla sahip olduğu düşüncesine bağlı olarak tercüme edimi; daha çok, asimile edilen, tercüme edilmesi beklenen mimarlık dilinin günlük dile çevrilmesi/yorumlanması, eklemelenmesidir. Böylece dil sisteminin ortak bir dil içinde (örneğin yeni bir mimari tasarım kavramının türetilmesi) karşılıklı

³²⁸Misgeld, D., 2002. Gadamer'in Hermenötiği Üzerine, Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, der. ve çev: Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, s:90

³²⁹Habermas, J., 2002b. Gadamer'in Hakikat ve Yöntemi'nin Eleştirisi, Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, der. ve çev: Hüsamettin Arslan Paradigma Yayınları, İstanbul, s: 203

etkileşimlerle genişlemesi sağlanır. Burada Foucault'nun, Bilginin Arkeolojisi adlı yapıtında, söylem çözümlenmesinde belirttiği gibi diller arası dilbilimsel benzeşimler ve mantıksal eşdeğerliliklerin aşılması gerekir.

Metaforik dil (bağlamsal tasarım dili) üzerinden yapılan yorumlar, tercüme sırasındaki yorumsal dönüştürme ve ifade edişlerdeki dilleri kullanma ustalığının arandığı oyunlarda, oyun kurallarının esnekliği çerçevesinde yeniye ve yaratıcılığa açıktır. Bu esneklik, bağlamsallıktan ya da yönergesellikten kaynaklanabildiği gibi öğrenen ve öğretenin diyaloglarındaki uzlaşmalarla da (daha çok öğrenenin bilinçlilik düzeyine göre) biçimlenir.

Mimari tasarım sürecinde, bilgi katmanları arasındaki ağ ilişkisi genişletilmeye çalışılırken, bilinçlilik düzeyi önem kazanır. Dil oyunları paradigmasında, katmanlar arası ilişkiler ve anlamlandırmalar, tarihsellik ve tinsellik ilişkisinden çok; mantıksal önermelere dayalı sınırlayıcılar ve kurallar çerçevesinde ele alınır. Bu durum, mimarlık meslek pratiği içinde karşılaşılabilecek tüm olası süreç ve durumların pragmatik olarak sınırlı bir bütün içinde kısmi olarak ele alınışını sağlar. Sorgulama, kurallarla sınırlandırılmış ilişkilerin yönergeselliğinde -biçimsel estetik boyutlarına taşınabilen- açıklamalarla ve daha çok semantik/pragmatik anlam arayışlarıyla sınırlandırılır.

Dile getirmelerin metinselliği ve kendi başına anlam üretebilme özelliği: poetikliği; istenildiğinde öğreten-öğrenen diyaloglarından ayrı olarak da sürdürülebilirliğini ve izlenebilirliğini sağladığından, sonuç ürün (temsil) almaya yönelik pragmatik bir süreçtir. Diyalog düzeyine ve ufuk kaynaşmasının gerçekleşmesi boyutuna bağlı olarak yönergeselliğin boyutu -çoğunlukla- öğreten tarafından organize edilirken, kanonlaştırılmış önermelerin ve doğruluk anlayışlarının devreye girmesiyle istenildiğinde yönergesel metafora dönüştürülebilir.

“Spekülatif düşünme”, farklı dillerde içkin anlamın keşfedilmesini sağlar. Diyalog/monolog, tıpkı bir oyun gibi, bir tasarım düşüncesinin önceden mevcut kavranışıyla (ön-yargı, ön-anlama) başlar ve tekrar ele alınışlarıyla yeni anlamlar ortaya çıkar. Ya da mantıksal spekülatiflikle ilerleyen tasarım/söylem süreci mübadelelerinde, dil oyununun yetersizliğinin fark edilmesiyle/ettirilmesiyle diyalektik sorgulamalar ile tarihsellik etkisinde ya da dışında, ontolojik anlamaya, yorumlamaya dönüşerek felsefi hermenötiksel metaforlar ile bütüncül bir tasarım sürecini oluşturur.

b) Felsefi Hermenötiksel Metafor (Oyun Metaforu, *re-thinking ing.*): Hermenötiksel oyunlarda, kuralların da, tarihsel ufukla birlikte dönüşebileceği ve fikirlerin,

hermenötiğin gelenek ve süreklilik oyunu çerçevesinde, yorumlanması ile dönüşümsel diyalektik, diyalog sürekliliği sağlanır.

Oyun metaforu, hermenötiksel “anlamaya” yönelik tarihsel öznelerin, tarihin içindeki merkeziliğinde/aradalığında, deneyimlerinin refleksiyonlu bir ilişkide metaforik olarak dile getirilişidir. Yorumlar; söyleme yönelik, fenomenolojik, ontolojik, estetik ön-yargılar, ön-anlamalar içerirken, öznelerarasılığın gelenekselliğinin yarattığı ufukların bütünlenebilirliği (füzyon) diyalektik sınırlılıkların/merkeziliklerin çerçevesinde, pozitiflik (düzenlilikler ve kurallılıklar) içeren katmanlarda ele alınırlar. Orijine/kaynağa yönelerek metaforik bütünün (kavramsal dile getirmeler dahil), dönüşümselliğini, ilk ortaya çıkışını (ontolojisini) ve dilde/yaşamda görünüşünü keşfetmeye yöneliktir. Dil, diyalogda; hem dile dönük varlığın kendini kısa bir süre de olsa açığa çıkarabileceği bir aracı, köprü (medium) hem de onun öğrenen ve öğretilene görünmesini çarpıtıcı, engelleyen bir aynadır. Metaforik dil ortamında, göreceli doğruluk türetmeden öte, “dönüşümsel” kuralların yarattığı bütünlük betimlenir. Oyunda; metaforik bütün, (öznenin varoluş biçimiyle anlam kazanan, nesnelleşen) tüm güncelliğiyle, diyalog ortamında angaje olmalar ve dile getirmeler (içsel; imgelemsel ve dışsal temsillerle) ile bir metin, bir dışsallık olarak “durur”. Dışsallaştırmanın sanatsal metninin aracılığıyla, sorgulamalarda, kültürler arası, öznelerarası ufuk kaynaşması sonucu (evrensellik talebiyle) hermenötiksel anlama gerçekleşir.

Tarihsellikten soyutlanmış dil oyunlarında, dilsel kurallar (gramer) ve düzenler bağlamında, metaforik dillerarası ustalığın sağlanmasının yüzeyselliğinin ve tercümeyle dayalı analitik yorumların yetersizliğine bağlı olarak tarihsel ve tinsel olgusallığın ontolojisine uzanan hermenötiksel metafor deneyimlenir. Geçmiş, şimdi ve geleceğin kendi dönemselliğinin epistemolojisinin farkındalığında, hermenötik döngünün geleneğin merkeziliğinin sürekliliğindeki praksis temelli deneyiminde, varlığın dile getirilişlerinde beliren, ortaya çıkma biçiminin temelleri sorgulanır. Bu sorgulama, değişim ve dönüşüm çerçevesinde, hiçbir zaman bir başlangıca ulaşamayacağına bilincinde, kişinin varoluşunu, “buradalığını (*dasein alm.*)” anlamasını sağlarken, bunun dile getirilişinde, tasarım olgusunu bir şey olarak gösterir ve kişinin kendi tarihselliğiyle bütünlüğünün farkına vardırır. Daha önceki deneyimlerden kaynaklanan ve taşınan ön-anlamalar sayesinde ön-yargılarıyla yüzleşen öğrenen ve öğreten, riske girerek bunlara eleştirel yaklaşabilir. Bu bakış açıları, varlığın bir dil olarak öznelerin karşısına gelişinde, diyalektik ilişkilerden yararlanarak farklı bakışlar ve dönüşümler sağlanabilmektedir.

Mimari tasarım eğitiminde, öğrenen-öğreten diyaloglarında, diyalektik sorgulamalarda oyunlaştırılan metaforik düşünmede farklılaşan mimari bütünün düşünce katmanları, öznelerin oyuna angaje oluşlarını ve dönüşümlerini sağlar. Bu oyuna katılma, ufukların kaynaşmasıyla kendine mal edilen tasarım aktörlerinin (işveren, inşaat hizmetleri, imar müdürlüğü vb.) bakış açıları ve sınırlayıcıların (imar kanunları, belediye kararları vb.) anlatılar içinde gündeme gelmesiyle ilişkilendirilir. Meslek pratiğine ait farklı bireylerin ve sınırlandırıcıların, mimarlık eğitiminin kurgusallığında, öğrenen ve öğreten ile birlikte/bütünleşik varoluşu mesleki gerçekleri anlamada yardımcı olur. Bu durum, ustalaşmadan ya da konstrüksiyon oluşturma girişiminden çok deneyimsel bir bilinçlilik yaratır. Metaforik düşünce, öğretenin ve öğrenenin, kendi ön-yargı, ön-anlama, ön-görüş, ön-sahiplenme vb. varlığın ön-yapılandırılmalarını keşfetme ve sorgulama imkanı verirken; hem mimarlıkta güçlü söylem oluşturmayı ve bunu metaforik söylemin retorikseliğiyle tartışmaya açılmasını³³⁰, hem de metaforik bir konstrüksiyonun söylemsel olarak oluşturulmasını sağlar.

Deneyimsiz öğrenciler ile kendi yaşam deneyimleri üzerine kurulu oyun içindeki felsefi hermenötiksel metaforlar -yerine geçmeler, olarak görmeler vb.-, tasarım sürecinin pratiğinde, dile getirilişlerde, tartışmalarda sözlü ve eylemsel olarak tüm katmanlarda sürdürülürken, ortaya koyma, sonuçlandırma, temsil etme gibi imgelemsel yaratıcılığın öne çıktığı, ustalık gerektiren mimari biçimleştirmeler ve sunumlar ikinci planda kalır. Dil oyunlarında ustalık kazanmış deneyimli öğrencilerle ufuk kaynaşmalarının sağlanabildiği boyutlarda (katmanlarda ve çerçevelerde) merkeziliklerin, yoğunlaşmaların ve eğilimlerin farkındalığı ve ontolojik sorgulamalar ve anlamalar üst düzeydedir.

Dil metaforlarında tekrar tekrar kullanılan bütünlükler (numuneler, tasarım paradigmaları, örnekler, tipolojiler, arketipler), edebi ya da hermenötiksel metinlerin yorumları olarak tarihsellik bağlamında sorgulamaya tutulabilirler ve deneyimlenerek tekrar tekrar kullanılan dil oyunlarının biçim-içerik depolarının ötesinde arşivsel katmanlılıkları ve tarihi dönemsel bütünlüklerinin bilincinde kendine mal etmelerle (özneyle bütünleşerek) hem analitik hem de fenomenolojik olarak diyalog ortamında metaforlaştırılabilirler. Yorumun yorumunun ötesinde varoluşsallıkları keşfedilebilir.

---

³³⁰ Söylemin retorikseliği-tıpkı göstergebilimin pragmatikliği gibi- söylenen şeye mesafe koyar ve değerlendirici anlamayı süregelen konuşmanın seyrine tabi tutar. [Misgeld (2002) s:143-170] Ricoeur, saf bilme ve tartışmanın olamayacağını söyler. Hümanist gelenek ve retorik bilimselliğin sınırlayıcılarından kurtarma amacındaki iki tarihsel ana akımdır. Gramer (kural) bir tümceyi oluşturmayı (konstrüksiyonunu) sağlarken retorik bu tümcenin varlığını sorunlu hale getirir. [Rifat (2005a), s: 161]

c) Eleştirel/Dekonstrüktif Metafor (deconstructive re-thinking): Hermenötiksel dekonstrüksiyonlar ile eleştirel düşünceden yola çıkarak; geleneğin/ideolojinin eleştirisine yönelik tarihsel süreksizlik ve kopmalarla paradigmatik değişimleri de içeren tam açıklık, özgürleşme/yaratıcılık fikridir.

Hermenötik, “anlamaya” yönelik tarihsel öznelere merkeziliğinin/aradılığının göz ardı edilmesini; (ancak geleneksellikten/ideolojiden sapma/kopma, tamamen yeniye/farklı olana yönelme ile) tüm katmanların ve oluşumların, ön-yargıların ve ön-anlamaların tersyüz edilmesini gerektirir. Refleksiyonlu bir ilişkide metaforik bütün tarihsel kronolojik bütünlüğünden kopuk olarak dile getirilir (Hermenötik dekonstrüksiyon). Olumlamaya yönelik yorumlar da dahil, dile getirmelerde temsiller/göstergeler merkeziliklerinden/semantikliklerinden yapıbozucu sorgulama ile ayrıştırılırlar. Negatif diyalektik kavramsal merkeziliğin karşısına karşıtını koyarken, statik dengeyi, diyalektik/dinamik dengeye dönüştürür. Dile getirilen, metinleşen metaforik olgu, öznesinden post-yapısalcı yaklaşımla koparılırken (bilimsel özne-nesne ayrılığından farklı; anlam çözücü/dönüştürücü/ üretici bir koparma) söylem anının bütünselliğinden çok söylem dışından bakmalarla (yorumsal mesafe) sorgulanır. Bu bakış, öğrenenin, metaforik aktarımda neyin merkezileştiğinin/hiyerarşikleştiğinin farkındalığında yapılabilir. Dolayısıyla oldukça deneyimli ve entelektüel bir bakış açısı gerekmektedir. Metaforik bütünü dönüştürmeye yönelik dekonstrüktif çaba, farklı bakış açılarını getirebilmesi için, farklı paradigmalardan farklı gelenekselliklerinde ve onların eleştirilerinde refleksiyonda bulunur.

Dekonstrüktif metafor, hermenötiksel deneyimin doruk noktasında, her türlü dilin birbiriyle metaforik ilişkide bütünleşebildiği, “herhangi bir gelenekselleşmiş mimari dilin, hecelenmeden akışkan olarak konuşulabildiği”, ustalık kazanıldığı, spekülatifliğin sınırsızlaştığı bir diyalog ortamının zeminini hazırlar. Metaforik düşünmenin yardımcı konstrüksiyonları olarak kavramlar, duygular, eylemler, davranışlar, eleştirel düşünmenin etkisiyle (yerinden etme, bağlam dışına çıkarma, merkezlesizleştirme vb.) tamamen farklı olana, yeniye metaforik bütünlük sağlayarak yönelir. Kavramların/göstergelerin metaforikliği üzerine sorgulamalar, anlamlandırmalar ve gelenekselliğin merkeziliğini farkına varma/vardırma ve ıraksak düşünme, ilişkilendirme üzerine odaklanılır. Farklılıklar ve dönüştürmeler farklı bakış açılarından ele alınırken, uzlaşım sal olan -buna metaforik dile getirilişler (dil oyunları) dahil-, tarihselliğinden koparılıp ilişkiselliğini ve düzenliliğini belirleyen olumlamaya yönelik çaba negatif diyalektikte ele alınır. Geleneğin/uzlaşım sal olanın bilincinde olma ve farkındalık çerçevesinde onu dönüştürebilme yetisinin, isteğinin

sağlanabilmesi ile gerçekleşebilecek bu metaforik süreç; metaforun uzlaşım salınlığının da sorgulanmasını ve dekonstrüksiyonunu içerir. Dekonstrüktif metaforik düşünmeler ve performanslar, yeni ilişkiler ve yeni metafor kariyerleri ortaya çıkarır. Neyin yeni neyin eski olduğunun bilinmemesi –çünkü tarihsel konum mutlak bütünü tanımlayamamaktadır- yenin göreceli olarak ancak geleneksel/merkezi olanın dönüşümünden ibaret olacağına işaret eder. Dekonstrüktivist yaklaşım neyin geleneksele, ön-yargıya, ön-anlamaya dayalı olduğunun bilincinde olduğunda gerçekleşebilir. Bu da dekonstrüktif metaforu felsefi hermenötiksel oyun metaforunun bir parçasına dönüştürür.

Mimari tasarım eğitiminde deneyimsel sürecin entelektüel tartışma ve diyalog ortamında sürdürülmesi hedeflenmelidir.

Bu doğrultuda yapma ve biçim verme eylemi ve düşüncesi metinlerle desteklenmeli ve metaforik ilişkiler kurulmalıdır. Bunu sağlayıcı felsefi temelli bir mimari tasarım programı geliştirilebilir.

Yaşama dair her türlü oluşum mimari tasarım ortamına taşınabilir. Bu süreç stüdyo ortamının dışına taşınarak yeni, uygun öğrenme çevreleri oluşturulabilir ya da uygun çevreler, fiziksel ortamlar saptanabilir.

Bu çalışmanın ortaya koyduğu metafor temelli bir bütün içinde geliştirilebilecek ve söylem mübadelelerindeki tasarım bilgisini açığa çıkarıcı, pozitifliklerin ortaya konmasına yönelik modeller geliştirilebilir. Tezin savunduğu diyalogların, paradigma değişimlerini ve paradigmatik salınımlarını içeren dinamik koşulların, yaratıcı yönelmelerin laboratuvar ortamına taşınmadan, formüleştirmeden, “anlılık” farklılıkları üzerine yoğunlaşan süreçler ve durumlar araştırılabilir. Arka planlar detaylı araştırmalarla, istatistiksel değerlerle desteklenerek somutlaştırılabilir. Diyalog sürecinin akış şemaları biçimselleştirme adına hazırlanabilir.

Pozitivist paradigmanın yol gösterici ve belirlenimci koşullarının farkındalığında, hermenötiksel öğrenmeyi destekleyici, örnek yönergesel metafor ve mimari dil araştırmaları ve listeleri tanımlanabilir. Mevcut diller ile olası diller arasındaki türetici potansiyeller değerlendirilerek dil ustalığı kazanmaya, sınırlandırılmış bütünler kurmaya yönelik analogiler kurgulanabilir.

KAYNAKLAR

- Abel, C.**, 1988. Analogical Models in Architecture and Urban Design, *METU JFA*, **8**, 2, 161-188
- Abel, C.**, 2000. Architecture and Identity Responses to Cultural and Technological Change, Architectural Press, Second Edition
- Akay, A.**, 1996. Yapıbozma ve Plastik Sanatlar, Eleştiri ve eleştiri Kuramı Üstüne Söylemler, s: 57-85, haz: Mehmet Rifat, Düzlem Yayınları, İstanbul
- Akın, Ö.**, 2002. Case-based Instruction Strategies in Architecture, *Design Studies* no:**23**, 407-431
- Alexander C.**, 1964. Notes on the Synthesis of Form, Harvard University Press, Cambridge
- Alexander, C.**, 1965a. A city is not a Tree, *Architectural Forum*,**122**, no:1, 58-61 <http://www.patternlanguage.com/archives/alexander1.htm>
- Alexander, C.**, 1965b. A city is not a Tree, Part 2, *Architectural Forum*,**122**, no:2, 58-62, <http://www.patternlanguage.com/archives/alexander2.htm>
- Alexsander C., Ishikawa, S. & Siverstein, M.**, 1977. Pattern Language, NY Oxford University Press
- Alexander,C.**, 1983. The Search for a New Paradigm in Architecture, Oriel Press
- Altınörs, A.**, 2003. Dil Felsefesine Giriş, İnkılap Kitabevi, İstanbul
- Arslan, H.**, 2002. Hermenötiğe Giriş, Hermenötik ve Hümaniter Disiplinler, s:2-60, derleme ve tercüme: Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul
- Ataman, A.**, 2000. Bir Göz Yapıdan Külliyyeye,Osmanlı Külliyyelerinde Kamusal Mekan Mantığı, Mimarlar Tasarım Yayınları, İstanbul
- Atıcı, M.**, 2002. Önceden Kurulmuş Uyum ve Mimarlık, Mimarlık ve Felsefe, s: 80-87, YEM, 1.Baskı, İstanbul
- Bergil, M., S.**, 1993. Doğada/Bilimde/Sanatta Altın Oran, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2.Basım
- Black,M.**, 1993. More About Metaphor, Metaphor and Thought, pp:19-41, ed: Andrew Ortony Cambridge University Press, second edition
- Bollnow, O., F.**, 1995. İfade ve Anlama, Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar, s: 85-121, der. ve çev: Doğan Özlem, Ark Yayınevi, Ankara

- Bowdle, B. & Gentner, D.**, 2005. The Career of Metaphor, *Psychological Review*, **112**, 1, 193-216
- Bozkurt, N.**, 1994. Eleştiri ve Aydınlanma (felsefe incelemeleri), Say Yayınları, İstanbul
- Broadbent, G.**, 1975. Design in Architecture, Architecture and the Human Science, John Wiley & Sons, reprinted
- Brooks, J. & Brooks., M.** 1993. The Case For Constructivist Classrooms. *Virginia:Association for Supervision and Curriculum Development*
- Capra, F.**, 1992. Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası, çev: Mustafa Armağan, İnsan Yayınları, İstanbul
- Capra, F.**, 2000. Hayatın Örgüsü, çev:Beno Kuyel, Yapı Merkezi, İstanbul
- Casakin, H.**, 1997. The Role of Analogy and Visual Displays in Architectural Design, *PhD.thesis*, Israil Institute of Technology
- Clark, J., M. & Paivio, A.**, 1991. Dual coding theory and education, *Educational Psychology Review*, **3,3**, 149-170.
- Collins, P.**, 1999. Changing Ideals in Modern Architecture, 1750-1950, McGill-Queen's University Press, 2. edition
- Conrads, U.**, 2001. 20.yy Mimarisinde Program ve Manifestolar, çev: Sevinç Yavuz, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, 2. Basım
- Dellaloğlu, B.**, 2003. Frankfurt Okulunda Sanat ve Toplum, Bağlam Yayıncılık, 3. Baskı, İstanbul
- Demir,G.Y.**, 2005. Çevirenin Önsözü, Metaforlar: Hayat anlam ve dil, s:11-15, Paradigma Yayınları, İstanbul
- Derrida, J.**, 1990. Sending: On Representation, Transforming the Hermeneutic Context from Nietzsche to Nancy, pp:107-138, trans: Peter and Mary Caws, ed: G.L. Ormitson, A.D. Schriff, State University on N.Y. Press
- Dewey, J.**, 1934. Art as Experience, Wideview/Perigee Book, New York
- Droste, M.**, 2002. Bauhaus 1919-1933 , Bauhaus Archive, Taschen
- Eco, U.**, 2001. Açık Yapıt (Opera Aperta), çev: Pınar Savaş, Can Yayınları, 1.Basım, İstanbul
- Erinç, S., M.**, 1998. Sanat Psikolojisine Giriş, Ayraç Yayınevi, Ankara
- Ertner, P., A. & Newby, T., J.**, 1993. Behaviorism, Cognitivism, Constructivism: Comparing Critical Features from an Instructional Design Perspective., *Performance Improvement Quarterly*, **6**, 4, 50-70
- Evensen, T.**, 1989. Archetypes in Architecture, Oxford University Press, London, reprinted

- Fauconnier, G. & Turner, M.**, 1994. *UCSD Cognitive Science Technical Report* no: 9401, <http://www-cogsci.ucsd.edu/research/files/technical/9401.pdf>, 22.05.2005
- Foucault, M.**, 1990. Nietzsche, Freud, Marx, Transforming the Hermeneutic Context from Nietzsche to Nancy, pp: 59-67, ed:Ormitson, G.L., Schrift, A.D., State University on N.Y. Press
- Foucault, M.**, 1999. Bilginin Arkeolojisi, çev: Veli Urhan, Birey Yayıncılık, 1. Baskı
- Foucault, M.**, 2001., Kelimeler ve Şeyler, İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi, çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, 2. Baskı
- Finke, A., R., Ward, T.,B. & Smith, S., M.**, 1996. Creative Cognition Theory, Research and Applications, The MIT Press, Cambridge Massachusetts, First Paperback Edition
- Frampton, K.**, 1997. Modern Architecture A Critical History, Thames and Hudson, London
- Frampton, K.**, 2001. Studies in Tectonic Culture, The Poetics of Construction in Nineteenth and Twentieth Century Architecture, ed: John Cava, MIT Press, 3. Printing
- Frank, M.**, 1990. The Interpretation of a Text, Transforming the Hermeneutic Context From Nietzsche to Nancy, pp: 145-175, ed: Gayle, L., Ormiston, Alan D. Schrift, State University of NY Press
- Gadamer,H.,G.**,1977. Philosophical Hermeneutics, trans & ed: David E. Linge, University of California Press, Berkley
- Gadamer,H.,G.**,1995a. Truth and Method, trans: Joel Weinsheimer and Donalds G. Marshall, Continuum, NY, second edition
- Gadamer,H.,G.**,1995b. Dilthey'in Tarihselciliğin Güçlüklerinde Dolanışı, Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar, s:153-187, der ve çev: Doğan Özlem, Ark Yayınevi, Ankara
- Gadamer, H.,G.**,1995c. Hermenötik, Hermenötik(Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar, s: 11-28, der ve çev: Doğan Özlem, Ark Yayınevi, Ankara
- Gadamer, H., G.**, 2002a., Hermeneutik Problemin Evrenselliği, Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler, s: 61-72, der ve çev: Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul
- Gadamer, H., G.**, 2002b. Eleştirmenlerime Cevap, Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, s: 259-282, der. ve çev Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul
- Gadamer, H., G.**, 2002c. Hermenötik ve Logosentrizm, Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, s:329-342, der. ve çev: Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul

- Gadamer, H., G.**, 2002d. Kuşkuçu Hermenötik, Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler ,s: 149-159, der. ve çev: Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul
- Gadamer, H., G.**, 2002e. Metin ve Yorum, Hermenötik ve Humaniter Disiplinler, s: 284-319, çev: Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul
- Gadamer, H., G.**, 2002f. Jacques Derrida'ya Cevap, Hermenötik ve Hümaniter Disiplinler, s: 325-328, der ve çev: Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul
- Gagne, R.**, 1985. The Conditions of Learning (4th ed.). New York: Holt, Rinehart & Winston . <http://www.sru.edu/depts/educatio/psycholo/panand/gagne.htm>
- Garrison, J.**, 2006. The Permanent Deposit of Hegelian Thought in Dewey's Theory of Inquiry, *Educational Theory*, **56**,1, 1-37
- Gentner, D. & Jeziorski, M.**, 1993. The Schift from Metaphor to Analogy in Western Science, Metaphor and Thought, pp: 447-480, ed: Andrew Ortony, Cambridge University Press, Second Edition
- Gentner, D.**, 1983. Structure Mapping: A Theoretical Framework for Analogy, *Cognitive Science*, **7**, No:2,155-170
- Gentner, D. & Markman, A., B.**, 1997. Structure Mapping in Analogy and Similarity, *American Psychologist*, **52**,1, 45-56
- Gentner, D. & Markman, A.,B.**, 2001. Thinking, *Annual Review of Pyschology*, **52**, 223-247
- Gibbon, D., & Gramley, S.**, 2004. Metaphors, Metonymy, Semantic Universals, WiSe 2004/2005 www.homes.uni.bielefeld.de/~gibbon/Classes/Classes2004WS/SemUniv/04_metaphors.pdf
- Gibbs, Jr. R. W.**, 1994. The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language and Understanding, Cambridge University Press.
- Gleick, J.**, 2003.. Kaos, çev: Fikret Üçcan, Tübitak Popüler Bilim Kitapları,12.Basım, Ankara
- Glucksberg, S.**, 2001. Understanding Figurative Language: from Metaphors to Idioms, Oxford University Press
- Gordon, W.,H.,H.**, 1960. Synectics, The Development of Creative Capacity., Harper & Row, New York.
- Green, T., F.**, 1993. Learning Without Metaphor, Metaphor and Thought, pp:610-620, ed: Andrew Ortony, Cambridge University Press, Second Edition
- Gropius, W.**, 2001. Weimar'daki Staatlishes Bauhaus'un Programı, 20.yy Mimarisinde Program ve Manifestolar, s: 36-40, çev: Sevinç Yavuz, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, 2. Basım

- Gros, B., et al.** 1997. Instructional Design and the Authoring of Multimedia and Hypermedia Systems: Does a Marriage Make Sense?, *Educational Technology*, **37**,1, 48-56.
- Habermas, J.** 1995. Dilthey'in Anlama Kuramı: Ben Özdeşliği ve Dilsel İletişim, Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar, s: 125-150, der. ve çev. : Doğan Özlem, Ark Yayınevi, Ankara
- Habermas, J.**, 2002a. Hermenötiğin Evrensellik Talebi Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, s: 231-258, der. ve çev. Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul
- Habermas, J.**, 2002b. Gadamer'in Hakikat ve Yöntemi'nin Eleştirisi, Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, s: 200-230, der. ve çev: Hüsamettin Arslan Paradigma Yayınları, İstanbul
- Heidegger, M.**, 1990. Being and Time, section 31-34, The Hermeneutic Tradition from Ast to Ricouer, pp:115-144, trans: John Macquarrie, Edward Robinson, , ed: Ormitson G. L. & Schrift, A. D., State University of NY press
- Heidegger, M.**, 1998a. Bilim ve Düşünüm, Bilim Üzerine İki Ders, s:13-44 çev: Hakkı Hünler, Paradigma Yayınları, İstanbul
- Heidegger, M.**, 1998b. Modern Bilim, Metafizik ve Matematik, Bilim Üzerine İki Ders, s: 45-83, çev: Hakkı Hünler, Paradigma Yayınları, İstanbul
- Herakleitos**, 2005. Fragmanlar, çev. ve yorumlar: Cengiz Çakmak, Kabalıcı Yayınevi, 1. Basım, İstanbul
- Holyoak, K., J., & Spellman, B. A.**, 1993. Thinking, *Annual Review of Pysychology*, **44**, 265-315
- İpşiroğlu, N. ve İpşiroğlu, M.**, 1993. Sanatta Devrim, Remzi Kitabevi, 3.Basım, İstanbul
- Isozaki, A.**, 2006. Giriş: Krizler Haritası, Metafor Olarak Mimari, Dil, Sayı, Para, s: 9-16, çev: Barış Yıldırım, Metis Yayınları, İstanbul
- Itten, J.**, 1975. Design and Form, The Basic Course at the Bauhaus and Later, John Wiley & Sons, Revised Edition
- Jay, M.**, 2001, Adorno, çev: Ünsal Oskay, Der Yayınları, İstanbul
- Jencks, C.**, 1984a. The Language of Post-modern Architecture, Academy Editions, London
- Jencks, C.**, 1984b. Late-modern Architecture and Other Essays, Academy Editions, London
- Jencks, C.** 1985. Modern Movements In Architecture, Penguin Books, Second Editions, London

- Jonassen, D., H.**, 1991. Objectivism versus Constructivism: Do We Need a New Philosophical Paradigm?, *Educational Technology Research and Development*, **39**, 3, 5-14
- Jonassen, D., H., Mayes, T. & McAleese, R.**, 1993. A Manifesto for a Constructivist Approach to Uses of Technology in Higher Education., ed: Duffy T. M., Lowyck J., Jonassen D. H. and Welsh T. M., *Designing Environments for Constructive Learning.*, Springer-Verlag
- Jonassen, D., H.**, 1994. Thinking Technology: Toward A Constructivist Design Model, *Educational Technology*. **34**, 3, 34-37.
- Jonassen, D., H., et al.** 1997. Certainty, Determinism, and Predictability in Theories of Instructional Design: Lessons from Science.", *Educational Technology*, **37**,1, 27-34.
- Karatani, K.**, 2006. Metafor Olarak Mimari, Dil,Sayı,Para, çev: Barış Yıldırım Metis Yayınları, İstanbul
- Kuhn, T., S.**, 2003., Bilimsel Devrimlerin Yapısı, çev: Nilüfer Kuyaş, Alan Yayıncılık, 6. Baskı, İstanbul
- Kuran, N.**, 1996. Alımlama Estetiği ve Hans Robert Jauss, Eleştiri ve Eleştiri Kuramı Üstüne Söylemler, s: 29-42, haz: Mehmet Rifat, Düzlem Yayınları, İstanbul
- Kurokawa, K.**, 1991. Intercultural Architecture, The Philosophy of Symbiosis, Academy Editions, London
- Kurtz, K., J., Gentner, D. & Gunn, V.**, 1999. Reasoning in Cognitive Science: Handbook of Perception and Cognition, pp: 145-200, ed: D.E. Rumelthart and B. M. Bly, 2. edition, Academic Press
- Laird, J.**, 1980. Mental Models in Cognitive Science, *Cognitive Science* **4**, 71-115
- Lakoff, G.**, 1993. The Contemporary Theory of Metaphor, Metaphor and Thought, pp:202-251, ed: Andrew Ortony, Cambridge University Press, Second Edition
- Lakoff, G. & Johnson, M.**, 2005. Metaforlar, Hayat, Anlam ve Dil, çev: Gökhan Yavuz Demir, Paradigma Yayıncılık, 1.Baskı, İstanbul
- Lang, J.**, 1998. Öğrenciler için Mimarlığa Giriş: Temel Tasarım Dersini Yeniden Düşünmek, Temel Tasarım/Temel Eğitim, s: 3-14, der: Necdet Teymur, TuğyanAytaç Dural, ODTÜ MF Yayınları, Ankara
- Lawson, B.**, 1990. How Designers Think, The Design Process Demystified, Second Edition, Butterworth Architecture
- Lenoir, B.**, 2004. Sanat Yapıtı, çev: Aykut Derman, YKY, 3. Baskı, İstanbul
- Levin, S., R.**, 1993. Language, Concepts and Worlds: Three Domains of Metaphor, Metaphor and Thought, pp:112-123, ed: Andrew Ortony, Cambridge University Press, Second Edition

- Markman, A., B. & Gentner, D.,** 2000. Structure Mapping in Comparison Process, *The American Journal of Psychology*, **113**,4, 501-538, *Academic Research Library*
- Mayer, R., E.,** 1993. The Instructional Metaphor: Metaphoric aids to Students' Understanding of Science, *Metaphor and Thought*, pp:561-578, ed: Andrew Ortony, Cambridge University Press, Second Edition
- Mills, S.,** 1997. *Discourse, The New Critical Idium*, Routledge, London
- Misch, G.,** 1995a. Yöntem Problemi ve Ontoloji, Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar, s: 191-204, der ve çev: Doğan Özlem, Ark Yayınevi, Ankara
- Misch, G.,** 1995b. Tin Bilimleri Kuramı İçinde Yaşamaa Felsefesi Düşüncesi, Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar s: 31-49, der. ve çev: Doğan Özlem, Ark Yayınevi, Ankara
- Misgeld, D.,** 2002. Gadamer'in Hermenötiği Üzerine, Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, s: 73-98, der. ve çev: Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul
- Moles, A.,** 1993. Belirsizin Bilimleri, çev:Nuri Bilgin, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Moustakas, C.,** 1990. *Heuristic Research, Design, Methodology and Applications*, Sage Publications
- Nesbitt, K.,** 1996. Introduction, *Theorizing a New Agenda for Architecture, An Anthology of Architectural Theory 1965-1995*, Princeton Architectural Press, NY.
- Nolan, V.,** 2003. What Happened to Synectics Today, *Creativity and Innovation Management*, **22**,1, 24-27
- Oğuz, Ş.,** 2002. Rönesanstan Yirminci Yüzyıla İki Temel Paradigma Bağlamında Mimarlık-Felsefe İlişkisi, *Mimarlık ve Felsefe*, s: 72-79, YEM, 1.Baskı, İstanbul
- Ormitson, G., L. & Schrift, A.D.,** 1990. Editor's Introduction, *The Hermeneutic Tradition/From Ast to Ricoeur*, pp: 1-35, State University on N.Y. Press
- Ortony, A.,** 1993. *Metaphor, Language and Thought*, Metaphor and Thought, pp:1-16, Cambridge University Press, Second Edition
- Özlem, D.,** 1998. *Bilim, Tarih ve Yorum*, İnkılap Kitabevi
- Özlem, D.,** 2000. *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, İnkılap Kitabevi
- Özlem, D.,** 2001. *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, İnkılap Kitabevi, 2. Baskı
- Özlem, D.,** 2003. *Felsefe ve Doğa bilimleri*, İnkılap Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul

- Paivio, A.**, 1986. *Mental Representations*, New York: Oxford University Press.
- Paivio, A. & Walsh, M.**, 1993. Psychological Processes in Metaphor Comprehension, *Metaphor and Thought*, pp: 307-356, ed: Andrew Ortony, Cambridge University Press, , Second Edition
- Palmer, R., E.**, 2003. *Hermenötik, Schleiermacher, Dilthey ve Gadamer'de Yorum Teorisi*, çev: İbrahim Görener, Anka Yayınları, İstanbul, 2. Baskı
- Petrie, H.,G. & Oshlag, R., S.**, 1993. Metaphor and Learning, *Metaphor and Thought*, pp:579-609, ed: Andrew Ortony, Cambridge University Press, Second Edition
- Piaget, J.**, 1999, *Yapısalcılık*, çev: A.Ş. Okyayuz Yener, Doruk Yayınları, Ankara
- Polanyi, M.**, 1969. *Knowing and Being*, eds: Marjorie Grene, University of Chicago Press, Chicago
- Reddy, M., J.**, 1993. The Conduit Metaphor: A Case of Frame Conflict in Our Language About Language, *Metaphor and Thought* pp:164-201, ed: Andrew Ortony, Cambridge University Press, Second Edition
- Reeves, T.**, 1996. A Hopefully Humble Paradigm Review, *Instructional Technology Forum*. Feb..
- Reigeluth, C. M., Merrill, M.D., Wilson, B.G. & Spiller, R.,T.**, 1980. The Elaboration Theory of Instruction: A Model for Sequencing and Synthesizing Instruction, *Instructional Science*, **9**, no:3
- Reigeluth, C., M.** 1996. A New Paradigm of ISD? *Educational Technology*, **36**, 3, 13-20.
- Reigeluth, C., M.**, 1997. Instructional Theory, Practitioner Needs, and New Directions: Some Reflections, *Educational Technology*, **37**,1, 42-47.
- Ricoeur, P.**, 1981. *The Rule of Metaphor, Multi-disciplinary studies of Creation of Meaning in Language*, University of Toronto Press
- Ricoeur, P.**, 2002a. *Metin Modeli: Bir Metin Olarak Anlamalı Eylem, Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler*, s: 100-125, der ve çev: Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul
- Ricoeur, P.**, 2002b. *Hermeneutik ve İdeoloji Eleştirisi, Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler*, s: 161-197, der. ve çev: Hüseyin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul
- Riedel, M.**, 1995. *Wilhelm Dilthey'da Teorik Bilme ve Pratik Yaşama Kesinliği Bağlantısı, Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar*, s: 53- 82, der. ve çev: Doğan Özlem, Ark Yayınevi, Ankara
- Rifat, M.**, 2005a. *XX.Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları*, 1. Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler, *Cogito, Yapı Kredi Yayınları (YKY)*, 3. Baskı

- Rifat, M.**, 2005b. XX.Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları, 2. Temel Metinler, Cogito, Yapı Kredi Yayınları (YKY), 3. Baskı
- Rossi, A., Eisenman, P. & Ghirardo, D.**, 2006. Şehrin Mimarisi, çev: Nurdan Gülbilek, Kanat Yayınları
- Rowe, P., G.**, 1987. Design Thinking, The MIT Press, Cambridge, London, Second Printing
- Rumelhart, D., E.**, 1993. Some Problems with the Notion of Literal Meanings, Metaphor and Thought, pp:71-111, ed: Andrew Ortony, Cambridge University Press, Second Edition
- San, İ.**, 2004. Sanat ve Eğitim, Yaratıcılık Temel Sanat Kuramları Sanat Eleştirisi Yaklaşımları, Ütopya Yayınevi, 3. Baskı, Ankara
- Sayın, Z.** 2004. Arche-techne, yin-yang”, *konferans*, MSGSÜ Oditoryumu, Aralık
- Schiffman, S., S.**, 1995. Instructional Systems Design: Five views of the field. ed: G.J. Anglin, Instructional Technology: Past, Present and Future, pp: 131-142, 2nd ed., Englewood, CO: Libraries Unlimited Inc.
- Schön, D.**, 1993. Generative Metaphor: A Perspective on Problem-setting in Social Policy, Metaphor and Thought, pp:137-163, ed: Andrew Ortony, Cambridge University Press, Second Edition
- Schuman, L.** 1996. Perspectives on instruction, <http://edweb.sdsu.edu/courses/edtec 540/Perspectives/Perspectives.html>
- Searle, J.,R.**, 1993. Metaphor, Metaphor and thought, pp:83-111, ed:Andrew Ortony, Cambridge University Press, Second Edition
- Seels, B.** 1997. Taxonomic Issues and the Development of Theory in Instructional Technology, *Educational Technology*, **37**, 1, 12-21.
- Soykan, Ö., N.**, 2006. Felsefe ve Dil Wittgenstein Üstüne bir Araştırma, MVT Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul
- Sözen, E.**, 1999. Söylem Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite, Paradigma Yayınları, İstanbul
- Sözer, Ö**, 1995. Felsefenin ABC’si, Kabalcı Yayınevi, , 2. Baskı, İstanbul
- Sternberg, R., J., Tourangeau, R. & Nigro, G.**, 1993. Metaphor, Induction, and Social Policy: The Convergence of Macroscopic and Microscopic Views, Metaphor and Thought , pp:277- 306, ed: Andrew Ortony, Cambridge University Press, Second Edition
- Sticht, T., G.**, 1993. Educational Uses of Metaphor, Metaphor and Thought, pp:621-632, ed: Andrew Ortony, Cambridge University Press, Second Edition
- Tunalı, İ.**, 2002. Sanat Ontolojisi, İnkılap Kitabevi, 5.basım, İstanbul
- Tunalı, İ.** 1983. İfade Biçimi ve Genel Linguistik olarak Estetik, Croce Estetiğine Giriş, Remzi Kitabevi, İstanbul

- Uluoğlu, B.**, 2002. Mimarlık Bilgisinin ifte Kimliği ve Kavramsallaştırılış Biçimi zerine, Mimarlık ve Felsefe, s: 52-67, YEM, 1.Baskı, İstanbul
- Vattimo, G.**, 1997. Beyond Interpretation: The Meaning of Hermeneutics for Philosophy, Polity Press
- Velioğlu, S.**, 2000. İnsan ve Yaratma Edimi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- Venturi, R.**, 1991. Mimarlıkta Karmaşa ve çelişki, ev: Serpil Merzi zaloğlu şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, 1. Basım, İstanbul
- Vitruvius**, 1998. Mimarlık zerine On Kitap, ev: Suna Güven, şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, YEM, 3.Baskı, İstanbul
- Wachterhauser, B., R.**, 2002. Söylediğimiz şey Olmamız Gerekir mi? İnsan Bilimlerinde Hakikat zerine Gadamer, Hermeneutik ve Humaniter Disiplinler, s: 127-148, der. ve ev: Hüseyin Arslan Paradigma Yayınları, İstanbul
- Wake, W., K.**, 2000. Design Paradigms, A Sourcebook for Creative Visualisations, John Wiley & Sons, NY
- Waks, L., J.**, 2001. Donald Schön's Philosophy of Design and Design Education, *International Journal of Technology and Design Education* , **11** , 37-51
- Whitford, F.**, 1991. Bauhaus, Thames and Hutson, Reprinted
- Wilson, B., G.**, 1997. Thoughts on Theory in Educational Technology., *Educational Technology*, **37**, 1, 22-27.
- Winn, W.**, 1997. Advantages of a Theory-based Curriculum in Instructional Technology, *Educational Technology*, **37**, 1, 34-41.
- Wittgenstein, L.**, 1985. Tractatus Logico-Philosophicus, ev: Oru Aruoba, BFS Yayını, İstanbul, 1985
- Wittgenstein, L.**, 1998. Felsefi Soruşturmalar, ev: Deniz Kanıt, Küyerel Yayınları
- Yücel, A.**, 1999. Mimarlıkta Dil ve Anlam, Seminer, TMMOB Mimarlık Odası İstanbul Büyükkent şubesi Yayını
- Zarzar, K. M.**, 2003. Use and Adaptation of Precedents in Architectural Design, Toward an Evolutionary Design Model, Delft University Press, Netherlands
- Zimring, C., & Craig, D., L.**, 2001. Defining Design Between Domains: An Argument for Design Research A la Carte, Design Knowing and Learning: Cognition in Design Education, pp:125-146 ed: C. Eastman, M., McCracken, W., Newstetter, Elsevier
- URL-1**, www.baktabul.com/kitap-ozetleri-ve-dergi/28493-bati-dusuncesinde-donum-noktasi.html

URL-2, www.analogy.itgo.com. 05.03.06

URL-3, <http://hagar.up.ac.za/catts/learner/peterdl/ID%20Theory.htm>

EKLER

EK A

Fenomen: Ontolojik olarak Aristo'dan beri görünüş-gerçeklik ayırımına akıl yardımıyla aşılabileceği, gerçekliğin varlık dünyasında olduğu ve varlık dünyasının görünüş dünyası için taşıyıcı ve töz olduğu kabul edilir. Varlığa akıl yoluyla ulaşırken (ontolojik rasyonalizm) Kant'tan beri varlığın bilgisinin dış dünyadan doğrudan yansıtılmadığı zihinsel etkinliğin duyumlara müdahale ettiği ve anlık ilkeleri ve formları doğrultusunda meydana geldiği [Özlem (2003) s:21] ve bizim varlığın bilgisine hiçbir zaman ulaşamayacağımız fikri hep vardır. Kant'a göre değişen yapısıyla algıya dayalı görünüş dünyasının ötesinde metafiziksel anlamda değişmeyen ve hep aynı kalan varlık dünyasında ancak görünenin bilgisine ulaşabiliriz ve dolayısıyla bilgimiz rasyonel bir düzenlemenin ürünü olarak ancak görünüşün (fenomenlerin) bilgisi olabilir. (fenomenolojik rasyonalizm) [A.g.y.s: 33] Duyum-tasarım ilişkisi olarak tanımlanan fenomenal gerçeklik anlayışında duyumun iki tarafına yerleştirilen mutlak gerçek ile saf bilinç arasındaki ilişkide gerçeklik kendini bilince olduğu gibi değil ancak aracının onu sunduğu ya da yakaladığı gibi ulaştırılır. "Kendinde şey" olarak varlık bilinmez, deneyimlenemez ancak düşünülebilir. Platon'un ide düşüncesi Kant'ta kendinde şey'in imgesel bir temsiline dönüşür. Herhangi kuramsal bir yaklaşımın kavrayamayacağı ve temsil edemeyeceği şeydir. [Karatani (2006) s: 202] Böylece denklik düşüncesi geçerliliğini kaybeder. Kant sonrası filozoflar ve Hegel kendinde şey'i yok sayarlar ve İde'nin gerçeklik, gerçekliğin idealleştirme olduğunu savunurlar. [A.g.y.]

Ontoloji (Varlıkbilim): Öznenin katılımının bütünü kavranmasındaki belirleyiciliği nesnel ve öznel ontolojileri oluşturur. Bir tarafta N. Hartmann ve G. Jakoby tarafından ortaya konan objektivist(nesnelci) ontoloji diğer taraftan M. Heidegger tarafından savunulan Subjektivist(öznel) ontoloji daha sonra J.P. Sartre tarafından Husserlci ve Heideggerci yönelimler "fenomenolojik ontoloji" adı altında bir araya getirilir. [Özlem (2001),s: 100] Varlığın en üst yapıları, belirlenimleri ve yasalılıkları biçimsel/nesnel ilkelerle açıklanmaya çalışılırken metafiziksel olanlar içeriksel/anlamsal ilkelerle subjektiflik çerçevesinde açıklanmaya çalışılır. Biçimsel ontoloji varlık yasaları ve varlık yapılarını araştırırken, içeriksel ontoloji gerçekliğin genel yasaları ve düzenini ele alır. İçeriksel ontolojide gerçeklik nesnel ve öznel olarak tekrar ele alınır. [A.g.y. s: 104] N. Hartmann tarafından ortaya konan biçimci yeni ontoloji bütünü indirgeme eğilimini ortadan kaldırmak ister. Yeni ontolojinin katmanlarına göre en üstte metafiziksel tinsel varlık ve onun altında psişik varlık daha sonra fiziksel katman olarak organik ve inorganik varlık katmanları vardır. Bu alanlara her türlü indirgeme holistik bütünü parçalar. [Velioğlu (2000) s: 53-59]

Metaforun Karakteristiği Benzerlik: Foucault'ya (2001) göre Batı kültüründe, XVI. y.y.'da dilde "temsil", işaret (*sign ing.*) aracılığıyla gerçekleşir. İşaret olmadan benzerlik olmaz (A.g.y.s:111). Benzerlik işaretler sistemine bağlıdır (s:117). XVII.y.y.'dan itibaren beliren işaretler, gösteren-gösterilen ilişkisinin temel bir ilişkiye, genel bir temsil teorisine bağlı olduğunu gösterir (kartezyen düşünce). Benzerlik işarete gereksinim duymaz. İşaret ile şeyler arasındaki ilişki hayal gücüne dayalıdır (s:113-114). Benzerlik bilginin sınırlarına itilmiştir (s:118). XVIII. y.y.'ın ikinci yarısından itibaren iki çözümleme yolu ortaya çıkar. Biri, temsil dizisini, karşılaştırmalar tablosunda fark eden çözümleme (hayal gücü analitiği). Diğeri, şeylerin benzerliklerini, düzene sokmadan (tablolaştırmadan) fark eden çözümlemedir (negatif, doğanın çözümlemesi) (s:155).

Foucault batı kültüründe dönemler içinde belirgin olan dört tip benzerlik anlayışını betimler. 1) Uzlaşma (*convenientia*): Batı kültüründe XVI. yy. sonuna kadar dünyanın kendi üzerinde dolanışı (mimetik sanat anlayışı) birbirini tekrarlayan, özellikle şeyler arasındaki yakınlığa işaret eder. Birbirine yaklaşan bitişen şeyler yakındadırlar. Birbirine temas eden şeylerin birbirleriyle ilişkisi yeni benzerliklerin doğmasına neden olur. Uzamsal yakınlıkta ve birbirine eklenilen benzerlik halkaları birbirilerine göre göreceli düzenlilikler yaratır. 2) Rekabet

(aemulatio) Uzamsal yakınlık ilişkisinden kurtulan ve mesafe içinde hareketsiz olan şeyler arasında birbirini kapsama, kuşatma ilişkisindedir.3) Karşılaştırma: Uzlaşma ve rekabetin yakınlık ve uzaklığa dayalı benzerlikler kurdurma eğilimi karşılaştırmada çakışır. Hem rekabete dayalı bir çarpışma hem de uzlaşmaya dayalı ayarlamalar, bağlar ve eklemlerden oluşur. Görünen ve kitlesel benzerliklerden öte ilişkilerin ve ince benzerliklerin (analojilerin) bulunması yeterlidir. 4) Sempatiler: Diğer üç benzerliğin hepsine yer verir. En geniş mekanları aşan tek bir temastan (sezgisellik içeren) doğabilir. Aynının o kadar güçlü bir halidir ki; benzerin biçimlerinden biri olmakla yetinmemektedir. Özümleme; şeyleri birbirine özdeş kılma, onları karıştırma ve bireyselliklerini kaybettirme gücüne sahiptir. Şeyleri oldukları şeye yabancılaştırır. Özdeşin yönüne doğru dönüştürerek, bozar. Gücü dengelenmezse (antipati ile) dünyadaki herşey tek bir noktada türdeş bir kütleye dönüşür. Antipati şeyleri soyutlanmışlıkları içinde tutar ve özümlemeyi engeller. Sempati ve antipati çifti bütün benzerlik biçimlerine yer verir. [Foucault (2001) s:43-56] XVI. yy (Rönesans) benzerlik ilişkisi birbirleriyle sınırsız ilişkilendirilebilen bu kalabalıklık ilişkisinde kurulur. Sonsuz teyit etmeler ve doğrulamalara dayalı bir epistemoloji oluşturur. [A.g.y.s:63]

XVII yy'da Descartes benzerliği reddeder. Ama bunu karşılaştırma eylemini rasyonel düşünceden dışlayarak ve bunu sınırlandırarak değil; tamamen tersine onu evrenselleştirerek ve saflaştırarak yapar. Yalnızca iki karşılaştırma biçimi vardır: Ölçü ve Düzen. [Foucault (2001) s:92]

Uzun süre bilginin (episteme) temel kategorisi (hem biçimi hem içeriği) olmuş olan benzerlik; özdeşlik ve farklılık terimleri içinde yapılan çözümleme içinde erimiştir.. XVI yy da (Rönesans) öncelikle karşılıklılıkların bütünsel sistemi (yeryüzü-gökyüzü, mikrokozmos-makrokozmos vb.) kabul edilir ve her özel benzerlik bu bütünsel ilişkinin içine yerleştirilir. Mikrokozmos ile makrokozmos arasındaki dünyada sonsuz bir benzerlik (özdeşleştirme) oyunu vardır. Descartes ile birlikte kıyas hiyerarşisinin yerine şeyleri yaklaştırmaya değil; ayırmaya yönelik bir çözümlemeye geçer..Evrensel yöntem olarak çözümleme ölçülebilir. Düzenlilikleri keşfederek rasyonelleştirir. [Foucault (2001) s:94-99]

Benzerlik fikri [Moles (1993) s: 169] kategorisel düşüncenin temel kavramlarından biridir. Benzerliği tanıma yeteneği dünyayı düzene koymamızı sağlayan bir güçtür. Benzerliğin mantıksal terimlerle ifade edilmesinde Benzerlik= kıstas ölçeklerinin birinde veya birden fazlasında yakınlıktır.

Gestalt psikologlarının çözümlerinde belirsiz öğelerin belirsiz bir bütünü karşısında, bilinç alanı, kavranacak kadar olmaları şartıyla bu bütünün öğeleri arasında benzerlikler kurar. Eğer kavrayamazsa bütünü alt bütünlere bölmeye yönelir. Bu alt bütünlere benzer olarak algıladığı öğeleri sırayla karşılaştırmak zorunda kalır.

Benzerlik kavramı kendiliğinde şüphelidir. Doğasında bütünüyle belirsiz, uygulamasında bütünüyle apaçık kavramlardan biridir. Çoğu zaman farkında olunmasa da yaşam benzerlikler üzerine kuruludur. Bazen iki şeyin neden benzer olduğu bilinmez. Benzerlik kuşkusuz özdeşlik değildir. Özdeşlik iyi tanımlanmış bir mantıksal kategoridir. İki iyi tanımlanmış nesne sadece algı eşiğinin altında farklılaşıyorlarsa özdeşleştirilir. Benzerlik benzerlik derecesi denen belirsiz bir değişken tarafından nitelendirilir. Zihin tam özdeşlik ile tam farklılık arasında bir süreklilik çizgisini kavrar. (A.g.y. s: 171) Benzerlik fikri (eğer karşılaştırılan nesnelere çok fazla değil ve kişiler arasında aşırı bir kültür farkı yoksa) kişilerde aynıdır.

Moles'a göre benzerliği kavrama yöntemleri iki obje hakkında herhangi bir ölçü verilmediği durumlarda, tanımlanamamamadığımız bir süreklilik çizgisi üzerinde nesnelere yakınlığının ve benzerliğin belirsiz bir duygusu devreye girer. Benzerlik tümevarımsal düşüncenin ve yaratma süreçlerinin tümüyle özsel kavramlarından biridir. Benzerlik ve keyfi birleştirme belirsiz bilimlerinde ve özellikle de bunların hüristik girişimlerinde, temel yöntemlerden biridir. (A.g.y. s:172)

Kavram: Nietzsche tarafından yıpranmış bir metafor olarak tanımlanan kavram [Karatani (2006), s:57], Marx ve diğerlerine göre bağıntıdır. Doğa yasasında maddenin bağıntısının bir örneği (temsili) olarak kavramı modern felsefede Kant; deneyimden önce gelen önsel biçimin içinde ya da aşkın öznellikte arar. Platon'un ideasına atfedilen ve idealleştirilen kavramın ontolojik konumunun ihmal edilmesi biçimselleştirmeyi beraberinde getirir. (A.g.y., s: 58)

Moles, [(1993) s: 158] kavramı yapılanmaya yönelik açık tanımlı hale getirmede formel ve kategorik olmayan, kavramın gittikçe daha anlam telkin edici belirli bir anlama odaklanmasını sağlayan, kavramın ve teriminin haklarındaki belirsizliklerin elemeye yönelik bir dizi formülasyon şeklinde beliren tanımlar sunar. Bütüncül, kavramsal metaforik bir mimari tasarım eğitiminde 1) Kavramları zihinsel olarak algılatıcı kılmak için diğer kavramlardan farklılaştıran bir zihinsel bir "biçim gücü" vermek. 2) Kavramları akıl yürütme içinde diğer kavramlarla ilişkilendirerek açık seçikliğini diğer kavrama bulaştırmak, karıştırmak 3) Kavramı algılanan bir gerçekliğe bağlamak (deney, somut nesne vs.) 4) Bu kavram ve ilişkileri kullanan bir söylem sayesinde, bir başka bireyde (tasarımda) bulunduğu sonucuna varılan değer veya davranışları, elverişli bir durumda değiştirebilmek önerilebilir.

Batı Düşüncesinde Bütün: Antik Yunan'da doğa; ilk kez Permenides tarafından kullanıldığı şekliyle "varolan" anlamına gelmektedir. Bu varlık tanımı, görünen ve sürekli değişen fiziksel olanın ötesindeki asıl ve gerçek varlıktır. Varlığın görünenler yani fenomenler alanının dışında kazandığı metafiziksel karakter onu tek varlığa, Platon'un tanrısal varlığına götürür [Özlem (2001), s: 97-98]. Tek bir bütün (holistik) fikri birbirleriyle özdeşleşen şeylerin bir bütünde birleşmesiyle metafiziksel olarak varolacaktır. Yeniçağda Kant böyle bir varlığın - Kant'ın deyimiyle "kendinde şey"i- bilinebilirliğinin olamayacağını ancak fenomenlerin bilinebileceğini savunur. Hegel'in Kant'ın koyduğu "kendinde şey" ve "fenomenler" arasındaki duvarı aşmada mantıksal olanın aynı zamanda varlıksal olduğunu savunması (A.g.y.s: 98-99) görünen ile görünmeyenin bütünleştirilmesi çabasıdır.

Evren bir nesne olarak insanı da içinde olmak üzere tüm var olanların bütünü olarak düşünülebilir ve bu bütünle ilgili evrensel nesnel-gerçeklik kabulüne varılabilir (realist görüş). Böyle bir gerçeklik ve bütün öznenin her türlü deneyim ve bilgisinden bağımsız, mutlak olarak vardır. Diğer tarafta pozitivistin dışarda bıraktığı ve Kant'ın eleştirisiyle gündeme gelen fenomenal gerçekliğin yarattığı göreceliğin belirsizlik ortamında bir gerçeklik ve bütün tanımı aranabilir.

Realist görüşün analizi fenomenolojide yerini yoruma bırakır. [Palmer (2003), s: 32] Gerçek olan yorumsaldır. Özne-nesne etkileşimi kaynaklı bu görüşler bütünün en kapsamlı varlık kategorisindeki tanımlamalarının da belirleyicisi olmaktadır. Dönemler içinde ya da kişisel düşüncede özne-nesne şemasının ve mutlak gerçekliğin varlığının reddine varan uç noktalar görülür. Akıl eksenli bir düşüncede, varlığın bir bütün olarak metafiziksel sunumu Kant'tan sonra diyalektik spekülasyona dönüşmüştür. Burada mutlak olan; objeler çokluğu içinde değil, öznenin kendi içinde Ben'de (Fichte), özne ve nesnenin özdeşliğinde (Schelling) ve tinde (Hegel) aranır [Özlem (2001) s: 138].

Hegel ideal bütününe "tinsel varlık" bağlamında ulaşır. Hegel varlığın gerçekliğine "mantıksal" diyalektik düşüncesinde tanımladığı özbilinçle (kendi-kendinin bilinci) ulaşabileceğini savunurken sonlu sonsuz gibi kavramlar diyalektik düşüncede birbirlerini var ederler. En kapsamlı kavram olarak varlık ve karşılığı hiçlik özdeşliği "oluş"tur. Oluş içinde varolan, aynı zamanda ve daima kendisinden başka (farklı) olandır ve tersine, kendisi olan şey başkası(diğeri) karşısında belirlenmiştir. Varlık ile ilgili temel yasalar *a priori* (Kant'ın düşüncesi) olarak bilinemezler ve ancak diyalektik olarak saptanabilirler [Özlem (2001) s: 109]. Bütünün varlığı, karşıtlıkların diyalektik ilişkide birbirini var etmesiyle belirlenir.

Kant'tan beri Alman idealizminde aklın bütüne ulaşırken öznel ya da nesnel eğilimli olduğu düşüncesi vardır. Horkheimer'ın *Verstand* (anlık) kavramının karşılığı öznel akıl(genel geçer anlama yetisi), çevresindeki nesnel kaotik yapıyı düzenli hale getirmek ister. Analitik ve biçimsel yaklaşımlarıyla dış görünüşle ilgilenir ve özne-nesne dualizmini temel alır. Kategorizasyon çıkarsama, tümevarma gibi yöntemlerle düzene ulaşır. Horkheimer'ın *Vernunft* (us) kavramının karşılığı olan nesnel akıl; öz ile görünüş, parça ile bütün arasındaki bağlantıyı farkındadır. Yüzeydeki görüntüyü aşip derindeki ilişkileri kavrayabilecek zihinsel bir yetidir. İnsan ve amaçlarını da içine alan bütün varlıkları kapsayan bir sistem ya da hiyerarşi kurma peşindedir. Nesnel akıl,öznel aklıda kapsayan birbirlerini tamamlayan bir niteliğe sahiptirler [Dellaloğlu (2003) s:30]. Öznel aklı temel alan Descartes'in özne-nesne dualizmi öz ile görünüşü birbirinden tamamen ayırırken sentektik bilgiler yerine akli öznel boyuta indirger. Devamında pozitivism, çevresini ve özneyi nesneleştirir. İkisi arasına bilgilenmenin aracı olarak duyuları yerleştirir (A.g.y. s: 37).

Batı düşüncesinin bilimsel/pozitivist paradigması; Antik Yunan'la başlayan ve "analitik/atomcu" olarak tanımlanan; bütünü parçalara bölerek inceleme ve bütünü parçalar

üzerinden tanımlama, açıklama eğilimindedir. Parçalı bakış ilişki çerçevelerini daraltırken, metodik önermeler bakış açılarını sınırlandırır. Batı düşüncesinin analitik yaklaşımı insanın evrenle olan ilişkisine de yansımıştır. Yeniçağ felsefesi insanı merkez alırken yüceltilir ve evrenin düşünsel hakimi konumuna yerleştirir. Varolmadan başlayan bu sorgulama kendi dahil her şeyi düşünce süzgecinden geçirmesini gerekli kılar. Bu düşüncede tanrılaşan insan, evrenle olan bütünlüğünü kaybeder ve ona dışardan bakmaya başlar. (dualistik görüş: Özne-nesne, insan-evren ayrılığı) Kartezyen belirlenimci bakış, evreni ve ona benzer şekilde insanı mutlak kurallar ile tanımlı ve mekanistik olarak işleyen bir bütün olarak görür. Bu işleyişi açıklayabilmesi için her şey analitik olarak tanımlanır ve işlevsel olarak açıklanır. Analitik yaklaşımın evrene bakışı ve insan aklının karşısına yerleştirmesi, dualistik karşıtlıklar çerçeveleri oluşturur.

Temelini matematiksel yöntemler üzerine kuran doğa bilimine ve Descartes'in rasyonalizminin pozitivizmine karşıt olarak; tarihsel diyalektik yaklaşım, Hegel'in mantıksal spekülasyonun tin/tarih felsefesi ve Marx'ın materializmi yer alır. Marx'ın bütünlük kavramında bilinç yaşamı belirlemez, tam tersi yaşam bilinci oluşturur. Materyalist yaklaşımla ideoloji biçimlerine karşılık gelen bir bilinç oluşur. Marx'ın materyalist tarih anlayışına göre tarihteki gelişmeyi ekonomik ilişkiler belirler. İdeolojik kültürel üst yapı, ekonomik alt yapı üzerine temellenir. Toplumsal ilişkiler bütünü varlığı oluşturur. Hegel'in özbilinçli tinsel varlık olarak tanımladığı insan toplumsal varlığa dönüşür. Marx diyalektiği materyalist olarak ele alır.

Pozitivizmin özne-nesne dualizmine karşı özne-nesne özdeşliğini kapsayan idealleştirilmiş holistik ve Platonik bir bütüne ulaşmaya çalışan idealizm arasındaki dengeyi Frankfurt Okulu'nun eleştirel düşüncesi kurmaya çalışır. Salt özne ve nesneyi ayıran materyalizmi ve ikisinin özdeşliğine dayanan ütopyik idealizmini reddeder. İdealizmin –tanrısal tek-bütün ile sonuçlanan- kapalı uçlu diyalektik düşüncesini tekrar yorumlanarak; Horkheimer tarafından, “açık uçlu diyalektik” ve Adorno tarafından, “negatif diyalektik” olarak tanımlanır. Eleştirel düşünce hem pozitivizmi hem idealizmi eleştirirken; özellikle Hümanist hareket ve Nietzsche ile başlayan bütünün kapsamının, sınırlarına olan kuşuklara, indirgenmemiş bütünlük arayışına bağlı fenomenolojik birden çok bütün tanımı yapılabileceğini savunur.

Batı düşüncesinde Hegel'le somutlaşmaya başlayan mantıksal diyalektiğe dayalı holistik bütün arayışı zamanla kendi içinde eleştirel bir zemin hazırlamış ve özellikle son yüzyılda bütünlük farklı boyutlarında ele alınmıştır.

Doğu felsefesinin Budist inançlarında bulunduğu bütüncül yaklaşım, Budist düşüncede “bilinçlilik” (*consciousness ing*) insanı evrenin bir parçası olarak görürken evreni de insanın bilinçliliğinde sarıldığını düşünür ve dualizme karşıdır. Japonya'nın Edo çağı düşünürlerinden Hint düşüncesinden etkilenen Miura Baien Hegel'den yarım yüzyıl önce “karşıtlıkların birliğini” öne sürerken parça ile bütünü, analizle birleştirir. İkiliği teklife dönüştürür [Kurokawa (1991) s: 46]. Edo kültürü sanatta soyutla somutla fantastik bir şekilde birleştirir. Gerçekliğe yakın ile soyut olanı bir arada kullanır. Batıda bu anlamda biçimci yaklaşımı Picasso'da görmekteyiz.

Arthur Koestler, holon kavramıyla parça-bütün dualizmi yaratmayan bir bütünlük tanımlamaya çalışır. Holon kavramı Yunanca bütün anlamına gelen *holos* sözcüğüne, parça ya da partikül için *on* ekinin eklenmesiyle oluşur. (*whole ing.*) Böylece Hegel'in idealizminden türeyen *holistic* sözcüğünün yanında Koestler'in holon tanımından türetilmiş *holonic approach ing.* (holonik yaklaşım) tanımı oluşur. Koestler birbirini takip eden üç gerçeklik tanımlar; hissi farkındalık, düşünsel farkındalık ve mistik farkındalık.

Koestler fenomeni analiz ile parçalara indirgenmesine karşı tüm evrenin iç içe geçmiş ve hiçbir zaman ulaşılamayan bir bütüne doğru gittiği fikrini savunur. Böylece temel düşünce olarak kendi deyimiyle *açık hiyerarşik* olan açık uçlu ama aynı zamanda hiyerarşiler barındıran bir holon düşüncesi belirir. Bu durumda holon kavramı parçanın ve bütünün eşdeğer olduğu bir durumu belirtmiş olur. Dünyayı duyuların (sense perception) ve düşüncelerin (concepts), bilinçliliğin ve bilinçsizliğin, beden ve ruhun, insanın ve tanrının bütünlüğüne götürür [Kurokawa (1991) s: 43-45].

Yapısal Yöntem: Yapısal yöntem atomik düşüncenin tüm bilimlere girmesidir. Düşünce akımı olarak etnoloji ile linguistik arasında bir yerde ortaya çıkarmıştır. Temel ilkeler enformasyon ve iletişim teorisinde açık seçik ortaya konmuştur. Yapısal yöntem, dünyanın seyrinde dünyanın tüm karmaşık olgularında, tüm değişmez ve gözlenebilir görüşlerde; basit şematize edilmiş, koşulların gözlemciye empoze ettiği veya gözlemcinin seçtiği bir ölçekte

algılandığı şekliyle gerçekliğin temsiline uygun olarak türülüşü azaltılmış bir takım öğelerin bir bütünü ayıdetmek amacını taşımaktadır. Bu az çeşitli basit öğeler daha basit bir yapıya o an için indirgenemez olan "atomların" belirli bir muğlaklık düzeyinde gözlenmiş bir gerçekliği az çok sadık bir şekilde yeniden üretmek için, birleşme veya ayrılma kurallarına göre birbirleriyle nasıl kombine edilmeleri gerektiğini araştırmaktadır. Atomlar ve ek olarak kombinezon yasaları, yapısal teorisinin özüdür. Bu teori madde bilimleri teorisinin bir keşfi ve kılık değiştirmiş bir şeklidir.

Yapısal yöntemin üç aşaması vardır: 1) Hangi atomlardan ve hangi düzeyde söz edildiğini araştırmak 2) Gerçeğin bir benzerini inşa etmek amacıyla bunlardan bunların bir kısmını bir araya getirilme kodunun kurallarını bulmak 3) Bu benzer yapıyı eleştirmek ve yeniden başlamak vb.

Temsilin inandırıcılığı önemlidir. En geçerli model zorunlu olarak en gerçekçi olan değildir. Olumsal niteliklere kıyasla bazı niteliklerin abartılması gerekir [Bu metin Moles (1993) den özetlenmiştir].

Yapı: Yapı ile ilgili ideal görüş: 1) Yapıların özde yeterli olduğu ve yapıları kavramak için dışsal öğelere gönderim yapılması gerekmediği ile desteklenen doğal anlaşılabilir olması 2) İncelenebildiği ölçüde ortaya çıkan kuramsal kullanımları, bir takım ortak ve belkide gerekli özellikleri olduğudur.

Yapı dönüşümler dizgesidir. Öğelerin ve özelliklerinin toplamı değildir. Dönüşümler birtakım yasalar gerektirir. Yapı dizgenin dışına çıkacak sonuçlar doğurmayan ya da dizge dışı öğeler kullanmayan dönüşüm yasalarının karşılıklı etkisiyle sağlanır(korunur) ve zenginleştirilir. Kısaca üç ana düşünceden oluşur: Bütünlük, dönüşüm ve özde-düzenleme (kendi-kendini yönetme)

Yapının bulunmasından sonra biçimselleştirme oluşabilir (model oluşturma). Yapı bu biçimselleştirmeden bağımsız olarak var olur. Biçimselleştirme mantıksal veya matematiksel bir işlem ortaya konarak, ara bir evre olarak olabilir. Dönüşüm kavramı, yapıyı tanımlama sorununu baştan sınırlamamızı sağlar. Her disiplin farklı yapı kavramlarını oluşturur.

Bütünlük: Yapılarla bir araya getirilmiş kümeler arasındaki fark: 1) Yapılar bütünlükten oluşur. Bir araya getirilmiş kümeler içinde buldukları toplamdan bağımsız olan öğelerden oluşan karmalardır. 2) Yapının öğeleri arasındaki ilişkileri düzenleyen ve bütünü veya dizgeyi tanımlayan yasalarlardır. Bu yasalar öğelerin özelliklerinden ayrı olan, bütünü bütüncül özelliklerini yönetirler. Bütünlük kavramı birçok sorunu getirir. Başlıca ikisi: 1)Yapının doğası, 2)Yapının oluşum şeklidir.

Dönüşümler: Yapılaşmış biçimlerin nitelikleri bileştirme yasalarına bağlıysa yasaların doğasında yapılaşma olmalıdır. Yasa ve kural kavramları aynı anda yapılaşma ya da önceden yapılaşmış olmanın sürekli ikilemi ve ya kutupluluğudur. Dönüşüm olmadan yapılar devinimsiz olacaktır ve bunları açıklamanın bir anlamı kalmaz. Dönüşüm ve biçim arasındaki bağıntı, yani yapıların kaynağını bulmak önem kazanır. Bir yapının öğeleri, bu öğelere uygulanan dönüşüm yasalarından ayırt edilmelidir. Dönüşüm veya değişim yalnızca yapının öğeleri için geçerli olduğundan , yasalar değişmez olarak görülebilir. Dönüşüm ya da değişim yasa ve kurallar ile gerçekleşir. Bu yasa ya da kurallar önceden var olabilir ya da kurulabilir. Örneğin dil yapılarında Chomsky, üretici dilbilgisinin doğuştan sözdizimsel yasalar gerektirdiğini savunur [Piaget, 1999, s: 18].

Özde-düzenleme: Dönüşüm ve özde-düzenleme yapıda iki üretici araç olarak çalışırlar. Dönüşümler dizgenin dışına çıkmazlar ve dizge içindeki öğeleri kullanarak yasalarını korur. Bu anlamda yapı kapalıdır ve diğer bir yapının alt yapısı olması ile bağdaşır. Ancak bir yapı alt yapı olarak ele alındığında kendi sınırlarını kaybetmez, bu durumda iki yapının birlikteliği söz konusudur. Meydana gelen değişiklik bir indirgemenen çok bir zenginleştirmedir. Bir bilim alanı özde düzenleyici bir dizge veya yapıya indirgendiğinde, özün kavrandığı düşünülebilir. Özde düzenleme, kendi aralarında artan karmaşık düzeyleri olan, değişik yöntem ve süreçlerle sağlanabilir.Bu da bizi dizgenin oluşumuna (biçimlenmesine) geri götürür. Mantıksal veya matematiksel olmayan yapılarda dönüşüm zamana yayılır.Bu tür dönüşüm yasaları beklentilere ve düzeltmeye bağlıdır.

Kuruluş kavramı: Önceki kuramlar bir piramidin katları olarak düşünülürdü, böylece her kat bir alttakinin üstüne kurulur ve en alttaki kuram basit yöntemlerle kurulduğundan en sağlamı olarak ele alınırdı. Bilgi piramidi tabanı üstünde durmaktansa, daha önce ulaşılmamış ve

sürekli yükselmekte olan tepesinden asılı olarak durmaktadır. Daha çok yükseldikçe dönümlerin yarıçapı büyüyen bir spiral olarak görülebilir. Bu da uygulamada, bir dönüşümler dizgesi olarak yapı kavramının, sürekli oluşum olan kuruluş kavramıyla devamlılığı anlamına gelir. [A.g.y. s:36] Kurt Gödel(1931)'in vardığı sonuç özellikle biçimselleştirilmiş bilgi katları olduğu gibi bunların yanında biçimselleştirilmeyi bekleyen “yarı biçimsel” veya “yarı sezgisel” katlarında olduğudur (Bu metin Piaget (1999) den özetlenmiştir).

Yapı ve Gestalt Psikolojisi: Yapıların kaynakları: 1) Önceden biçimlenme: Yapılar sonsuz varlıklar olarak kabul edilebilir (önceden belirlenmişliği anımsatan doğuştanlık içerir. İlk biçimlerin nasıl oluştuğu sorununu geçerlidir.2) Koşullu Yaratım: Faucoult'nun bilginin arkeolojisinde olduğu gibi yapılar çelişkili tarihte bir yerlerde oluşabilirler (koşullu “çıkış” kuramını benimser) Faucoult' nun arkeolojisi bunun özel bir türevidir. 3) Kuruluş: Gestaltçilerin değişimiyle fiziksel dünyadan edinilmiş olabilirler Bir şekilde özneye bağımlı olabilirler (kuruluşçu açıklamaları benimser).

Biçimselleştirme sürecinin kendisi kurucudur. Kuruluştta, yapıların kuruluşunu sağlayan ana öge olarak belirlenen işlev “benzeşim”dir. Bu atomizmde “çağırışım” denen olgunun yerine yapısalılıkta kullanılan olgudur. Örneğin psikolojide işlevin bir kere yapıldıktan sonra tekrarlarla öncekiyle benzerlik kurularak uygun nesnelere dahil edildiği bir düzeni kapsayan süreçtir. Aynı zamanda yapılar adını verdiğimiz “genel düzeni” doğuran da benzeşimdir. (Deneyimle bağlantılı) [Piaget (1999) s: 69] Benzeşimin kendisi bir yapı değildir. Benzeşim her işlevsel eylem durumunda araya giren, sonunda yapıların ortak benzeşimini sağlayan ve daha yakın yapılararası bağlantılar kuran, yapı biçimlendirmenin işlevsel yanısıdır.

Bruner yapılar ve işlemlere inanmaz. Ona göre, öznenin algısal hareketleri ve yöntemleri vardır.

Gestalt Yapılar: K. Bühler'in tamamıyla deneysel yönlerle fenomenolojide çok önemli bir yer tutmuş olan, yapının öznel yönünün olmasıdır. Bu yönler “amaç” ve “anlamlandırma”dır. Nesnel tanımını yaparken kullanılan “dönüşüm” ve “özde-düzenleme” kavramlarının fenomenolojide karşıtlarıdır. Bühler, tüm çağırışimsal karşıtlarının da benimsediği gibi, değerlendirmenin bir birleştirme (bir yapma) eylemi olduğunu ve düşüncede yükselen karmaşıklık dereceleri olduğunu ortaya koymuştur.

Gestalt psikolojisi (W. Köhler, M. Wertheimer) fenomenoloji çatısı altında genişlemeye başladıysa da, sonuç olarak yalnızca özne ve nesne karşılıklı etkileşimi üzerindeki vurguya sığdırmıştır ve araştırmalarda doğallığa önem vermiştir. Fizikçi olarak eğitilmiş Köhler fizikteki “alan” kavramını gestalt'e taşır. Gestalt kuramcılarının tüm işlevsel ve psikogenetik düşünceleri dikkate almamalarına ve sonuç olarak öznenin aracılığını da dikkate almaya neden olan kavram “alan” kavramıdır. Basit olarak açıklamaya çalışılırsa; fizikteki alan kavramı, herhangi birşeye uygulanan net gücün tüm güçlerin yönü ve yoğunluğuna bağlı olduğu bir düzenlenmiş bütündür. Güçlerin birleşimi çok hızlı gerçekleştiğinden, dönüşümler neredeyse anında gerçekleşir. Oysa sinir sistemini ve çoklu birleşme alanlarında elektrik itkileri anında gönderilmez. Bu itkiler alımıyla algılamının çok hızlı düzenlendiğini düşünsek bile, bunu tüm Gestaltlar için geçerli olacağı sonucuna ulaşılmaz. Böylece Gestalt, yaratım tarihinden uzak, işlevsiz ve öznenin ayrı yapılar arayanlara uygun bir yapı türü ortaya koyabilmiştir (A.g.y. s:54).

Gestaltçı yapısalıcıların temel kavramı “bütünlüktür”. Gestalt kuramı farklı olarak duyunun varlığına karşı çıkmaktadır. Çağırışimsal kuramda duyular verili kabul edilirken ve yapılanmış algısal bütünlük bunlardan doğarken, gestalt psikologları baştan verili olanın bir bütün olduğunu ve bunun duyuların da bir ögesi olduğu, bir yapı olduğunu savunmuşlardır. Algısal bütün açıklanması gereken bir veridir ve bu bağlamda alan varsayımı işin içine girer. Bu varsayımda, gelen sinir itkileri beyne bir sırayla ulaşmaz, neredeyse anında düzenleme biçimlerine dönüşürler. Kuralları henüz bulunmamıştır. (A.g.y. s:55) Alandaki ögeler bütüne bağlı olduğundan ve her bir yerel değişimin tümünü yeniden şekillendirildiğine göre; 1) Bütünün kendisi niceliksel nitelikler barındıran ve parçaların toplamından ayrı olarak bir niceliksel değere de sahip olan bir olgu olduğunu ortaya koyar. Algısal bütünlüklerin bileşim yasası toplamalı değildir. Örneğin; bölümlenmiş bir boşluk bölümlenmemiş bir boşluktan büyük görünür. 2) Algısal bütünlüklerin olabilecek en “iyi” biçimi aldıkları ve iyi biçimlerin basit sürekli, simetrik, yavaş vb. olduklarıdır. Alan varsayımında iyi biçimlerin geçerliliği, en az eylem ve dengeleme gibi fizik ilkelerinin sonucudur. Örneğin; asgari yüzeyler için azami kitle

ilkeleri sabun köpüğünün yuvarlak oluşunu açıklar. Kuramsal olarak doğrulanmış yasa bulunmamaktadır.

İyi biçim kavramını daha iyi açıklayan günümüzdeki “dengeleme” kavramıdır. Yapı kavramını götüren dengelemedir. İster fiziksel ister fizyolojik dengeleme söz konusu iken, dengeleme bir dizgenin içinde dönüşüm kavramını ve özde düzenlemeyi içerir. Bu nedenle gestalt bütünlük yasalarından değil de, daha çok dengeleme ilkelerini kullandığı için yapısalcı bir kuramdır.

E. Brunswick'e göre algılama, deneyim ile geliştirilirse, algılamanın yasasının yalnızca fiziksel yasalarla değil işlevsel yasalarla da yönetildiğini kabul etmek gerekir. Wallach da hafızanın algılama yapılaşmasında önemli bir rolü olduğunu kabul eder. (A.g.y. s: 57) Algılama olgunlaşma ile gelişir ve görsel dikkat alanı anlamında kullanılan alan etkilerinin varlığını kabul etmekte yarı istemli araştırma ile bağdaştırma, kıyaslama vb. algısal eylemleri dikkate almak gerektiğini ortaya koymuştur. (A.g.y.) Göz hareketleri olgunlaşma ile daha düzgün ve sıralı hale gelir.

Özne dıştan kaynaklanan rahatsızlıkları gidermek için ayarlamalar yapan bir dengeleme ögesi olarak görev yaparak, özde-düzenleme süreçlerinin içinde yer almaktadır.

Algılama için geçerli olan hem motor eylemleri hem de zeka için geçerlidir. Özellikle algısal gestaltçiler bunları biçim yasaları altında incelemeye çalışmışlardır. Ör Köhler anlamayı, daha iyi biçimler ortaya koymak için algılama alanının yaptığı ani bir yeniden düzenleme olarak niteler (A.g.y.).

Sistem Düşüncesi: Batı düşüncesi ve kültürü, esas itibarıyla bilgiyi elde etme biçimi olarak tanımlanan bilimsel yöntemden etkilenmektedir. Batıda 16. yüzyıldan itibaren hakim olan bilimsel düşünme biçimi pozitivistdir. Batıda üç yüz yıla damgasını vuran ve mekanistik, kartezyen paradigma diye de adlandırılan bu düşünce fen bilimleri ile sosyal bilimleri derinden etkilemiş ve 20. yüzyılın ortalarına kadar egemen düşünme tarzı olmuştur.

Capra,(1992) yaşanan çağa hakim olan bilimsel bilgi edinme yönteminin ve düşünce modelinin (paradigma), çevre sorunlarından biyolojiye, modern fizikten gen mühendisliğine, teknolojiye eğlenceye kadar uzanan bir dizi alana etkisini ve tıp, psikoloji, iktisat, siyaset gibi bilimleri yönlendirdiğini; bilgi elde etmede ve bilim yapmada kullanılan egemen bilimsel yöntem anlayışı tüm bilimleri ve bilimlerin aracılığıyla insan düşünce biçimini ve toplumsal yaşayışı etkilediğini öne sürer. Bu bağlamda Capra iki temel bilimsel yöntem paradigmasını tartışır.

Birincisi Capra'nın klasik bilim olarak adlandırılacak bu dönemin önemli dört ismi Galileo, Bacon, Descartes ve Newton'dur. Köklerini Galileo, Bacon ve Descartes'ten alan mekanistik düşünce evrensel bir yöntem olarak Newton tarafından formüle edilmiştir. Newton; Bacon'cu gözleme ve deneye dayalı tümevarımsal bilgi yöntemiyle, Descartes akla ve analize dayalı rasyonel tümden gelimci bilgi yöntemini birleştirmeyi başarmış ve tüm bilimlerde kullanılabilen ortak bir bilim anlayışı geliştirmiştir. Söz konusu bilim adamlarının oluşturdukları bilimsel yöntem, tüm bilimleri etkilemiş ve insan ve toplum yapısına ters mekanik bir dünya yaratmıştır. Bahsi geçen bilim adamlarının ortak inançları bilginin ancak ölçülebilir, kesin, mutlak ve bölünebilir nesnelere incelenmesi ve ölçülmesiyle elde edilebileceğidir. Bu varsayımlar bilimin konusunu sadece maddeyle sınırlamış, insanı ve toplumu mekanik bir bakışla araştırmak zorunda bırakmıştır.

Mekanik düşünce bu olumlu gelişmelerin yanı sıra aynı zamanda insanı kendisinden, toplumdan ve doğadan uzaklaştıran sonucu da beraberinde getirmiştir. Eski zamanların kendisiyle ve yaşadığı çevreyle barışık insani değerleri, yerini soyutlanmış, materyalistleşmiş bireysel değerlere bırakmıştır.

İkinci olarak 20'yy'ın ilk otuz senesinde fizik alanındaki teoriler doğabilimi üzerinde paradigmatik değişimlere neden olur Newton'un mekanistik yasaları maddenin belli büyüklükte ve hızda olması halinde geçerli olmadığı saptanır.. Eğer madde çok küçük (kuantum düzeyi) ve çok hızlı (ışık hızına yaklaştıkça) ise yer çekimi kanunları, zamanın ve mekanın mutlaklığı gibi bilinen tüm evrensel mekanik fizik yasaları geçerliliğini yitirmektedir. Dolayısıyla kendini bu ön kabullere dayandıran mekanistik düşünce de bu durumda işe yaramamaktadır. Plank'ın kuantum mekaniği teorisi, Heisenberg'in kararsızlık prensibi, Bergson'un yaratıcı evrim, ve Einstein'ın görecelik teorisi, batı kaynaklı doğabiliminin analitik, kartezyen dualistik yaklaşımını yeniden gözden geçirme gereksinimi doğurmuştur.

Newton mekaniği cisimlerin saldığı ısı ve ışığın sürekli bir akış olduğunu öne sürerken; M. Planc, bunların “kuanta” adını verdiği adını verdiği süreksiz ve kesik parçacıklar olduğunu ileri süren bir “kuantum kuramı” geliştirir. Newton mekaniği hareket altındaki cisimlerin durumlarını yer ve hız yönünden aynı anda saptamanın olanaklı olduğu hakkında bir belirlenimciliğe (determinizm) dayanırken; Heisenberg, minimal cisimlerin dünyasında atom altı parçacıkların (kuantaların) herhangi bir andaki durumlarını yer ve hız yönünden aynı anda saptamanın olanaksız olduğunu gösterir. Parçacıkların bir yörüngeden diğer yörüngeye atlamalarını ne önceden kestirmek ne de durumu bir nedene bağlamak olanaklıdır. [Bu metin URL-1, www.baktabul.com/kitap-ozetleri-ve-dergi/28493-bati-dusuncesinde-donum-noktasi.html’ den alınmıştır.]

Yakın geçmişte ortaya konan kaos teorisi, algılanamayacak kadar küçük etkileri göz ardı eden fizik biliminin doğadaki düzen içindeki düzensizlikleri keşfidir. İlk olarak hava durumu hesaplamalarında ortaya çıkan küçük değişikliklerin ileri hesaplamalarda çok büyük hava değişimlerine sebep olduğunun fark edilmesiyle ortaya çıkar. “Kelebek etkisi” olarak tanımlanan bu olgu, her sistemin kendi içinde düzensizlikler oluşturabileceğini öne sürer. [Gleick(2003)] Teori Parçaların bütün üzerinde yaptığı tahmin edilemeyecek değişimleri yansıtarak doğa biliminin homojen düzenli kozmos inancını sarsmıştır. Kaosun en çarpıcı yönlerinden biri karmaşık , hetorejen ve düzensiz yapısı, iki kutup arasında denge ya da kırılma noktalarının varlığıdır. Düzenli düzensizlikten tamamen düzensizliğe geçme sınırları olarak tanımlanabilecek bu noktalardan bir tanesinin estetikte altın oran olduğu savunulur [Bergil (1993) s: 167].Jung’un psişik bütününe ulaşmasında kullandığı öz arketipi de zıtlıkların ve kutupların ortasında bir denge bulunmasını sağlar (A.g.y s:167).

Günümüzde belirsizliği kullanan iki yaklaşım Lotti Asker Zadeh’in bulanık mantığı (*Fuzzy logic*) tüm enformasyonları belirsizlik ortamından alan ve hiçbirini indirgemeye uğratmadan kullanmaya çalışır. Benoit Mandebrot’nun Fractal geometri ve non-lineer analitik geometri, yapısı ve düzeni olmayan kaotik olguları açıklamaya çalışır. Fraktaller, pekçok ölçekte kendini yineleyen düzenli bir düzensizlik olan, geometrik şekillerdir.

Kozmosun içindeki kaotik yapıyı “entropi” kavramıyla açıklayabiliriz. Termodinamik yasalarında sistemlerde düzenden düzensizliğe geçiş yönü entropi düzeyiyle ifade edilir. Kapalı bir sistemde entropi sürekli artarken, çevresiyle enerji alışverişi yapan açık sistemler (özde çoğalma, kendinden çoğalan) değişime uğararlar Bu durumu Jung’un arketip kavramında da görölmektedir.

Capra, fizikte meydana gelen değişmelerden hareketle batıda yeni bir düşünce yönteminin doğduğunu ifade etmektedir. Algı ve değerlerde kökten bir değişime yol açan bu yöntem, sistem düşüncesi olarak ifade edilmektedir. Köklerini kuantum ve rölativite teoristinden alan yeni bilimsel düşünce yöntemi özellikle etkisini genetik ve nükleer teknolojide göstermektedir. Çok farklı adlarla adlandırılmakla beraber yeni bilimsel düşünce tüm dünyada hızla yayılmakta ve pozitivist bilimsel anlayış tarafından oluşturulan bilgi dağarcığımızı hızla değiştirmektedir.

Capra yukarda ifade edildiği gibi tüm dünyadaki sosyal problemlerin temel nedenini mekanistik düşünme yönteminden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Problemlerin çözümünde kullanılan sınırlı mekanistik teşhis ve tedavi yöntemi, açıklıktan kirliliğe, kentleşmeden enflasyona kadar hayatın her alanındaki sorunlara kaynaklık etmektedir. Oysa sistem düşüncesi olarak adlandırılan yeni düşünce yöntemi, sorunları algılamada ve çözmede insanlığa daha geniş imkanlar sunmaktadır. Bu doğrultuda, Batı da bilim alanından yaşam alanına doğru mekanistik düşünceden sistem düşüncesine geçiş yapılmaktadır. (A.g.y.)

Bilimsel Yöntemin Geliştirilmesi: Moles [1993] özellikle belirsizlikler üzerine kurulu bilim olmaya aday disiplinlerdeki pozitifliklerin yakalanabilmesi için yöntemler belirler. 1) Yapısalcılık Atomizm ve şemalaştırma 2) Disiplinlerarasılık ve Hōristik Taktikler 3) Benzetişim (simulasyon) ve Modeller

Yapısalcılık ve şemalaştırma: İncelenen, biçimler ve biçimlerin kavramlaştırılmasıdır. Biçimler maruz kaldıkları bozulmalardan az çok bağımsızdırlar; evrenseldirler. Bu biçimler düşünce konusu oldukları aşamada, sayısal belirginlikle ilgi değillerdir. Kavranması gereken şey biçimlerin yasalarıdır. Bu tür biçimler üretmek için kurallar bulmak gerekir. Bu kuralların bütünü doğrudan bilginin kendisidir.

Benzetişim(simulasyon), var olanı yeniden üretme: Kopya gerçeğinden ayırt edilemeyecek duruma gelebilecek total özdeşlik ilkesine dayanan teknolojilerin yanında, benzetilenin bir şematizasyon ürünü , esas indirgeme olması nedeniyle , orjinaline göre daha kolay anlaşılır ve ulaşılabilir Öğrenmek her şeyden önce kopya etmektir ve ancak, bu kopyaya hakim olmanın belirli bir düzeyinden sonradır ki, kopya eden kişi, eyleminin yapısal öğeleri üstündeki ustalığını temel alarak, bu kez kendisi bir başka gerçek yaratmak için birtakım varyasyonlar yapabilir. Kopya etmek her şeyden önce kopya edilene duyulan ilginin sonucudur.

Kopyanın gücü şematikliğindedir. Daha basittir, özettir ve kabadır. Az ya da çok keyfi olarak, önemli olanla ikinci derecede olanı ayırt eden ve önemli olanı yeniden üretip, aksesuar olanı ihmal eden bu kabul edilmiş indirgemeciliktir. Bir model gözlenen gerçekle benzeri arasındaki farkı , sonsuza dek azaltma bakımından daima mükemmelleştirilebilir. Gittikçe daha mükemmel bir modele doğru yönelik bir özelleştirme süreci işler (A.g.y. s:135).

Bilgi edinme stratejisi olarak benzetimin (simulasyon) modeller teorisiyle önemi artmaktadır. (A.g.y. s:136) modeller yöntemi keyfi değildir. İki aşamalı olarak, bir yandan doğanın iki olgusu arasında benzerlik bulan ve sonra bu benzerlikten yararlanmaya çalışan , şiirsel nitelikli bir sezgi, öte yandan modelin öğelerini kabul ve red kurallarına göre gruplandırılan bir akıl yürütme ve saflaştırma çabası üstüne dayanır. Mükemmelleştirmeye doğru yinelemeli bir modelleme yöntemi oluşur.

Sibernetik bilimine (şimdi adı sistem düşüncesi) göre modeller aracılığıyla elde edilen bilgi ; kendiliğinden elde edilen bir bilgidir ve benzetim veya model yoluyla bir nesne veya olguyu ayırt edici yanlarında yeniden üreten bir kimse, bu nesne veya olgu hakkında aksiyomatik olarak bazı özsel şeyler bilmektedir (A.g.y.s:134). Sistem teorisi bilimsel düşüncenin, tümünden gelişimsel sürecinden farklı başka bir yanındır ve ilkesel düzeyde , deney ve gözlem kadar güçlü ve önemli bir yandır.

Moles (1993) sistem yönteminin aşamalarını belirler. Bu aşamaların metaforik olduğu görülmektedir. 1) Önce bir imaj bulunur sonra bu imajın hangi neden veya açıdan bir olgunun gerçekliğinin bir yansıması olduğu, dayanağının ne olduğunu araştırılır. 2) Karşıt bir tutum içinde bu analojinin gerçekten hangi noktada uzaklaştığını araştırılır. Analoginin neden hatalı olduğunu araştırılır. 3) İmaj geçerli olursa analogi seviyesine geçilir. Benzetme basamağından ayrılır. Bu arada yana ayrılan yanların dikkate aldığı olgunun imajını önemli ölçüde bozacak kadar büyük olup olmadığına bakılır. Bu daha önceki şemalaştırma yöntemidir. Analogi bu noktada heuristik bir değer kazanır ve yaratıcı potansiyeline kavuşur. Bu koşul yerine gelmişse şemanın yaratıcı değeri , modeli temellendiren analoginin yararının kanıtı olacaktır. 4) İki bilimsel alan arasında önerilen analoginin hangi ölçekte tam olarak geçerlik kazandığına bakılır. Yani şema içinde biri veya diğeri arasında bir tür uygunluk olarak kabul edilebilir olan, olguya ait belirsiz alanın ne olduğu ve dolayısıyla analoginin geçerlik alanının ne olduğunu saptamaya çalışır. 5) Bu aşamada betimlemelerin tüm aşamalarının tekrar inşa edilebileceği gerçek örnekleriyle çoğu kez karşılaştığı bir takım mekanizmalara indirgeme kural edinilerek, zihindeki bu analogi bu temel alanda geliştirilir. Bu ilke karışık bir bilinmeyen , basit organların kombinezonunun karmaşıklığına indirgenmesi ilkesidir. Bilinmeyen bilinene indirgenmesidir. Bu ilke sistem mimarisinde enformatik çağında bulunmaktadır. Parça niteliği değişsede akıl yürütme yöntemi aynıdır. Yapısal bir akıl yürütmedir. 6) Akıl önce karmaşık düşünür daha sonra ifade basitliği, ve olabildiğince basit parçaların minimumda kullanılmasını ister. Karışık işlevler, daha anlaşılır basit işlevlere ayrılır ve işlev tipleri(kara kutu) ayısını azaltmaya çalışır. Karışık olanı (çok sayıda öğe kategorisi içerenle) karmaşık olanı (çeşitli çok basit çok sayıda öğenin bütünü) değiştirmektedir. 7) Flow-chart (akış-şeması) olarak standartlaşan bu şemalar gerçek bir model olmaya hazırdır. 8) Asıl modelle bağlaşan alt modeller eklenir. 9) Modelle oynanılarak. değişkenler değiştirilebilir. Belirli bir sıra düzeniyle tüm değişkenleri oynayarak çözümlerin gerçek olgu gibi işleyip işlemediğini test edilir.

Moles, örnek sistem oluşturmada aşamaları saptar. Bunlardan en önemlileri: 1) Hikayeyi anlatmak ve iç içe nedenler ve sonuçları dikkatle anlamak ve analogileri keşfetmek. 2) Değişkenlerden her birini açıkça ifade etmek 3)Nedenler ve sonuçlar arasındaki ayrılabilir tüm ilişkileri, nedensellik atomlarına ayırmak (sibernetikçilerin kara kutu dedikleri şey, elektronik hırdavatçılarının kullandığı) yani neden ile sonuç arasındaki içsel ilişkiyi o an için çözümlenmeden kestirme düşünce) 4)Modelin gerçeğin tüm varyasyonlarını kapsayıp kapsamadığına bakmak (Model özgürlük alanlarının sınırlandırma ilkesine göre belirli bir

uzayda sınırlı olması gerekir aksi halde çöker. (A.g.y.,s:142) 5) zamana bağlı bir akış şeması belirleme.

Hermenötik: (*hermeneutics ing.*) Türkçe'de yorumbilim Yunanca bir fiil olan *hermeneuein* ve isim olarak yorum anlamındaki *herméneia*'dan gelmektedir. Aristoteles'in Organon yapıtının Yorum Üzerine (Peri hermeneias) ve birçok antik yazarın yapıtlarında geçmektedir. Çeşitli metinlerde başlıca üç anlamda kullanıldığı görülür. 1. anlamı: ifade etmek, ileri sürmek veya söylemek. 2. anlamı: izah etmek. 3. anlamı: çeviri yapmak

Palmer (2003) modern dönemde yorum probleminin önemli bir anına veya yaklaşımına işaret eden kabaca altı çeşit hermenötik tanımının varlığından söz eder. Bunlar;Kutsal metin çevirisinin teorisi, genel filolojik metodoloji, linguistik anlama bilimlerinin hepsi, *Geisteswissenschaften*'in (insanlığın sanat, aksiyon ve yazılarını anlamaya yönelik tüm bilimler, beşeri bilimler) metodolojik temeli, varoluş ve varoluşsal anlama fenomenolojisi ve insanların mit ve sembollerin arkasında yatan manalara ulaşmak amacı ile kullandıkları, hatırlanabilir ve kültür karşıtı olan yorumlama sistemleridir.

Hermenötik başlangıçta metnin grameri ve yazarın psikolojisinin yorumu üzerine odaklanır daha sonra genel/evrensel bir arayışa dönüşür.

Hermenötiksel metinde parça, bütün ilişkisini ilk olarak Ast'da görülmektedir.. Ast, filoloji kapsamında antik dönem metinlerini incelerken dilin dönemin ruhunu yansıtmadaki araçsallığına dikkati çeker. Bu araçsallık sosyal bilimlerdeki ruhsal birlik düşüncesinde Schleiermacher'in hermenötik döngüsüne temel oluşturur. Bütünün ruhunun izleri bireysel unsurlarda da bulunur. Unsur bütünden hareketle anlaşılır ve bütün de kendi parçalarının içsel uyumundan yola çıkılarak öğrenilir. Unsurlar arası ilişkiler ve parçaların çağın kapsamlı ruhuyla (tinselliğiyle) olan ilişkileri eseri açıklar [Palmer, (2003), s: 113]. Ast anlama ile ilgili çeşitli seviyeler ve bölümler tanımlamıştır. Genelde ayrışmanın anlamının dil üzerinde ve kişiye göre durumları üzerinde olduğu görülmektedir. Ast anlama sürecini yaratıcı bir düşüncenin tekrarı olarak görür. Yorum ve yorumlama süreçleri bilgi ve yaratıcılık süreçleriyle bağlantılı olmalıdır. "yeniden oluşturma" olarak ele alınan bu fikir ilk defa sanatsal yaratıcılık teorisiyle ilişkilendirilmiş olur. İlk defa realist görüşten farklı olarak sanat eserinde verilmeye çalışılan deneyimin okuyucu içinde bir olgu olarak tekrar oluştuğu gündeme gelmektedir. Fenomenolojik hermenötikte hem yaratım hem de yorum anlama içersinde yerini bulmuştur (A.g.y., s: 116-117).

Wolf'a göre yorumcu konuyu bir başkasına açıklamak için konuyu anlamaya zihinsel olarak hazır olmalıdır. Kendisini farklı düşüncelere adapte edebilecek ruh aydınlığına sahip olmalıdır. Burada kilit tümce şudur; "Biz kendimiz anlarız, ama başkalarına izah ederiz." Böylece hermenötiğin Ast'da içiçe geçmiş, anlama ve açıklama olarak iki düzeyi ortaya çıkmaktadır. Açıklamanın şeklinin ve içeriğinin yorumu dinleyecek olan kişi(ler)' in konuya ilgi düzeylerine göre farklılık gösterecektir (A.g.y., s:118-119).

Kutsal metinlerde gizli anlamların ortaya çıkarılmasıyla başlayan yorumlamanın, 18. yy da rasyonalizmin gelişmesiyle genel kuralları bulunmaya çalışılır. Filolojik nesnellikten diyaloga dayalı nesnellik anlayışı hermenötiğin yenilikçi tarafıdır. Yorumlama önceleri gramer ağırlıklı iken daha sonra psikolojik tarafa kayar ve diyaloglarda insani eylemlere karşı sistematik fikirler arttıkça felsefi tutarlılık öne çıkmaktadır. Ast ve Wolf ile başlayan gramer ağırlıklı yorum Schleiermacher'da da esastır. Linguistik anlamada Schleiermacher, hermenötiği bilme ve anlama sanatı olarak ele alır ve filolojik yaklaşıma karşıdır. Bu yolda Dilthey her türlü metin yorumunda prensiplerin kullanılabileceği genel bir hermenötik kurmaya çalışır. *Geisteswissenschaften* da pozitivist yaklaşımlarının yetersizliğinden dolayı yorumun tarihsel anlayışa yönelmesi gerektiğini düşünür. 18 yy'da Rousseau, Jakobi, Herder, Fichte, Schelling ve 19.yy da Nietzsche, Dilthey, Bergson ve günümüzde Simmel ile devam eden hayat felsefesi düşünürlerinde amaç içsel yaşantının ifadelerinin nesnel olarak geçerli yorumlarını elde etme metodları geliştirmektedir. Böylece Anglo-fransız deneyci realizmi ve pozitivismi ile Alman idealizmi ve hayat felsefesini *geistwissenschaften* için epistemolojik temel oluşturma gayreti vardır.. Dilthey, kültür bilimlerini çalışmanın uygun yolunu bulmak ister. Doğa biliminin indirgemeci ve mekanik bakış açısından kurtularak sosyal ve sanatsal ifadeleri anlama üzerine fenomenolojik bir yaklaşım oluşturmaya çalışır.

Heidegger için anlama ve yorumlama insan varlığının temel şekilleridir. Gadamer, hermenötiği estetik ve tarihsel anlama felsefesiyle ilişkilendirmeye çalışır. Dile dikkati çekerken, hermenötik dil aracılığıyla varlık karşısında durmaktadır. Ricouer için hermenötik,

belirli bir metnin ya da metin olarak kabul edilebilecek simgeler topluluğunun yorumlamayı yönlendiren kurallar teorisi. İçerik ve anlamın ötesinde bulunan ve kapalı olan bir manayı çözümleme sürecidir. Hermenötik çok anlamlı sembolik metinlerle uğraşır.

Özne-nesne etkileşiminin yorumda da etkili olduğunu görülmektedir. Burada birbirine zıt olmayan, hermenötik problemin farklı yönlerinde çalışan 1) Hermenötiğe doğrulama kuralları için teorik bir kaynak gözüyle bakan nesnelligi ve doğrulamayı savunanlar 2) Olayın tarihi özelliğine dolayısıyla nesnel bilgi ve nesnel doğrulama iddialarının sınırlı olduğuna vurgu yapan ve anlama olayına fenomenolojik yaklaşımda bulunanlardır Birinci tarafta hermenötiğe yorum başlığı altındaki metodoloji prensiplerinin genel bütünlüğü olarak bakan Schleiermacher ve Dilthey, ikinci tarafta hermenötiği anlamadaki özellikleri ve gerekli şartları fenomenolojik açıdan keşfetmeye çalışan Heidegger ve takipçileri bulunur.

Bu geleneğin takipçilerinde Dilthey tarafında yer alan Betti, insan deneyiminin “nesnel formları”nın nasıl yorumlanabileceğini genel bir teori içinde incelerken “tarihsel nesnellığın” mümkün olduğunu savunur. Ona göre yorumda öznel rolü ne olursa olsun nesne daima bir nesne olarak kalacaktır ve onun nesnel bir yorumuna makul ölçülerde erişmeye gayret edilmelidir. Bu katılma nesnenin yabancılığına nüfuz ederek, nesnenin parçalarının bütünsel olarak uyumuna bağlı ve yorumcunun kendi deneyimsel çerçevesi dahilinde olacaktır. Mümkün olduğu kadar yapılabilecek nesnel bir yorum pratik ve faydalı olabilir. Heidegger tarafındaki Gadamer, anlamının tarihsel bir eylem olduğunu “nesnel olarak geçerli yorum”dan bahsedilemeyeceğini savunur. Gadamer Betti’den farklı olarak genel bir yorum teorisi sunma yerine her türlü anlama biçiminin ortak özelliklerini araştırmak ve nesne ile ilgili öznel bir süreçten farklı olarak anlamının, anlaşılabilir şeyin varlığına ait olduğunu göstermeye çalışır. Dilthey tarafındaki Hirsch hermenötiğin amacının bir metnin manasının (Görener (çev.), tam karşılamadığını ifade etmekle birlikte İngilizcedeki *meaning* yerine *mana*, *significant* yerine *anlam sözcüğünü* önermekte) bugün “ne ifade ettiğini” bulmak olmadığını “esas(literal) anlamının” o metnin gerçek manasını ortaya çıkarabileceğini savunur. Böylece bağlamsallık ve görecelikten kurtulan metin değişmez bir nesne halini alır [Bu metin Palmer (2003)’dan özetlenmiştir].

Yapısalcılık ve Post-yapısalcılık: Bir biçimselleştirme olarak yapısalcı yaklaşımda, ilk olarak Saussure’ün dilbiliminde belirli ideal biçimlerin varlığına inanılır [Karatani (2006) s:36]. Yapının, nesnenin maddi biçimi değil, dönüşümsel bir kural ya da işlev olduğu kabul edilirse, yapısalcıların hiçliğinin bile bir boşluk olarak işlev gördüğü “görünmez yapı”ya yaptıkları vurgu anlaşılır. Ne algıda ne de imgelemde ona ulaşamaz (A.g.y. s: 58). Fenomenolojinin kurucusu olan Husserl’e göre dünyadaki hiçbir yorumlama becerisi, ideal nesnelere konuşmamızdan ve düşüncemizden çıkartıp atamaz (A.g.y. s: 63).

Dilbilim ve antropoloji arasındaki disiplinlerarası yaklaşım olan yapısalcılığın genel iddiasına göre, şeylerin gerçek doğası şeylerin kendilerinde değil bizim kendimizin inşa ettiği ve algıladığı birbirleriyle olan ilişkilerindedir. Keyfi (*arbitrary ing.*) göstergeler arasındaki anlamlı ilişkiler yapısı dil ile inşa edilir [Nesbitt (1996) s: 33]. Yapısalcılık tematik içerik yerine anlamın oluşma koşullarıyla ilgilenir. Yapısalcılar dili bir model olarak ele alırlar ve mimarlığı rasyonelleştirme adına dilbilgileri (gramer) oluşturmaya çalışırlar (A.g.y., s: 34).

Barthes’e göre yapısalcı bir çalışma göstergelerin durağan bileşenleriyle çalışırken, postyapısalcı bir metin gösterenin güncel çözülmesini ve gösterenlerin gerçekleşen oyunlarını yansıtır. Gösteren, sonsuz bir metafor zincirine bağlı anlamın sabitlenmesinin sonsuz ertelenmesi potansiyeline sahiptir. Gösterge, gösteren ve gösterilenin yanında kendisiyle bağlantılı olmayan ve farklılaşan diğer göstergelerin varlığına bağlıdır. Eagleton’a göre, yapısalcılık, göstergeyi gönderimde bulunduğu nesneden ayırırken, postyapısalcılık daha da öteye giderek göstereni gösterilenden ayırır. Bu düşünceye göre anlam, göstergede mevcut değildir. Eagleton, daha sonra 1970’lerde, dilin öznenin bağımsız bir nesnenin, sözce ya da pratikte, öznenin kişisel “söylem”ine dönüşümüne ve konuşan ile dinleyici arasında dilsel bir iletişimde diyalogun önemine değinir [Nesbitt (1996), s: 34].

Yapısalcılıktan önce yorumlama, anlamı konuşanın ya da yazarın eğilimi ile aynı anda keşfetmek isterken, yapısalcılık, işe, kendi yapısının dışında gerçek bir anlam atamaya çalışmaz ya da işi kanonla ilişkisine göre değerlendirmeye çalışmaz (kapalı sistem). Postyapısalcılık, anlamı belirsizce, akla gelmez ve çok derin olarak öne sürer (açık sistem) [s:34]. Postyapısalcı paradigmanın, postmodern mimarlığa iki ana sorusu vardır. Öznenin

durumu ve dili, tarihin ve temsilinin durumu. Postyapısalcı eleştiride tüm gerçeklik kişilerin kendi içlerindeki yansımada (*reflektion ing.*) değil temsillerdedir (A.g.y. s: 35).

Epistemoloji: Bilgilenme sürecinde iki karşıt kuram vardır. Birincisi Platon'dan beri bilgilenme sürecinde veriyi doğrudan ve aracısız kavramamızı sağlayan "sezgi" kuramıdır. Platon'a göre bilgi nesnenin özüne tam karşılık gelen bir şeydir. İkinci olarak Aristo'nun eleştirel kuramı bilginin soyutlamaya dayalı dolaylı bir kavrayış olduğunu öne sürer. Bilgiye duyarlık ve aklın süzgecinden geçerek ulaşılabilir. Bilgi soyutlanarak (*abstract ing.*:üste çıkarılarak) elemeye tabi tutulur; yani indirgenir [Özlem (2001) s: 176].

Yeniçağdan beri sezgisel ve simgesel iki bilgi türü ve bunları bağdaştırmaya çalışan teoriler görülmektedir. Özne-nesne etkileşimine bağlı olarak bilginin dilde ortaya çıkışı neo pozitivistlerin öne sürdüğü semantik boyuttadır. Bilgilenme sürecinde aracılığın tekil(tin bilimleri) ve genel (doğa bilimleri) bilgi tanımlamaları oluşur. Bu alanları bütünleştirilme çabası hermenötikte görülür (A.g.y.).

Akıl eksenli düşünce paradigmalarında doğa bilimlerinin yanında gelişen kültür/tin bilimlerinde yaratıcı sanatsal etkinlikte sezgisellik göz ardı edilir. Croce'e göre, insan duygu ve izlenimlerini sezgi yoluyla dışlaştırır, nesnelleştirir. İfade etmek sezgi ile bilmektir. Bir bilme etkinliği olan sezgi en yetkin haline sanat yapıtlarında ulaşır. Sanat olgusuyla aynılaşan ifade ya da sezgi, gündelik sezgi bilgisine bağlıdır. Croce, tinsel etkinlik olarak gördüğü bilgiyi mantık ve sezgi olarak ayırır. Akılsal olan mantık bilgisi tümel olanın ve nesnelere arası ilginin bilgisidir. Sezgi bilgisi ise fantaziden doğar, bireysel olanın, tek olanın bilgisidir ve mantık bilgisinin alt yapısını oluşturur [Tunalı (1983)].

Platon ve Aristo'dan beri birbirleriyle sürekli karşılıklı etkileşim içinde olan üç bilme olanağından duyarlık ve zihnin arasında fantazinin görevi zihinsel etkinlik için önceden sahip olunması gereken imgeleri oluşturmak temsil edilesi şeyler kurmak ve bunları nesnelere ilişkiye sokmaktır. [Özlem (2001) s: 173] Duyarlık beş duyuya dayanır ve gerçeklikle aracısız ilişkidir. Bir çok kuramcıya göre duyular bilginin tek kaynağıdır.

Özne-nesne etkileşiminde bütünün bilgisine ve hakikatine ulaşmaya dair epistemolojik alanın tanımlanmasında deneyimin sınırlılığı ve yetersizliği düşünce konstrüksiyonlarının oluşturulmasında yeni bütün tanımlarına, kabullerine ve sunumlarına gereksinim duyar.

Kant bilgide aklın ya da deneyin öncelikli kaynak olmadığı bir epistemoloji geliştirir. Bilgi deneyle ve akılla edinilir. Ancak salt akıl ve salt deney ürünü değildir. Kaotik ortamdaki duyular anlığın kontrolünde algıya dönüşür. Böylece deneydeki duyumun algıya dönüşümüne rasyonellik karışmış olur [Özlem (2003) s:158-159].Kant, akli tarihsellikten soyutlayarak bağımsız olarak a priori (önsel) bilgiye ulaşabileceğini düşünürken deneyden elde edine duyular "duyarlık ve anlık formları" altında biçimlenirler. Bu formlar Kant'a göre doğuştan a prioridirler (bu görüş günümüzde kabul edilmemekte) ve anlığın etkinliği olarak öznenin kendi duysal içeriğine uygulanırlar (A.g.y. s: 61-62). O halde (realizmde olduğu gibi) nesne yansıtılan değil kurulan inşa edilen konumda duyumun bir uzantısı olarak "tasarlanmaktadır" (duyum-tasarım) Bu nesneden edinilen bir "konstrüksiyon" bilgisidir. Anlığın kategorileri -Kant nicelik kategorileri olarak, birlik, çokluk ve bütünlük; nitelik kategorileri olarak, gerçeklik, olumsuzlama ve sınırlandırma; bağıntı kategorisi olarak, töz, nedensellik ve karşılıklı bağıntı; kiplik kategorisi olarak, olma ve zorunluluk kategorilerinden söz etmiştir.- bilgi etkinliği sırasında nesnelere yerleştirilmektedir (A.g.y. s:157). Böylece duyular naif realizmden uzaklaşırken kavram, düşünce ve mantıksal ilişkiler açısından süzülerek gelirler. Kavrandığı sanılan şeyler belirli konstrüksiyonların ürünleridir. Duyular algıya dönüşürken şeyler nesnelleşir ve kavramlar içine yerleştirilir ve fenomenleşirler (A.g.y. s: 162).

Duyusal içerikler, zihin tarafından mantıksal bir genellik içinde kavranırken, soyutlanarak genelleştirilen bilgi, (Aristo) kavramlar içinde görülür. Ontolojik ilkelerden türetilen ve çıkarılabilen varlığın düşünsel temsili, mantığın elemanları olan kavramlar ile nesnelleştirilir. Platon'dan Kant'a kadar düşüncede kavramlar ile temsil ettikleri idealerin evrensel denkliği kabulüne göre kavram; tüm kullanımları için değişmez, kendi içinde mutlak, kesin ve tek anlamlıdır.(kavram realizmi) Daha sonra Aristo'nun eleştirel yaklaşımıyla başlayan varlığın mantık zincirinde kategorileştirilerek ve günümüzde tiplendirilerek ya da katmanlaşarak indirgenmesi; düşünsel ve teorik konstrüksiyonların oluşumunu sağlar. Bilgilenme süreci ve bilginin ortaya çıkışı, varlığın (en kapsamlı bütün olarak) indirgemenin

boyutlarını belirleyecektir. Tekillik ve genellik arasındaki gerilim, tip kavramlarıyla giderilmeye çalışılır [Özlem (2001) s: 177].

Epistemolojik olarak bilginin sınırı bütünün de sınırlarını çizer. Yeniçağdan itibaren bu sınırları etkileyen ya da indirgeyen belirli ön koşulların (dünya görüşü, ideoloji, model, kuram, temsil vs.) öznenen bağımsız (Descartes) ya da özneye bağımlı (Kant, Hegel, Dilthey) olup olmadığı tartışması sürer (A.g.y. s:179).

Descartes'ın dualistik/iki değerli doğru-yanlış mantığıyla biçimlenen evreninden ya da Hegel'in idealist tek değerli bir töze sahip sisteminden sonra, günümüzde mantıksal olarak hipotetik kabullerde bulunan, kabullerin göreceliğine dayanan, çıkarımlar ile kanıtlanabilirlik ve olasılıklarla belirlenen çok değerli ve çok konumlu bir metafizik kabuledilir. Bu çok değerlilik ve çok konumluluk nesnel verilerin çok yönlü, yoruma açık öznel temsil öğeleri (tanımlar, işaretler, semboller, algılar, kavramlar) ile ilişkilerine bağlıdır. Öznenin çok konumluluğu çok yönlü bağımlılığını barındırır. (A.g.y. s: 148-152).

Pozitivist bir tutumla; genel olarak önceden bir duyu verisi olmadan gerçeklik hakkında hiçbir bilgi üretilemeyeceği düşüncesiyle metafiziğin reddi kabul edilirse; göreceli birden çok bütünün varlığı kabul edilmektedir. Üçüncü halin olmazlığı ilkesinde kastedilen ya o, ya bu dualistik mantığı, evrensel doğruluk-yanlılık gibi genellemeleri barındıran metafiziksel bir temelin varlığı günümüzde geçersizdir. Pozitivist görüşün iki temel düşünsel inancı vardır: 1) İnsan bilgisinin kaynağı veridir ve veri algılanabilir gözlemlenebilir olgudur. 2) Veri yalnızca duysal izlenimlerin bir çokluğu olarak vardır ve bize belirli bir kurallar demeti (uzay ve zaman bağlı koordinat sistemi) içinde açıktır [Özlem (2000), s:15].

Bir bütünün bütün olarak kabul edilebilmesi, bütünün öznel ve nesnel sınırlarının anlaşılmasıyla olacaktır. Dolayısıyla bütün fenomenolojik bir tutumla ele alınmaktadır. İndirgenmemiş bir bütünün gündeme gelişinde her hangi bir kavramsal kategorileştirme/tipleştirme dahi onun indirgenmesine sebep olacaktır. Ancak ütöpik bir ideal bütünün aklın ve sezginin sınırlılığının dışında aşkınsal olarak varolacağı (Ör: Husserl) fikrine bağlı olarak yapılan kavramsal konstrüksiyon, kapsamı oldukça geniş indirgenmemiş bir bütünün oluşturulmasında belirleyici olabilir.

Pozitivizmin, deneyci(emprizm) tavrının içinde var olan rasyonel yaklaşıma bağlı gerçeklik, olgusaldır ve kabul edilemez. Realistik (gerçekçi) duyumlamalar ancak herkes için geçerli ortak-duyu aracılığına sahip olanlardır. Topluma bilimin doğa üzerindeki düzenleyici rolünü yansıtma arayışı vardır. [Özlem, D., (2000), s:16] Toplum ve doğa içiçedir ve doğanın yasaları bireyden bağımsız değildir. Böylece salt deneyin eleştirisine yönelinir (A.g.y. s:17).

Pozitivist Locke aklın "tabula rasa" olduğunu ve bilginin ve düşüncelerin duysal deneyimler üzerine inşa edildiğini savunur. [Özlem(2000) s:42] Hume, bu ilişkilendirmenin üç nedenini belirtir. İmgelem sürecinde *benzerlik* (resemblance) . Yer ve zaman ilişkisinde fikirlerin aynı anda oluşması; *bitişiklik* (contiguity) ve birinin varolmasının diğerinin olma sebebine etkide bulunması; *neden-etki* Buradan bir mantıksal sonuca varılır [Broadbent (1975) s:60-61]. Eğer bilgi duyular ile algılananlar ile sınırlıysa, kişisel fikir ve duyulardan emin olunamaz. Dolayısıyla bilginin elde edilmesinin doğrudanlığı fikri sarsılır. Wittgenstein'in düşüncelerini etkileyen Viyana çevresi (Schlick, Carnap ve Neurath ve çevreyle ilişkili. Reichenbach, Ayer ve Russell) bu çerçevenin neo-pozitivizmi (mantıkçı pozitivism) buradan hareketle bu yapıları bize sunan aracı konumdaki dilsel yapıları incelemek için dili ve mantığı kullanmaya başlar. [Özlem (2000), s:18] Wittgenstein, Platon'dan beri tek ve değişmez bir temel olan matematiği bir çok sistemden oluşan bir şey olarak anlar. Bunların bir ve aynı olduğu kabul edilmektense matematiği "kanıt tekniklerinden oluşan bir karma (motley)" olarak görür. Bununla birlikte matematiksel çoklu-sistemler bütününüyle ayrı ve ilişkisiz değildir. Birbirlerine değiştirilebilir olsalar da, aynı sistemi paylaşmazlar. "Birbirleriyle kesişen ve üst üste binen karmaşık bir benzerlikler ağına "aile benzerlikleri" adını vermiştir [Karatani (2006), s: 157]. Neo-pozitivistler tikel ve genel bilginin mantık-bilgi (biçim-içerik) ilişkisini, dil düzeyinde "tüm" önermeler ve olguların mantık boyutunu, doğruluk-yanlılık ve anlam (semantik düzeyde) genişletirler.

Doğa Bilimi: Doğa biliminin Aristo'dan Kant'a kadar fenomenler dünyası üzerinden değil naif gerçeklik dünyası üzerinde çalıştığını ve görüneni gerçek kabul ettiği görülür. Bu dönemde doğa biliminin amacı öznenen bağımsız nesnel dünyasını açıklamak olmuştur. Nesnenin öznenen bağımsız olarak sayılarla, niceliklerle, formüllerle açıklanabilmesi

görüşünü önsel kabullerden yola çıkarak savunan bilim matematiktir. Matematik, doğa bilimlerini rasyonel bir söyleme oturtur.

F.M. Cornford'a göre Antik Yunan düşünürleri dünyayı yaşayan, büyüyen bir biçim ya da organizma olarak ele alan evrimciler olarak ve diğer yandan azınlıkta olan ve dünyayı tasarlanmış bir sanat eseri olarak ele alan yaratmacılar olarak iki farklı grupta ele alınabilir. Büyük mimar tanrı tarafından düzen içinde ayakta tutulan dünya fikri, batı biliminin temel dayanağı olmuştur [Karatani, (2006), s:54]. Aristo, akılı kullanarak bütün bir evren için soyut bir yapı düşünülebileceğini ve bunun kendi içinde tümel ve tutarlı olabileceğine inanıyordu. Kozmos(evren) bir bütündür. Herakleitos'a ve devamında Aristo'ya göre dil, düşünme, akıl ve varlık arasında bir özdeşlik ilişkisi vardır.

Aklın kozmosun düzenini anlayabilmesi için düzeni kurmaya yönelik bir düşünme biçimi ortaya konulur. Mantığın ilkeleri Aristoteles'in Organon yapıtında sonsuz bir genellemeye dönüşür. Düzenli evrenin düzeninin kuralları saptandığında tüm bütünlüğe ilgili ve onun geçmiş, şimdi ve gelecekteki süreç ve durumlarıyla ilgili sezgisel ve tümevarımsal varsayımlarda bulunulabilir. Böylece (doğa) bilimselliğin temelleri atılmış olur.

Kozmos inancının temsilcisi Platon'da tekillikten uzaklaşmaya çalışılır. Genel doğrulara evrensel ulaşmak için doğa bilimi seçici olmak zorundadır. Olguların düzenli olduğunu kabul etme ve düzensizliğin ortaya çıktığı durumları ya genel düzen kategorileri içine koyarak kullanma (genelleme) ya da onları bir daha ki sefere olası düzenini açıklama koşuluyla göz ardı etme eğilimindedir. Yeniçağ doğa bilimi anlaksal bir etkinlik olarak mantıksallığı gerektirir ve mantık formel önkoşullar topluluğu olarak tümdengelimsel (mantıksal) bir şema yaratır.(tümdengelimsel yöntem) Aynı zamanda olgular arasında sürekli tekrar ve türdeşliği geçmiş ve gelecek için genelleştirerek- çünkü bir olgunun nesnel gerçek olabilmesi için doğruluğunun sonsuz deneyle ispatlanması gerekir- deneyi aşan genel (deneysel) yasalar oluşturmak ister. (tümevarımsal yöntem) Bu durum aslında olasılıkların tek düşünce altında toplanmasıdır. Empristler bilgiyi tümevarımsal ve nedensellik yönünde değerlendirir [Özlem (2003), s:25-26].

Bilim yolunda parça-bütün ilişkilerinin düzeni üzerine varsayımda bulunan bir genel görüş ortaya konur. Bu genel görüşün üzerine inşa edilebileceği kararlı, değişmez bir zemin aranır. Platon geometriyi bir norm olarak benimsemiştir. Platondan bu yana matematik üzerinde yeni bir şey kurulabilecek ideal bir zemin (arketektonik) olarak görülür [Karatani, (2006), s:34].

Doğanın bir yansıması olarak evren-merkezci kozmos görüşünün harmonik oranları yeni çağda Descartes ile birlikte değişmez kararlı zeminin aranmasında homojen ve evrensel olanın varlığına ve akla olan inanç baskınlaşır. İnsanı merkez alan özne-nesne dualizmi akli-bedenden ayırarak bir tarafta aklın evrensel düzeni (kozmos düşüncesi) bilimsel temellere oturtma ve düşünme biçimi (mantık) geliştirerek bu düzenin kurallarının/yasalarının ortaya konması çabası, diğer tarafta insanın toplumsal ve tekil/öznel olarak düzensizlik ve belirsizlik gösteren yaşamının kaotik yapısının nesnel ve evrensel olduğu düşünülen doğadan ayrı görülmesi ile ortaya çıkan ayrışmalardır. İnsan evrenden kopuk onu dışardan gözlemleyen ve onu önsel olarak bilen bir üst varlığa dönüşür. Doğanın görülemeyen düzensizlikleri ve belirsizlikleri göz ardı edilir. Böylece düzeni ortaya koyacak olan akıl ve rasyonalizm ile duygulardan hareket eden deney ve emprizm ortaya çıkar. Büyük sistemlerin evrensel bütüne ulaşabilmesi için insanı ve doğayı indirgemeye yöneldiği görülür..

Bilgiyi genelleştirici tavır uç noktada kesinleştiricilikle sonuçlanırken, bilgiyi tekilleştirerek özne boyutuna indiren tavır, uç noktada belirsizlikle sonuçlanır. Özne-nesne etkileşimi açısından ele alındığında nesnenin öznenin bağımsızlaşması ve evrensel kabullere erişmesi "sözde" kesinliği artırırken, öznenin belirleyici olmaya başlamasıyla bilgi netliğini kaybederken, muğlaklaşır ve kişisel yorum haline dönüşür. Her nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın doğa biliminin konusunu tamamen kapsayıcı bir ifadeyle açıklaması olanaksızdır. Dolayısıyla eleştiriye ve yoruma açıktır.

Emprist Hume (1748) [Sözer (1995), s:39] düşüncenin ilkeleriyle kesinlik taşıyan çıkarımsal bilgiler ve olasılığın ötesine geçmeyen olgu gerçekleri yalnız deneyle doğruluğu kanıtlanan bilgiler olarak tanımlarken akıl ve deneyi birbirinden ayırır. Leibniz, deneyden çıkan doğruları kural ve ilkelere bağlar ve nedenselliği ve belirlenimciliği (determinizm) ortaya koyar (A.g.y. s: 39).

Nedensellik; olup biten herşeyin bir nedeni olduğunu ve her nedenin bir etki doğurduğunu ifade eder. Bilim nesnelere ilgili açıklamalarında nesnelere kendi iç yapıları ya da birbirleriyle olan ilişkileri üzerinden inceler. Doğa bilimi nedenselliği bir doğal yasa olarak görür. Nedensellik, deneyle açıklanmaya çalışılan nesnelere neden-etki ilişkisine yani her olup bitenin bir nedeni olduğu ve onun da bir tepki doğurduğunun belirlenmesi kabulüne göre açıklanmasını sağlarken, anlalsal etkinlikle bilimi mantık çerçevesine oturtmaya çalışır.(mantıksallık). Olguların çelişen dünyasında bizler anlalsal etkinlikle oluşturduğumuz ve önsel (a priori) olarak kabul ettiğimiz mantığın çelişmezliğiyle denge kurmaya çalışırız. Ancak bizler sınırlı gözlem ve deneylerimizde anlalsal etkinliğin yardımıyla tek tek olgular üzerinden bir takım genellemelere gitmek istenir [Özlem(2003)].

Belirleyicilik; neden ile etki arasında zorunlu bir bağıntı olduğu durumlarda nedenselliğin dönüştüğü durumdur. Doğa bilimciler nedenselliği naif realizm ve denklikçi bir inanç formu içerisinde almışlardır. Bu zorunlu bağıntı inancının doğaya taşınması mekanizmin temelini oluşturur. Newton fiziğinin teknik uygulamalardaki gösterdiği başarı bu olguyu güçlendirmiştir.

Doğa bilimi Galileo'dan beri matematik modeline göre kurulmuş bir rasyonel söyleme sahiptir. [Sözer (1995) s:41] Descartes'den Kant'a kadar uzanan bir rasyonalizmde [Özlem (2003), s: 47] aklın olumsuzlanamayan zorunlu doğrularının öne çıktığı rastlantısal duyumlara bağlı olguların ikinci planda kaldığı mekanistik bir dönem görmekteyiz. Bu anlayış anlayışımızın yapısı ve işleyişi ile doğa arasında(akıl ve gerçeklik arasında) tam bir denklik olduğunu ve bu denkliğin deneysel yöntemlerle elde edilen verilerin matematiksel olarak ifade edilebileceğini savunur (A.g.y. s:49).

Doğa biliminin yarattığı Newton fiziğinin ve mekanistik görüşün belirleyiciliğinin makrokozmos ölçeğinde kaldığı; mikrokozmosu yani görülmeyeni açıklamada yetersizliği atom altı parçacık teorileri ve Planc'ın kuantum teorisiyle gündeme gelmesiyle ortaya çıkar.

Doğabilimsel Epistemolojik Deneyim: Doğabilimsel epistemolojisi deneyimi sadece duyum(algı)-tasarım(konstrüksiyon) temelli bir düşünme edimi olarak görür. İngiliz ve Fransız empirizminden farklı olarak Dilthey empirizm kavramını bilginin kaynağını duysal temelde (duyu,algı, gözlem, deneyleme vd..) bulan epistemolojik bir görüş olarak değil, duysal öğelerin yanında duygusal heyecansal, değersel, normatif vd..) öğeleri de içerecek bir kapsamda anlayan epistemolojik görüşün adı kılar [Özlem(1998), s:105].Empristler duyum; Aklın belirleyiciliğine inanan Kant ise tasarıma öncelik vermiştir. Kant ve takipçileri, zihinsel yaşamdaki farklı faktörleri aşırı yalıtılmışlık içinde ele alırlar ve duyu arzu ve eylemle olan ilişkisini görmezler. Kant'ın fenomenal düşüncesinde deneyim duyum-tasarım ilişkisi olarak tanımlanan düşünme ediminin yarattığı indirgemede öznenin tinsel konumu (ör: tarihselliği) gözardı edilirken; Kant sonrası filozofların zihni bütüncül olarak ele almak yerine akıl(Schelling), irade(Hegel) gibi bazı özelliklerine göre kavramışlardır (A.g.y., s: 99). Dilthey'in Kant'ın a priori bilgisiyile ilgili eleştirisi; (A.g.y.,s:106) önsel bilginin tümel bir geçerliliğinin olamayacağı bunun sebebinin önsel bilginin deneyimin o ana kadar ki kısmından elde edilen göreceli bir a priori olduğudur. Deneyim sonsuza kadar süreceğine göre mutlak bir a prioriye ulaşmak mümkün değildir.

Doğa bilimlerinin dışında öznenin bağımsız olarak düşünemeyen , nesnesini öznelere oluşturduğu öznelere arası edim(performans), etkinlik ve yaratımların dünyasından alan "tin bilimleri"dir. Tin bilimleri, özne-nesne etkileşiminde nesnesini öznenin bağımsız olarak kabul edilemeyeceği gerçekliğe sahiptir. Buradaki kültür gerçekliği [Özlem(2003), s: 35] doğa bilimlerindeki doğal gerçeklik gibi öznenin bağımsız incelenemez. Zaten özne tarafından yaratılır. Empristler, örtük ya da açık olarak bilme ediminin, insanın içinde bulunmayan ve tüm öznel keyfilikten ve öznel, tarihsel ve kültürel rastlantıdan bağımsız olarak oluşmuş ve kendilerini deneyimler ve deneyim bilgileri içinde görülebilir koşulları olduğundan yola çıkarlar ve genelde öznenin bağımsız bir gerçeklik ararlar. Dogmatik olarak tüm bilginin deneyimin belirli bir tarzı (örneğin belirli koşullarda yapılan deneyin sonucunda ortaya çıkan anlamlı bilgi) içinde uzlaşımsal olarak temellendirilebileceği inancındadırlar. Bu yaklaşım deneyimin tümünü kapsayamaz [Özlem (1998),s: 104]. Daraltılmış bu deneyim kavramı sahte bir a priori haline getirilir (A.g.y.,s: 105).

Tinsellik ve Tarihsellik: Dışsal gerçeklik, tinsel bir süzgeçten geçtikten sonra algılanır. Tinselliğin biçimlendirdiği göreceli, seçici algılamaya olanağı vardır. Bu algının açıklanması için açıklayıcı değil anlayıcı bir yöntem hermenötiksel (yorumbilgisi) ihtiyaç vardır [Özlem

(2000) s:39]. Anlama tarihsel birikimden dil aracılığıyla dışa vurulmuş dönemin bilgisinin yorumlanmasıyla gerçekleşir. Dil tinselliğin nesnelleşmiş bir taşıyıcısıdır. Böylece tarihsellik insanın tarih içindeki neliğini yapan, tarihsel olup bitmeler içinde insanı hem oluşturan; hem de insanın oluşturduğu bir şey olarak bizzat tinsellikten başka bir şey değildir. Tarihte mutlak anlam değil anlamlar çokluğu vardır (A.g.y., s: 91).

Doğa bilimsel yöntemlerle tin bilimine yönelme ilk tin bilimi olan Comte'un sosyolojisinde de görülür. Anglosakson ülkelerin pozitivist yaklaşımı sosyal bilimleri, Alman felsefe geleneği tin bilimlerini doğurur. Her iki bakış da bilginin olası karakterini kabullenirler.(A.g.y., s:43) Pozitivistler indüktif mantıkla bilgiyi genelleştirirken, genelleştirmenin kapsayıcılığına bağlı olasılı, sezgisel bir bilgidir. Tarihselci bir yaklaşım araştırmacının konumu ve o anki tinselliği göz önünde bulundurarak bilginin olasılığına yaklaşır. Tarihselci yaklaşım kültürün bilgisine ulaşmak ister.(s:44-45) İnsanın kendisine ait olguları basit nedensellik ilişkisi içinde açıklamak her zaman olanaklı değildir. Tasarlayan kişi kendi içinde bulunduğu kültürel donanımından sıyrılamaz. Tinsel gerçekliği oluşturan ideler, kurallar, değerler herşeyden önce "yaşanırlar". Tarih içinde insan yaşamını biçimlendirirler. Bu yüzden algılamamanın değil anlamamanın konusudurlar. Doğal yaşamdan farklılaşan tinsel yaşam öznelerarası bir zeminde tarih alanında gerçekleşir. Dilthey'dan bu yana tin (geist) kavramı kültür [tinsel sözcüğünün yerine [Kültürel sözcüğünü ilk kullanan Rickert, H(1929) olmuştur. A.g.y.s: 40] sözcüğünü karşılayan bir içeriğe dönüşmüştür. (s: 44) Dilthey'a göre; insan kendisini içe bakış yoluyla değil hayatı nesnelleştirme suretiyle anlar. Kendi varlığını tarihsel süreç içersinden deneyimleyebilir. Bu dolaylı anlama geçmiş dönemlerde oluşturulmuş ifadeler arasından hermenötiksel dönüş yapar. Tarihselliğin içinde geçici ve göreceli anlamlara varan kişi birbirinden üstün olmayan dünya görüşlerine sahiptir. Tarihselci bir bakışla her çağın kendine özgü hakikat iddiaları vardır ve bu dönemler kendi kültürel ve toplumsal organizasyonunu bazen onları farkına bile varmadan hakikat yüklemesi yaparak kurarlar [Özlem (1998) s: 103].

Hermenötik Deneyim: Bütüncül deneyim epistemolojik sınırları oldukça geniş aynı zamanda fenomenolojik yaklaşımları içeren bir deneyimlenme süreci olarak tanımlanabilir. Bütüncül deneyim hermenötik alanı tanımlayan düşünceleri içeren bir süreç olarak görülmelidir.

Yorumun epistemolojik sınırları, ötesi ve metod: Hermenötik, bilgiyi tarihsellikte/tinsellikte; deneyim, ifade, anlama (*erlebnis alm.* Dilthey) bütünlüğündeki konstrüksiyonlarda arar. Bilginin öznenin varoluşsallığıyla birlikte belirlediğini; olgusallığının bilgisinin öznesiyle bir bütün olarak kabul eder. Bilgi; içselleştirilmiş enformasyon olarak kişinin kendi tinselliği, dünya görüşünün -ideolojisinin- etkisi altında değişime ve dönüşüme açıktır. Özne bilgi algısal ve düşünsel -mantıksal ve sezgisel- süreçleri içeren bir nesne/konu üzerine refleksiyonlu bir deneyim sonucu ortaya çıkar. Bilginin içselleştirilebilmesi için anlamlandırılması; geçmiş ve gelecek deneyimlerle ilişkilendirilmesi gerekir.

Hermenötikte bilginin geleneksel iki kökeni belirir. 1) Bilginin kökeninin tarihsellikte yattığını savunan yaşam felsefesi. 2) Bilgiyi tarihsellikten etkilenen ancak onu aşabilen ve varlığın kendisine yönelen ve bilgiyi orada arayan ontik/teolojik kökendir. 1. görüşe göre tinsel ve psikik boyutun zamansal ve mekansal bütünlüğünü sağlayan "tarihsel bakış" bilginin zamana ve mekana bağlı yönelimi ile bütünleştirilmesini/konstrüksiyonunu sağlar. Bu bütünleşmede pozitivist tutumun tarihten soyutlanmış önsel (teorik) ya da ardıl (deneysel) elde edilen sınırlı ve indirgemeci tüm bilgiyi tarihsellik içinde bütünleştirme/ilişkilendirme amaçlanır. 2. görüşe göre ontik/teolojik köken varlığın ontik/teolojik bilgisine ulaşmadaki aşkınlık çabasıdır.

Hermenötik geleneğin gelişiminden de anlaşılacağı gibi bütüncül deneyimde yorum üzerinde pozitivist tutumlar devam etmektedir. Metodoloji ve epistemolojik alan oluşturma girişimiyle özne-nesne şemasının bir devamı olarak Ast; yorumu geist(genel toplumsal ruh durumu) ve yazarın bulunduğu konum ile gramer;(metnin kuralları) devamında Schleiermacher'de hermenötiksel metni gramer ve teknik yorum (yazarın psikolojisinin keşfinin sanatı) analizleri belirli seçilmiş metinler üzerinden yürütülen bir yorum bilgisi yaratma çabasından Dilthey'da genel hermenötiğe dönüşerek evrensel tüm metinlere metodolojik yaklaşımlar oluşturma çabasına dönüşür. Dilthey epistemolojisini psikolojik boyuttan tinsel boyuta genişletirken tarihselcilik kapsamında deneysel bir yaklaşım sergiler ve tinsel ortaklaşalıkların oluşturduğu nesnellikleri arar. Hegel'in spekülatif tinselliğini "hayat felsefesi"

düşüncesinde tekrar yorumlayan Dilthey; kapsamı genişletilmiş bir epistemolojik alan yaratmaya çalışmıştır.

Batı düşüncesinde tin bilimlerinin gelişiminde özellikle ilk tin bilimi kuramcısı olan Vico (1668-1744) ile başlayan ve yeni çağ doğa biliminin ve kartezyen düşüncesinin doğal gerçekliğin ardındaki görünmeyenlerin varlığının görünenlerle birlikte ele alınması gerektiğini belirtir. [Vico, Herder (1744-1803) Goethe İnsanı kültürüyle bir bütün olarak görerek bireysel bütünü oluşturma çabasına girerler. İnsan kendi çağının tinselliğinde var olur. Bireysel bütün her çağın, her ulusu kendi tekliği özgüllüğü ve benzemezliği altında ele almaktır.]

Dilthey'in (1833-1911) bütüne olan yaklaşımı insan odaklıdır. O yeni çağ düşüncesinin insanı salt akıl varlığı olarak görmesine ve karşısına nesne olarak evreni koymasına karşıdır. İnsanın bütüncül oluşumuna, kendi kişisel yaşamının birliği, dış dünya, onun dışındaki bireyler, onların yaşamları ve birbirleriyle etkileşimlerinden gidilebilir [Özlem (2000) s: 76].

Dilthey'in savunduğu; öznelerarası, kültürel bütünlük anlayışında bütüne ancak tarihsel boyutta (geçmiş, şimdi ve gelecek) ulaşılabileceğidir. Kişi kendi bireyselliğine ancak başkalarıyla karşılaştığında ulaşabilir .Bireysel bilincimiz başkalarıyla bir aradalığımızla edinilen bir şeydir. Yaşama, öznelerarasılık ortamıdır. Kişi tarihselliğin oluşturduğu tinsellik içinde "tutukludur" "Dış dünya bize yaşam bütünlüğümüz(yaşama) içinde verilir." [Özlem (2000) s:77]. Dilthey'a göre tinselliğin oluşturduğu bu bütünü tam olarak kavrama olanağı yoktur.

Epistemolojik sınırlar koyma ve metodoloji yaratmanın (Dilthey ve takipçileri) ötesinde bütünün ontolojik yorumunu Heidegger'in "fenomenolojik hermenötik" düşüncesinde ve takipçilerinde bulmaktayız. Heidegger, görünmeyenlerle insanın öznenin ve onun tinselliğinin yarattığı bütün fikri özne-nesne şemasını ve epistemolojik sınırlamaları ontolojik bir yorumlamayla yok ederek "varlık" çatısı altında bir bütün haline getirme isteğini ve öznenin varlığı bütüncül kavrayışına yönelir. Gadamer'in varlık dil ilişkisini kurarak hermenötik-dilbilim etkileşiminin artmasına yol açmıştır.

Dilthey ve yaşantı, ifade, anlama: Hermenötikte Hegel'in tinsellik ve tarihsellik kavramları temelinde tinsel nesnellikler ve ortaklaşalıklar bularak, nesnel bir görüş ve mutlak bilgiye ulaşma epistemolojisi geliştirme üzerine kurulu hayat felsefesi temelli Hegel'in "nesnel tin"ine ait bir bütün ve deneyim arayışı Dilthey'da görülür. Dilthey, tarihselci bir emprizm [Özlem (1998) s: 104] tanımlayarak deneyim kavramının anlam içeriğini genişletir. (A.g.y.,s: 101) Analitik düşüncede insanın düşünme, hissetme ve arzulamaları farklı tavırlar olarak görülmüş, bu ayrışma farklı kategoriler altında incelenmiştir. Dilthey'a göre bu analitik yaklaşımla kişiler dünyayı bilen öznenen bağımsız olarak, nesnel süreçler ve olgular sistemi olarak görürler ve bunlarla ilgili "sözde" hakikati bilmeye çalışırlar. Kişiler hissederken, bir şeyi hoşlanma, beğenme, acı çekme gibi değerlerle dolu olarak kavrar; hazzı ve mutluluğa ulaşma için çabalarlar. Kişiler arzu ve istekte amaçlar doğrultusunda dünyanın içeriğini, peşinde koşulan ya da sakınılan nesnelere haline getirirler. Yaşamsal bütünlük, öznenin nesne ile bağlantısı; düşünme, hissetme, arzulama, görme tarzlarının birleşmesiyle sağlanır. Bu edimlerin analizini ilk önce Kant yapmaktadır. Ancak tarihselci bakış açısından Dilthey'dan farklılaşır. Dilthey'in "yaşam deneyimi" (*erlebnis*) üç edimin etkin olduğu bir deneyimdir. Deneyim/yaşantı düşünme,hissetme ve arzulama edimlerinin birlikte etkin oldukları bir şeydir. (A.g.y., s: 103) Dilthey tarafından, ortak bir mana ile oluşturulmuş bir bütün olarak tanımlanır. Ortak bir anlam aracılığıyla birbirine bağlı olan hayat parçalarının kuşatıcı birliği, deneyimdir [Palmer (2003) s:148].

Dilthey'in hayat felsefesinde, hayat hayat deneyiminden hareketle anlaşılmalıdır. Hissetmeden ve istemeden bilmek ve bu bilmeyi tarihsellikten ayırmak olanaksızdır ve deneyimlerdeki anlamlı bileşenlere dönmeye ihtiyaç vardır. Hayat anlam kavramı çerçevesinde anlaşılmalıdır. (s:142-143) Duyularla algılanan dünya sadece görüntüsel değildir. Hayatın ötesine düşünce giremez ve hayat kategorileri aşkın gerçeklik içinde değil yaşanan deneyim gerçekliğinde mevcuttur. Dilthey bu düşünceyi fenomenolojik bir bağlama yerleştirirken, Hegel'in tarihsel gerçekliğini takip eder. (s: 143)

Yaşantı/deneyim, bilincin yansıtıcı eyleminin içeriği değil eylemin ta kendisidir. Kişi onun içinde yaşamaktadır. Hayatla olan doğrudan teması temsil eder.(s:149) Dilthey, düşünme ve deneyimi (hayatı) birbirinden ayırarak 20. yy fenomenolojisinin temellerini atar. Yaşantı sadece öznel bir gerçekliğe işaret etmez. Orada olan şeyin gerçekliğidir. Değer, anlamlılık, yapı ve ilişki gibi kategoriler deneyimde birlikte tutulurlar. Dilthey deneyimi özne-nesne

ayrımından önce var olan bir evren olarak görür. Dünyanın kendisiyle bizim onu deneyimlenmemiz birlikte bulunur. Duyuları nesnelere, hisleri tüm anlama eyleminde ayırmak özne-nesne modelinin zayıflığıdır.(s:149-150) Deneyimde verilen ilişkiler ortamı geçicidir. Deneyim durağan olmayıp, anlam bütünlüğü içerisinde ve anlam bağlamında hem geçmiş bir araya getirme hem de geleceğe ümitle bakmayı kuşatma eğilimindedir. (s:150) Deneyimde bir ilişkiler bütünü vardır ve bunu nesnel olarak ele almak bir temel oluşturur. Nesnel olarak elde edilmiş anlam olgunun kendisiyle birlikte gelir ve anlam aslen geçici olup kişinin hayatsal bağlamı çerçevesinde tanımlanır. Deneyim geçicidir (tarihseldir) ve bu açıdan deneyimi anlamakta aynı şekilde geçici (tarihsel) düşünce kategorileri (katmanları) içinde olmalıdır (s:152).

Sanatsal ifade teorileri eseri hislerin sembolik temsilcisi olarak görür. Dilthey ifade ile hayatın ifadesini kasteder. İfade, fikre, kanuna, sosyal forma, dile, içsel hayatın izlerini yansıtabilecek herhangi bir şeye işaret edebilir. Palmer, ifadenin insan zihninin (bilgi,duygu ve isteğinin) “nesnelleştirilmesi” olarak görür. Anlamayı, iç gözlemlerle elde etmek yerine, yaşanmış deneyime ait nesnel ve belirlenmiş ifadesine başvurmalıdır. Dilthey hayatın nesnelleşmiş kategorilerini belirler.(s:154) Nesnelleşmiş hayatın kategorilerinden görünüm olarak tanımladığı iki kategori düşünceler ve eylemlerdir. Düşünceler oluştukları yer ve zaman ve şahıstan bağımsız olarak kesin doğruluğa sahiplerdir ve kolayca anlaşılabilirler. Eylemleri yorumlarken eylemin kararını yönlendiren etkenleri oldukça zor belirlenir. Son olarak insanın içsel deneyiminin ifadesi olan “yaşanmış deneyimin ifadesi” içsel yaşantının kendiliğinden olan ifadelerinden bilinçli ve kontrollü ifadeler kadar uzanır. Yaşanmış deneyimin ifadesi düşünce ve eylemden farklı olarak bilincin aydınlatamayacağı derinlikten dışarı çıkar. (s:154) Sanat eseri onu yapana değil hayatın kendisine işaret eder.(s:155) Dolayısıyla ifade psikolojik yaklaşımdaki gibi tamamen kişisel bir olgu değil, sosyal-tarihsel bir gerçektir (s:156).

Dilthey’da anlama bir hayatın diğer hayatı anladığı özel bir andır. Akli süreç unsurlarıyla ifade ederken, zihnin tüm anlama gücüyle ilgili eylemlerinin birleştirme unsuruyla anlarız. Anlamak “yer değiştirme(*transposition ing.*)” ve başkasının deneyiminde karşılaştığı dünyayı yeniden deneyimlemektir.

Hayatı anlamak akıldan daha derine gitmeye bağlıdır. Hayatı ancak nesnelleştirme yoluyla anlaşılabilir. (Burada Dilthey’in hermenötik gelenekte metodoloji oluşturma tarafında olduğunu hatırlamak gerekir) Nesnel dünyasında kişilerin yaşanmış deneyimlerinde bulunmasıyla kavradıkları gerçek ilişkiler dünyası kurulabilir. Anlam öznel değildir. O düşüncenin nesneye yansması ve ya onun üzerinde düşünmek olmayıp, düşüncede nesne –özne ayrımından önce olan bir bağ içerisinde gerçek ilişkileri algılamadır. Anlamı anlamak, bizimle ilgili her yerde mevcut, nesnelleşmiş ruhun (tinsellik) şekilleriyle, hayali olmayan gerçek bir ilişkiye girmekle ilgilidir. Anlam bu etkileşim içinde farklı türden ilişkilere verilen isimdir. Anlamanın döngüselligi anlamanın doğru bir başlangıç noktasının bulunmamasına neden olur. Her bir parça diğerini öngörür (s:163).

Schleiermacher’in psikolojizminde görmezden gelinen fenomenler (sosyal gelenekler, kültürel ve politik kurumlar vs. serisi aşılırken [Arslan(2002), s: 21] Schleiermacher’in yeniden oluşturma kavramı Dilthey’da kişilerin birbirlerini anlarken ki “yer değiştirmelerine, *transposition*” (sempati kurma) dönüşür. Bu da sadece zihinsel deneyimde değil kişisel deneyimlerinin en derin noktalarını diğer kişide bulma şansını verir. Bu yer değiştirmede diğer şahıs değil; sosyal dünyayı ve ortaklaşalıklar (nesnellikleri) görülür. Doğa bilimlerinden farklı olarak nesnenin algılanmasındaki bağlamsal farklılıklar içsel deneyimlere gönderimde bulunacak şekilde değişik ilişkiler bağlamında ortaya çıkar [Palmer(2003) s: 145].

Benjamin deneyimi (yaşam-deneyimi olarak bilgiyi) olay ve olguların bireysel ve kolektif geleneklerin belleğinde bütünleşebildiği (*Erfahrung alm.*) ile olgu ve olayların bireysel ve topluluk çerçevesinde böyle anlamlı bir içerikten yoksun biçimde birbirinden yalıtıldığı (*Erlebnis alm.*) olarak iki farklı boyutuna dikkat çeker. Benjamin’e göre gündün güne deneyim kültürel yönden yoksullaşan dünyada giderek kolektif özelliğini kaybederek Dilthey’in *Erlebnis*’ine dönüşür [Jay (2001) s: 95].

Heidegger ve deneyim: Husserl, psikolojiden aldığı rasyonel, kesin kurallarla felsefeyi kesin bir bilime *psikomantiğa* indirgemeye çalışır. Önsel bilgi olduğuna inanır. Nesnelere algısının önemli olmadığını, kişinin kendi içsel deneyiminin ve bu deneyimi gerçekleştirmedeki eylemlerinin esas olduğunu öne sürer ve bu eylemlerin içeriklerinin ve

onlardan soyutlanmış evrenin özüyle ilgilenir. Örneğin görme iki parçalıdır. bir şeyin kendisini görme ve düşüncesini, tasarımı (cogitatio) görme. Bu eylemin içeriği örtük veriyi içerirken onun amacı eylemdeki düşünenden bile bağımsız arı evrensel özün verisine ulaşmaktır. Bu veri aşkın olmalıdır. Eylemsel bir görme olmasa dahi, bir nesne evrensel öze göre tanımlanabilir. Bu yeni gerçeklik tanımı yine kendi içinde evrensel bir indirgemeye doğru yönelirken varoluşsalılık ve gestalt psikolojisinin de temellerini atar. [Broadbent (1975)s: 64]

Ontolojik bir yaklaşımla fenomenoloji; fenomenin düşünce öncesi kavranan evrenini açıklar. Husserl bu evrene bilinçlilik işlevini "aşkın öznellik" olarak ele alan bir düşünce ile yaklaşır. Husserl'in düşüncesi Kant'ın kategori modelinin devamı niteliğindedir ve varlığın geçiciliğini kabul etmez. Canlandırmalar, uzamlaştırmalar, fikir merkezli düşünceler hep geçici olmayan kategorilerdir. [Palmer(2003)s: 172] Heidegger'e göre insan aslında evreni değil, kendi olanaklarını ve ürünlerini yorumlamakta ve kendi tarihi içinde kendini anlamaktadır. [Özlem (2000) s: 103] Husserl'den farklı olarak Heidegger tarihsellik ve geçicilik içinde varlığın doğasının ip uçlarını bulmaya çalışır. [Palmer(2003),s:170] Ona göre varlık insan bilinçliliğinin üstündedir. Heidegger, "Varlık ve Zaman" [*Sein und Zeit alm., Being and Time ing.*] adlı makalesinde fenomenoloji sözcüğünün Yunan'ca kökünü araştırır. *Phainomenon* gün ışığına açık olan veya ışığa getirilebilen şeyler topluluğudur. Loji sözcüğünün kökü *logos*, konuşmada ifade edilen şeydir. Daha derin anlamda bir şeyi açığa çıkarmak demektir. Heidegger *logos*'u akıl ve zemin olarak tanımlamamış daha ziyade hem akıl hem de zemini mümkün kılacak konuşma işlevi anlamında ele almıştır. Onun fenomene işaret edecek bir sunuş mantığını bir şeyi başka bir şey gibi gösterme "olarak, gibi (as)" işlevi vardır. Bu işlev bir şeyin ne olduğunu veya birşeyi meydana getirmekle ilgilidir. O şeyi gizli iken gün ışığına çıkarmaktadır. [Palmer (2003) s: 173] "Varlık ve Zaman" makalesinde Heidegger hermenötik fenomenoloji olarak nitelendirilen bir hermenötik geliştirir. Ona göre zihin bir manayı bir fenomen üzerine yansıtmaz. Açığa çıkan şey, o şeyin ontolojik bir görünümünden ibarettir. Dogmatik olarak bir şeyi istediğimiz gibi görmek yerine o şeyi olduğu gibi görünmesi için bırakmak; ona bu izni vermeyi öğrenme problemidir. O şeyin fenomenoloji olarak birleşimi her şeyin olduğu gibi gözükmesi ve kişilerinkendi kategorilerini onlara dayatması yerine serbest bırakmak anlamına gelir. Böylece fenomenler kendilerini kişilere gösterirler ve onlara erişmenin yolu fenomenolojinin eseridir. Böylece yorum; insan bilinci ve insan kategorileri içerisinde değil, aksine karşılaşılan şeylerin gözükmesinde, kişilerle karşılaşmak istediği realitede kendini bulur. Varlık hiçbir zaman kişiler için gerçek anlamda bir nesne olamaz çünkü kişi bir nesnenin, nesne olarak inşa edilmesine katılmaktadır. Varlığı anlama sabitleştirilmiş bir anlama olmayıp tarihsel olarak şekillendirilen, fenomenle tam karşılaşma deneyimi esnasında yoğunlaşmış bir anlamadır. Heidegger'e göre hermenötik, Dilthey'in beşeri bilimleri ya da filolojik metodolojileri kullanarak yorumun yorumunu yaparak değil ilk planda gizli olanı ortaya koyan asıl yorum eylemidir (A.g.y., s:174-175).

Heidegger için dünya tüm varlıklardan oluşan bir bütün değildir. O insanoğlunun kendisini, kavrama öncesinde var olan kuşatıcı bir anlayışın gösterdiği şekilde görünürlük ile çevrelenmiş ve içine gömülmüş olarak gördüğü bir bütündür. Dünyayı benlikten ayrı olarak anlamak, dünya denilen ilişkiler bağlamından kaynaklı özne-nesne ayrımını öngörür. Halbuki dünya benliğin ve nesnel anlamdaki dünyanın ayrılmasından daha önce vardır. O öznellikten ve nesnellikten daha önce de vardır.

İnsanın fiziksel dünyasını oluşturan varlıklar, bizzat dünya değil dünyada olandır. O kuşatıcı olarak saydam olarak onu nesne olarak kavrama gayretlerine kapalıdır. Ortaya çıkan varlıklar yanında hissedilen ama anlaşılması yine dünya içinde gerçekleşen bir şeydir. Dünyanın bu mütevaziliği, insanın hergün varlığını ilişkilendirdiği belirli nesnelere fark edilmezliği birbirine benzer. Her gün kullanılan aletler, düşünmeden yapılan bedensel hareketler, bunların tamamı görünmezler. Bir çözülme anında fark edilirler. Bu anda önemli bir olgu gözlemlenebilir.. Bu nesnelere anlamları etkileşimde buldukları yapısal bütünle bağlantılıdır. Bu esnada kısa bir süre için nesnelere manası dünyadan açığa çıkar aydınlanır (A.g.y., s: 179). Böyle bir anlayışla zihinsel (mantıksal, kategorik)olan anlayış arasında fark vardır. "Varlık ve Zaman" dan bir örnek:

Gözümüzün önünde olan bir çekiç sadece ağırlığı olan ve diğer eşyaların arasında karşılaştırılan bir eşya iken, kırık bir çekiç o anda çekicinin ne olduğunu anlatır. Yani bir şeyin varlığı dikkatsizce analiz edildiği bir ortamda değil dünyanın tam aktif olduğu ve gizlilikten bir anda ortaya çıktığında (*emergence ing.*) belirli olur. Yine anlamının yapısı ne onun

özelliklerinin analitik bir kataloğu yardımıyla ne de onun işlevinin ortaya konduğu anda değil; onun düzeninin bozulduğu belkide sahip olmasının beklendiği bir şey yok olduğunda kavranabilir (s:180).

Bu kırılma fenomeni içinde bulunulan daha geniş dikkatten kaçan dünyayı gösterir ve bilinç öncesi faaliyetinin bir alanı olmanın yanında, varlığın yapısındaki gerçek direnç ve imkanların anlamayı şekillendirdiği bir evrendir. Varlığın geçiciliği ve tarihselliği mevcuttur ve varlık kendisini anlamlılığa, anlamaya ve yoruma sevk etmektedir. “Çekiç ağırdır” tümcesinde zaten şekillenmiş mantıksal bir düşünce eylem halindedir. Bu ön-yargı onu yorumlarken devreye girer. Bu tümce çekici özelliklerine göre sınıflamış ve onu nesne olarak belirlemiştir (s:184). Halbuki hiç sözcük kullanmadan çekiç ele alınıp bırakılarak da yorum yapılabilir.

Varlık nesneleşince ona sorulan sorulara göre onun kendini ne olarak gösterdiği ile ilgili değişikliklere neden olur. Ve diğer görünme şekillerini gizler. Nesneleşmiş varlığın kendisini sunuşunun mantığı, varlığı olarak görülür. Ve kişinin ona yaklaşımını değiştirir. Şeyi, olduğundan farklı yargısal olarak görme, ifade etme ile yorum arasındaki birliği bozacaktır. Aristo'nun “yargılar teorisi” ifadelerin, düşüncelerin ve fikirleri sadece birbirine bağlanması ve ayrılması olarak görür ve nesnel eldeki gerçekliklerin yüzeysel seviyesinde bulunur. Varoluşsal hermenötik olarak “olarak” (as ing.) her türlü ifadenin gerçekte daha öncül yorumlama seviyesinden geldiğini ve orada köklerinin bulunduğunu söylemek demektir. Bu iddiaların varlıktaki köklerinden ayrı düşünülmesi anlamsız olur (s:185-186).

Her türlü anlama geçici, kasti, ve tarihseldir. Sadece zihinsel değil, ontolojik bir aşama; bilinç ve bilinçsizlik sürecine dair bir çalışma değil, insanoğlu için gerçek olanın ortaya konmasıdır. Böylece gerçekliğin ne olduğuna dair öncül tanımını kabul eder ve sonra zihinsel sürecin bu gerçekliği nasıl göz önüne getirdiğini sorar. Heidegger anlamayı bu öncül tanımın öncesine götürmeye çalışır. (s:189) Düşünceyi fikirleri düzenleme anlamından ziyade duyarlılık bağlamında kullanır.(s: 190) Bir fikir olarak ortaya konan şey o şeyin görüldüğü şekilde açığa getirilmesidir. Artık varlık yaşayan deneyim anlamında değil, bir fikrin bağlamında durağan ve sürekli olan, geçici olmayan bir bulunuş olarak anlaşılır (s:193).

Descartes, öznenin rasyonel kesinliğini öne sürerken; özne artık görünür şeylerin tamamının konumuna işaret eden bir kaynak olarak görülmeye başlanır.(s:193) Bilinen şey nesnel olarak görülen, bilinçli bir öznenin kendisine sunduğu bir şeydir. Dünyanın konumu öznellikte sıkı sıkıya bağlandığı için özne merkezli olmuştur. Felsefe de bilinç merkezli olmuştur. (Heidegger bunu modern öznellik sendromu olarak değerlendirir.s:194) İnsan, kendi belirlediği dünya da rasyonel olarak belirlenmemiş hedef ve anlamları tanımlarken, kendi belirlediği dünya da hapsedilmiştir. Sanatsal nesnelere sadece öznelliğin nesneleştirilmesi veya insan deneyiminin ifadeleri olarak görülmektedir (s:194).

Sorgulama, varlığın kendisini göstermesi için onu çekme ve bunun için mücadele etme yoludur. O varlıkla varlıkların oluşu arasındaki farklılık üzerinde bir köprü kurar. Sadece varlıkları oluşları seviyesinde kalan bir sorgulama gerçek bir sorgulama değil evirip-çevirme, hesaplama ve açıklamadır (s:203).

Hermenötik Döngü: Hermenötik döngüde var olan diyalogda, Schleiermacher'e göre [Palmer(2003), s:124] içinde belli bir şeyi sözlü hale getirmek ile söyleneni anlamak ayrı bir eylemdir ve hermenötik anlama tarafıyla ilgilendir. Anlama diyalog ilişkisinin bir parçasıdır. Anlama Ast'ta olduğu gibi “yeniden yapılandırma” (rekonstrüksiyon) sürecidir. Burada dilin temsil boyutunda düşünceyi tam olarak ifade edememesinden kaynaklanan sınırlılığı, dinleyenin sınırlı ifadeden konuşmacının içsel gerçek düşüncesini kendi zihninde (özdeşi olmasa da) tekrar yapılandırma çalışmasıdır; ve süreç içinde anlama oluşur.

Metodoloji arayışları hermenötik gelenekte Palmer'ın belirttiği gibi (mimari) metinlere örnekler üzerinden (mevzii) ya da genel olarak yaklaşımlarda ortaya çıkar. Ast'ın Hermenötik döngüsünde metne gramerinin ve ruhsal boyutunun anlaşılması amacıyla (tinsel boyut ,geist) yaklaşılır. Dolayısıyla tarihsel bir bakış gerektirecektir. Bireyseli bütünün ruhunda yakalamak ve bireyseli bütünlükle kavramak metnin iç anlamı tarihsel dönemle ilişkisinin (tekillik-tikellik bütünlüğü) kurulmasıyla bütüncül olarak ele alınacaktır. Ast'ın Hermenötik döngüsünün anlama-açıklama diyalektiğinde anlama yeniden üretim (reproduction) olarak belirir. Schleiermacher'ın metnin gramerine (belirli bir pasajda geçen her sözün anlamı onu çevreleyen kavramlarla bir arada olma durumunda ve belirli kurallar “kanonlarla” belirlenir) ve teknik yorumuna (yazarın düşüncesini kavramanın yollarını arar) göre şekillenen dilin bütünü ve düşünürün/yazarın zihninin diyalektiğinin yorumu,

yorumcunun söylemini oluşturur. Psikolojik bir yorum sözkonusudur. Dilthey ile tinsel bir epistemoloji boyutuna genişletilen yorum “yaşanan deneyim” de insan aklının ve tinin nesnelleşmelerinde keşfedilebilir. Yorum tarihsel bir ürünün yeniden inşasına (rekonstrüksiyon) dönüşür.

Psikolojik (bilişsel) ve dilsel (sözdizimsel, gramer) temelli hermenötik anlama döngüsel olarak zihinde var olan bilgilerle ilişkilendirme (tasarım sürecinde metaforik karşılaştırma) üzerine kurulur. Parçalar döngüleri belirlerken döngüde yeni parçaları belirler. Hermenötik döngüde karşılaşılan analitik olarak ele alınmayan bir bütünden anlamaya başlamaya çalışmanın rasyonel ve mantıksal bir cevabı yokken; bu durumun döngü içindeki “sıçramalar” ile bütünün ve parçaların hep birlikte anlaşıldığı sezgisel bir süreç olduğu varsayılmaktadır (A.g.y. s:124-125).

Hermenötik döngüde, dilin biçimsel kuralları (gramer) üzerinden yapılan diyalogla işleminin dışında, öğreten-öğrenen ilişkisindeki psikolojik çözümlenmeyi sağlayan diyalog; dilin biçimsel sınırlarını kaldırır. Temelleri Ast ve Wolf'ta bulunan Schleiermacher'ın hermenötik döngüsünde, birbirinden ayrı tutulan iki farklı süreç (s: 127) yukarıda tanımlanan hermenötiksel parça-bütün ilişkisinde olduğu gibi birbirini tamamlar. Mimari dilin grameri (mantığı) üzerinden yapılan yorum genelin bütünüyle (diğer tasarımlar, tipolojiler, analogiler vb.) ilişkisini kurdururken ve karşılaştırmalar yaparken; psikoloji üzerinden yapılan yorum tekile inerek bütünü oluşturan parçaları (diğer yazarlardan, tasarımcılardan farklılığı yaratan vb. biçimi de belirleyen) ve yazarın (tasarımcının) yaşadığı deneyime “kendisini koyarak” sezgisel olarak anlamamızı sağlar. Schleiermacher'ın hayatla ilişki haricinde anlama düşüncesi Dilthey ve Heidegger'in hermenötik düşüncesi için bir başlangıç noktası oluşturmaktadır. Heidegger daha tarihsel bir yol izler. Bir düşünce ağı, yazarın (tasarlayanın) zihinsel yapısına işaret etmesiyle değil, kendi başına birşey olması, bizim deneyimlerimize gönderimde (referans) bulunarak anlaşılabilen bir deneyim olmasıyla ilginçtir (s: 134).

Dilthey'a göre diyalogun psikolojik şartları üzerine yoğunlaşmak, yani kişinin belirsizliğine kapılmak hermenötiksel çalışmada yorumun tarihsel unsurunu (tinselliğini) ve dilin merkeziliğini hafife almaya götürebilir. (s: 135) Psikoloji ve gramer boyutunu aşma çabasını ve tinsel boyutta hayat felsefesine dayalı bir metodoloji geliştirme çabasındaki Dilthey'a göre hermenötik döngüde anlam; anlamanın parça-bütün ilişkisinde kavradığı şeydir. Bütünün anlamı bir his (sense) olup ayrı ayrı parçaların anlamlarından derlenmiştir. Bir olay ya da deneyim hayatı öyle etkiler ki; önceden anlamlı olan şeyler anlamsız hale dönüşür ve geriye bakınca önemsiz gözükürken bir deneyim önem kazanır. Bütünün anlamı parçaların fonksiyonunu ve anlamını belirler. Anlam tarihsel bir şeydir; o bizim belirli bir noktadan, belirli bir zamanda ve parçaların belirli bir birleşiminde gördüğümüz parça ve bütün arasındaki ilişkiden ibarettir. Anlam, tarihsellikle tanımlanan hermenötiksel döngünün bir parçasıdır. (s: 161) Kişiler kendilerini iç gözlemle değil tarih aracılığıyla bilebilir. (s: 140) Dışı açıklamaya çalışan doğa biliminin yanında bütüncül olan, içi ve dışı birleştirmeye çalışan bir fenomen olarak anlamadır. Bilim bir tip oluşturma eğiliminde genelleştirmelere yönelirken; anlama bireysele yöneliktir. Schleiermacher'ın diyalogunda anlama, hem karşılaştırma hem de spekülasyon aşamalarını birlikte içermektedir. Dilthey'in kullanımında bir olguyu sadece başlangıç noktası olarak değil “hayatın ifadesi” olarak kavrandığında devreye giren daha derin bir anlayış seviyesidir (s 176-177).

Hermenötik Döngünün Aşılması ve Reddi: Heidegger'e göre anlama kişinin içerisinde yaşadığı dünya bağlamında kendisinin oluş için sahip olduğu imkanları kavrama gücüdür. [Palmer(2003), s: 177] Böylece Heidegger'in fenomenolojik hermenötiği, Dilthey'in tarihsel anlamasında bulamadığı evrensel olan özü anlamak ve yorumlamanın ontolojik gücü olarak yorumlamak .istemştir. Heidegger için anlama, ontolojik açıdan aslidir ve her türlü oluş eyleminden öncedir. Anlama her zaman gelecekle alakalı olmalıdır. Bu onun yansıtıcı özelliğidir. Yansıtıcılığın temeli kişinin içinde olduğu duruma bağlıdır. Bunun yanında anlamanın özü, kişinin dünyada bulunduğu çerçeve içerisinde varlığını sağlayan belirli olanakları açmakta bulunur. Heidegger bunun için “varoluş” (*existenzialitat alm.*) kavramını kullanır. Anlama henüz yorumlanmamış, yani ilişkisel bir bütün içerisinde hareket eder. (Dilthey'in hermenötik döngüde olduğu gibi düzenli olarak kendine yeter parçadan bütüne gitme süreci değildir) Anlama insan akıl ve ruhsal bütünlüğü ile ele alınmalıdır. (s: 177-178) Heidegger varlık dil ilişkisine dikkat çeker . Burada insanın anlamlandırma süreci tersine döner ve şeyler kendilerini dilin sınırlılığı yapısı aracılığıyla insana kendilerini sunarlar. Anlama bu dilsel bağlamda ele alınmalı ve yorum, anlamanın bir sunumu

olmalıdır.(doğrudanlık) Anlaşılan şeyin değeri kendisi özel ilişkiselliği içinde ortaya çıkmaktadır. Dil varlığın yuvasıdır. (s:181-182) Yorum hiçbir zaman önceden verilmiş bir şeyi ön tahminde bulunmadan ele almak değildir. Kişinin tarihselliğine bağlı olan önyargısı bir anlamada bir ön-kurgu yaratabilir. Hem nesneyi hem özneyi içeren dünya bağlamında bulunur. Anlama özne-nesne ikileminden önce vardır.(s:183) Heidegger dilin asıl özünü konuşmakta ve özellikle söylemde bulmaktadır. Söylemek göstermek demektir. Böylece sessizlik kelimelerden daha fazla şey ifade eder. Söylemde varlık kendisini görünüm formunda ortaya koyar. (s:207) Ona göre varlık hermenötiksel süreç alanında dil olarak konuşturılmıştır. Anlama ilişkiler dokusunda faaliyet gösterir. Anlamlılık dilin mantıklı sisteminden daha derindedir.

Metodolojik yaklaşım yerine Heidegger, ontolojik şartların ifade edilmesi epistemolojinin ötesine geçme girişimidir. Heidegger yorumun yorumunu kabul etmezken asıl yoruma ulaşmak ister. Hermenötik bir soruşturma haline dönen döngüde, varlığın anlamının örtüsü kaldırılmak istenir. Anlama yorumlama diyalektiğinin oluşturduğu döngüde, yorum önceden anlaşılmış ve anlamaya yansımış olan şeyin dile getirilmesidir. Hermenötik döngüyü kavrayabilmek için kişiler ön/peşin-anlama yapılarını (fore-structure of understanding), bir şeyi birşey olarak görme (the as) yorumlama yapılarını ve anlamı *Dasein*'in ontolojik durumu (existentiale) olarak açıklama ihtiyacı duyarlar. Bu durum önceden anlaşılmış olanın, kişinin dünyaya katılımlarının fenomenolojik bütünlüğü içinde sergilenmesidir. Dolayısıyla yorum kişiye sunulan şeyin önceden sahip olma (*fore-having ing.*, *Vorhabe alm.*), ön-görüş(*fore-sight ing.*, *Vorsicht alm.*) ve bir ön-anlayış(*fore-conception, ing. Vorgrift alm.*) üzerine temellenir. Yorum bir şeyin ön-anlama yapısıyla önceden anlaşılmış ve önvarsayımına ortaya konması olacaktır. Ön-sahiplenmede varlığa katılımların bütünlüğüne atıfta bulunulacaktır.Ön-görüş, yorumlamadan önceki görüş noktasına atıfta bulunurken; ön-kavrama zihnimizdeki kavram hazinesine işaret eder. Anlam, (*sinn alm.*) birşey birşey olarak anlaşıldığında dile getirilir. *Dasein*, anlam yüklü ya da anlamsız olabilir. Anlam epistemolojik bir kategori değildir. *Dasein*, anlamı bir yorum formunda ifade eder.

Yorum önceden varolan yapılarda temellenir. Mantıksal önerme; “ikincil bir yorum” olarak varlığı ön-yapıları ifade edilmemiş halde, hermenötik bir şey olmadan farklı olarak kategorik bir şey olma durumuna dönüştürür. Önerme birşey olma yapısını değişikliğe uğratar ve birşeye belirli bir karakter veren ve bunu ileten bir işaret etmedir. Hermenötik bir şey olma, dünyayı oluşturan içerilmeler bütünlüğü içinde yorumlarken; önermede varlık indirgenmiş ve varlığın belirli bir özelliğini elde mevcut kullanıma hazır birşey olarak gösterilir. Örneğin “çekiç ağırdır” önermesi. [Arslan (2002), s: 21-24]

Heidegger varlık tartışmasında varlıkların varlığı gibi bir tartışma yerine, varlığı meşrulaştırabilme tarzlarını arar. *Dasein*'in kendisini, varlığı ve dünyası içinde anlama – Dilthey'in nesnel yaklaşımındaki gibi- kendisini bir bilgi nesnesini ele alma tarzı değil; daha çok kendisini bu dünya – içinde – varlık olarak “gerçekleştirmesidir”. [Gadamer, (2002e) s: 286] Heidegger'in *dasein* analizinin ana hedefi olan özne-nesne ayırımının aşılmasıdır. Heidegger'in “Olgusalığın/Praksisin (*facticity ing.*) hermenötiğinde” (A.g.y.) insan kullandığı aleti bir nesneyi gördüğü gibi göremez; onunla çalışır. Varlığın kendisinin belirmelerinde kendisini bütünüyle açmaması ve kendisini ortaya koyduğu ve geri çektiği, önceliklerle – anlaşılabilen varlığın dilde güncel sınırlılıkların içinde ortaya çıkışının- belirleyiciliğinin önemi ortaya çıkar. Bu uç durum nesneleşen metaforik durumların mimari tasarıma kaynaklık edişinde, hermenötik döngünün sistematik kapalılığını aşan –hatta hermenötiğin ve döngüsünün bu anlamda reddi- bir yoruma dönüşür. “Varlık ve Zamanda” *dasein*; elde hazır bir şeyin nesnel varlığı –metafiziğin eleştirisi gibi görünen- , varlığın “Da” buradalığının hala çok temel anlaşılmasından kaynaklanan bir mod/tarz olarak ele alınır. [Gadamer (2002c), s: 338]

Derrida, Heidegger'in önceden varolan bir anlamın keşfine yönelik tavrını eleştirir. Anlamın güç/iktidar tutkusunun hizmetine konulması ile anlamın açılması ve anlamının sürekliliği ile aşılabileceğini öne sürer. Derrida'nın hermenötik döngüyü kırma arzusu –Gadamer'in gerçekleştirilemeyeceğine inandığı ve saçma bulduğu [Gadamer (2002e) s: 290] - Nietzsche'nin tek bir kuşatıcı anlam üzerine kuşuculuğunda temellenir.

Mantık ve Dil: Dil, pozitivistlerden farklı olarak neo-pozitivistler tarafından öznenin çevresiyle etkileşiminde aracı olan mantık sistemine oturtularak biçimselleştirilmek istenir. Burada olgusalılığı dışarda bırakmak isteyen bir meta-mantık kurma düşüncesi yatmaktadır.

Düşünsel alt yapısını Descartes, Leibniz gibi rasyonalistlerden alan biçimselleştirmenin bir sonucu olarak, dilin matematiksel olarak idealleştirilebilmesinde dil-düşünce özdeşliğinin yarattığı idea görüşüne bağlı anlam sorunuyla karşılaşmaktadır. Anlam, dilde en küçük anlamlı birimler olarak sözcük ya da cümlede olmak üzere ele alınır. Locke anlamın sözcük bazında sözcük-idea özdeşliğini savunur. Evrensel tek ide inancı ve onu adlandıran tek sözcük olduğu biçimci bir görüştür. Buna karşın sözcüklerin cümleden bağımsız ancak sözlük tanımlarından söz edilebilir. Sözcük ile ide arasındaki bağ nedensizdir.(Saussure) [Altınörs (2003),s: 59-62]

Buna bağlı olarak özne-nesne ilişkilerinde öznenin fenomenolojik konumunu dışarda bırakma isteğinden kaynaklanan göstergebilim alanı W. Morris'in tanımladığı üç göstergebilimsel alana ayrılır. (A.g.y. s:37) Dilin biçimi olan göstergeler arası ilişkiler sentaks alanında incelenirken; dilin içeriğini oluşturan anlamın iki alanda ele alındığı görülür. Bunlar gösterge anlam ilişkisini öznenin katılımından bağımsız ve anlamı ortak-duyu verisi olarak gösterge-varlık ilişkisinin sonucu olarak ele alan analitik yaklaşımlı semantik alan ile göstergenin özneyle olan ilişkisini ele alan gösterge-kullanıcı ilişkisini inceleyen pragmatik alandır.

Anlamın cümlede ortaya çıktığını savunan görüşler. olarak semantik anlam alanını tanımlayan göndergeci çözümde bir bildirim anlamını bilmek, ona "belirli bir doğruluk değeri" verebilmek demektir. Bu tür dilsel ifadeler metafiziksellikten arınmış dünyaya ait sentektik ya da analitik önermelerdir. Wittgenstein'a göre bir cümlenin anlamı (tolojiler dışında) onun resmettiği (temsil ettiği) olgu bağlamıdır. Frege'nin terimleriyle anlam göndergedir (reference). Dil ile gerçeklik arasında resmetme(temsil) ilişkisini ortaya koyan göndergeci çözümün anlamı göndergeyle sınırlaması göndergesi olmayan düşüncelerin temsil edilememesi gibi bir durumla sonuçlanır. Ya da göndergeleri bir olan anlamları farklı ifadelerde olabilir. Dolayısıyla gönderge-cümle ilişkisinin belirli, kurallı,sınırlı olması anlamı nesnelleştirebilir ve anlama mantıksal doğruluğunu kazandırabilir. Böylece mantıklı olan (tek) anlamlıdır gibi bir sonuçla karşılaşmaktayız. [Altınörs (2003), s:64-66] Semantik alan doğal dilin günlük kullanımındaki çok anlamlık kapalılık ya da anlam belirsizliğine yol açtığını düşündükleri "günlük dili" semantiğin dışında bırakırlar ve ideal bir dil kurmaya çalışır. (A.g.y., s:112)

Bireysel özellikler (öznelğin) pragmatik anlam alanında ele alınır. Pragmatik yaklaşım (Austin, Searle, Grice) bir cümle sözcelemenin "günlük dildeki" kullanımında belirli kurallara dayalı davranışta bulunmak olduğunu ve cümlenin anlamının onu sözcelerken yerine getirdiği bu kurallarca belirlendiğini vurgulamaktadır. Austin'e göre sözcelemeler edimsel doğaya sahiptir. Searle'in söz edimlerine (speech acts) göre bir dili konuşmak bir takım kurallara uygun davranışta bulunmaktır Bu kurallar düzenleyici (regulative) ve kurucu (constructive) olabilir. Düzenleyici (kapalı sistem özelliği gösteren) olanlar kültürel kodlardan gelirken, kurucu olanlar (açık sistem özelliği gösteren) yeni davranış biçimleri yaratabilirler. Grice, dile getirilen ile anlatılmak isten şeyin farklı olduğu durumları açıklamaya çalışır. Söylenen, o cümlenin sözcelendiği iletişim ortamından bağımsız olarak taşıdığı içeriktir. Anlatılan ise sözcelendiği iletişim ortamında taşıdığı içeriktir. Bunlar aynı olabilir. Bu içerikler sözcelemen dinleyende oluşturmaya yöneldiği etkidir ve bu yönelimi kavramasıyla oluşur. Bunun kavranabilmesi için söyleyenle dinleyen arasında iş-birliği ilkesinin olması gerekir. (A.g.y. s: 74-77)

Dilin mantıksal ele alınışı ve dilde anlamın ortaya çıkışı karşımıza yeni bir bütün tanımlamasını ortaya koyar. Biçim-içerik bağlamında ele alınacak böyle bir bütünün indirgenmesi biçimin ve anlamın sınırlılığıyla değerlendirilebilir. Mantığın özü gereği düşünce biçimi oluşu olgu-temsil problemini ortaya çıkarırken anlamın mantıksallaştırılması problemine bağlı olarak dilin öznelğine ait olan anlamı sınırlandırma girişimi semantik ve pragmatik alanları doğurur.

Neo-pozitivizm: Frege ile başlayan süreçte mantık; dil ile dünya arasında idealleştirilmiş metafiziksel alana kapalı sınırlı bir sistem olarak tanımlı öge, ilişki ve düzenden kurulu sembollerle (kalküleleştirilen) ifade edilen (sembolik mantık) ve her ifadenin kesin,tutarlı geçerli olabileceği tek anlamlı olduğu bir semantik bütün olarak ele alınır. Uç noktada işaretler anlam ve dolayısıyla bağlamdan tamamen soyutlanarak salt biçimlere dönüştürülebilirler. Tractatus Logico-philosophicus (1921) adlı yapıtında Wittgenstein dilin sınırlarını ortaya koyar. "Dilin sınırları dünyanın sınırlarıdır." Doğruluk/anlam çok mantıklılık çerçevesinde farklılaşabilir.

Neo-pozitiviztler evren hakkında kendilerine dayanarak söz ettiğimiz olguların dilsel yapılarını, önermelerin mantıksal çözümlemesi haline dönüştürürler. Mantıkçı pozitivistler mantığı ve matematiği deney temelinden ayırarak salt düşünsel ilişkilerin geçerliliği olarak konumlandırırlar. Analitik ve totolojik(mantıksal önermeler) yoldan düşünsel ilişkileri formüleştirirler. Böylece mantık gerçeklikle ilişkisini kaybeder ve artık gerçekliğin mantığı yerine dilin mantığından söz edilebilir. "Anamlı" dilsel yapılar (deyiler, *Aussage*) deney ve akıl temeline göre iki türdür. Olgusal ilişkiler hakkında (sentetik) deyiler, deneyden çıkarlar, a posterioridirler, doğrulanmaları gerekir. Totoloji yani salt mantıksal ilişkiler (analitik) hakkındaki deyiler kendi iç mantıklara sahiptirler, deneyden bağımsız a prioridirler ve evrene gitmeden kendi içindeki kapalılıkla doğru ya da yanlış olarak değerlendirilebilirler. Ancak dili kullanan öznenin olgusal yaklaşımına göre tartışılabilirler. [Özlem(2000) s:17-18]

Wittgenstein'in, *Tractatus Logico-philosophicus* (1921) adlı yapıtında evren birbirlerinden bağımsız nesnel şey-durumları topluluğudur. Şey durumları dildeki ilksel önermelerle (*proportion*) çakışır. Tüm karmaşık bileşik önermeler özne ve yüklemden kurulu bu türlü ilksel önermelere parçalanabilir. Bu karmaşık önermelerin doğruluğu ilksel önermelerinin doğruluğuna bağlıdır. Örneğin; A ve B yirmi yaşındadır. önermesi A yirmi yaşındadır B yirmi yaşındadır. önermeleri olarak parçalanabilir. Böylece bir bileşik önermenin doğruluğu kendisini oluşturan basit önermelerin bir işlevi olarak sembolik (temsil aracı dil) araçlarla mantıksal bir çözümleme konusu haline getirilmiş olur. [Özlem (2000), s: 21] Mantıksal önerme nesnenin kendisini değil (özdeşlik) nesne durumu, bir şey-durumunu yansıtırken; (denklik) mantık ile evren arasında bir denklik (holistik bütüne yönelme) belirtmez. (A.g.y. s:22) Salt mantıksal olan analitik ve totolojik doğrular evrende geçerli olmayabilir.

Kesinlik, zorunluluk genelgeçerlik mantıksal önermelerin özelliğidir. Önerme gerçekliğin temsildir ve önermelerin uzayı mantıktır. [Özlem (2000), s:21-24] Bu durumda mantık temsil ettiği nesne durumunu tanımlar, evreni değil. Dilin mantığını doğru anlamak öncelikle evren-mantık ayrılığını kavramakla olur. Evren salt mantığa indirgenemez. (A.g.y. s: 23)

Wittgenstein'e göre, yukarıda belirtilen 1)Evren üzerine önermeler (sentektik, bilimsel önerme) 2)Mantıksal önermeler, totolojiler (analitik) yanında 3) Bilgi vermeyen metafiziksel önermeler vardır. Wittgenstein, nesnel dünyasında a priorinin olmadığını savunur. Bu nedenle metafizik önermeler ne anlamlıdır ne de anlamsız. Çünkü anlam bir önermenin evrenden yansıttığı şeyin formu, gerçekliğin önerme içinde dile getiriliş biçimidir. Dil verileri yansıtır, işaret eder ya da yansıtmaz. İşaret etmesi anlamı meydana getirir.

Carnap, dilin mantığını şey durumlarına dayatma yerine dilin mantığının ancak dilsel önermeler üzerinden formüle edilebileceğini söyler. Dilin mantığı sentaksının mantığıdır. Tüm deyiler bir sentaksın konusudur. Önerme fiziksel şeylerle ilgili bir kullanıma sahipse sentektik, sadece dilsel deyilerin formundan ve bu forma ait ilişkilerden söz ediyorsa analiktir. Carnap salt betimleyici sentaksı dilin matematiği ve fiziği olarak görür. [Özlem (2000), s:27] Böylece her defasında şey-durumuna gitmek yerine şey-durumunun temsili olan dile gitmek yeterli olacaktır. Bu da öznenin bağımsız nesnel olan dilin biçimi yani sentaktır.

Carnap, *Philosophy and Logical Syntax* (Felsefe ve mantıksal sentaks) adlı yapıtında anlamı bilişsel(Cognitive) ve duygusal (Emotive) anlamı birbirinden ayırır. Metafiziksel ve poetik ifadeler duygusal anlama sahipken doğruluk ya da yanlışlık değerleri yoktur. Bilişsel içeriğe sahip değildir. [Altınörs (2003), s:124] Böylece akıl-mantık-anlam yaklaşımında metafiziksel tarafta bırakılan duygular, psikolojideki pozitivist tarafın biliş (akıl temelli) yönünün ağırlık kazanmasıyla paralellik gösterir. Psikoloji bilimi bilişsel (cognitive) ve duyusal (affective) olarak bölünür.

Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar* (1953) adlı yapıtında (2.dönem) sınırsız anlam anlayışından hareket eder. Anlam sadece doğa bilimsellikte açıklanamaz; her alanın kendi içinde farklı yorumlanır. Anlam bağlamsaldır. [Özlem (2000), s:28] Wittgenstein doğabilimsel doğruluk ölçütüne dayalı tek bir anlam ölçütünden hareket etmek yerine, dilin kullanımında ortaya çıkan çok-anlamlılık bakımından yaklaşmak epistemolojik dar bakış açısını genişletir. Önermenin anlamı, verdiği bilgiye göre değil, içinde yer aldığı belli bir dil kesitine göre oluşan bir anlam ölçütü açısından değerlendirilmelidir. Artık tek bir dil değil, dillerden söz edilir. Dil yaşam biçiminin bir yansımasıdır. Anlam belli bir dil oyunu içinde bir ögedir. (A.g.y. s:29)

Günümüzde mantık kendi a priorilerini belirli bir psişik ve toplumsal evrimleşme sonucunda yaratabilmektedir. Mantık deneyden gelenin (a posteriorinin) tarihsel bir süreç içinde a

priorileşmesidir. Bilgi ve bilim sorunsalına tarihsel açıdan yaklaşırken; mantığın kendi doğru ya da yanlış, gözlemlenebilir olguları yansıtıp yansıtmadığına bağlıdır. [A.g.y. s: 32]

Mimari Tasarımın Rasyonelasyonu:

Problem çözümü olarak mimari tasarım: Yaratıcılığın temel alındığı rasyonelleştirme çalışmalarının büyük bir bölümünde tasarım, matematik temelli ve çözülmesi beklenen bir problem olarak görülür. Ancak tasarım sürecinin karmaşık yapısı ve -enformatik terminolojisiyle- girdi-çıkı kümelerinin sürekli olarak yeniden tanımlandığı eğreti tanımlı (ill-defined) ya da zayıf (wicked) problem olarak tanımlanır.

Problem uzayı modelinine (Newel, Simon, 1972, enformasyon süreci teorisi) göre ele alınan tasarım problemleri değişken çözüm uzayına sahiptirler. Bu tür problemler başlangıç durumları(verili enformasyon ve kaynak), durumu dönüştürebilecek operatörler (değişen malzeme,hareketli parçalar vs) ve her zaman tekrar tanımlanmaya açık hedefleri (problem uzayında durumları değerlendirmemizi sağlayan kriterler) içerirler. [Zimring, C., Craig, D., L., (2001), s:134] Bir problem ayrıştırılmaya başlandığı zaman problem uzayı devamlı bir değişim içindedir. Diğer parçalar diğer parçalar tamamlanana kadar detaylar farklılaşabilir. Ancak her seferinde tüm problem uzayı göz zönünde tutulmaz. Çünkü sınırlamalar ve araştırma alanını daraltır.

Tasarımın rasyonelleştirilmesi çalışmalarında Alexander'ın 1964' teki *Notes on the Synthesis of Form* adlı davranış psikolojisi temelli çalışması, tasarım süreci üzerindeki tasarımcının bireysel ağırlığının yanında, tasarımcının süreç etkinlikleri üzerinde ortak bir kontrol sağlamaktadır. Alexander, istenenleri ortaya koyduktan sonra aralarındaki etkileşimi inceler ve basitlik, performans, yapım kolaylığı ve ekonomiklik kriterlerini kullanan bir metod önerir. Bilgisayar destekli bir hesaplama yöntemi ile istenenler birbirlerinde bağımsız kümeler içinde problemi alt problemlere bölerek en iyi çözüme ulaşmaya çalışır. Tasarımın girdilerin ve çıktılarının ihtiyaçlara göre optimizasyonun bir mimari biçim olarak sunma anlayışı mekanistik enformasyon süreci bakışının nesnel yaklaşımını ortaya koyar. Tasarım sürecinin tanımlanmasında bu üçlü döngüsel süreç farklı araştırmacılar tarafından farklı disiplinler için hep yorumlanmış ancak prensipte –Hegel temelli- analiz, sentez, değerlendirme döngüsel tasarım metodolojisi haritalarında hep aynı kalmıştır.

Ancak tasarım disiplinlerinde tasarım süreçlerinin farklılık gösterdiği görülmektedir ve davranışsal ve bilişsel analitik süreçlendirme haritalarının kişiden kişiye de farklılaştığı saptanmıştır. Örneğin bilim adamları problem odaklı stratejileri oluştururken, mimarlar sonuç odaklı stratejiler oluşturmaktadır. Mimarlar problemin doğasını keşfetmeye ve olasılıkların sonuçlarını görmeye çalışırken, bilim adamları problemi çalışmayı tercih etmektedirler. [Lawson(1990).s:32-33] Eastman (1970)'da analiz,sentez ve çözüm üretme aşamasının mimarlarda iç içe geçtiği görülür. (s :33) Tasarımcılar yeni hedefler ve sınırlamalar yaratırlar. Akin'a göre (1986) analiz tasarımın her aşamasında görülürken, sentez süreç içinde çok çabuk oluşabilmektedir. [Lawson(1990).s :33] Analiz-sentez sürecinin birleşikliği Darke (1978) tarafından üretici-varsayım-analiz olarak değiştirilir. [Lawson(1990).s :35] Tasarım sürecini organize eden bir önsel prensip karar verme sürecinde olası çözüm sayısını sınırlandırır ve bazen tasarım sürecinde tasarım çözümününün ayrılmanın bir ana fikir haline gelir. [Rowe (1987)]

Lawson (1990,s :88-93) tasarım probleminin çözümü ve süreciyle ilgili saptamalarda bulunur. Bu saptamalarda; tasarım problemleri kapsamlı olarak ifade edilemez. Öznele yorum gerektirir. Hiyerarşik olarak organize edilme eğilimi gösterir. Sonsuz sayıda çözümü vardır. Optimal çözümü yoktur. Tasarım süreci sonsuzdur. Hatası olmayan doğru bir tasarım süreç yoktur. Tasarım süreci problemleri çözmenin yanında bulmayı da gerektirir. Tasarım kaçınılmaz şekilde öznele değer yargısını içerir. Lawson (1972), yaptığı deneylerde mimarların problemlerin yapılarını çözümlerinde ürettikleri düzen aracılığıyla keşfettiğini ve dolayısıyla analiz ve sentez aşamalarını birbirinden ayrılmaması gerektiğini savunur. [Lawson(1990).s :104]

Konstrüksiyon olarak mimari tasarım: Tasarımcılar sadece uzun dönem hafızadaki bilgilerden türetilen enformasyon üzerinden akıl yürütmek yerine problemleri daha hızlı ayrıştırmak ve tanımlamak için kavramlar inşa ederler. Bir tasarımcı kolayca yönetemediği problematik bir duruma saplı kaldığıda problemi farklı bir şekilde kuracak yeni bir yol arayabilir. Bu yeni "çerçeve" sonra yeni duruma empoze edilir. [Zimring, C., Craig, D., L., (2001) s: 139] Schön'e göre problemi çerçevelemek bir çeşit ayrıştırma seçimi gibidir ve

bir tasarım yapılırken, başka bir tasarım incelenerek o tasarımdaki çözüm yolunun mevcuda getirilmesi (metafor), tasarımcının önünü açabilir. Ayrıştırma bağımlılıklar içerirken, bileşenler arasındaki bağımlılıklar yukardan aşağı ya da yanal kısıtlarla sınırlı değildir. Ayrışmanın en altındaki bir parça tüm ayrışmayı, ya da kavramı bütün olarak etkileyebilir. Her durumda yukardan aşağı kısıtlar ayrıştırmayı başında etkiler. Kısıtlardaki değişiklikler yeni stiller kurallar oluşturabilir. (A.g.y. s :140) Bunlar algısal ve bilişsel kurgular, konstrüksiyonlar olarak yaratıcı düşünmenin bir ürünüdürler. Konstrüksiyon olarak tasarım önceki algısal, bilişsel ve duyuşsal; şema, model, harita vb. biçimleştirme çabalarının varolana yönelik açılanması ve anlaşılması çabasının sonucudur.

Açık ve kapalı sistem olarak mimari tasarım: Dilbilimsel çalışmalarla paralellik gösteren bakış açısında Bartlett'in (1958) öne sürdüğü kapalı sistemler içinde tasarım ile maceracı tasarım arasında fark vardır. Kapalı sistemler sınırlı sayıda birimin belirli kurallar ya da ilişkiler çerçevesinde yan yana getirilmesi ile oluşabilir. Formal mantık , aritmetik, cebir ve geometri gibi matematiksel sistemler kapalıdır. Ancak yeni paradigmlar bu sistemleri yaratıcı sistemlere dönüştürebilir. Bartlett, kapalı sistemlerde enterpolasyon (ara değer bulma) ve extrapolasyon olarak iki tür düşünme süreci olduğunu öne sürer. Enterpolasyonda terminal noktası bellidir ve sonuca giderken izlenecek yol ile ilgili deliller verilir. Extrapolasyonda ise temin edilenler; izlenen yolun delilleridir, geriye kalan yol ve terminal noktaları keşfedilmek ya da yapılandırılmak zorundadır. Tasarım sürecinin bütünü ya da parçaları sınırlandırmalara göre kapalı sistem haline getirilebilir. Tasarım sürecindeki terminal noktaları bilinmez ancak onlarla ilgili enformasyonlar vardır. Sürecin nerede biteceği muğlaktır. [Lawson (1990) s: 104]

Açık uçlu düşünme tabanlı yaratıcı teknikler geliştirmede en önemli iki çalışma "beyin fırtınası" (Osborn, 1957) ve geçmiş deneyimlerle ilişki kuran ilk çalışma olan "synectics" (Gordon, 1961) dir. Höristik bir çalışma olarak synectics, ilk aşamalarında problemin keşfi ve yeniden formülasyonuna konsantre olurken, çözüm genellemelerini sonraki aşamalara bırakır. Synectics analogik düşünmeyi kullanır. Kişisel, doğrudan, sembolik ve fantastik olmak üzere dört çeşit analogi tanımlar. Kişisel analogide durumu birebir canlandırarak analogileri ortaya çıkarmak, Doğrudan analogide yeni duruma paralel gerçekleri ortaya koymak ve analogileri yakalamak amaçlanır. Bu durum problemin soyut olduğu durumlarda somutlaştırma için yardımcı olabilir. Örneğin elektrik akımı, su akışı sasadaki analogi ilişkisi vb. sembolik analogide tasarım nesnesinin ilişkilerinin başka bir nesnede yakalanması (paradigma değişimi) Fantastik analogide analogi ilişkisinin deneyime bağlı olarak uç noktalara taşınması ve kolay görünmez ya da olanaksız ilişkilerin keşfedilmesi olarak tanımlanır. [Lawson (1990), s:114]

İraksak ve yakınsak düşünme olarak mimari tasarım: Tasarımın üretim düşüncesinde birbiriyle ilişkili ikili (dualistik) bölünmeler tanımlanır. Bunlar bir tarafta rasyonel ve mantıksal süreçler öte tarafta sezgisel süreçlerdir. Bu iki ana kategori yakınsak (*convergent ing.*) ve birbirini tutmayan, iraksak (*divergent ing.*) üretim olarak tanımlanır. Yakınsak bir görev tanımlanabilir ve doğru bir cevaba ulaşmak için tündengelimli ve ara değerlerle ilerlemeyi gerektirirken. İraksak görev açık uçlu kesin cevabın olmadığı bir yaklaşımı gerektirir. Bu analizle tasarım doğası gereği iraksak düşünmeyi gerektirir. Ancak optimizasyonların ve sınırlandırmaların varlığı yakınsak düşünmeyi de süreçte yadsımaz. [Lawson (1990), s:106]

Yaratıcı düşünme olarak mimari tasarım: Yaratıcılık, Bono'ya göre bir değer sözcüğüdür ve değer yargısını temsil eder; çünkü kişi sevmediği hiçbir şeyi yeni ya da yaratıcı olarak görmez. Psikologlar yaratıcı düşünmenin beş aşaması üzerinde hemfikir gözükmektedir. (A.g.y. 109) Estetik deneyim,höristik (buluşbilim) öğrenme ve akıl yürütme süreçlerine paralellik gösteren süreçlendirme sırasıyla gelişir. "İlk kavrayış" (*first insight ing.*) problemi fark etme, formüle etme ve çözüm bulmaya karar verme aşamasıyken, "hazırlık" (*preperation ing.*) problem üzerinde bilinçli bir çözüm için bir fikir geliştirmeyi içerir. Bu iki aşama arasında gidip gelmeler olmaktadır. Tasarımda problemin tanımı sürekli değişebilir. "Kuluçka", (*incubation ing.*) belirgin bir zihinsel çalışmanın dışında problemi bilinç altında hatta bilinçsiz bir çözüm arama olarak tanımlanabilir ve ansızın bir "aydınlanma" (*illumination ing.*) ile sonuçlanabilir. Ve belirli bir olgunlaşmadan sonra bilinçli bir "doğrulama" (*verification ing.*) ile mevcut fikir test edilir ve geliştirilir.

Gestalt psikolojisi problem çözümü davranışları ile zihinsel süreçlerin belirli bir amaca ulaşmada –problemin çözümüne yönelik- geçmiş deneyimlerle birlikte organize edildiğini savunan bir tasarım süreci belirler. Düşüncenin mantıksal gelişiminde Kantçı konstrüksiyon

anlayışının bir devamı olarak şema teorisi ya da enformasyonun yapılandırılmasında organize edilmiş çerçevelerin varlığı ile desteklenen teori; algılanan nesne üzerine oturtulan bu çerçevelere göre görsel ya da işitsel uyarıcıların anlamlı enformasyonlara dönüştürüldüğünü savunur. İmgelem (*imagination ing.*) yoluyla serbest olarak oluşturulan konstrüksiyonlar yaratıcı bir çözümde zihinsel şemalara uygun olacaktır. [Rowe (1987)] Şema (schemata) gestalt psikologlarından Koestler'e göre normal bir düşünceyi daha önceki bir düşünceye (geçmiş deneyim) atıfta bulunacak şekilde, ilişkili bir bağlamda ya da mantık tipinde ele alınmasıdır. Her düşünce zihin içindeki bir çok şemadan sadece birine uygun olarak ilerler. Tasarım, Koestler tarafından şemanın bağlamı ile güncel tasarımın mantığının keşiştiği matrislerin birleşmesi olarak görülür. (A.g.y.)

Bilişsel somutlaştırma ve biçimleştirmede zihinsel temsiller yaratıcı imgelemde dışsal temsillerle refleksif bir süreç izler. Zihinsel görselleştirme (Paivio, 1971), kategorizasyon (Rosch, 1978), zihinsel modeller (Johnson-Laird & Byrne (1991), zihinsel imgelem (Kosslyn, 1994) algısal dışsal temsillerle ilişkisi (Casakin, 1997) ve tasarımla ilişkili deneyimlerin çağırılması (bilişsel) süreçleri ve durumları yaratıcı tasarımı destekler.

Höristik (*Heuristic, ing.*) sözcüğünün kökü *heuriskein Yun.* keşfetmek ya da bulmak anlamındaki sözcüğünden gelmektedir.. Keşfetme süreci sırasında araştırmacılar insan fenomenine bağlı yeni imajlara ve anlamlara yönlendirirken aynı zamanda kendi deneyim ve hayatlarındaki gerçekleştirmelerle de ilişki kurarlar. Bu süreç araştırmacının farkındalığı içinde algılama, duygu, sezgi ya da bilginin daha çok açıklanması olarak belirir. Höristik bir araştırma kendi kendine araştırmayı, diyalogu ve keşfi içerirken, yüksek bir odaklanmayı gerektirir. Höristik bir araştırma kişisel bir bağlanmayı gerektirirken temel sorunun, düşüncenin ya da konunun altında yatan nitelikler, şartlar ve ilişkileri araştırır. Deneyimin özünde var olan anlamın gerçek olan ve görünenle yansıyan (reflective) düşünce, his ve farkındalık arasındaki bağlantıları sanki ilk defa görür ve anlarcasına bilmez. Höristik sorgulamanın merkezinde araştırmacının içsel referans çerçevesi, kendi kendine araştırma, sezgi ve varoluşsallık (indwelling, Heidegger ile ilişkilendirilebilir) vardır. [Moustakas (1990)., s: 10-12] Höristik bir araştırmada araştırmacı deneyimi yaşamak zorundadır. (s: 14) Moustakas'a göre duyuşsal alandaki höristik araştırmacının kavram ve süreçleri ve geçerliliği aşağıdaki gibidir.

Soruşturmanın odağı ile özdeşleşme: Araştırmacının bakış açısını tersine çevirerek kendini araştırmacının merkezindeki ilgilenilen olgunun yerine koymaya çalışır.

Kendiyle konuşma: İlk olarak olguyla diyaloga girerek olgunun kişinin kendi deneyimi tarafından sorgulanır. Bu yolla, bu karşılaşma ve inceleme sırasındaki ritmik tekrarlamalar ile onun anlamlarını ortaya çıkarılır. Höristik soruşturma kişinin samimi, algıları açık ve deneyimin tüm yönlerine değinen bir tavırdan olmasını gerektirir. Süreç kişiselden genele, bütünden parçaya ve parçadan bütüne, duygudan sözcüğe sözcükten duyguya, deneyimden kavrama, kavramdan deneyime ritmik hareketlerle devam eder. Höristik öğrenme kendi kendini yönlendiren, motive eden ve beklenmedik değişimlere açık bir süreçtir. Bilinen ve beklenenin ya da olası olanın ötesine yönelir. (s: 17)

Sözsüz bilgi (*tacit knowledge ing.*): Kişisel nitelikler ya da parçalardan bir şeyin bütünlüğünü ve birliğin kapasitesi sözsüz bilgi kapasitesi ile mümkündür. Polanyi (1964) sözsüz bilgiyi yardımcı ve odaksal öğeler olarak tanımlar Bu öğeler ancak deneyimin incelenmesi sırasında ortaya çıkarlar. Polanyi, yardımcı ve odaksal boyutların birleşerek deneyimin bütünü oluşturan dört çeşit sözsüz bilgi saptar. [Polanyi (1969) s: 182]

Beceri (skil ing.): yardımcı ve odaksal niteliklerin birleşmesini gerektirir. Örneğin; bisiklete binmede pedala basma, dengeleme frenleme, zamanlama, uzuvların koordinasyonu gibi yardımcı becerilere gereksinim duyulur. Bu deneyim; hazır olma, kendine saygı, güven, iyimserlik, bütünün duyumu gibi görülemeyen odaksal etkenlerin ritmik olarak birleşmesiyle edimleşebilir.

Genel bedensel görünümünün okunması (fizyonomisinin okunması): Örneğin; mutsuz bir insanda gözlemlenen kırışmış alın, aşağı bakan gözler, kısılmış ses gibi yardımcı öğelerin yanında gerilim duygusu, ağırlık ve diğer sözsüz göstergeler odaksal boyutları oluştururken, kişinin genel durumunu ve zihinsel görünüşünü anlatır.

Hissederek bulma: Burada belirli bir eylemde kullanılan duyumun engellenmesi durumundaki höristiğe tipik bir örnektir. Örneğin Karanlıkta yol yardımcı ip uçları ve diğer mekan, yön vb.

odaksal niteliklerimizle bulunur. Yeterli olmayan çok az ışık ve gölge değerlerinden yararlanır.

Spekülatif beceri: Problem çözmeye olasılık sayısının sezgisel olarak azaltılması gibi her deneyimdeki olası anlamlar sınırlarını azaltılır.

Sözsüz bilgi kendi kendine oluşurken, dışsal belirtilmiş bilginin sözsüz olarak anlaşılma ve uygulanma zorunda olduğunu, böylece her bilginin sözsüz bilgi de temellenir. [Polanyi (1969) s: 144]

Sezgi (intuition ing.): Sözsüz boyuttan dolayı; incelenbilir tanımlanabilir belirtilmiş bilgi ile sözsüz bilgide içselleşmiş örtük bilgi arasında bir köprü oluşur. Bu arada olan bilginin kaynağı sezgidir. Sezgiyle, kişi sözsüz ya da gözlenebilir belirtilmiş (explicit) olan dinamiklerin ve yapıların altında yatan bilgiye ulaşır ve çıkarımlarda bulunur. Sezgi, mantığın ve akıl yürütmenin müdahale etmediği anlık bilginin üretilmesini mümkün kılar. Sözsüz, kişisel deneyimden çıkan ve anlatılamayan ve belirtilemeyen bilgi doğasında gizemliği barındırırken; sezgisel süreçte kişi ipuçlarından yararlanır; imgeleme (imagine) gerçekliğin özelliklerini etkin hale getiren örüntüyü ya da altında yatan şartları hisseder. Sezgiyle bir şey algılanır, incelenir ve hakikate ulaşana dek "izleri" takip edilir. [Moustakas (1990)s: 23]

Sezgi kullanıldıkça ve test edildikçe, kişi bilginin keşfedilmesindeki özü yakalamada gelişmiş bir algısalığa ve duyarlılığa sahip olur. Bu da kişiyi dünyayı farklı şekillerde görmesini sağlar. Şeylerin bütünler olarak algılanmasını olanaklı kılar. Örneğin; kişi bir ağacı farklı yönlerden görebilir ancak bir ağacı bütün olarak göremez. Ağaç, dikkatli incelemeler, deneyimler ve bağlantılar sonucunda bir tüm izlerden ve ip uçlarından, tüm parçalar ve detayların örüntülere ve ilişkilere bağlanmasıyla sezilebilir. Bu hōristik süreçte araştırmacı metodunda gerekli değişiklikleri yapar. Özünde, sezgi araştırmacının onu geliştirilmiş anlam ve derinleştirilmiş ve geliştirilmiş bilgiye ulaştıracak örüntüleri ve anlamları keşfetmesine rehberlik eder.(A.g.y. s: 24)

Varoluşsal yoğunlaşma: (indwelling ing.) Hōristik bir araştırmada içe dönük, daha derine inen insan, deneyiminin teması, niteliğinin doğasının ya da anlamını daha iyi kavramak ister. Dikkat ve yoğunlaşma yardımcı ve odak etkenlerin her olası nüansın, dokunun, delilin ve anlamın ortaya çıkarılmasını gerektirir. Farkında ve özenli bir süreçtir ancak mantıksal ve geleneksel (lineal ing.) değildir. İp uçlarını takip ederken, onların içine oturur. (dwell ing.) Anlamlarını ve ilişkilerini temel bir kavrayış oluşana dek genişletir. Örneğin; kızmanın doğasını ve anlamını araştırmada yoğunlaşmanın hōristik süreci, kızan kişinin kızgınlığının üzerine giderek kelimeler ve resimlerle anlatmasını ister. Ya da daha yaratıcı olarak şiirsel, sanat yapıtlarıyla, hareketlerle ve hikayelerle ifade etmesini bekler. Sezgisel uyanıklığın ve tanımlanamaz bilgilerin gizeminin yanında belirtilmiş, tanımlanmış ve incelenmiş boyutları da gündemde tutan bir uygulamadır. Varoluşsal yoğunlaşma (indwelling) hōristik bir soruşturmanın özünü oluşturur. İncelenen olgunun nitelikleri ve bileşenleriyle ilgili hayat deneyimlerinden yararlanır. Derinleşen uygulamadan sonra olgunun reflektif bir analizini gerektirir. Sabırla ve aşama aşama anlama önemlidir. Sonuçlardan sonra öz niteliklere, deneyimin anlamlarını betimleyen yaratıcı senteze yönelir (s: 24-25)

Odaklanma (focussing ing.): Duyumlara ve algılara rahat ve açık bir yaklaşımı gerektirir. Sorularla olguların derinliklerine merkezine iner. Şeylerin olduğu gibi görülmesini sağlarken kişinin deneyimlerindeki anlayışı ve gerekli farkındalığı yaratarak iletişimi sağlar. Kişinin daha önce üzerinde düşünmediği durumlara yaklaşmasının önünü açar. Davranışları değişimleri ve içsel değişimleri onaylayan algıların ve anlamların düzenlenmesini içeren bilişsel bilginin üstesinden gelir.(s: 25)

Gönderimin içsel çerçevesi (The internal frame of reference ing.): Hōristik araştırma içsel çerçeveye gönderimde bulunur. Sadece deneyimi gerçekleştiren kişiler deneyimi tanımlayabilirler. Araştırmacının, diğerinin yerine geçmesi gerekir. Bu yüzden kişiyle açıklığın ve güvenin olduğu bir ortam yaratılmak zorundadır. Karşıdaki kişinin referans çerçevesinin empatik olarak anlaşılması konstrüktif kişisel değişim için özsel bir durumdur. (s: 26) Bu yüzden öğretmenin kendi deneyim ve içsel araştırmalarımızdan çıkarımlarının farkında oluşu bu durumun aydınlatılmasında yardımcı olabilir.

Yönerge Tasarımı (instruction design ing.) ve Öğrenme Teorileri:

Yönerge tasarımı öğrenmenin kontrol edilebilir, programlanabilir ve isteğe göre yönlendirilmesinin tasarlanmasıdır. Davranışsal, bilişsel ve konstrüktif öğrenme teorilerinin

yönergeli eğitime etkileri görülür. Yönergenin amaçlarından biri bilgiyi öğrencilere daha etkili ve verimli olarak iletmektir.

Yönergeli eğitim anlayışının gelişimi : 1960'larda askeri ve endüstriyel yaklaşımda davranış amaçlarıyla beklenen ve tanımlanan davranışın gözlemlenmesi ve ölçülmesi amacıyla yönergeler oluşturulur. B Robert Mager'in 1962'deki yönergeli amaçların hazırlanması çalışmasını baz alan Gagne ve Mager'in öğrenme modeli ortaya çıkar. Bu modelin bileşenleri eylem (action), amaç (object), durum (situation), gereçler ve sınırlandırıcılar (tools, constraints) , öğrenme yeterliliği (capability to be learned) dır. Bu tip parçalamalar öğrenmede bütünü görmede problem yaratmaktadır.

Yönergeli eğitim modelinin gelişiminde yönergenin öğrenen üzerindeki etkisi önem kazanmaktadır. Zamanla kişiselliği öne çıkaran yönerge tasarımlarında; 1950-60 yıllarında bilgisayar destekli çalışmalar, askeri ve iş dünyası temelli sistem yaklaşımları gündeme gelir. 1950'lerde biliş psikolojisi öğrenme teorisinde baskınlaşırken, 1970'lerde biliş bilimi yönerge tasarımı etkinsini gösterir. Biliş bilimi davranışçı yaklaşımın vurguladığı dışsal davranıştan zihinsel süreçlere yönelirken; davranışı da içine alan hem "görev (task) analizi" hem de "öğrenenin analizi" ni modele ekler. Bir davranışçının öğrenenin davranışını şekillendirmede görevi parçalara bölmesinde olduğu gibi biliş bilimcisi de görevi çözümlmek için daha küçük aşamalara böler ve enformasyonu yönergelerendirirken basitten karmaşığa doğru önsel bir şema üzerine yapar. Bilişsel ile davranışsal yaklaşımın yönerge tasarımı üzerindeki birbirine benzer, bütüncül öğrenmeyi parçalara bölerek yönetme prensibi, konstrüktivist yaklaşımda değişime uğrar. Konstrüktivist yaklaşım metodların ve sonuçların kolayca ölçülemediği ve her öğrenci için farklı olabilen açık uçlu bir öğrenme deneyimi sunar. Ancak biliş ve konstrüktivist teorilerinin her ikisi de aklın düşünme süreçleri ile bilgisayarın işlemsel hareketleri arasında bir analogi kurar. Biliş ve konstrüktif teori arasındaki bağlantılar; şema teorisi (Spiro,1991) connectionism (Bereiter, 1991) hypermedia (Tolhurst, 1992) multimedia (Dede, 1992) olarak sıralanabilir Bilişsel yaklaşım yönerge tasarımı sistem yaklaşımı modellerinin kullanımını desteklerken; konstrüktif yaklaşım her bireyin kendi bilgi altyapısından sorumlu olduğunu; bunun da ortak bir çıktı oluşturmak için çerçeve oluşturmasının zor olduğunu düşünerek mevcut sistem yaklaşımlarına karşıdır. Bunun yerine bilginin konstrüksiyonun öğrenme çevresiyle (learning environment) desteklenebileceğini, gerçekliğin çoklu temsiline temin edilmesinde yönergenin aşırı basitleştirilerek karmaşık yapının göz ardı edilmektedir.

Gros'a (1997) göre öğrenenleri standart kategorilere yönlendirmek yaratıcılığın getirdiği canlılığı ve esnekliği engellemektedir. Yönergenin aşırı tanımlılığı ve doğrusal yapısı değişkenliği ve farklı koşullara uyumu engeller. Winn (1997) doğrusallık içinde insan davranışlarının önceden bilinebilir olduğunun kabulüne göre hareket edildiğini; buna karşın tüm bireylerin farklı olduğunu ve dolayısıyla hangi metodun en iyi olduğu önceden tahmin edilemeyeceğini, öğrenme çevresinin bağlamının öğrenmeyi etkilediğini ve kişilerin her zaman doğrusal ve mantıklı düşünmediğine dikkat çeker.

Gagne (1985), yönerge tasarımı temellerini oluşturan öğrenme durumları teorisinde (. *learning conditions theory ing*) öğrenmenin farklı aşamalarında farklı yönergelere ihtiyaç duyulduğunu savunur. Öğrenmede anlamının gerçekleşmesi için; organizasyon ve ilişkilendirmede yardımcı olmak ve öğrencinin süreci edimleştirmesi sağlanmalıdır. Bilginin diğer bağlamlara aktarılabilmesi için farklı uygulamalar ve olanakların genelleştirilmesi gerekir. Bu gelişim sürecinde öğrenmede istenen çıktıların tanımlanması ve içsel sürecin ve durumların özelleştirilmesi, içsel durumları sağlayacak dışsal durumların ya da yönergenin tanımlanması gerekir. Öğrenme bağlamı (çevresi), öğrenenlerin karakteristiği ve yönergenin aracısı (kitap, bilgisayar, vb.) motivasyonu etkiler.

Reigeluth vd.(1980) "olgunlaştırma" (*ing. elaboration*) teorisinde yönergeyi karmaşıklığın gittikçe arttığı bir düzen içinde ele alır. Bu düzende yönerge bağlama göre değişen istenilenlerin talep edildiği bir öğrenme sürecine ya da öğrenenin kontrol ettiği bir sürece yönelir. Öğretmen merkezi bir yönlendirici olmaktan çok öğrenenlerin kendi bilgilerini yapmalarına (konstrüksiyon) yardımcı olur. Süreç tamamen değişkenlik üzerine kurulur. [Reigeluth (1996)] Öğrencinin yönlendirici konumda olduğu bu süreçte öğrencinin seviyesi de geçerli yolu belirler.

Jonassen (1997) öğrenme durumlarının kapalılığı, bilginin öğrenenin içine konan bir nesne olarak görülmesi, davranışın önceden tahmin edilebilirliği, eğitim kurgusunun (setting)

nedensellik ilkesinde ele alınışı gibi pozitivist yaklaşımların yerine hermenötiğin, bireylerin metinlerin çözümlenmesinde ve yaratılmasında sosyo-tarihsel bağlamı kullanmasına, kendinin ve diğerlerinin eğilimlerini farkına varma, fikirleri ve değerleri indirgemenin ele alma ve anlık öğrenme durumunu etkileyen etkenlerin dışındaki etkenlerin anlam üretimine etkilerini anlamada ve yorumlamada etkili oluşuna ve aynı zamanda farklı zaman aralıklarının (tarihselliğin) diğer kültürlerin eğilimlerinin kendi eğilimlerinin dışında bilincine varmanın yararını vurgular.

Bulanık mantığın tasarım davranışlarına uygun çok değişkenli ve birbirini dışlayan kümelere ait olmayan çözümler arayan ve ikili ölçümler yerine olasılığı, sürekliliği barındıran yapısının ve kaos teorisinin doğrusal olmayan süreçlendirmesi, girdi ve çıktılarının doğru orantılı sonuçlar vermemesi, küçük değişikliklerin tüm sistem üzerindeki değişirici etkisi gibi tasarım süreciyle paralellik gösteren özelliklerine dikkat çeker. Kaos teorisinin doğadaki kaotik yapıların farklı boyutlarda kendini tekrarlayan, kendi kendini organize eden örüntüler; fraktaller üzerine çalışması, basitleştirme yerine karmaşıklık, esneklik gibi pratik uygulama ve tasarımlarda karşılaşılabilecek durumlara benzerliği sebebiyle tüm bu disiplinleri yönergesel eğitime alternatifler olarak göstermektedir.

[Bu metin URL-3, <http://hagar.up.ac.za/catts/learner/peterdl/ID%20Theory.htm>'den özetlenmiştir.]

Öğrenme Teorileri: Öğrenme teorileri, öğrenmenin ortaya çıkışını inceler. Öğrenme teorilerini üç başlık altında toplanabilir. Bu başlıklardan davranışsal ve bilişsel öğrenme nesnel (objectivist) yaklaşımlarıyla yapıcı öğrenmeden farklılıklar gösterir. (Reigeluth, 1996)

Davranışsal (behaviorial) öğrenme: Davranış üzerindeki gözlemlenebilir değişimlere (nesnelliklere) odaklanır. Öğrenmenin davranış örüntüsünün tekrarlanmasıyla otomatik hale geldiğinde gerçekleştiğine inanır. Pozitivist bir yaklaşımla davranıştaki etki-tepki sonuçlarının gözlemlenebilir ve ölçülebilir olduğunu kabul eder. Zihinsel süreçle ilgilenmeyerek, süreci "kara kutu" olarak görür. Koşullanmış davranışların etki-tepki örüntüleri olduğuna inanılır.

Bilişsel (cognitive) öğrenme: Davranışın arkasındaki düşünme sürecine odaklanır. Davranışlar gözlemlenir, ancak bu sefer öğrenenin aklındaki süreçlerin göstergesi olarak kabul edilirler. 1920'lerde davranışsal yaklaşımın öğrenmeyi açıklamadaki yetersizliği düşünme süreçlerinin gündeme gelmesini neden olmuştur. Biliş teorisyenleri öğrenmeyi bilişsel yapıların süreç içinde kazanılması ya da tekrar organize edilmesi ve enformasyonun depolanması olarak görürler. Bilişsel öğrenmenin önemli araştırmacıları Piaget ve 1960'larda Millar ve Bruner'dir. Bandura (1963) sosyal biliş teorisinde davranışçıların açıklayamadığı sosyal davranışlarda pekiştirme olmaksızın kişilerin diğer kişileri gözlemleyerek davranışlarını organize edebildiklerini ortaya koyar. Bilişsel bakışın en önemli teorilerinden bir olan şema teorisine göre: Şema içsel bir bilgi yapısıdır. Yeni enformasyon eski bilgi yapılarına göre karşılaştırılır. Gerekirse yeni enformasyon şemanın genişletilmesi, değiştirilmesi ya da birleştirilmesi ile saklanır.

Paivio (1986), ikili kodlama teorisinde (*dual coding theory ing.*) sözlü ve sözsüz öğrenme süreçlerine eşit ağırlık verilmesi gerektiğini savunur. İnsan bilişinin dil ve sözsüz olay ve konular ile birlikte başa çıkma üzerine geliştiğini vurgular ve dil üzerine odaklanan herhangi bir temsil teorisinin dilin olay ve konuların, sembolik ifadelerinin dışında, çifte işlevselliğe sahip olduğunu belirtir. Paivio, öğrenme sürecinin 1) Temsili; sözlü ve sözsüz temsillerin etkinleştirilmesi 2) Gönderimsel; sözlü sistemlerin sözsüzleri ya da tam tersini etkinleştirilmesi 3) Bütünleşik süreçlenme; aynı sözlü ve sözsüz sistemlerin aynı temsilde etkinleştirilmesi aşamalarını barındırması gerektiğini savunur. Clark ve Paivio'a (1991) göre bu teori eğitim psikolojisinin genel çerçevesini çizmektedir. Prensipte, enformasyonun sözlü(dile dayalı) ve görsel çağırılmasına dayanır.

Yapıcı, oluşturmacı (constructive) öğrenme: Konstruktivizmin felsefi temelleri Bruner, Ulrick, Neiser, Goodman, Kant, Kuhn, Dewey and Habermas'ın yazılarında bulunabilir. Yapıcılık; birey, öğrenme ve bilgi yapılandırma kavramlarını merkez alan yaklaşımı ile nesnelci yaklaşımdan oldukça farklıdır [Jonassen (1991) s: 5-14] Yapıcı yaklaşım öğretim kavramı üzerinde değil öğrenme kavramı üzerinde durur. Bu yaklaşıma göre öğrenme; bireylerin kendi deneyimleri, zihinsel yapıları ve inançlarına bağlı olarak bilgiyi yapılandırma sürecidir. Dolayısıyla kişinin aklıyla kavradığı kendi fiziksel ve sosyal deneyimlerinden, zihinsel yapılarından (şema vb.) inançlarından elde ettiği bilgi; nesnel ve olayların yorumlanmasında etkindir.

Gelişim (evaluation) aşamasında davranışsal ve bilişsel öğrenme özel nesnellikler (objectives) üzerine temellenirken, yapıcı öğrenme daha çok öznel dir. Ancak yapıcı öğrenmenin diğer iki öğrenme teorisini kapsayıcı yanları mevcuttur. Kişinin kendi öğrenme biçimine ve deneyimine uygun yapıcı öğrenme durumu, davranış stratejileri inceleyerek saptanabilir. Bilişsel öğrenme teorisindeki şema kavramı yapıcı öğrenmede de kullanılmaktadır.

Yapıcı öğrenme Piaget, Vygotsky, Dewey ve Bruner'in çalışmalarında birimsel bir kavram olmayıp; iki uç nokta arasında düşünülebilir. Uçlardan biri "radikal yapıcılık" olarak tanımlanan Von Glaserfeld in düşüncesi olan gerçekliğin kişinin içinde olduğu ve bilginin kişisel deneyimlerde yapılandırıldığı üzerinden hareket edenve diğer uçta Piaget'nin gelişim psikolojisi düşüncesindeki, bilginin üç mekanizma ile elde edildiği özümseme (assimilation) : yeni bir deneyimin mevcut zihinsel bir yapıya uydurulması. Yerleşme (accommodation): yeni bir deneyim ile eski bir şemanın tekrar işlenmesi. Dengeleme (Equilibrium) : özümseme ve yerleşme arasında bilişsel bir stabilite aranması düşüncesidir. Bu iki uç arasında Vygotsky 'nin çalışmalarında temellenen sosyal yapıcılığın sosyal ve kültürel bağlamların öğrenme üzerindeki etkilerini vurgulayan düşünceler vardır.

Davranışsal ve bilişsel (objectivist) yaklaşımlarda yönerge tasarımcısı durumu çözümler ve hedefleri ortaya koyar. Kişisel görevler (task)parçalanarak öğrenme objectives oluşturulur. Gelişim karşılaşılan hedefler için kriterlere karar verilmesinden oluşur. Burada öğrenen için neyi bilmenin önemli olduğu ve neyin aktarılacağına karar verilir. Bu paketlenmiş kapalı sistemi yönerge tasarımcısının (öğretmen) şekillendirir. Yapıcı yaklaşım öğrenmeye doğal bir yardımcı niteliğindedir. İçerik önceden tanımlanmamıştır. Eğitimin yönü öğrenen tarafından saptanır ve değerlendirme çok daha öznel dir. Gelişim daha çok sürece ve süreç içindeki ara notlara, ara çalışmalara, son ürüne bağlıdır. Bu öznel ve iraksak (*divergent*) durum yaklaşımın zorluğunu oluşturmaktadır.

Öğrenme teorilerinin zayıf ve güçlü noktaları: Davranışsal yönergesel yaklaşımda öğrenen gerekli etkiyi alamadığı ya da gerekli ipucu verilmediği zaman ya da anomali karşısında işlem durur. Buna karşın hedefin ve ipuçlarının açık oluşu tepkinin otomatikleşmesine ve sonucun hızla alınmasına neden olur. Bilişsel yönergesel yaklaşımda öğrenen belirli bir görevi tamamlamak için bir metod belirler. Ancak bu metod en uygun ya da en iyisi olmayabilir. Buna karşın tüm öğrenenlerin aynı yöntemle tutarlı bir yol izleyerek sonuca gitmeleri olanaklıdır. Yapıcı yönergesel yaklaşımda uyulması gereken bir durum esas olmasına rağmen iraksak(*divergent*) düşünme problem yaratabilir. Buna karşın öğrenen çoklu gerçekliği yorumlar, gerçek hayatta karşılaşılabileceği durumlara hazır olur. Önceki deneyimlerini yeni durumlara uyarlamayı öğrenir. [Schuman (1996)]

Düşük dereceli süreçlerde (ör: temel çiftlerin birleştirilmesi, ayırma, rota hatırlama vb.) davranışsal öğrenme (etki-tepki, geribeslemenin uygunluğu/destek vb.) gözlemlenirken, gittikçe yükselen bir süreçlenme gösteren işte (task) (ör: sınıflandırma, kural ya da prosedürel uygulama) daha çok bilişsel (ör: şema organizasyonu, analogik akıl yürütme, algoritmik problem çözme) ve yüksek dereceli süreçler içeren (ör: hüristik problem çözümü, bilişsel stratejilerin kişisel olarak seçimi ve izlenmesi) işler genelde yapıcı perspektifte (ör: durumsal (situated) öğrenme, bilişsel çiraklık ve sosyal görüşmeler) ele alınırlar. Farklı öğrenme teorilerine ait farklı stratejiler eğitimin farklı dönemlerinde yoğunlaştırılabilirler. [Ertner ve Newby, (1993)]

Sözbilim(retorik) : Sözbilimin alanını kavramsallaştıran ilk kişi Aristo'dur. Aristo için sözbilim üç alanı içerir; [Ricoeur (1981), s: 9]

Tartışarak akıl yürütme (*argumentation ing.*) *inventio* (argumanların ve kanıtların keşfedilmesi) teorisi: Sözbilimin ilkesel eksenini kurarken, sözbilim ile mantık ve buna bağlı olarak felsefeye bağlantısını kurar.

Stil (*elocutio*) teorisi

Kompozisyon (*compositio*) teorisi

Sözbilimin Bu üç özellikle sınırlandırılması.(Genette) önce stil teorisiyle ve daha sonra değişmece teorisiyle sınırlandırılmış retoriğin oluş sebeplerinden biridir. Retoriğin parçalardan birine indirgenmesi sözbilimin diyalektik ile felsefeye olan bağlantı noktasını kaybettirir. (A.g.y., s: 9) Bu üç özellik diyalektik aracılığıyla sözbilimin felsefeye olan bağlantısını kurar.(s: 10)

İlk defa Empedocles tarafından keşfedildiği söylenen retorik, Aristo'nun retorığı ile belirli teknik stratejiler içeren, bilinçli bir söylem geliştirerek ikna etmeyi hedef edinen bir disipline dönüşmüştür. Bu teknik doğaçlama bir yaratıcılığa dayanır. (s:10) Söz sanatı olarak retorik, iyi söyleme adına doğruyu söylemeyi göz ardı ederken, felsefenin düşmanı haline gelebiliyordu. İkna etme adına sözcüklerin anlamlarını yönlendirerek şeylerden uzaklaştırabiliyordu. Söylem yoluyla etkilemede mantık sözbilimin en eski sezgisidir. Bu bağlamda "olası olma" sözbilimin ilk fark ettiği durumdur.(s:11) Aristo ikna etmenin sözbilimsel düşüncesi ile olası olmanın mantıksal düşüncesi arasındaki bağlantıyı oluşturuyordu ve sözbiliminin felsefesini bu ilişki üzerine kuruyordu. (s:12)

Yazınbilim(poetik): Sözbilim hitabetme yoluyla ikna etme amacıyla iken yazınbilim (poetics) sözbilimin dışında kalan bir alan olarak ikna etme gibi bir amacı yoktur. Şiir ve hitabet söylemin iki ayrı evrenin sınırlarını çizer. Metaforun bu iki alanda da ayağı vardır. Metafor tekil (unique) bir yapı ve retoriksel ve şiirsel iki fonksiyona sahiptir. Aristo retorikte kanıtlar (proofs) ve ikna yolu (*persuasion ing.*) ararken şiirde, yaratıcı (*poesis yun.* yaratı) ve mimetiktir.(*mimesis yun.* taklit) İnsan eylemlerinin özünün temsillerini bir araya getirmeyi amaçlarken, gerçeği hayali,masalsı, ve trajik *muthos* yoluyla konuşmayı uygun bulur.[s:12]

Sözcük Metaforu: Aristo'nun retorik ve poetikteki sözcük metaforunun karakterini şöyle sıralayabiliriz: [Ricoeur, (1981), s: 16]

1)Metafor isme olan bir şeydir. Bu sayede Aristo'nun teorisi yüzyıllar boyunca metaforu söylemden ayrı tutarak metaforun tarihini sözcük odaklı olarak sözbilim(retorik) ve yazınbilimde (poetik) sözcük odaklı olarak kurar.(s: 16)

2) Metafor hareket bağlamında tanımlanır. Yunanca *epiphora* sözcüğü ismin anlamının bir yerden bir yere taşınmasıdır.Aristo'nun *epiphora*dan kastı çözülmeyi beklenen fenomenin iki tarafındaki mantıksal sapma ve anlamın üretimidir. (s:22) Böylece metafor kelimesinin anlamını açıklamak için Aristo bir metafor kullanır.(s:17) Hareket eyleminin gerçekliğinden ödünç alınan *Phora yun.* sözcüğü bir çeşit "konumsal" yer değiştirme anlamındadır.

3) İsmi değiştirerek yabancılaşmasıdır.(*allogros yun.*) Yani sıradan (uzlaşım) olandan farklı, herkes tarafından kullanılmayan bir anlamda kullanılmasıdır. Bu yabancılaşma genel bir anlamsal "sapma" teorisinin de temelini oluşturur. Ancak bu yabancılaşma olumlu bir anlamda ödünç alma, aktarma niteliğindedir. Başkasına ait bir ismin diğerine aktarılmasıdır. Bu aktarmada metafor kaynağını kaybetmez. (s:18) Yabancılaşarak kullanım, değiştirim (ornatma) fikriyle sunulur. Bu noktada yerine geçme (değiştirim) teorisi metaforun işlevsel olarak eksik olan ya da hiç olmayan anlamı güçlendirmede ya da tamamlamadaki karakterini tanımlar. (s:19) Aristo'nun yabancılaşma fikri üç farklı fikri kaynaştırır. Sıradan kullanımdan "sapma"; kaynak oluşturan bir alandan "ödünç alma, aktarma" ve ilgisiz ancak uygun sıradan bir kelimenin "yerine geçmesi"dir.

4) Aristo'nun metafor düşüncesinde ismin cinsten türe, türden cins dönüşmesi, analogi ya da oransal yolla dışsal özelliklerin ilişkilendirilmesiyle andırımsal bir temele dayanır ve bu olguda dönüşüm mantıksal kutuplar arasında işler ve ilişkiler bellidir. Dilin mantıksal yapısı içinde süreklilik kazanır.

Aristo'nun metafor düşüncesi, belirli mantıksal bir sınıflandırma oluşturma amaçlı şeyler arasındaki özelliysel ve ilişkisel benzerlikleri kullanarak isimlendirilmesi olarak görülebilir.

Klasik sözbilim (Aristo) anlamın üretilişini sözcüğün anlamsal sapmalarını açıklama seviyesinde yetersiz kalır. [Ortony (1993) s:3] Geleneksel sözbilimde sözcük, metaforik anlam etkisinin taşıyıcısı olarak görülmektedir. Metaforun ismin yerdeğiştirmesi olarak sözcük referanslı/atıflı (sözcük-metaforu) tanımlanması bütün bir tümcede üretilen metaforun kelimeye odaklanmasıdır. (A.g.y.s:5) Figüratif kullanım yeni bir enformasyon oluşturmaz. Hiçbirşey öğretmeyen değişmece (*trope ing.*) dekoratif bir işlevselliktedir. Bu da retorikte metaforun mantıksal isimlendirmeye başlayan ve süssel bir işleve sahip olduğu tanımıyla sonuçlanır. Bu durum mimari tasarımda metaforun sözcük/elementer biçim dilinde ele alınışıyla dekoratif kullanımını açıklar. Bu indirgemeci durum metaforun özünü yansıtmazken metafor üzerine olumsuz yargılar oluşturmaktadır.

Metafora Makro ve Mikro Ölçekli Önemli Yaklaşımlar:

Pragmatik, konuşma edimleri (speech-act) teorisi, Searle: Metafor pragmatik olarak ifadeye esas anlamın katamadığı anlam zenginliği katar. Zor olanı, basidi kullanarak anlatmaya

yarar. Karmaşık olanı kullanarak basidin geliştirilmesi sağlar. Her iki yaklaşımda metaforik anlamla ve yüzeysel anlamla ilgilenir. [Ortony(1993) s: 13] Dilde metaforik anlam konuşma sırasında söylemde ortaya çıkar. Searle, konuşmanın söylemdeki cümle anlamının ve onu ortaya koyuşun, ifade edişin (performans,edim) anlamı değiştirdiğini belirtir. Cümle (sentence, metin) ve ifade (utterance, söylem) anlamı birlikte oluşturur. Bilişsel şematik kavrama teorisine göre kavrayan karşılaştığı cümleyi kendi şemasına göre yorumlar. Bir ifadenin metaforik ya da literal olduğunu şu şekilde anlaşılabilir. Kavramsal strüktürler arasındaki etkileşimde kişinin mevcut şeması iki kavram arasında tam bir örtüşme sağlıyorsa esas anlamda kullanılmıştır. Kısmi bir örtüşme varsa metaforik anlamdadır. [Rumelhart(1993), s:82] Hakikate uygun ifadede konuşanın cümle ifadesinin anlamıyla (literal sentence meaning) söyleyiş biçiminin ifadesinin anlamı (speaker's utterance meaning) aynıdır. Genel olarak cümlenin literal anlamı, arkaplanda cümlenin anlamsal içeriğinin bir parçası olmayan arka plan kabullerine bağlantılı olarak gerçeklik koşulluluğu belirler. Esas hükmün tanımında benzerlik önemli bir rol oynar. [Searle (1993) s: 87]

Semantik, karşılaştırma ve etkileşim teorisine göre Black: Metaforlar bilişsel gereçler olarak işlev görürler. Gerçekliğin oluşturulmasını sağlarken dünyanın farklı açılardan görülmesini de sağlarlar. Benzerlikler yaratırken, kelimelerin anlamlarında değişimler yaratırlar. Bir metafor anlaşıldığında yeni bir şey ortaya çıkar.[Ortony (1993) s: 5] Metaforlar sadece benzerlik ve analogilere değil, yapısal modeller üzerine de temellenirler. Metafor dilin karşılıklı etkileşim (*interaction ing.*) , süzme (*filtering ing.*) ve perdeleme (*screening ing.*) temellerinde hareket eder. [Black (1993) s: 19] Süzme ve perdeleme "karşılaştırma" ve "etkileşimde" sınırlandırma getirirken belirli bir sistematiklik sağlar. Bu sistem paylaşılan ortaklıklar, prensipler üzerinde oluşur ve belirli bir kültürel tabana yayılır.

Kavramsal metafor teorisine göre Lakoff: Lakoff, metaforun altındaki zihinsel temsile dikkati çeker. Bir çok durum; zaman, değişim, nedenlilik ya da amaç gibi günlük kavramlar metaforik olarak diğer kavramlar aracılığıyla sunulurlar. Metaforlar bütün bir kavramlar sistemini diğer bir kavramlar sistemine göre organize edebilir ve kavramsallaştırabilir. Örneğin: uzay mekan yönlendirmeleri (yönelim metaforları) Metafor olaylara, aktivitelere, hislere ve düşüncelere şeyler ve tözler olarak bakılmasını sağlarlar. (ontolojik metaforlar) Bazen cansız varlıkları kişiselleştirirler. (kişiselleştirme metaforu, metonimi) Bütün yerine parçadan söz ederek bütünü anlamlandırabilirler (sinekdot) [Lakoff & Johnson (2005)]

Kanal (Conduit) metaforu teorisine göre Reddy: Konuşan kişi fikirleri (nesnelere) kelimelere (taşıyıcılara) yerleştirir ve onları bir (kanal boyunca) taşıyıcılardan yoksun nesnelere olarak dinleyiciye gönderir. (kanal metaforu) Burada yapılan mesajın içeriğini açarak ne olduğuna bakmaktır. Reddy, metaforun dilin iletişimsel doğasına ait fikirlerin, düşüncelerin, esinlenmelerin taşıyıcısı olduğunu ve dinleyicinin bu mesajı açarak anlam verdiğini belirtir. [Ortony (1993) s: 6]

Üretsel (generative)metafor teorisine göre Schön: Schön, metaforların dünyayı inşası sırasında bazen sınırlayıcı hatta kontrol edici bir yönü olduğunu belirtir. Üretici metaforlar kendi çözümlerini üretirler, çünkü problem çözümü için nesnel bir karakterizasyon oluşturmaya çalıştıklarında başarısız olabilirler. Sosyal durumlara bakış açısına göre bazen çözümler yanlış ya da istenmedik olabilir. Bu duruma Schön, *çerçeve çelişkisi* ve *çözümüne de çerçeve yeniden yapılandırması* olarak adlandırır [Ortony (1993) s: 6]

Mikro ölçekli yaklaşımlarda (Sternberg, Tourangeau ve Nigro) metaforun üretilmesi ve kavranması sırasındaki süreçlerde , bilgi de karakterize olurken, iki uzak kavram uzayı kendi uzaylarında benzer yerlere yerleştiği öne sürülür. Bu uzay *anlamsal özellikler uzayı* olarak tanımlanır. Metaforun iyi oluşu iki uzay arasındaki mesafenin maksimuma çıkarılması ve kendi bilgi alanları içindeki konumları arasındaki farkın minimuma indirilmesine bağlıdır. [Ortony (1993) s: 7] Buradan şu sonuç çıkarılabilir; belirli bir sınıra kadar metaforun kavranılması zorlaştırılarak estetik duyum artırılabilir.

Metaforun Sistematiklik Oluşturma Potansiyeli: Metaforun geçmiş,şimdi ve geleceğin; bilinen ile bilinmeyenin ilişkisel bütünlüğünde ortaya çıkan temelde öznenin nesneliliğine ya da olgusalılığına dönük "sistematiklik" oluşturma potansiyeli ile ilgili temeller:

1) En iyi bilinen uzlaşım(al)konvansiyonel) /kültürel, ideolojik olanın, kişinin beden ve akıl bütünlüğünde bilinmeyene/anlaşılamayana metaforik "kaynak" sağlanması ve bu olguları

kavramsal olarak “yapıya kavuşturmaya” yönelik ortaya çıkarlar. Örneğin: Tartışma kavgadır metaforu.(kavga hem fiziksel hem duygusal acı verirken, tartışma duygusal boyuttur.) Bu yapıya kavuşturma deneyime temel oluşturacak gestaltler/bütünler olarak belirirler. (gestaltlerin içinde atomcu bir düşüncede prototip, arketip, ve bunlardan oluşan kavramsal kategoriler/tipolojiler, şemalar, zihinsel modeller sayılabilir) Burada yeni bir bütün ile –üstelik tamamen kişisel ve yaşantıyla bütünleşik- oluşumunda temel oluşturacak deneyimlenmiş bütünler arasında; bilimsel, düzenleyici bir nedensellik yerine prototipsel gestaltlerin taşınmasına dayalı, organize eden; – prototip, atomcu/analitik yaklaşımdaki değişmez (öncül) arketipsel bir birim olarak değil- doğrudan manuplasyona (kişiye özel dönüştürmelerle) farklı birimlerin oluşturduğu aile benzerliklerine dayanan, prototipin olgusalıklar içinde niteliklerinin sınırsızca analiz edilebildiği, (Faucoult’un ifade tanımında olduğu gibi) değişim ve dönüşüme açık nedensellik ilişkisinde gerçekleşir. (Lakoff., Johnson (2005), s: 104)

Metafor, yapısal olarak kavramsal bilgi alanları arasındaki kısmi ve asimetrik haritalandırmalar ve eşlemelerdir. Haritalandırmalar en önemli metafor kaynağı olan ve en iyi tanınan “beden” ve günlük deneyim ve bilgilerdir. Eşlemeler kavram ya da görüntü (imaj) biçimsel ve içeriksel eşlemelerini içerirler. Yapıya kavuşturma/yapılandırmaya örnek:

Düşünce inşadır (konstrüksiyondur) metaforu.

“Düşünceyi kavramlar üzerine inşa etmek”

“Düşünsel paralellikler göstermek”

Öğrenme patikada ilerlemektir. metaforu:

“Öğreten ve öğrenen yorumsal bir yaklaşımla eski ile yeni bilginin ilişkilendirilmesinde “patikalarda” birlikte yol almalı, öğreten öğreneni karar verme sürecinde cesaretlendirmeli (...)”

a) Soyut, anlaşılabilir, kavranılamaz olanı deneyimsel olarak bedensel anlaşılabilirlik sınırlılığıyla nesnelleştirerek “betimlemek”: Ontolojik metafor,[Lakoff, Johnson (2005), s:49] metanomik olarak şeyleştirerek (*entity ing.*) ve kişileştirerek metafiziksel olanı (olaylar, eylemler, etkinlikler, hisler, düşünceler, durumlar vb.) fiziksel hale getirerek [rakamlarla, sınırlarla, (içerisinde-dışarısında görüş alanı, ufuk vb.) boyutlarla, fiziksel alanlarla(örneğin mekansal alan, sosyal alan, duygu alanı, bilgi alanı vb) “taşıyıcı” nesnelere, nedenlerle, amaçlarla] daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır. Ontolojik metafora örnek:

“Bilimin özünde, yani reel olanın teorisinde baştan sona hüküm süren şey-durumunun, sürekli olarak atlatıp geçilen, girilemeyecek ve etrafında dolaşılacak şey (şeyleştirme, metanomi); bizzat kendisini görünüşe çıkarmamasında,(görüş alanı içinde tanımlama, fizikselleştirme metaforu) gözle görülemezliğin içinde kalmaktadır. O nesnellik içerisinde kendini bize sunarken, onun kendisinin ne olduğunu meydana çıkarmak için ona sorular sormamız gerekir.(kişiselleştirme, metanomi)” (Heidegger)

b) Kişinin bedensel koordinasyon bilincine göre soyut, anlaşılabilir olanı somutlaştırma ve nesnel “konumlandırmaya” yönelik; yukarıda-aşağıda, önde-arkada, içeride-dışarıda, yakınlık-uzaklık vb. bilişsel kavramlar sistemini diğerine göre yapıya kavuşturmada bir kavramlar sistemini diğer bir kavramlar sistemine göre organize eden: Yönelim metaforu.(A.g.y. s:36) Örneğin İyi olan yukarıda, kötü olan aşağıdadır metaforu; Çok olan yukarıda, az olan aşağıdadır metaforu. Mutlu olan yukarıdadır, mutsuz olan aşağıdadır metaforu. Yorum mesafeyle değişir. Yakınlık bütünleşmeyi sağlar metaforu

c) Bedensel davranış ve eylemsellik (hareket) temeline oturtulan “eylemselleştirerek” somutlaştırmaya yönelik: Kanal metaforu.(*Conduit metaphor ing.*, Reddy) İletişimsel ve linguistik olarak fikirler/düşünceler (bire nesne olarak) dilde sözcüklere (taşıyıcılara) yüklenerek bir kanal boyunca iletilirler/taşınırlar. Örneğin; Fikir vermek, nedenleri bildirmek, düşüncenin içeriği, cümlelerin anlamsızlığı, kelimelere dökmek vb gibi konuşmaya dayalı ya da hareket/işaret dilinde olduğu gibi eylemlere dayalı iletişimsel aktarmalardır.

2) En iyi bilinen uzlaşım(al)konvansiyonel) /kültürel, ideolojik olanın, kişinin beden ve akıl bütünlüğünde bilinmeyene/anlaşılamayana metaforik “kaynak, orijin” sağlanmasına karşıt olan ve bu olguları kavramsal olarak “bağlantılı yapıya kavuşturmada çok metaforun etkileşimsel-yorumsallığından yola çıkarak farklı bakış açılarından yorumsal dekonstrüktif yaratma, “yapıyı dönüştürme” anlayışının sonucudur. Sistematiği kırmaya yönelik

zorlayıcı/yaratıcı her çaba ıraksak düşünmenin ve alışılmadık refleksiyonun bir ürünü olarak yeni benzerlikler ve atıflar yaratarak, yeni bütünlerle bütünleşme olanağı yaratır.

Zihinsel Strüktürler:

Kavram sınıfları/tipolojileri: Benzerlik tabanlı akıl yürütmenin metaforik alt yapısı metaforun perdeleme, filtreleme vb. kısmi eşleme özelliğinde temellenir. İki şey arasındaki benzerlik ilişkisi ontolojik olarak uç noktada özdeşlikle (holistik bütün) sonuçlanır. Uygun olan nesnel özellik ve ilişkilerin eşlenmesi analogik akıl yürütmenin güçlü ve esnek yönüdür. Kusursuz eşleme yerine en iyi (pragmatik) eşlemelerin yapılması aynı zamanda hermenötiksel ve eleştirel alana açılımı da sağlar. Kural tabanlı akıl yürütme çıkarımın mantıklı olması zorunluluğunu getirirken; yorumsallık kuraldan çok esnek çerçeve sınırlamasına daha uygundur. Kategorik akıl yürütme Aristo'nun metaforun değiştirim teorisinde altyapısını bulduğu benzerlikler üzerinden sınıflayarak adlandırma mantığına dayanır. Bu sınıflandırmada kriter ve bir merkezi benzer özelliklerin toplandığı prototip/arketip oluşumu ve örnek bir kategori temsili (tip) gerektirir. Sınıfa ait olabilme ortak benzerlik çıkarımlarının bir sonucudur.

Zihinsel model: 1) Analog Zihinsel Modeller. (Johnson-Laird,1983) Zihinsel model teorileri daha çok kişinin mantıksal biçimden çok(sentaks) geçmiş deneyimin doğruluk durumlarına göre (semantik) akıl yürüttüğü- aynı zamanda teorinin eleştirilen bir bakışı- ve soyut kurallar üretmek yerine zihinsel modelleri inşa ederek ve birleştirerek bu modellerle uyumlu -kurallar içerebilen- çıkarımlarda bulduklarını göstermektedir. Bu model verili terimlerin (konunun) ve genel semantik bilginin bulunduğu daha önceden gözlemlenen tek bir doğruluk durumunun imgesel bir temsilidir. Sözlü önermeler bu modeller sayesinde mekansal ya da sembolik bir içsel temsile dönüşürler. Modellerin manuplasyonun kural-tabanlı ve temelinde sentaktik oluşu en büyük eksikliklerdir. Buna karşın; 2)Nedensel zihinsel model teorisi (Gentner & Stevens, 1983) önermelerin dışsal uzlaşım sal temsillerini kullanır ve uzun dönem hafızanın yarattığı inançların uygulamasına (geçmiş deneyim etkisi) ve temsiline odaklanır. [Kurtz vd. (1999) içinde s: 155-160]

Pragmatik akıl yürütme şemaları: Tümdengelimli (dedüktif) içerik etkileri hedeflerin ve bilgi yapılarının merkeziliğini yansıtır. Gerçek durumlarla karşılaştığında kişiler içerikten bağımsız sentaktik kurallarla ya da analog zihinsel modellerle akıl yürütmezler. Bunun yerine hedef sınıflarına göre genelleştirilmiş prosedür kümelerini uygularlar ya da kümelerine geçerler. Pragmatik akıl yürütme şemaları geçmiş deneyimlerle oluşmuş soyut kural kümeleri içerirler . Pragmatik akıl yürütme şemaları sentaktik kurallar yerin, içeriğe duyarlı, mantıksal ve mantıksal olmayan (ör: kehanette bulunma) terimleri yorumlamada da kullanılırlar. Sentaktik bilgi yapıları mevcuttur ancak kullanmadaki pragmatiklik önceliklidir. Cheng & Holyoak(1985) [Kurtz vd. (1999) içinde s: 160-164]

Söylem-Metin ilişkisi:

Metin odaklı yaklaşımlarda Derrida'nın -Husserlci gösterge temelli- dekonstrüktivist düşüncesine göre; bir bağlamda merkez ya da kökeninin olmadığı üzerinde anlaşmaya varmak –sonsuz anlam örüntüsünü askıya almak ve kesintiye uğratmak- koşuluyla bir söylemden bahsedilebilir. [Sözen (1999) s: 59] Aksi takdirde dekonstrüktivist düşünce hermenötiksel olarak sonsuz yoruma dönüşür. Metinsel bütünlük -benzerlikler ve özdeşlikler yaratmak- yerine farklılıklar üzerine inşa olan (Deleuze) indirgenemezlik üzerine kurulu ve Adorno'nun "güçler alanı" metaforundaki hetorejen-dengedir. Bütün olarak söylem/metin –ister geçmişten gelen sabitleşmiş/nesneleşmiş, isterse söylem anında (diyalog ortamında) aniden beliren bir süreç- ve bütüncül olarak herhangi bir indirgemeye maruz kalmayan bir söylemin açıklanması/betimlenmesi ve anlaşılması olsun- mimari tasarımda diyalog içinde yorumlanır. Refleksif eleştiri, hermenötik deneyimin ve onun linguistik uygulamasının aracılığıyla temsil edilen bir örneğe atıfta bulunur. [Gadamer (2002b), s: 263] Bu örnek bir dekonstrüksiyona uğratılan sürekli ertelenen ve süreksizleştirilen yeni bir metin/konstrüksiyon olarak karşımızdadır.

Derrida'ya göre yazılı formda ortaya çıkan her kelime her zaman bir tahrif/çarpıtma/kopuştur. Bu özellikle linguistik(dilbilimsel) sanat eseri konusunda geçerlidir. Sanat eseri kişiyi dürterek şoka sokarak (Heidegger) deneyiminin geleneksel yöneliminden ve beklenti ufkundan sapmasını ister. Gadamer'e göre bu deneyim, sınırların deneyiminin üzerinden ortak ilgiler boyunca inşa olan kişileri birbirine bağlayan ortaklaşalıklar temelini üzerinde inşa olur. Kişi, linguistik sanat eseri metniyle oluşan bu patika üzerindeki etkileşimde, onun poetikliği

karşısında, kendisini bulmak üzere kaybeder. Bu durum Derrida'nın düşüncesinden çok da uzak değildir. [Gadamer (2002c), s: 328] Derrida'ya göre göstergenin hakiki doğasını yakalamak için okuma (*écriture fr. lecture ing.*) her defasında önceden olanın yerini alırken – *verstehen alm.* (anlamak) yargıya varmadan önce “birinin yerini alma” anlamına gelir- önceden söylenenin tekrarından çok yorumlarda “farklılık” imasıdır. (A.g.y.s: 333) Okuma sırasında metni anlamaksızın ya da kelimeleri anlamaksızın okuyan herkes, kelimelerin anlamlarını bütünüyle atlayacaktır. Kelimelerin anlamlarıyla karşı karşıya gelmeyen hiç kimse şifreyi çözemez. Gadamer farklılığın özdeşlik içinde var olduğunu, aksi takdirde özdeşliğin olamayacağını, düşüncenin gecikme/erteleme (*differal fr.*) ve mesafe içerdiğini aksi takdirde düşünce olamayacağını savunur. (A.g.y., s: 342)

Öğreten-öğrenen ilişkisinde hermenötik metnin diyalogda ele alınışına göre; anlatı (*recit fr.*) çözümlenmelerinin fenomenolojisini ortaya koyar. Ricoeur yorumlama süreciyle ilgili olarak üç aşamalı (üçlü mimesis) bir yaklaşım belirler: Mimesis1: Önbiçimlendirme düzlemi: Metinleşme olgusunun öncesinde yer alır ve eylem dünyasının bir önkavrayışını, bir öntasarlanışını belirtir. Olayörgüsü (*intrigue fr.*) kişilerin bilgilerine dayalı ortaklaşalıklar içeren bir eylemler tasarımıdır. Bir olayı taklit etmek (mimesis) ya da canlandırmak (rekonstrüksiyon) için insan eyleminin taşıdığı değer hakkında bir önkavrayışa sahip olmak; anlamsallığını, simgeselliğini ve zamansallığını tasarlamak gerekir. Mimesis 2: Ardarda geliş ve görünüş (biçimleniş) düzlemi: Bir olaylar örgüsü üretmek demek, anlaşılır kılmak amacıyla düzenli bir bütün haline getirmek, dönüştürmek demektir. Aynı türden olmayan olayları, öykü biçimine dönüştürmede, olayörgüsü kurmada, metinsel bir biçim/görünüm ortaya çıkar. Mimesis 3: Yeniden biçimlendirme düzlemi: Metinleşme aşamasından sonraki; alımlanma aşamasıdır. Metinleşmiş dünyanın (eylemsel davranışsal, maddesel vb) öğrenen-öğreten ilişkisinde aktörlerin alımlama dünyasının kesişme noktasında yer alır. [Rifat (2005a), s: 151-152]

Dil Oyunu: Hermenötiksel alanda, metaforun, mantıksal benzerlikler ve sınırlılıklar üzerine kurulu, Frege'nin “doğru-yanlış” mantıksal anlam değerlerinden oluşan ve Wittgenstein'a göre dilin kullanımıyla ve gramerine göre anlamını bulan, “hayat biçimlerinin (*life-forms ing.*)” hermenötiksel rekonstrüksiyonları; “dil oyunları”, kültürel davranışların yansımaları olan dilsel eylemleri de içerir.

Wittgenstein'ın fenomenolojik yaklaşımında dil; bir kültür biçimi olarak (mimarlık, dans, drama, sinema gibi) ortaya çıkar ve tüm hayat dilde biçimleşir.(neo-pozitivistlerin mantık-dil ilişkisinde dil; olguların biçimi olarak mantığın yerini almaktadır.) Linguistiğin gramerine davranışsal kurallar da eklenir. Wittgenstein'a göre dil, kendi kurallarını ve buna bağlı kendi doğru ve yanlışını yaratan, kendi içinde olasılıklı, yaratan, sistemin dışıyla olan etkileşimle, dönüşümsel özellikler gösteren, yarı-açık bir sistemdir. Dil oyunları göreceli olarak birbirinden bağımsızdır. Kuralları yoruma açık, etkileşimli/pragmatiktir. Wittgenstein, öğrenmede, dil oyunlarının, yeni öğrenilen sözcüklerin tekrarından, dilin örüldüğü eylemlerden oluşan bütünü kasteder. [Wittgenstein (1998) s: 15]

Wittgenstein'ın takipçisi Searle'e göre, konuşma/tasarım eyleminde inşa edici (konstrüktif) ve düzenleyici kurallar vardır. İnşa edici kurallar, yeni davranış biçimleri yaratırken, uzlaşımallsık içinde, birbirini anlamayı mümkün kılar. Düzenleyici kurallar (gelenek), bir üst düzenleyici olarak, davranışın gerçekleşmesinde belirleyicidirler. Söylem mübadelesinin pragmatikliğinde, konuşma eylemi (*speech-act*), dili ortaya koyuşu (*performans*), neyi söylediğinden öte, nasıl söylediğiyle ilgilidir ve metaforik süreçleri de -özellikle ima etme ve gönderimi- içerir. Aynı paralellik, günlük konuşma dilinin eylemlerinde, tasarım dilinin yaratılması, ortaya konulmasında ve tercümesinde etkindir. Söylemde, söylenenle söylenmeyen, figür-arkaplan diyalektik ilişkisi, mimari bütünü oluşturur.

Gelenek: İster pozitivist ister hermenötiksel olsun; her türlü tutum tarihsellik kapsamında mutlaka belirli bir geçmiş ve onun etkilediği bir geleceğe sahiptir. Bu tür bağlamsal bir yaklaşım tinsel ve psişik alanda “geleneksellik” tartışmasını da yaratmaktadır. Mimari tasarımın tarihselliğinde gelenek kavramının iki türlü “biçimsel” dil oyunu yorumuyla karşılaşmaktadır. Bunlardan ilki romantik görüşe bağlı geçmişe odaklı sürekli tekrarlar ve yinelemelerle dogmatik kurullarla kapalı bir sistem haline getirilmiş, değişim ve dönüşüme kapalı gelenek anlayışıdır. Bu anlayış mimari tasarım eğitiminde yaratıcılığı engelleyen idealist tek-bütün tanımından güç alır. Kozmos görüşünün dogmalarının bir devamı olarak ideal bütünün bir kopyasını yaratmanın, yansıtmanın peşindedir.(Beaux-art sanat eğitimi)

İkinci olarak gelenek kavramını Gadamer'in değişim ve dönüşüme açık geleneğin sürdürülmesi olarak görülebilir.

Gelenek; Gadamer'in hiçbir zaman yabancılaşmanın ve nesnelleşmenin olamayacağı düşüncesine rağmen, yine kendi düşüncesinde sürekliliğini değişime/dönüşüme bağlı bir devinim olarak yorumlanabilir. [Gadamer (1995a) s: 250] Ricoeur, Gadamer'in içinde bulunulan gelenek-önyargı ile Habermas'ın ideoloji eleştirisi'nin çıkar- ilgi kavramlarıyla olan aile benzerliğine değinir. Habermas üç temel ilgi/çıkar ayrımı yapar. 1) Teknik ve araçsal ilgi çıkar; deneyci analitik bilimleri yönlendiren "nesnelleşen süreçler üzerinde teknik kontrolü kavrama" ilgisi ve çıkarıdır. Aklın araçsal kullanımı ve teknikle olan ilişkisini araçsal eyleme dönüştürür. 2) Pratik ilgi/çıkar da pratik alan, araçsal eylemin karşısına yerleştirilen iletişim eylemlerinde, öznelarası iletişim alanıdır. Anlamın günlük dildeki mübadelelerine dönüktür. 3) Özgürleşmeye yönelik ilgi/çıkar: Habermas'ın self-refleksiyon olarak nitelendirdiği özgürleşmeye ilgi; yorumlanan gelenek ile otoritenin kabulüne dayanan ve önarlama, önyargı ile sınırlı bütünün etrafındaki maskenin düşürülmesidir. Bu ilgi çıkar eleştirel önermelere referans çerçevesi sağlar. [Ricoeur (2002) s: :178]

Habermas'a göre (A.g.y.) Gadamer'in eleştiri anlayışı gelenekselliğin içinde anlık bilincin yabancılaştırıcı mesafe alışına karşıt bir tavırda ontolojik olarak sonlunun/sınırlının –çünkü Heidegger ve Gadamer pratik olarak yaşanılanlardan hareket ederek ontolojik temeller aramaktadırlar ve anlamayı bizi önceleyen "uzlaşım sal" varlıkta mevcut birşey olduğuna ısrar ederler.- ve onu önceleyerek kuşatan ön-anlama (Heidegger) figürlerine bağlılığın bilincine bağlı bir an olarak gelişir. Habermas'ın eleştirel düşüncesi, hermenötik düşünce üzerine yerleştirilen geleneğin sınırlarında "ideolojik olarak donmuş" bağımlılık ilişkilerini (bu ilişkiler çıkar- ilgi temellidirler) anlamaktır. İdeolojik (idea-lojik: belirli bir ideal düşüncenin varlığına inanç ve bunu mantık zincirine bağlama eğilimi) bakış gerçek durumu maskeler . "Yanlış anlama" ve "ön-anlamanın" hermenötik gelenekte oynadığı rolü "ideoloji" eleştirel sosyal bilimde oynar. Eleştiri, yanlış anlamayı aşma tekniklerini, açıklayıcı, çarpıtıcı/tahrif bilimlerini içine alan bir iletişim yeterliliği teoridir. Öncelikle Gadamer'in daha önce eğitimin de içinde yer aldığı paradigmalarında da belirtilen hermenötik ve eleştirel yaklaşımlardaki iki farklı paradigmada olduklarını görmek gerekir. Düşüncesini geleneksel hümaniter (insan) bilimleri üzerine kuran Gadamer ile düşüncesini eleştirel sosyal bilimler üzerine kuran Habermas arasındaki fikir ayrılıklarına bağlı olarak her iki disiplinde de farklı eleştirel yaklaşımlar olacaktır. [Ricoeur (2002) s: 183] Sınırlandırılmamış iletişim/diyalog/söylem söylenenden/söylenmeyenden kuşku duyulan, hatırlanan şeyden çok sezilen, tahmin edilen, beklenen şeydir. (A.g.y. s:184) Ancak buradaki tahminlerin fantezilerden ve popüler anlayışlardan, yeterince düşünülmemiş önyargılara ve eğilimlere dönüşme olasılıkları engellenmelidirler. Tarihselliğin, geleneğin ve otoritenin ideolojik hale gelişinde söylem/tasarım belirli bir çerçeve ilişkisinde –bu bir bütünü (metni) işaret edecek tir-tasarımların/metinlerin geleneksel süreçte tekrar tekrar kendilerini işaret etmeleri, tasarlama sürecinde metaforik türemelere neden olacaktır.

Çizelge B.2. Mimari bütün, mantık dil ilişkisi eşsüremlî akış şeması,
Çizelgenin hazırlanmasında Oğuz (2002) ve Uluoğlu (2002) dan yararlanılmıştır.

DİL FELSEFESİ

MANTIK	LEIBNIZ MONAD CARNAP RUSSELL KÜME	FREGE (MATEMATİK=MANTIK) WITTGENSTEIN (MANTIK= OLGU (RESİM)) MANTIKSAL CÜMLELERLE RESMEDİLEN DÜNYA VE OLGULAR	WITTGENSTEIN (GÜNLÜK DİL= KURAL(GRAMER)+OYUN)
MEKANSAL	STATİK, TANIMLI	STATİK,DOĞRULTUSAL, AÇIK	DİNAMİK,AĞ, AÇIK
YAPISAL	DOĞRUSAL İLİŞKİ, AĞAÇ	SENTAKTİK BİÇİM SEMANTİK BİÇİM-İÇERİK, KAFES	PRAGMATİK BİÇİM-İÇERİK, KÖKSAP, KATMAN
GENEL MİMARLIK DİLİ DÜZEN KABULÜ DÜZENİ KAVRAMA BİÇİM DİLİ DİL KULLANIMI MİMARİ TASARIM YAKLAŞIMI BİÇİMSEL BÜTÜNE ULAŞMA	İDEAL, EVRENSEL SABİT, İDEAL İNANÇSAL GEOMETRİK VE ORANSAL ORANTILAMA SİSTEMİ, KURGUSAL ÖLÇÜ (PALLADIO) ANALİTİK, ATOMCU, ELEMENTER PARÇALARDAN BÜTÜNE	EVRENSEL,MATEMATİKSEL, MANTIKSAL, SEZGİSEL SABİT, EVRENSEL, DOĞRUSAL KARTEZYEN, DETERMİNİSTİK ÖKLİD OLMAYAN GEOMETRİLER SOYUT GEOMETRİK, İFADECI, KURGUSAL ÖLÇÜ GEÇMİŞ MİMARİ ELEMENTER VE BİRİMLER ARKETİPİ, SOYUTLAMA BÜTÜNÜ KURGULAMA a) KURGULAYICI MANTIK EKSENLER TAKIMI, AĞLAR, KATMANLAŞMIŞ ÖRÜNTÜLER STANDART YAPI TUĞLALARI, MAKİNAMSİ, SOYUT b) SOYUT ÖZ, SOYUT BİÇİM ya da ARKİTEKTONİK GENELE GÖNDEREBİLEN, TİPOLOJİK, PROTOTİPİK, ANALOJİK SOYUT-SOMUT HİBRİTİ ARKETİPLER BÜTÜNE YÖNELİK PARÇA BÜTÜNSEL DENGE (STATİK KOMPOZİSYONEL)	GÖRECELİ, DENEYİMSEL DEĞİŞKEN, OLASILIKLI, AĞ FENOMENOLOJİK, GÖRECELİ DETERMİNİSTİK KAOTİK, FRAKTAL vb. DOĞAL VE YAPAY DÖNÜŞÜMSSEL DOĞAL, YORUMLAMA MİKRO, MAKRO VE ÖZNEL DİYALEKTİK BÜTÜNÜ KURGULAMA ÖRNEK-TABANLI BÜTÜNLERDEN METAFORİK
MİMARİ PARÇA-BÜTÜN İLİŞKİSİ MİMARİ İLKELER	SABİT PARÇA, KURALLI İLİŞKİ AKS, SİMETRİ, HİYERARŞİ	PARÇALANAMAZ BÜTÜNLER (GESTALTLER)	DİNAMİK PARÇA VE BÜTÜN ENTROPİ (DİNAMİK DENGE)
MİMARİ PARÇA	TEMEL ELEMENLAR (DURAND) KOLON, DUVAR, DÖŞEME, ÇATI, KEMER BİNA BİRİMLERİ (Partie) LOBİ, MERDİVEN, VERANDA vb.		KOLLEKTİF BÜTÜNLER ÇOK-AMAÇLI, DEĞİŞKEN İÇ,DIŞ, ARAYÜZ DOĞAL YAPAY METAFORİK, YAŞAMSAL
BİÇİM-İÇERİK	TANRISAL İÇERİK, KOZMİK BİÇİM	ÖZÜN RASYONEL, SAF SOYUT BİÇİMİ, KAVRAMSAL İÇERİK MEKANİK YA DA GEOMETRİK	KOLLEKTİF HERMENÖTİKSEL BİÇİM-İÇERİK SONSUZ FARKLILAŞMA
MİMARİ TEMSİL	DOĞRUDANLIK, EPÜR DÜZLEMİ	ARACI, MODEL, EPÜR DÜZLEMİ, PERSPEKTİF, ŞEMA	TEMSİLİN TEMSİLİ DİAGRAM

1. EŞİK

2. EŞİK

3. EŞİK

ÖRÜNTÜ İNSAN İLİŞKİSİ	ALGISAL, DUYUSAL, DUYGUSAL	FENOMENAL ALGISAL, DÜŞÜNSEL (MANTIK, SEZGİ)	ANLAMA, YORUM
SANATSAL DİL	MAKRO DOĞAYI TAKLİT ETME İDEAL, EVRENSEL, BİÇEMSSEL İNSAN=MİKROKOZMOS	DOĞADAN AYRILMA, YABANCILAŞMA,SOSYAL YAŞAM, YARATMA EVRENSEL, FENOMENAL, YAPISAL	MİKRO DOĞA, EKOLOJİK YAŞAM YORUMSAL
AKIMLAR	NATÜRALİZM	EMPRESYONİZM SURREALİZM KONSTRÜKTİVİZM FUTURİZM KÜBİZM	DADAİZM
MİMARLIK VE SANAT EĞİTİMİ	BEAUX-ART	EKSPRESYONİZM SOYUT SANAT NEO-KLASİZİM	DE STIJL BAUHAUS
SANATSAL DÜŞÜNCE	YANSITMACI GÖRÜS, STATİK DEĞİSMEYEN YAPI TEK BAKIŞ AÇISI TOPLUMU YANSITMA	ANLIK, DİNAMİK EVRENE AÇILMA, YARATMA ÖZGÜRLÜĞÜ TOPLUMA YÖN VERME, SORUNLARI ÇÖZME EVRENSEL HÜMANİZM	OLUŞTURMACI, YAPICI (KONSTRÜKTİF)GÖRÜŞ SONSUZ HAYAL GÜCÜ, SONSUZ BAKIŞ AÇISI, SONSUZ ANLAM

1800

1900

1910

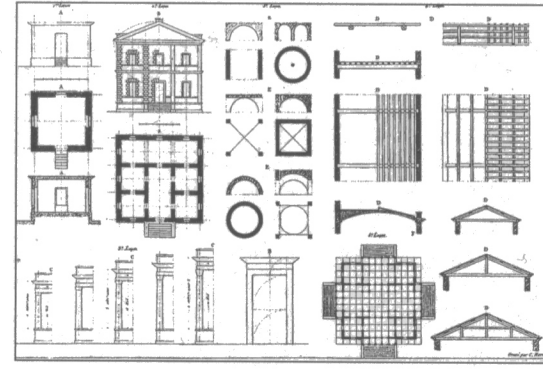
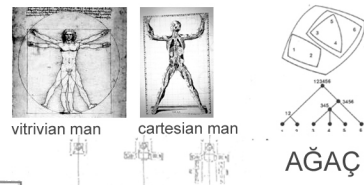
1920

1930

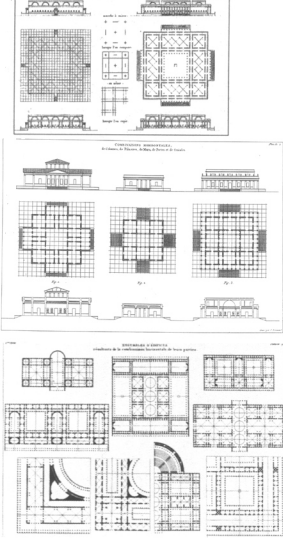
1950

2000

Çizelge EK B.3. Mimari biçim mantığına arketipik bir yaklaşım
Bu çizelgenin hazırlanmasında
Ataman (2000) ve
Uluoğlu (2002)'den yararlanılmıştır.

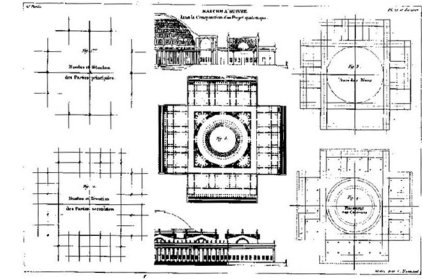

Beaux-Arts sanat okulunda
eski süreci aşamaları

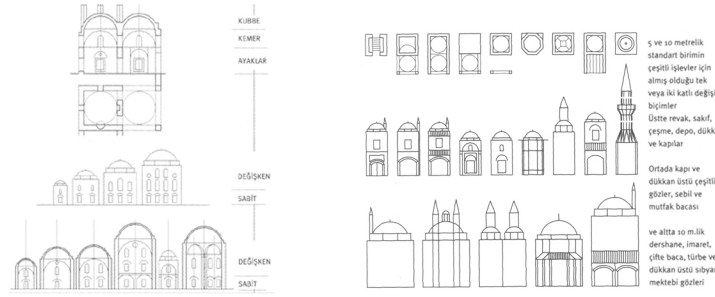
Durand'da temel elemanlarla
kompozisyon, 1802-09

Durand ve elementer yaklaşım: bina birimleri

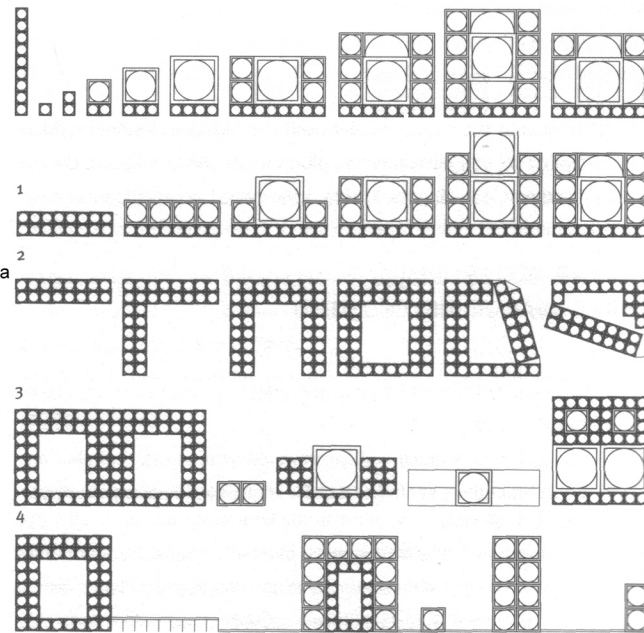

Durand ve tasarım yöntemi

Osmanlı Külliyyelerinde Birim: Göz

En büyük göz
ölçüsüne göre
çizgisel üreme.
Revak sabit,
göz değişken

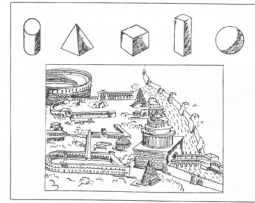

Yapının biçimlenişi:
1 Yan yana dizilme
2 Avlulaşma
3 Eklemlenme
4 Üçüncü bir elemanla
birleşme

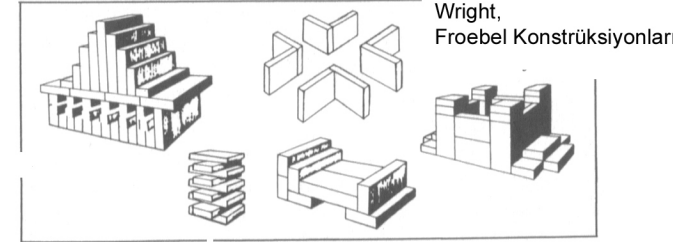
Palladio villa Rotunda
1571

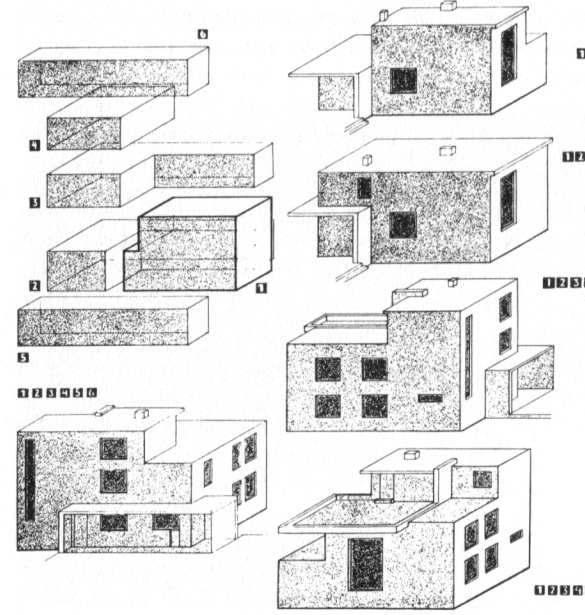
1. EŞİK

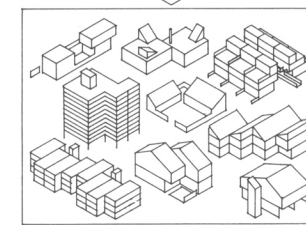
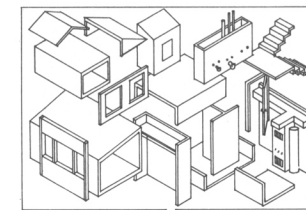
Corbusier
Hacimsel Arketipler

Wright,
Froebel Konstrüksiyonları

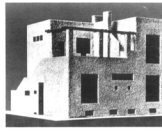

Gropius, Meyer,
Chicago Tribune Yarışması,
Büyük Yapı Tuğlalarından oluşan
Konutlar, 1922-23

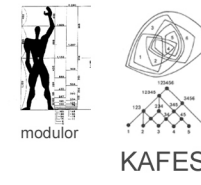

Ezra Ehrenkrantz ve BSD
Fiberschell Kit-of-parts, 1970
Farklı ev tipleri üretme

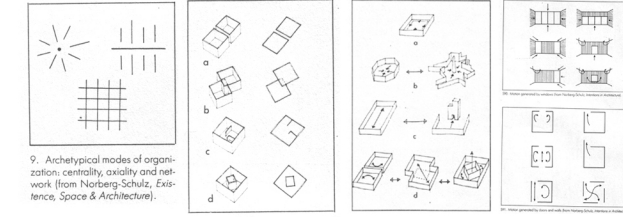
Loos, Venice Lido
için villa projesi, 1923

2. EŞİK

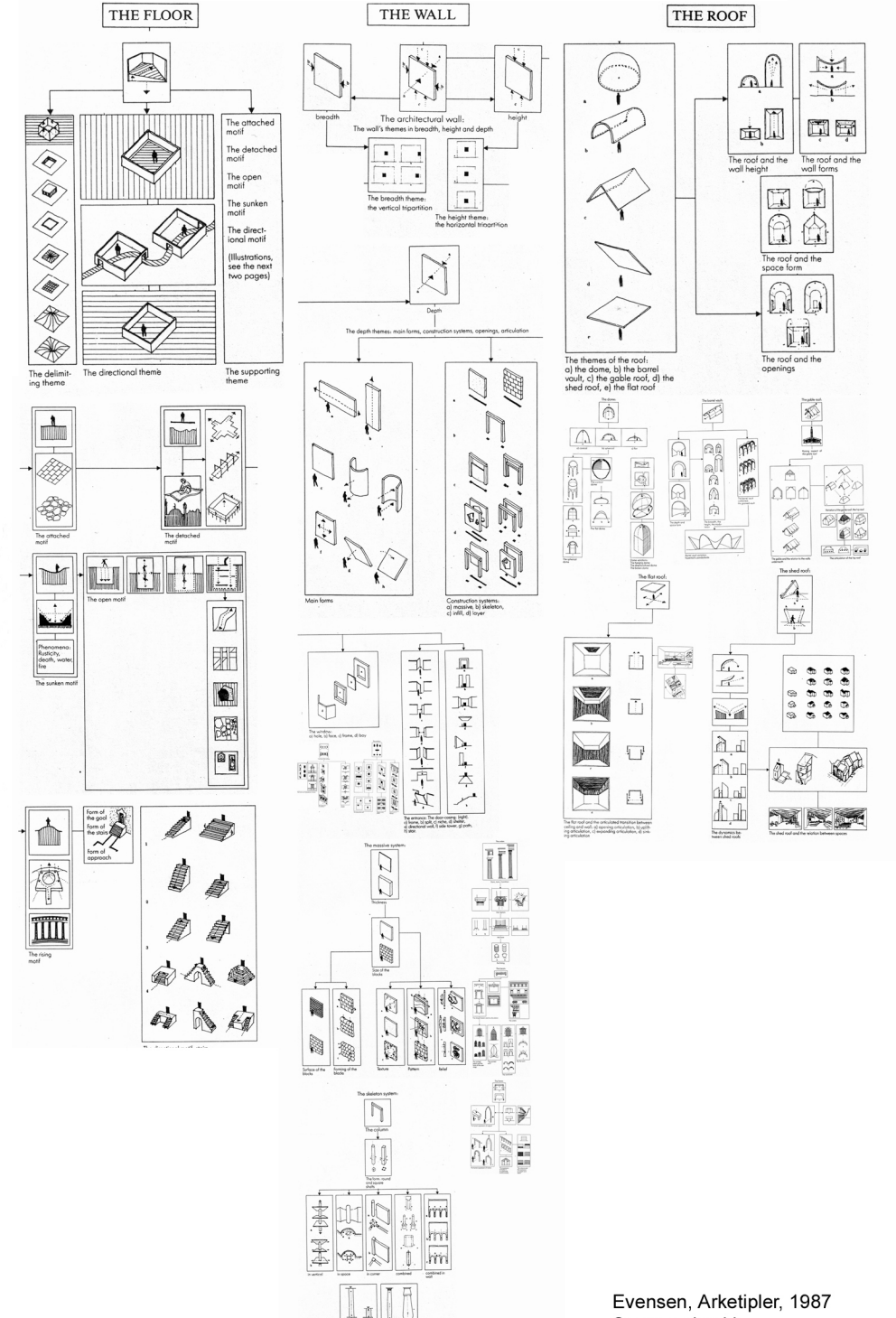

modülör
KAFES

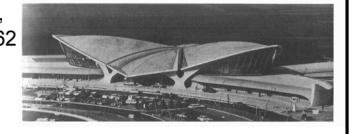
9. Archetypal modes of organization: centrality, axiality and network (from Norberg-Schulz, Existence, Space & Architecture).

8. Archetypal relationships: a) addition, b) penetration, c) division and d) 'space in a space'.

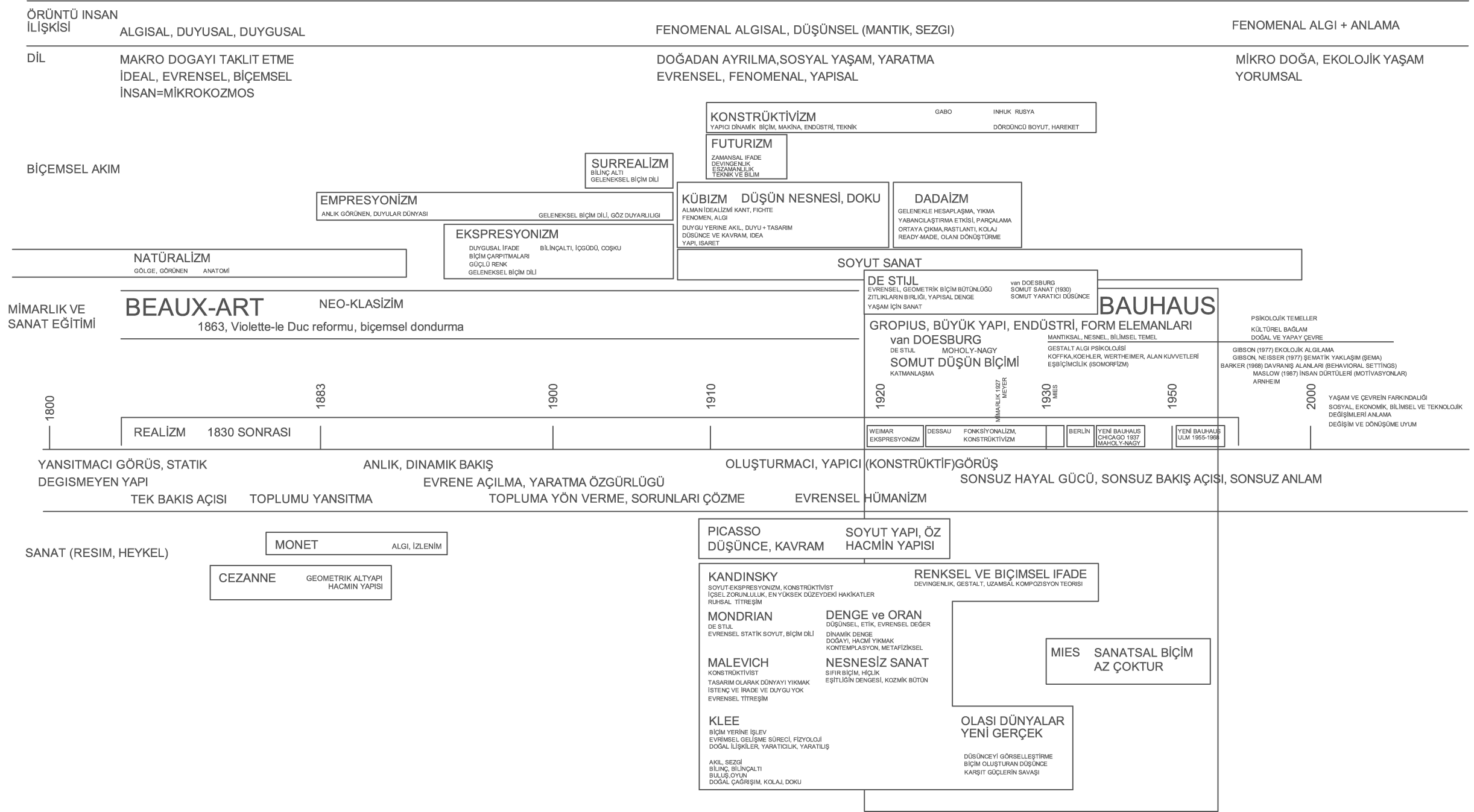
Evensen, Arketipler, 1987
Sonsuz olasılık

Saarinen, TWA Hava Alanı,
Jamaica, New York, 1956-62

3. EŞİK

Çizelge B.4. 19. ve 20. yy sanat anlayışı ve Bauhaus, eşsüremli akış şeması

ÖZGEÇMİŞ

Tolga Sayın, 30 Nisan 1975'te İstanbul'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Kocaeli'de tamamladı. 1994 yılında girdiği İstanbul Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nden 2000 yılında mezun oldu. Yüksek lisans derecesini, 2003 yılında, İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimari Tasarım Programı'nda hazırladığı "Mimalık Eleştirisi Üzerine Bir Derleme" adlı yüksek lisans tezi ile alarak; aynı yıl Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilimdalı, Bina Bilgisi Doktora Programı'na katıldı. Akademik kariyerini 2003 yılından beri Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Bina Bilgisi Anabilimdalı'na bağlı Mekan Organizasyonu ve Donatımı Bilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak sürdürmektedir.